

anemmon

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University
ISSN: 2147-7655
E-ISSN: 2149-4622

YIL/YEAR: 2017 • CİLT/VOLUME: 5 • SAYI/NUMBER: 1

Kant'ın İdealizmi Reddi
Aykut KÜÇÜKPARMAK

**Şiddet ve Erkeklikler: Av Mevsimi ve Gönül Yarası Filmleri Üzerinden
Türkiye'deki Erkeklik Biçimlerine Bakmak**
Burcu ŞENTÜRK

Geçiş Ekonomilerinde Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi
Dilek ŞAHİN

Kemal Tahir ve Yaşar Kemal Örnekleri Üzerinden Eşkıyalık Yazımına Bir Bakış
Gökhan TOPLUK

Eskiçağ Mezopotamya'sında Tanrı Algısı
Vahyettin AYGÜN

**Ortaöğretim Matematik Öğretmenlerinin Matematiksel Modelleme Yöntemi ve
Uygulamalarına Yönelik Görüşleri**
Demet DENİZ, Levent AKGÜN

Üniversiteler Kendini Nasıl Tanımlıyor? Üniversite Tanıtım Filmleri Üzerine Söylem Analizi
Doğan AYDOĞAN, Mustafa Halid KARAARSLAN

Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma
Ahmet SARITAŞ, Gülhan DURAN

Türkiye'de İdari Reform Çalışmalarının Tarihsel Perspektif Açısından Değerlendirilmesi
Yasemin MAMUR IŞIKÇI

Klasik Kelâmın İlahî Bilgi Anlayışına Eleştirel Bir Bakış
Harun ÇAĞLAYAN

Sasani Döneminde Bid'atçılığa Genel Bir Bakış
Touraj DARYAEE
Çeviren / Translated by Muhammet YÜCEL

Anselmci Teizmin Yeni Bir Savunması
Yujin NAGASAWA
Çeviren / Translated by İbrahim YILDIZ

anemon

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

YIL/YEAR: 2017 • CİLT/VOLUME: 5 • SAYI/NUMBER: 1

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in papers published on the journal belong only to its author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

anemon

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

Dağıtım

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır.

ISSN	:	2147-7655
e-ISSN	:	2149-4622
Basım Tarihi	:	01/03/2017
Cilt	:	5
Sayı	:	1
İlk Yayın Tarihi	:	2013
Basım Yeri	:	Muş
Yayın Türü	:	Yılda üç defa olmak üzere dört ayda bir (Mart, Temmuz ve Kasım) basılı ve elektronik olarak yayımlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır.
Yayın Dili	:	Türkçe ve İngilizce'dir; ancak her sayıda derginin sayfa sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki yazılara da yer verilebilir.
Adres	:	Muş Alparslan Üniversitesi Kampüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır Yolu 7. Km, 49250 – MUŞ / TÜRKİYE
e-posta	:	anemon@alparslan.edu.tr
URL	:	http://dergipark.gov.tr/anemon

anemon

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl/Year: 2017 • Cilt/Volume: 5 • Sayı/Number: 1

Yayın Kurulu • Editorial Board

Muş Alparslan Üniversitesi Adına Sahibi / Owner	Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Rektör) Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Editör / Editor-in-Chief	Yrd. Doç. Dr. Ömer ESEN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Editör Yardımcısı / Associate Editor	Yrd. Doç. Dr. Adem LEVENT Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members	Yrd. Doç. Dr. Mahsum AYTEPE Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Yrd. Doç. Dr. Murat POLAT Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Yrd. Doç. Dr. Turan GÜLER Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Prof. Dr. Abdülhatif TÜZER Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Prof. Dr. İbrahim ERDOĞAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
	Doç. Dr. Abdülcelil BİLGİN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Doç. Dr. Cemil ORUÇ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Doç. Dr. M. Kamil COŞKUN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün
	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
	Yrd. Doç. Dr. Aykut KÜÇÜKPARMAK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Yrd. Doç. Dr. Berat ÇİÇEK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Yrd. Doç. Dr. Canser KARDAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Yrd. Doç. Dr. Cumhuri TÜRK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Yrd. Doç. Dr. Irena Rajchinovska PANDEVA Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya
	Yrd. Doç. Dr. Murat KAYACAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Yrd. Doç. Dr. Orhan KESKİNTAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Sekreteryası / Secretariat	Arş. Gör. Abdülmecit YILDIRIM
Teknik Redaksiyon / Redaction	Arş. Gör. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ
Grafik Tasarım / Design	Arş. Gör. Halil KILIÇ Okt. Yahya ADANIR Uzm. Serdar DİK

anemon

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

Yıl: 2017 • Cilt: 5 • Sayı: 1

Amaç ve Kapsam

anemon, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmalarını bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Mart, Temmuz ve Kasım sayısı olmak üzere yılda üç defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (iktisat, işletme, maliye, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, edebiyat, tarih, psikoloji, sosyoloji, felsefe, eğitim bilimleri, dil bilimi, din bilimleri, güzel sanatlar vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergide yayımlanan tüm makalelere DOI numarası atanmakta ve yayımlanan makaleler için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi aşağıdaki indekslerce taranmaktadır:

- TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşerî Bilimler Veri Tabanı)
- CiteFactor (Academic Scientific Journals)
- CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
- DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
- ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
- Ideonline
- IJIF (International Innovative Journal Impact Factor)
- InfoBase Index
- ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)
- JIF (The Journals Impact Factor)
- JournalTOCs (Journal Tables of Contents)
- OAJI (Open Academic Journals Index)
- ResearchBib (Academic Resource Index)
- SciLit
- SIS (Scientific Indexing Services)
- SOBIAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini)
- TEİ (Türk Eğitim İndeksi)
- UIF (Universal Impact Factor)

anemon

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

Year: 2017 • Volume: 5 • Number: 1

Aims and Scope

anemon is an international peer-reviewed journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published three times a year, in March, July and November by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in *anemon* belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Mus Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: economics, business, finance, political science, international relations, literature, history, psychology, sociology, philosophy, educational sciences, linguistics, theology and fine arts, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. DOI number is assigned to all the articles being published in the journal. The journal does not charge authors for any publication fee.

This journal is included in the following abstracting and indexing services:

- TUBITAK ULAKBIM TR Index (Social Sciences and Humanities Database),
- CiteFactor (Academic Scientific Journals),
- CrossRef DOI (Digital Object Identifier),
- DRJI (Directory of Research Journals Indexing),
- ESJI (Eurasian Scientific Journal Index),
- IJIF (International Innovative Journal Impact Factor),
- InfoBase Index,
- Idealonline,
- ISAM (TRF Center for Islamic Studies),
- JIF (The Journals Impact Factor),
- JournalTOCs (Journal Tables of Contents),
- OAJI (Open Academic Journals Index),
- ResearchBib (Academic Resource Index),
- SciLit,
- SIS (Scientific Indexing Services),
- SOBIAD (Social Sciences Citation Index),
- TEI (Index of Turkish Education),
- UIF (Universal Impact Factor),

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah KIRAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa AYDIN Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK Çukurova Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN 19 Mayıs Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Ramazan YELKEN Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recai AYDIN International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Bilgehan PAMUK Gaziantep Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şamil DAĞCI Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehabettin YALÇIN Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyüp G. İSPİR Gazi Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehmus DEMİR Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM Selçuk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Turgay UZUN Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Veli URHAN Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Yasin AKTAY Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. M. Faysal GÖKALP Uşak Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Ali UTKU Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Bülent SÖNMEZ Dicle Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mustafa ÇEVİK Adıyaman Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Emin ÇELEBİ İnönü Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Recep ASLAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Erdal BAYKAN Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Saim KAYADİBİ International Islamic University / Malezya
Doç. Dr. Hasan ÇİÇEK Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mahmoud JARAN The University of Jordan / Ürdün	Yrd. Doç. Dr. Bagdagul MUSSA The University of Jordan / Ürdün

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

EDİTÖRÜN NOTU / EDITOR'S NOTE

Editörden 9

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE

Aykut KÜÇÜKPARMAK 11
Kant'ın İdealizmi Reddi
Kant's Refutation of Idealism

Burcu ŞENTÜRK 27
Şiddet ve Erkeklikler: *Av Mevsimi* ve *Gönül Yarası* Filmleri Üzerinden Türkiye'deki Erkeklik Biçimlerine Bakmak
Violence and Masculinities: Looking at Masculinity Forms in Turkey Through Hunting Time and Lovelorn Films

Dilek ŞAHİN 45
Geçiş Ekonomilerinde Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi
Democracy and Economic Growth Relationship in Transition Economies: Panel Data Analysis

Gökhan TOPLUK 59
Kemal Tahir ve Yaşar Kemal Örnekleri Üzerinden Eşkıyalık Yazımına Bir Bakış
Analysis of Banditry Writing with The Examples from Kemal Tahir and Yaşar Kemal

Vahyettin AYGÜN 79
Eskiçağ Mezopotamya'sında Tanrı Algısı
Perception of God in Ancient Mesopotamia

Demet DENİZ, Levent AKGÜN 95
Ortaöğretim Matematik Öğretmenlerinin Matematiksel Modelleme Yöntemi ve Uygulamalarına Yönelik Görüşleri
High School Mathematic Teachers' Views about Mathematical Modelling Method and Applications

Doğan AYDOĞAN, Mustafa Halid KARAARSLAN 119
Üniversiteler Kendini Nasıl Tanımlıyor? Üniversite Tanıtım Filmleri Üzerine Söylem Analizi
How Universities Identify Themselves? Discourse Analysis about University Promotional Films

Ahmet SARITAŞ, Gülhan DURAN 147
Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma
A Research to Determine the Entrepreneurial Tendency of University Students

Yasemin MAMUR IŞIKÇI 167
Türkiye'de İdari Reform Çalışmalarının Tarihsel Perspektif Açısından Değerlendirilmesi
Evaluation of Administrative Reforms with Regard to Historical Perspective

Harun ÇAĞLAYAN 193
Klasik Kelâmın İlâhî Bilgi Anlayışına Eleştirel Bir Bakış
A Critical Look to The Divine Knowledge Understanding of Classical Kalâm

ÇEVİRİ YAZISI / TRANSLATION ARTICLE

Touraj DARYAEE

Çeviren / Translated by *Muhammet YÜCEL* 217
Sasani Döneminde Bid'atçılığa Genel Bir Bakış

Yujin NAGASAWA

Çeviren / Translated by *İbrahim YILDIZ* 223
Anselmci Teizmin Yeni Bir Savunması

Yazım Kuralları / Author Guidelines 243

Değerlendirme Süreci / Peer Review Process 251

Yayın İlkeleri / Editorial Principles 255

Okuyucu Mektupları / Letters

anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Yrd. Doç. Dr. Ömer ESEN
o.esen@alparslan.edu.tr

Editörden...

Değerli okuyucular,

Yoğun bir emekle hazırlanan *anemon*'un (Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University) yayım hayatının beşinci yılında Mart 2017 sayısını sizlerle paylaşmanın büyük mutluluğunu yaşıyoruz. Öncelikle yazıma bu sayımızla birlikte gerçekleştirdiğimiz bazı köklü değişikliklerden bahsederek başlamak istiyorum. Bildiğiniz üzere dergimiz bugüne kadar Kış/Aralık ve Yaz/Haziran sayısı olmak üzere yılda iki defa yayımlanmaktaydı. Siz değerli araştırmacılarımızın dergimize gösterdiği yoğun teveccüh üzerine bu sayıdan itibaren dergimiz Mart, Temmuz ve Kasım (dört ayda bir) aylarında olmak üzere yılda üç sayı hem basılı hem de e-dergi olarak yayımlanacaktır.

Bu haberimizden sonra dergimizde gerçekleştirilen birkaç teknik değişiklikten bahsetmek istiyorum. Bu sayı ile birlikte dergimize yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygun olarak gönderilen her bir makale, intihal denetiminden geçirilecektir. İntihal denetimi, iThenticate paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve bu denetimde benzerlik oranının %20'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. İlgili çalışmada herhangi bir intihale rastlanmadığı takdirde eser, değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilecektir.

Bugüne kadar dergimiz tarafından TÜBİTAK ULAKBİM OJS (Open Journal Systems) alt yapısı kullanılarak verilen hizmetlerimiz, bundan böyle yeni bir sistem olan ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) üzerinden verilecektir. Bu aşamada tüm taşınma işlemleri tamamlanmış olup eski sistem üzerinden makale kabulü kapatılmıştır. Eski adresimiz, değerlendirme süreci devam eden birkaç çalışma için hala açık tutulmakta; ancak bu süreç tamamlandığında eski adresimizin tamamen kapatılması planlanmaktadır. Baskısı Türkiye'deki tüm merkezi kütüphanelere ve üniversite kütüphanelerine gönderilen dergimizin bütün sayılarının elektronik versiyonlarına yeni adresimizden (<http://dergipark.gov.tr/anemon>) ücretsiz ulaşabilirsiniz. Dergimizle ilgili her türlü bilgi almak ve iletişim kurmak için internet adresimizden bizlere ulaşmanızı istirham ediyoruz.

Yurt içi ve yurt dışında çeşitli üniversite, enstitü ve araştırma merkezlerinde görev yapmakta olan bilim insanları tarafından dergimizde yayımlanmak üzere gönderilmiş olan makale ve çalışmalar dikkate alındığında Dergimizin akademik çevrelerde ilgiyle ve beğeniyle takip edildiğini görmekteyiz. Bu durum bizleri mutlu bir yorgunluğa sürüklemektedir. Bu teveccühe karşılık olarak yeni sayılarımızda daha fazla makaleye yer vermek istiyoruz. Ancak dergi formatından uzaklaşmamak, makalelerin okunabilirlik

oranını yüksek tutmak ve akademik kaliteyi korumak gibi sebeplerden dolayı en fazla on makaleye (çeviri ve yayın değerlendirmeleri hariç) yer verebilmekteyiz. Hakem değerlendirme sürecinden geçmiş olsa bile yer darlığı nedeniyle yayımlayamadığımız birbirinden değerli birçok makale bulunmaktadır. Değerlendirme süreci tamamlanan çalışmalar, derginin sonraki sayılarında yayımlanmak üzere sıraya alınmıştır. Bundan dolayı hiçbir yazarımızın herhangi bir mağduriyete uğramayacağını değerli yazarlarımıza arz etmek isterim.

Sosyal bilimler alanındaki bilimsel çalışmalara yer veren ve uluslararası hakemli bir dergi olan **anemon** olarak amacımız, uluslararası boyutta nitelikli yayınlar sunarak bilim dünyasına katkı sağlamaktır. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar neticesinde derginin beşinci cilt, birinci sayısında eğitim, edebiyat, sosyoloji, iktisat, ilahiyat gibi farklı alanlardan toplam on iki makale (ikisi çeviri çalışması) yer almaktadır. Titiz bir değerlendirme sürecinin ardından yayımlanan bu makalelerin kendi alanına katkı sağlayan, akademik dünyaya yenilik getiren ve dolayısıyla topluma ışık tutan çalışmalar olduğuna inanıyoruz.

Yeni sayılarımızda da bizlerle olmak isteyen değerli araştırmacılarımızı, web sayfasındaki yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygun şekilde hazırlamış oldukları çalışmalarını, elektronik ortamda dergi adresine ulaştırmaya davet ederken sosyal bilimlerin farklı disiplinlerini temsil eden çalışmalar içeren bu sayının, araştırmacılara ve okuyuculara yararlı olmasını diliyoruz.

Bundan sonra Mart, Temmuz ve Kasım sayısı olmak üzere yılda üç defa düzenli olarak yayımlanacak olan dergimizde, bilimsel çalışmalarıyla bu sayının hazırlanmasına katkıda bulunan makale yazarlarına, makaleleri inceleyerek hakemlik yapan değerli akademisyenlere, yayım kuruluna ve yayım aşamasında emeği geçenlere ve bütün bu süreci anlamlı kılan siz değerli okurlarımıza teşekkür ederiz. Son olarak dergimizin varlık sürecinde verdikleri desteklerden dolayı Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT hocamıza müteşekkirimiz.

Bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle selam ve saygılarımı sunarım.

Yrd. Doç. Dr. Ömer ESEN
Editör

Kant'ın İdealizmi Reddi

Aykut KÜÇÜKPARMAK^{1,a}

¹ Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü- Muş / Türkiye

Başvuru tarihi: 03 Kasım 2016

Düzeltilme tarihi: 05 Aralık 2016

Kabul tarihi: 15 Aralık 2016

Öz

Bilen öznenen bağımsız ontolojik bir gerçekliğin var olup olmadığı konusu felsefenin önemli problem alanlarından biridir. Bu sorun Kant'ın eleştirel felsefesinde de önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede Kant, idealizmi problematik ve dogmatik idealizm olarak ikiye ayırır. O, Descartes'e atfettiği problematik idealizmle mekânsal objelerin varlığının şüpheli olduğu iddiasını kast eder. Diğer taraftan dogmatik idealizm ile mekânsal objelerin varlığının imkânsız olduğunu dile getiren Berkeleyci idealizmi kast eder. Kant idealizmin bu iki formuna karşı transendental idealizm tezi üzerinden dış dünyanın varlığını ve bunu bilmenin mümkün olduğunu göstermeye çalışır. Kant'ın bu bağlamda öne sürdüğü argümanlar hem idealizm tartışmaları hem de eleştirel felsefenin anlaşılması açısından önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler

Kant, İdealizm, Transendental İdealizm, Mekân, Dış Gerçeklik

^a Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Muş Alparslan Üniversitesi Kampüsü, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, 49250, Muş / Türkiye.
e-posta: a.kucukparmak@alparslan.edu.tr

Kant's Refutation of Idealism

Abstract

Topic of whether there is ontological reality independent from the subject who knows is one of the important problem areas of philosophy. This problem also has an important place in Kant's philosophy. In this framework, Kant distinguishes between problematic and dogmatic idealism. By problematic idealism which he ascribes to Descartes he means to the hypothesis that existence of spatial objects is doubtful. On the other hand, by dogmatic idealism which is attributed to Berkeley he means to claim that existence of spatial object is an impossibility. Against these two forms of idealism Kant tries to show existence of spatial object and the possibility to know them through transcendental idealism. In this context, arguments which Kant put forward have an important place for understanding both idealism discussions and the critical philosophy.

Keywords

Kant, Idealism, Transcendental Idealism, Space, External Reality

1. GİRİŞ

İdealizm genel olarak bizim dışımızdaki objelerin varlığının şüpheli ve bilinemez olduğunu diğer bir ifadeyle Ben-olmayanın bilen Ben'e bağlı olduğunu dile getiren görüştür. Bilen öznenen bağımsız ontolojik bir gerçeklik alanının varlığı ve bunun doğrudan bilinip bilinemeyeceği problemi, Kant'ın felsefi düşüncesinde Eleştiri öncesi ve sonrası dönemler de dâhil ele aldığı en önemli konulardan biri olarak görülebilir (Banham, 2006: 1). Ancak özellikle Saf Aklın Eleştirisi'nin birinci ve ikinci baskılarında bu konu bağlamında kaleme aldığı yazılar, onun transendental idealizm başta olmak üzere bütün eleştirel felsefesinin anlaşılmasında hayati bir role sahiptir. Kant'ın Eleştiri'nin birinci baskısında "Dördüncü Paralojizm", ikinci baskısında ise "İdealizmin Reddi" başlıklı bölümlerde bu konuyu ele almasının temel nedeni, Kant'ın öne sürdüğü transendental idealizmi, yine Kant'ın adlandırdığı şekliyle problematik ve dogmatik idealizmden açıkça ayırma isteğiydi. Kant, Descartes'in şüphe edilmeyecek tek bilginin subjektif 'Ben' bilgisi (düşünüyorum) olduğunu ve fiziki dış objelerin varlığına dair bilgimizin ancak bunun üzerine temellendirilmesiyle mümkün olacağını iddia ederek, dış objelerin varlığını inancın konusu yapıp şüpheli gören yaklaşımını problematik idealizm olarak adlandırır (Kant, 2009: 326). Kant dış objelerin bilgisinin mümkün olmadığını öne süren bu yaklaşımı, felsefi bir skandal olarak görür ve bu durumu aşağıdaki gibi ifade eder:

"Genel olarak bizim dışımızdaki şeylerin varlığı (ki iç duyulumumuz da dâhil tüm bilgimizin maddesini ondan ettiğimiz) yalnızca bir inanç üzerine kabul edilmemelidir ve eğer bir kimse bunların varlığından şüphe ederse, bu şüpheyi tatmin edici biçimde karşılayamayacağımızı (ifade eden) idealizm insan aklı ve felsefe için bir skandal olarak kalmaya devam ediyor." (B x1).

Bu bölümlerin kaleme alınmasını gerektiren ikinci neden ise, Kant'ın dogmatik idealizm olarak adlandırdığı mekânın ve ona atfedilen her şeyin kendi başına var olmasını imkânsız gören ve dolayısıyla mekânda bulunan tüm şeyleri salt hayali (imaginary) şeyler olarak gören Berkeley'ci idealizm ile onun transendental idealizminin aynı olduğunu dile getiren suçlamalara karşı bir cevap vermektir. Kant bu durumu Prolegomena'da şu şekilde ifade eder:

“Her halis idealistin -Elea okulundan piskopos Berkeley'e kadar- savı, şu formülde bulunur, ‘duyulardan ve deneyden edinilen bütün bilgi kuruntudan başka bir şey değildir. Ancak saf anlama yetisinin ve aklın idelerinde doğruluk vardır.

Buna karşılık benim idealizmimi baştan sona dek yöneten ve belirleyen ilke şudur: Sırf saf anlama yetisinden ya da saf akıldan edinilen bütün bilgi kuruntudan başka bir şey değildir, ancak deneyde doğruluk vardır” (Kant, 2002: 130).

Kısaca, Kant'ın bu bölümleri kaleme almaktaki amacını, Descartes'e karşı dış objelerin varlığının kesin bilgisinin mümkün olduğunu göstererek, kendi idealizminin Berkeley'ci subjektif idealizmden tamamen farklı olduğunu ortaya koymak şeklinde ifade edebiliriz. Ancak Kant'ın kaleme aldığı bu bölümler hem kronolojik olarak hem de idealizmin reddi için sundukları kanıtların mahiyeti açısından önemli farklılıklar içermektedir. Eleştiri'nin ilk gün yüzüne çıktığı 1781 baskısında Kant, idealizm konusunu “Salt Aklın Dördüncü Paralojizmi” bölümünde ele aldı. Buradaki temel yaklaşımı, Descartes'in dış gerçekliğin bilgisinin dolaylı olması nedeniyle şüpheli olacağını dile getiren epistemolojik idealizmine, transendental idealizm tezinin mekân anlayışı üzerinden cevap vermektir. Buna göre mekân ve ondaki objeler bilen öznenin subjektif formlarında olduğundan bilen öznenin bunlara erişimi doğrudandır ve dış gerçekliğin bilgisi Descartesçi şüpheye yer bırakmayacak bir kesinliğe sahiptir. Ancak bu girişim Kant'a subjektif idealizmi savunduğu yönünde eleştiriler yöneltilmesini engelleyememiştir.

Bu nedenle Kant Eleştiri'nin birinci baskısı ve Prolegomena'da kendi pozisyonunun idealizmden farklı olduğunu göstermeye çalışmasına rağmen, Eleştiri'nin ikinci baskısında kendi transendental idealizmi ile idealizm arasındaki farkı daha görünür kılabilmek için “İdealizmin Reddi” başlıklı kısa fakat oldukça önemli bölümü kaleme aldı. Bunun en temel nedeni, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, başta Grave ve Feder gibi düşünürlerin Kant'ın temel tezinin Berkeleyci subjektif idealizmin yeniden ifade edilmesinden ibaret olduğunu (Mader, 2012: 54) dile getiren eleştirilerine karşı bir cevap vermektir. Kant'ın burada sunduğu argüman, daha önce ortaya koyduğu argümanlarla aynı amaca sahip olmakla birlikte mahiyet itibarıyla onlardan farklı ve yeni bir argümandır. Bu argüman transendental idealizmden bağımsız olarak (Mattey, 1997: 8) kendi-bilinciyle (self-consciousness) dış gerçeklik arasındaki ilişkiyi kurmakla ilgilidir. Bu amaç doğrultusunda Kant'ın sunduğu teorem şudur: “Salt, fakat deneysel olarak belirlenmiş kendi varlığımın bilinci benim dışımda mekânda objelerin varlığını ispat eder.” (B 276). Ancak bu argüman da ilk ortaya çıktığı günden itibaren gerek Eleştiri'nin diğer tezleriyle tutarlılığı gerekse de idealizmi reddetmedeki başarısı açısından önemli tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmaların en temel nedeni teoremdeki ‘benim dışımda’ (outside me) ifadesinin ne anlama geldiğiyle ilgili belirsizlikten kaynaklanır. Bu tartışmalar

çerçevesinde ortaya çıkan yaklaşımlar, eleştirel felsefenin temel tezleriyle ilgili önemli sonuçlara sahiptir ve bu yönüyle incelenmeyi hak etmektedir. Bu doğrultuda çalışmamız boyunca Kant'ın idealizmin reddi bağlamında sunduğu argümanları inceleyerek, bu argümanların gerek idealizmi reddetmede gerekse de transendental idealizmle tutarlı bütünsel bir açıklama ortaya koymada başarısız olduğunu göstermeye çalışacağız.

2. SAF AKLIN DÖRDÜNCÜ PARALOJİZMİ VE DIŞ DÜNYANIN DOĞRUDAN BİLGİSİ

Kant'ın "Saf Aklın Paralojizmi" başlıklı bölümde ele aldığı asıl mesele, rasyonel psikolojinin ruhun doğasıyla ilgili iddialarının kökenini ve epistemik değerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Kant kategoriler tablosundan bir kısmını kullanarak, rasyonel psikolojinin ruhun mahiyetiyle ilgili dile getirdiği iddiaları dört başlık olarak belirler: 1) ruh bir cevherdir, 2) basittir, 3) sayısal özdeşliğe sahiptir, 4) mekândaki mümkün objelerle ilişki içindedir (A 344/B 402). Ancak, Kant'a göre, rasyonel psikolojinin yalnızca salt akıldan elde edilebileceğini iddia ettiği ruh hakkındaki bu iddiaların hiçbiri ispatlanamazdır. Çünkü rasyonel psikoloji tarafından bu iddiaları ispatlamak üzere sunulan kanıtlar, 'paralojizm' olarak adlandırılan ve saf aklın doğasından kaynaklanan mantık hatalarının ürünüdür.

Kant'ın ele aldığı paralojizmlerin ilk üçü doğrudan ruhun mahiyetiyle ilgili problemleri ele alırken, dördüncü paralojizm ruhun mahiyetinden çok dış dünyanın varlığı ve ruhla ilişkisi bağlamındaki idealizm tartışmalarına odaklanır. Kant rasyonel psikolojinin bu konu hakkındaki çıkarımını şu şekilde formüle eder:

"Varlığı, yalnız verili algıların bir nedeni olarak çıkarılabilen (inferred) şeyin varlığı, olsa olsa şüpheli bir varlıktır.

Şimdi tüm dış tezahürler bu türdendir, onların varlığı doğrudan algılanamaz, ancak verilen algının nedeni olarak çıkarılabılır.

Dolayısıyla, dış duyumun tüm objelerinin varlığı şüphelidir. Bu belirsizliği dış tezahürün ideallığı olarak adlandırıyorum ve bu ideallık doktrini idealizm olarak adlandırılır, buna kıyasla, dış durumun objelerinin mümkün kesinliği iddiası ise 'düalizm' olarak adlandırılır." (A 367).

Burada Kant, rasyonel psikolojinin dış dünyanın gerçekliğini şüpheli kılan problematik idealizmine karşı, transendental idealizm tezi üzerinden bir argüman geliştirmeye çalışır. Yukarıda ifade edilen kıyasa göre, biz yalnız doğrudan algısına sahip olduğumuz şeylerin varlığını kesin şekilde bilebiliriz ve benim doğrudan algısına sahip olabildiğim tek şey kendi varlığımdır. Bu nedenle, benim dışımda olan gerçek objelerin varlığı doğrudan algımın konusu olamaz ve varlıkları daima çıkarım aracılığıyla elde edilmiş şüpheli bir pozisyonda olacaktır. Açıkça görüleceği üzere, bu idealizm dış objelerin varlığını doğrudan inkâr etmez, daha çok mümkün tecrübe içerisinde bunların gerçekliğinin gösterilemeyeceğine inanır. Buna karşı Kant, dış objelerin çıkarımla elde edilen şeyler değil, aksine doğrudan algıladığımız şeyler olduğunu öne sürerek, bunların varlıklarının kesinliğini dile getirir. Bu iddiasını temellendirmek üzere 'transendental idealizm' ve 'transendental realizm' terimlerinin analizini sunar:

“Ben tüm tezahürlerin transendental idealizmi doktrini ile şunu anlıyorum, tüm tezahürler kendinde şeyler değil, tezahürlerdir ve buna göre, mekân ve zaman sezgimizin duyulur formlarıdır, kendinde şeyler olarak objenin koşulları veya kendinde şeyler için verilmiş belirlenimler değildir. Bu idealizme karşıt olan transendental realizm vardır ki, buna göre mekân ve zaman (duyu yetimizden bağımsız olarak) kendinde şey olarak verilen şeylerdir. Dolayısıyla transendental realist dış tezahürleri (eğer gerçeklikleri kabul edilirse) bizden ve duyu yetimizden bağımsız olarak var olan kendinde şeyler olarak düşünür (...)” (A 370).

Kant'ın daha önce “Transendental Estetik'te” temellendirmeye çalıştığı, transendental idealizm doktrininin tartışma bağlamında sunduğu çözümü şu şekilde ifade edebiliriz: Zaman-mekânda bulunan tüm cisimler, madde ve onun bütün belirlenimleri bende ortaya çıkan sırf tezahürlerdir. Tüm bu dış objeler bendeki tezahür ya da izlenimlerden başka bir şey olmadığından, en az benim kadar bunların varlığı da gerçektir; çünkü her ikisinin de doğrudan algısına sahibizdir. Kant'ın bu değerlendirmelere işaret eden doğrudan metinleri şunlardır:

“Dış objeler salt tezahürlerdir, dolayısıyla izlenimlerimin bir türünden başka bir şey değildir, ki bu izlenimler aracılığıyla objeler bir şey iken, bunlardan ayrı hiçbir şeydir. Dolayısıyla dış şeyler de tıpkı benim gibi vardırırlar, aslında her ikisinin de varlığı, benim kendi bilincimin tanıklığı üzerine temellenir, yalnızca bir farkla ki, düşünen obje olarak, 'ben'im izlenimim yalnızca iç duyumla ilişkili iken, mekânsal varlıkların izlenimleri aynı zamanda dış duyumla da ilişkilidir.” (A 371).

“Bizim sistemimizde bu dış şeyler-yani tüm değişim ve formlarındaki madde- salt izlenimden, yani gerçekliklerinin doğrudan bilincinde olduğumuz bizdeki izlenimlerden başka bir şey değildir.” (A 372).

“Dolayısıyla transendental idealist, empirik realisttir ve tezahür olarak maddenin gerçekliğini çıkarım sonucu olarak değil doğrudan algı vasıtasıyla garanti eder.” (A 372).

Kant 'dış obje' ya da 'dışımızdaki şey' ifadelerinin ikircikli bir anlama sahip olduğunu belirterek bununla neyi kastettiğini belirten bir açıklama sunar. Bu açıklama ele alınan tartışma bağlamında Kant'ın sunduğu çözümün anlaşılması açısından oldukça önemlidir:

“Şimdi bir kimse dış duyumun nedeni olarak transendental anlamda bizim dışımızda olan bir şeyi kabul edebilir, ancak bu şey madde ve maddi şeylerin izlenimleri olarak anladığımız obje değildir, çünkü bunlar salt tezahürlerdir, yani, daima yalnız bizde bulunan izlenimlerin modlarıdır. Bunların gerçekliği, tıpkı kendi düşünceleriminki gibi, doğrudan bilinç üzerine dayanır. Transendental obje ise iç ve dış duyum açısından eşit ölçüde bilinemezdir. Ancak, biz bunun hakkında konuşmuyoruz, biz eğer mekânda ise dış obje ve yalnız zamanda izlenimleniyorsa da iç obje olarak adlandırılan deneysel obje hakkında konuşuyoruz, ancak mekân ve zamanın her ikisi de yalnız bizde bulunurlar. Fakat 'bizim dışımızda' ifadesi, kaçınılmaz olarak ikircimli bir anlam taşır, çünkü bazen bizden

ayrı var olan kendinde şey olarak bir şeye işaret ederken, kimi zaman yalnız dış tezahüre ait bir şeylere işaret eder. O halde bu belirsizlikten kaçınmak ve kavramı-dış sezgimizin gerçekliği hakkında psikolojik meseleye uygun olarak alınan- ikinci anlamda kullanmak için, deneysel olarak dışsal olan objeleri, bunları doğrudan mekânda bulunan şeyler olarak adlandırarak, transendental anlamda dışsal şeylerden ayıracağız.” (A 373).

Bu ayrıma göre, ‘dış’ kelimesi deneysel anlamda ele alındığında mekânda ortaya çıkan, kategorilerin uygulanabileceği ve dolayısıyla bizde olan izlenimlere işaret eder. Öte yandan, kelimenin transendental anlamına göre ‘dış’, bizden ve duyu yetimizden bağımsız ve bizdeki tezahürlerin zemini olan bir şeye işaret eder. Açıktır ki, transendental anlamda dış obje, mekândaki obje anlamında bir obje olamaz, çünkü mekân transendental objeye uygulanamaz. Dolayısıyla, Kant dış objenin varlığından bahsettiğinde yalnız empirik anlamda mekânda var olan ve doğrudan algısına sahip olduğumuz bir objeyi kasteder.

Kant’ın rasyonalist düalizme karşı sunduğu bu çözüm, mekân ve zamanda var olan cisimleri tezahürlere ve sırf bizde ortaya çıkan izlenimlere indirgeyerek, bunların doğrudan algılarına sahip olduğumuzu öne sürer. Buna karşın, bizdeki bu tezahürlerin zemini (A 380) ya da nedeni¹ olan kendinde şeylerin bilgisi bizim için tamamen imkân dışıdır. Buna göre, Kant’ın ileri sürdüğü çözümde de bizde olan ve doğrudan algısına sahip olduğumuz şeyler ile bunların zemini ya da nedeni olan bizden bağımsız ve dolayısıyla doğrudan algısına sahip olmadığımız şeyler arasında bir ayrım ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, aslında Kant’ın sunduğu çözümün rasyonalist düalizmin iddiasından pek de farklı olmadığı ifade edilebilir. Çünkü her iki yaklaşımda da doğrudan algısına sahip olduğumuz şeyler ‘bizde’ olan ya da ‘bizde’ ortaya çıkan şeylerdir. Buna karşın, bizdeki bu izlenimlerin zemini olan şeyler her iki yaklaşımda da aynı şekilde bilinemez olarak kalmaktadır. Dahası Kant burada, Descartes’in dış dünyanın gerçekliğinin şüpheli olduğu ve bunların doğrudan bilincine sahip olmadığımız iddialarını, daha subjektif nitelikteki Berkeleyci idealizmi kabul ederek reddetmiş görünmektedir (Smith, 1918: 305). Çünkü Kant’ın burada kullandığı ‘dış’ ifadesi deneysel anlamdadır ve bizde olan izlenimlerden başka bir şey değildir. Dolayısıyla, bu değerlendirmeler dikkate alındığında, Kant’ın getirdiği çözümün de, gerçek anlamda bizim dışımızda olan ve doğrudan algısına sahip olmadığımız şeylerin bilgisini temin etmede yetersiz kaldığını ifade edebiliriz.

Bununla beraber, Kant *Eleştiri*’nin ikinci baskısında, dördüncü paralojizm ile dile getirilen iddiayı dış dünyanın varlığının şüpheliliği anlamında ele almak yerine, ‘ruh’ ya da ‘ben’ in fiziki objelerden bağımsız olarak var olup olmadığı meselesi bağlamında ele alır. Buna göre, dördüncü paralojizm ile yapılan hata, ‘ben kendi varlığımı benim dışımdaki diğer şeylerden ayırabilirim’ analitik önermesi ile ‘ben bilinci, dışındaki fiziki objeler olmaksızın da var olabilir’ sentetik önermesi arasında kurulan yanlış bir çıkarım ilişkisidir. Oysa Kant’a göre, bizim ‘ben’ hakkındaki tüm bilgilerimiz mümkün tecrübe alanı içinde geçerlidir, bu nedenle tüm deneyimlerden bağımsız, salt düşünen bir varlık olarak var olup olamayacağım hususu benim için tamamen bilinemezdir (B 409). Aslında Kant’ın *Eleştiri*’nin ikinci baskısında dördüncü paralojizmi problematik idealizm bağlamında ele almak yerine, ruhun deneyimden bağımsız var olup olmayacağı açısından

ele alması, burada sunulan argümanın problematik idealizmin üstesinden gelemeceğinin kabul edilmesi olarak görülebilir. Bunu destekleyen en önemli diğer bir kanıt ise ikinci baskıda “İdealizmin Reddi” isimli bölümün eklenerek bu konunun yeniden ele alınmasıdır.

3. İDEALİZMİN REDDİ

Kant “İdealizmin Reddi” başlıklı kısa, ancak oldukça önemli bu bölümün tamamını *Eleştiri*’nin ikinci baskısında kaleme almıştır. Bu bölümün ilave edilmesinin amacı, daha önce farklı vesilelerle ifade ettiğimiz üzere, kendi transendental idealizm tezinin genel anlamda idealizmden farklı olduğunu göstererek, yöneltilen suçlamalara daha güçlü bir cevap vermektir. Ancak bu argüman da ortaya çıktığı ilk günden itibaren eleştirel felsefenin en çok tartışılan iddialarından biridir. Bu doğrultuda bir kısım yorumcular, Kant’ın transendental idealizm öğretisinin temel tezlerinden vazgeçtiğini dile getirirken (Guyer, 1987: 329 & Smith, 1918: 314), bir kısım yorumcular da Kant’da herhangi bir fikir değişikliği olmadığını ve bu argümanda sunduğu tezin transendental idealizmle uyumlu olduğunu savunmaya çalıştılar (Bennet, 1975: 216 & Sidgwick, Caird, 1880: 111). Biz bu çalışmamızda birinci görüşün daha tutarlı olduğunu göstermeye çalışacağız.

“İdealizmin Reddi” bölümünde sunulan argüman birinci baskıdaki argümanla aynı amaca sahip olmakla birlikte hem metot hem de mahiyeti açısından oldukça farklı yeni bir argümandır. Birinci baskıda transendental idealizme dayanan kanıt, deneyimin doğrudan oluşu ve varlığın sübjektifliği açısından dış deneyim ve iç deneyimin aynı seviyede olduğunu göstererek problemi çözmeye çalışmıştı. Öte yandan ikinci baskıdaki argüman, ilerde ele alacağımız üzere, dış deneyimin doğrudan deneyimlenmesine karşın onların zihnin sübjektif durumlarından bağımsız ayrı varlıklar olması gerektiğini iddia eder (Smith, 1918: 312). Bu haliyle ikinci argüman, hem transendental idealizme dayanmayarak hem de dış ve iç deneyim arasında daha kökensel bir farklılığı varsayarak, metot ve mahiyet açısından önceki argümandan ayrılır.

Bu bölümde Kant’ın idealizmi reddetmek için sunduğu argüman şudur: “Salt, fakat deneysel olarak belirlenmiş kendi varlığının bilinci benim dışımda mekânda objelerin varlığını ispat eder.” (B 276)

Kant’ın bu teoremi ispatlamak için sunduğu argümanı öncelikle bir bütün olarak ifade edip daha sonra adımlar halinde incelemeye çalışalım. Kant argümanı şu şekilde ifade eder:

“Ben zamanda belirlenmiş olarak kendi varlığımın bilincindeyim. Tüm zaman belirlenimleri algıda sürekli bir şeyi varsayar. Ancak, bu sürekli şey bendeki bir şey olamaz; çünkü zamandaki benim varlığım ancak bu sürekli şey aracılığıyla belirlenebilir. Dolayısıyla bu sürekli şeyin algısı benim dışımdaki bir şeyin salt izlenimi aracılığıyla değil, ancak benim dışımdaki bir şey aracılığıyla mümkündür. Sonuç olarak benim varlığımın zamandaki belirlenimi ancak benim dışımda [olarak] algıladığım gerçek şeylerin varlığı aracılığıyla mümkündür. Şimdi zamandaki [kendi varlığımın] bilinci zorunlu olarak bu zaman belirlenimlerinin bilinciyle ilişkilendirilir: Dolayısıyla zaman belirlenimlerinin koşulu olarak benim dışımdaki

şeylerin varlığıyla zorunlu olarak ilişkilendirilir, yani kendi varlığımın bilinci aynı zamanda benim dışımdaki diğer şeylerin varlığının dolaylı bilincidir.” (B 276).

Argümanın birinci basamağı “Ben zamanda belirlenmiş olarak kendi varlığımın bilincindeyim.” şeklinde ifade edilen açılış cümlesidir. Burada ifade edilen “zamanda belirlenmiş kendi varlığımın bilinci” ya da teoremda dile getirilen ‘deneysel olarak belirlenmiş kendi varlığımın bilinci’ ile ne kastettiğini anlamak için Kant’ın diğer ifadelerine bakmak yararlı olacaktır. Öncelikle *Eleştiri*’nin ikinci baskısının girişinde idealizmin reddi üzerine yazdığı dipnotta Kant, “varoluşumun bende karşılaşılabilecek olan tüm belirlenim zeminlerinin izlenimler” (B xl) olduğunu ifade eder. Buna göre, ‘zamanda belirlenmiş bilinç’ zamanda ortaya çıkan izlenimlerimin bilincinde olmam anlamına gelir. Kant’ın ‘kalıcı ve sabit olmayan ben kendisini iç tezahürlerin akışında sunabilir’ (A 107) ifadesi de varlığımın bilincinin izlenimlerin sürekli akışında ortaya çıkabileceğini ima eder. Hartnack, bu durumu William James’in ‘bilinç akışı’ ifadesi ile dile getirdiği şeye benzeter (Hartnack, 2001: 88). Dolayısıyla, Kant’ın ‘deneysel ben bilinci’ ya da ‘zamanda belirlenmiş varlığımın bilinci’ ile kastettiği şeyi izlenimlerimin akışı halindeki değişimin bilinci olarak tespit edebiliriz (Guyer, 2006: 119). Buna göre, argümanın birinci basamağı, zamanda sürekli akış halindeki izlenimlerimin bilinci olarak kendi varlığımın bilincindeyim, şeklinde ifade edilebilir.

Kant’ın sunduğu argümanın birinci basamağı genel olarak, Kant ve Kartezyen düşünce arasındaki ortak bir nokta olarak kabul edilir. Buna göre, Kant’ın sunduğu argümanın izlediği strateji, Kartezyen düşüncenin kabul ettiği bir öncülden yola çıkarak, bu öncülün mümkün olabilmesi için dış objenin varlığının zorunluluğunu göstermek şeklinde belirtilebilir (Dicker, 2006: 194 & Buroker, 2006: 190). Bu sayede kendi varlığının bilincinde olduğunu öne süren Kartezyen düşüncenin, dış objenin varlığını da zorunlu olarak kabul etmesi gerektiği gösterilmiş olacaktır. Ancak yukarıda ifade ettiğimiz şekliyle Kant’ın akış halindeki izlenimlerin bilinci olarak ‘varlığımın bilinci’ şeklindeki yaklaşımı ile yalın ve doğrudan bir bilinci ifade eden Descartes’çi ‘ben bilinci’ yaklaşımını aynı olarak kabul etmek oldukça güçtür. Açıkça görüleceği üzere, Kant’ın ‘zamanda belirlenmiş varlığımın bilinci’ anlayışı ile problematik idealistin, diğer bir ifadeyle, Descartes’in ‘ben bilinci’ anlayışı dikkate değer biçimde birbirinden ayrılır. Dolayısıyla, idealizmin reddinde sunulan argümanın, ancak Kant’ın ‘ben bilincine’ dair yaklaşımını kabul edenler için geçerli olduğu ve bu nedenle de problematik idealistlere karşı dış objenin varlığını göstermede başarısız olduğunu (Emundts, 2010: 184) dile getiren bir eleştiri yöneltmek mümkün görünmektedir.

Bu eleştiri noktasını bir kenara koyarsak, Kant’ın sunduğu argümanın ikinci basamağını şu şekilde ifade edebiliriz: “Tüm zaman belirlenimleri algıda sürekli bir şeyi varsayar”. Bu öncül Kant’ın “cevher” kategorisinin objektif geçerliliğini göstermeye çalıştığı “Birinci Analoji” bölümünde öne sürdüğü tezle yakından ilgilidir. Burada Kant zamanın kendisinin algılanamamasından dolayı, izlenimlerin zamansal ilişkilerini belirleyebilmenin ancak zamanın yerine geçebilecek sürekli bir şeyin varsayılması ile mümkün olduğunu iddia eder. Buna göre, sürekli bir şeyi varsaymadığımız takdirde, izlenimlerin ‘ardışıklık’ ya da ‘eş zamanlı var oluş’ zamansal ilişkilerini belirlememiz mümkün olmayacaktır. Buradan Kant herhangi bir zaman belirleniminin bilincinde olabilmenin algıda kalıcı ve değişmez bir temel olarak cevherin varlığı ile mümkün

olabileceği sonucuna ulaşır (Guyer, 1987: 215-221). Görüleceği üzere “Tüm zaman belirlenimleri algıda sürekli bir şeyi varsayar” şeklindeki öncülde bu temelden hareketle, kendi-bilincinin ancak izlenimlerin zamanda akışı içerisinde idrak edilebileceğini ve bunun da ancak algıda sürekli bir şeyi varsaymakla mümkün olabileceğini dile getirir.

Kant argümanının bir sonraki basamağını şu şekilde ifade eder: “Ancak bu sürekli şey bendeki bir şey olamaz, çünkü benim zamandaki varlığım ancak bu sürekli şey aracılığıyla belirlenebilir.” Kant, zaman belirlenimi için gerekli olan sürekli şeyin ‘ben’deki bir şey olamayacağını dile getiren bu ifadenin, girişte kaleme aldığı aşağıdaki ifade ile yer değiştirirse daha iyi anlaşılabilirliğini belirtir:

“Ancak, bu sürekli şey bendeki bir şey olamaz; çünkü var oluşumun bende karşılaşılabilecek tüm belirlenim zeminleri izlenimlerdir ve bu halleriyle onlar kendilerinden ayrı sürekli bir şeyi gerektirirler ki, bununla ilişkilerinde bu izlenimlerin değişimi ve dolayısıyla bu izlenimlerin değişimindeki zamanda varoluşum belirlenebilir.” (B xl)

Açıkça görüleceği üzere, burada Kant ihtiyaç duyulan bu sürekli şeyin ‘Ben’deki bir şey olamayacağı hususunu, iç duyuma ve onun objesine dair yaklaşımına referansla biraz daha açmaya çalışır. İç duyumumuza konu olabilecek tek şey akış halindeki izlenimlerimizdir. Dolayısıyla, iç duyum veya tecrübemiz zamanda öznenin varlığını belirleyebilecek hiçbir şey temin etmez. Dahası, birinci analogide iddia edildiği gibi, bu izlenimlerin zamansal belirlenimi bunların dışında bir şeyi gerektirir. Argümandaki bu adım, zamandaki varlığımızın belirlenmesi için gerekli olan bu sürekli şeyin içe bakışla bulunamayacağı şeklindeki negatif yönü ifade eder (Allison, 1983: 299). Bu sürekli şeyin nerede bulunabileceğini işaret eden argümanın bir sonraki adımını ise şu şekilde ifade eder:

“Dolayısıyla, bu sürekli şeyin algısı benim dışındaki bir şeyin salt izlenimi aracılığıyla değil, ancak benim dışındaki bir şey aracılığıyla mümkündür. Sonuç olarak benim varlığımın zamandaki belirlenimi ancak benim dışımda olarak algıladığım gerçek şeylerin varlığı aracılığıyla mümkündür.” (B276)

Argümanın bu basamağı sürekli şeyin iç duyuma ve zamanın kendisine referansla bulunamayacağını ifade ettikten sonra, geriye kalan tek alternatifin dışında olan bir şey olması gerektiğini ima eder. Ancak böyle bir şey, diğer izlenimler gibi yalnız dışımdaki bir şeyin izlenimi olamaz; çünkü dış veya iç duyuma ait tüm izlenimler bende ardışık şekilde ortaya çıkar ve bu izlenimlerin kendisi sürekli bir şeyi gerektirir. Dolayısıyla böyle sürekli bir şey yalnız, benim dışımda olan gerçek şeyler olabilir. Bu durumu önsözdeki dipnotta da açıkça ifade eder: “Bu sürekli şey benim tüm izlenimlerimden ayrı ve dışsal (*external*) bir şey olmalıdır” (B xl). Ancak bu noktada, Guyer’in işaret ettiği gibi, ‘benim dışımdaki şey’ ile ‘salt izlenim’ arasındaki farkın ne olduğu büyük ölçüde belirsizdir (Guyer, 1983:329) ve bu durum önemli bir problem ortaya çıkarmaktadır; İdealizmin reddinde ileri sürdüğü bu yaklaşım ile transendental idealizmin temel tezinin nasıl uzlaştırılabileceği problemi. Daha açık bir ifadeyle, söz konusu olan izlenimlerimizden bağımsız gerçekten var olan şeylerin bilgisine sahip olduğumuz iddiasıyla, mekân ve ondaki her şeyin izlenimlerimizden başka hiçbir şey olmadığı iddiasının aynı anda nasıl tutarlı biçimde savunulabileceği problemi.

Bu problem, yukarda değindiğimiz üzere, argümanda geçen ‘benim dışımdaki şey’ (*a thing outside me*) ifadesinin ne anlama geldiği ile yakından ilgilidir. ‘Benim dışımdaki şey’ iki farklı anlamda anlaşılabilir. İlk olarak, bu ifade ‘bizden ayrı olarak mekânda var olan kendinde şeyler’ anlamında alınabilir. Bu durumda, ‘dışımızdaki şey’ ontolojik olarak bizden ayrı olan mekândaki bir şeye işaret eder. Diğer taraftan, aynı ifade, ‘yalnızca dış tezahüre ait olan’, yani yalnızca zaman-mekân sübjektif koşulları altında var olan şeyler anlamında da alınabilir. Bu haliyle ‘dışımızdaki şey’ ontolojik olarak bizden bağımsız olmayan bir şey anlamına gelir (Emundts, 2010: 178). Açıkçası, Kant’ın *Eleştiri*’de her iki anlama işaret eden türden ifadeler kullandığını söylemek mümkün görünmektedir. Özellikle ikinci baskıda kaleme aldığı “İdealizmin Reddi” ve birinci baskıdan sonra yazdığı *Prolegomena*’da kullandığı ifadeler daha çok birinci anlama işaret eder görünmektedir:

“Bu süreklî şeyin algısı benim dışımdaki şeyin salt izlenimi aracılığıyla değil ancak benim dışımdaki bir şey aracılığıyla mümkündür.” (B 276).

“(…) [K]uşkusuz itiraf ediyorum ki, bizim dışımızda cisimler bulunmaktadır, yani kendi başlarına ne oldukları bakımından tamamıyla bilgimizin dışında kalmakla birlikte, duyusallığımızı etkilemelerinin bize sağladığı tasarımları aracılığıyla bildiğimiz şeyler vardır, biz bunlara cisim adını veririz ki, bu sözcük sadece bize bilinmeyen ama buna rağmen gerçek olan nesnenin görünüşü anlamına gelir.” (Kant, 2002: 38).

Bu manaya işaret eden diğer bir kısım ifadeler de *Eleştiri* sonrası kaleme aldığı bazı notlarında açıkça bulunabilir:

“İzlenimlerim benim dışımda olamaz ve izlenimlerin dışsal bir objesi bende olamaz, çünkü bu çelişki olurdu. Bununla birlikte şu olabilir ki: izlenimler bende bulunurken objeleri çelişki olmaksızın benim dışımda bulunabilir veya izlenimler objeleriyle birlikte bende bulunabilir. İdealizm, izlenimlerin objesinin izlenimlerle birlikte bende bulunmadığı sonucuna varmanın mümkün olmadığını iddia eder, hatta objenin izlenimleri benim dışımda var olan bir şeyin izlenimi olsa bile. Diğer taraftan, gerçekten de haklı biçimde, realizm dışı duyumda bunun mümkün olduğunu öne sürer.” (Kant, 2005: 362-363).

Guyer bu pasajda Kant’ın açıkça realizm tarafında bulunduğunu ve izlenimlerimize ilaveten, onlardan sayısal olarak (*numerically*) ayrı olan objelerin varlığını bilebileceğimizi kabul eder bir tutum sergilediğini belirtir (Guyer, 1987: 291). Bu anlama işaret eden Kant’a ait diğer önemli bir pasaj ise şu şekildedir:

“Düalizmin kanıtı şu olgu üzerine temellenir; eğer bir kimse mekân izlenimlerinin özneyle ilişkisini, bizdeki izlenimlerden tamamen farklı olan bir ilişkinin bilinci olarak (yani öznenin diğer şeylerle ilişkisinin algısı ve bu sezgilerin salt formu olarak mekânın algısını birbirinden ayrı olarak) ele almazsa, zamandaki varlığımızın mekân izlenimleri aracılığıyla belirlenebileceği çelişki olur. Çünkü eğer mekân algısı dışımızda bir obje olmaksızın yalnızca kendimizde temellenirse, bu durumda yalnızca özne ile ilişkiyi içeren izlenimlerin bilincine varmam mümkün olabilir. Ancak bu

izlenimler aracılığıyla zaman sezgisi asla ortaya çıkmayacağından dolayı, mekânsal olarak izlenimlenen obje kendi önemizden başka bir şeyin izlenimi üzerine temellenmelidir.” (Kant, 2005: 283).

Görüldüğü üzere, Kant'ın *Eleştiri*'nin birinci baskısından sonra ele aldığı bu pasajlara göre, 'dışımızdaki şey' ifadesi ontolojik olarak bizden ayrı olan mekândaki bir şeye işaret eder görünmektedir. Oysa *Eleştiri*'nin birinci baskısındaki birçok ifade ise, 'dışımızdaki şey'in ikinci anlamına işaret etmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

“Şimdi dışsal objeler (cisimler) yalnızca tezahürlerdir, dolayısıyla izlenimlerin bir türünden başka bir şey değildir, bu objeler yalnızca bu izlenimler aracılığıyla bir şeydirler, ancak onlardan ayrı hiçbir şey değildir.” (A 371).

“İzlenimler olarak mekânın kendisi ve oradaki tüm tezahürler yalnız bende (in me) olan şeylerdir.” (A 375).

“Mekânın kendisi izlenimlerin içsel modundan başka (inner mode) bir şey değildir.” (A 378).

Görülebileceği üzere, bu ifadelerle göre, mekân ve ondaki şeyler ontolojik olarak bizden ayrı olmayan şeylerdir. Kant'a ait bu ifadelerin ayrıntılı sunumundan sonra baştaki soruyu tekrar sorabiliriz, Kant "İdealizmin Reddi"de "benim dışımızdaki şey" ifadesiyle ne kastetmektedir? Bu konuyla ilgili genel olarak iki yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi, bu ifadenin yalnızca subjektif form olarak mekânda ve dış duyumda olan ve ontolojik olarak bizden ayrı olmayan bir şey anlamına geldiğini ve dolayısıyla transendental idealizmle aralarında bir çelişki olmadığını ifade eden Henry Allison ve H. J. Paton gibi Kant uzmanlarının benimsediği yaklaşımdır. Diğerisi ise, 'benim dışımızdaki şeyin' ontolojik olarak bizden ayrı olan mekândaki bir şeye işaret ettiğini savunan Paul Guyer ve Harold Prichard gibi düşünürlerin yaklaşımıdır.

Kanaatimce, bunlardan dışımızdaki şeyin ontolojik olarak bizden ayrı olan mekândaki bir şey olduğunu dile getiren yaklaşım daha savunulabilir görünmektedir ve bunun iki önemli nedeni vardır: Bunlardan birincisi, "İdealizmin Reddi" bölümünün Berkeleyci septisizmi ortadan kaldırma hedefiyle ilgilidir. Hatırlanacağı üzere, Kant'ı bu bölümü yazmaya motive eden nedenlerden birincisi; mekân ve onda bulunan her şeyi kendi başına var olması imkânsız şeyler olarak gören ve dolayısıyla mekânda bulunan tüm şeyleri bizde ya da anlama yetimizde olan şeyler olarak kabul eden Berkeleyci idealizm anlayışının yanlışlığını göstermekti. Açıkça görüleceği üzere, bu hedefin gerçekleştirilmesi ancak ontolojik olarak bizden bağımsız mekânda olan şeylerin gösterilmesiyle mümkün olabilir. Aksi halde, bizim dışımızdaki şeyler yalnızca subjektif form olarak mekânda bulunan ve ontolojik olarak bizden ayrı olmayan bir şey olursa, bu durumda Berkeleyci türden bir septisizme karşı her hangi bir argüman geliştirilmiş olmayacaktır. Dolayısıyla, "İdealizmin Reddi" bölümünün hedefleri bağlamında, 'dışımızdaki şey' ifadesinin ontolojik olarak bizden ayrı olan mekândaki bir şeye işaret ettiğini dile getiren yaklaşımın daha savunulabilir olduğunu söyleyebiliriz. İkinci neden, idealizmin reddinde sunulan argümanın bir bütün olarak tutarlılığı ile ilgilidir. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere, argüman zamanda belirlenmiş varlığının bilincinin mümkün olması için benim dışımızda gerçek şeylerin varlığının gerekliliğini göstermeyi hedeflemektedir. Bu durumda Kant'ın

argümanı için gerekli olan şey, zaman belirlenimleri için kullanılacak olan mekânsal objelerin, kendisi ötesinde hiçbir şeye referansta bulunmayan salt izlenimlerden daha fazla bir şey olmasıdır, yani kendisi dışında gerçek bir şeye referansta bulunmasıdır. Aksi takdirde mekânsal izlenimler bizden bağımsız şeylere referansta bulunmayan salt içsel durumlar olarak ele alınırsa, o zaman mekânsal izlenimler de diğer iç duyumlarla aynı zamansal statüye konmuş olur ve bu durumda mekândaki obje izleniminin zaman belirlenimi için kullanılabilirliği ortadan kalkmış olur (Guyer, 1987: 321). Dolayısıyla, argümanın tutarlılığı açısından bakıldığında da ‘dışındaki şey’ ifadesinin ontolojik olarak bizden ayrı mekândaki bir şey anlamında ele alınması gerekli görünmektedir.

Bununla birlikte, Kant’a bu türden bir ontolojik realizm atfetmek, transendental idealizm tezinden tamamen vazgeçmeden pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla, transendental idealizm ile “İdealizmin Reddi’nde” öne sürülen tezlerin aynı anda tutarlı biçimde nasıl savunulabileceği bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Guyer bunlardan yalnızca “İdealizmin Reddi’nde” dile getirilen görüşün doğru olduğunu ve Kant’ın ikinci baskıdan sonra bu yaklaşımı benimsediğini ileri sürerek, en azından bir tutarsızlık problemini tartışmaya gerek olmadığını şu şekilde belirtir:

“[Transendental idealizm ile idealizmin reddi arasında tutarsızlık olduğu] meselesi şu basit nedenden dolayı çok da önemli değildir; Kant’ın idealizmin reddinde sunduğu argüman ikna edici iken kendinde şeylerin zamansal ve mekânsal olmadığını öne süren argümanı ikna edici değildir. Dolayısıyla idealizmin reddinin sonuçlarını transendental idealizm ile bağdaştırmak için yeniden yorumlamaya kesinlikle gerek yoktur.” (Guyer, 1987: 283).

“Kant’ın transendental idealizm adına sunduğu detaylı ve oldukça önemli argümanın bütünü bağımsız tecrübe objesinin gerçekte zamansal ve mekânsal olduğunu inkâr etmeyi gerektiren bir neden sunmakta başarısızdır. Bu yalın sonuç, her ne kadar bunu ispatlamak uzun sayfalar gerektirse de Kant’ın transendental idealizminin tüm detaylarını idealizmin reddinin realistik uzanımlarıyla bağdaştırmak için gereksiz bir girişimden bizi kurtaracaktır.” (Guyer, 1987: 329).

Açıkça görüleceği üzere, Guyer transendental idealizmin doğru olmamasından dolayı bu iki tezi birleştirme girişiminin gerekli olmadığını öne sürer. Guyer’in transendental idealizmin yanlışlığıyla ilgili bu iddiasını bir bütün olarak değerlendirmek konumuzun sınırları dışında kalmaktadır. Ancak şu hususu açıkça belirtebiliriz ki, transendental idealizm ile “İdealizmin Reddi’nde” öne sürülen tezlerin aynı anda tutarlı biçimde savunulamayacağını ifade etmek oldukça makul görünmektedir. Bu temelde iki nedenden kaynaklanır: Bunlardan birincisi transendental idealizm öğretisinin kendinde şeylerin kesinlikle mekânda bulunan şeyler olmadığını iddia etmesine karşın, “İdealizmin Reddi’nde” benimsenen yaklaşımın kendinde şeylerin bizim dışımızda mekânda olan şeyler olduğunu dile getiriyor görünmesinden kaynaklanır. Gerçekten de transendental idealizmin ayınlık ya da nedensellik yorumlarından hangisi kabul edilirse edilsin (Wood, 2009: 92-94), kendinde şeyler mekânda olmayan şeyler olarak ele alınmalıdır. Buna karşın “İdealizmin Reddi’nde” dile getirilen yaklaşım, izlenimlerimize neden olan kendinde şeylerin bizim dışımızda gerçek varlıklar olarak mevcut olması gerektiğini dile

getirir. Yaptığımız tartışmalar sonucunda ifade ettiğimiz üzere, buradaki ‘benim dışındaki şey’ benden ontolojik olarak ayrı mekânda olan bir şey olarak alınmalıdır. Dolayısıyla, kendinde şeylerin mekânda olmadığını dile getiren transendental idealizm ile “İdealizmin Reddi’nde” dile getirilen ve kendinde şeylerin mekânda bulunduğunu ifade eden realistik yaklaşımı aynı anda tutarlı biçimde savunmak pek mümkün görünmemektedir.

Diğer neden ise, transendental idealizmin anlama yetisinin kategorileri hakkında öne sürdüğü yaklaşımla ilgilidir. Buna göre, kategoriler anlama yetisine aittir ve kesinlikle kendinde şeylere atfedilemez. Bu bağlamda Kant’ın birinci analogide cevher kategorisi hakkında benimsediği yaklaşım ile İdealizmin reddindeki yaklaşım da aynı anda savunulamaz görünmektedir. Birinci analogide Kant, zaman belirlenimlerine dair idrakimizin mümkün olabilmesi için sürekli bir şeyin bulunması gerektiğini ve bunu temin eden şeyin de anlama yetisindeki cevher kategorisi olduğunu dile getirmişti. Bu nedenle cevher kategorisi tecrübenin imkânı için zorunlu olan ve anlama yetisine ait salt bir kavram olarak ele alınmalıdır. Bu durum, transendental idealizm bağlamında, şu anlama gelir: ‘Cevher’ oluş gerçekte var olan bir şeyden çok, anlama yetisinin izlenimlere zorunlu olarak uygulanması gereken a priori bir unsurdur ve kesinlikle kendinde şeylere atfedilemezdir. Öte yandan, “İdealizmin Reddi’nde” sunulan argümana baktığımızda, bu argüman tüm zaman belirlenimlerinin varsaydığı bu sürekli şeyin bende bulunan bir şey olamayacağını öne sürer. Buna göre, Kant’ın zaman belirlenimlerinin idraki için birinci analogide belirlediği sürekli şey olarak cevher, bizim dışımızda bulunan gerçek bir şey olarak ele alınmış görünmektedir. Diğer bir ifadeyle, zaman belirlenimi için gerekli olan cevher, insanın bilme yetisinden bağımsız dış bir gerçeklik olarak kabul edilmiş görünmektedir. Bu durumda ‘cevher’ oluş, insan anlama yetisinin izlenimlere uygulanması gereken bir kategorisi olmaktan çok, insandan bağımsız bir gerçeklik anlamına gelecektir ki, bu da transendental idealizm öğretisi ile açıkça çelişik bir durumdur. Tüm bu hususlar dikkate alındığında, transendental idealizm öğretisi ile “İdealizmin Reddi’nde” benimsenen yaklaşımların aynı anda savunulamayacağı hususu açıkça görülmüş olur.

4. SONUÇ

Kant’ın idealizmin reddi çerçevesinde öne sürdüğü tezler, bütün olarak eleştirel felsefenin haklılığını değerlendirme konusunda önemli hususlar içermektedir. Çünkü Kant’ın transendental idealizm tezi ve tamamen buna dayanan eleştirel felsefesinin haklılığı büyük ölçüde bu görüşlerin idealizmden ayrı olduğunun gösterilebilmesine bağlıdır. Ancak yukarıda göstermeye çalıştığımız üzere Kant’ın bunu başarabildiği yönünde olumlu bir yanıt verebilmek oldukça güç görünmektedir. Bunun en temelde, idealizmin reddi bağlamında öne sürülen tezlerde ‘dış gerçeklik’ ifadesindeki belirsizliğin tutarlı bir şekilde ortadan kaldırılamamasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Bu açıdan “Dördüncü Paralojizmde” sunulan argümanda ‘dış gerçekliğin’ deneysel anlamda ele alındığını ve bu haliyle idealizme bir yanıt olmaktan çok, Berkeleyci spekülâtif idealizme benzer bir konumu yansıttığını gördük. Öte yandan “İdealizmin Reddinde” ‘dış gerçeklik’ ifadesinin bilen öznenin zihin durumlarından bağımsız ontoloji bir gerçeklik alanını ifade ettiğini, dolayısıyla da dış deneyimi bilen öznenin formlarına bağlı için bir durum olarak ele alan transendental idealizm teziyle tutarlı olarak aynı anda savunulamayacağını

gördük. Tüm bu hususlar bir bütün olarak dikkate alındığında idealizmin reddi bağlamında sunulan tezlerin hem amaçlarını gerçekleştirmede hem de eleştirel felsefeyle tutarlı bir bütün oluşturmada başarılı olamadığı sonucu ifade edilebilir görünmektedir.

NOTLAR:

¹ Bu konuda bazı tartışmalar olmakla beraber önemli bazı Kant yorumcuları bu görüşü kabul eder. Örneğin, Guyer, Kant and Claims of Knowledge ve Smith, A Commentary.

KAYNAKÇA

- Allison, H. E. (2009). *Kant's Transcendental Idealism An Interpretation and Defense*. New Haven and London: Yale University Press.
- Banham, G. (2006). Kant's Refutation of idealism.
- Bennet, J. (1975). *Kant's Analytic*. Cambridge: Cambridge Universty Press.
- Buroker, J. V. (2006). *Kant's Critique of Pure Reason*. Cambridge: Cambridge Universty Press.
- Dicker, G. (2004). *Kant's Theory of Knowledge*. Oxford: Oxford University Press.
- Emundts, D. (2010). The Refutation of Idealism and Distinction between Phenomena and Noumena. *The Cambridge Companion to Kant's Critique of Pure Reason*. (Ed. by Paul Guyer). Cambridge: Cambridge Universty Press, 168-189.
- Guyer, P. (1983). Kant's Intentions in the Refutation of İdealism. *The Philosophical Review*, XCII, No. 3, 329-383.
- Guyer, P. (1987). *Kant and Claims of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Guyer, P. (2006). *Kant*. London: Routledge.
- Hartnack, J. (2001). *Kant's Theory of Knowledge*. (Trn. M. Holmes Harsthorne). New York: Hackett Publishing Company.
- Kant, I. (2002). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*. (Çev. İonna Kuçuradi-Yusuf Örnek). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (2005). *Notes and Fragments* (Trn. Curtis Bowman, Paul Guyer, Frederick Rauscher). Cambridge: Cambridge Universty Press.
- Kant, I. (2009). *Critique of Pure Reason*. (Trn. Paul Guyer and Allen Wood). Cambridge: Cambridge Universty Press.
- Mader, R. B. (2012). The Role of Kant's Refutation of İdealism. *Archiv für Geschichte der Philosophie* 94(1), 53-73.
- Mattey, G. J. (1997). Existence of the External World. hume.ucdavis.edu/mattey/phi175/refutationlethead.html.

Sidgwick, H. & Caird, E. (1880). Kant's Refutation of Idealism. *Mind*, Vol. 5, No. 17, 111-115.

Smith, N. K. (1918). *A Commentary to Kant's Critique of Pure Reason*. London: Macmillan.

Wood, A. W. (2009). *Kant*. (çev. Aliye Kovanlıkaya). Ankara: Dost Yayınları.

Şiddet ve Erkeklikler: *Av Mevsimi* ve *Gönül Yarası* Filmleri Üzerinden Türkiye’deki Erkeklik Biçimlerine Bakmak

Burcu ŞENTÜRK^{1, a}

¹ Arş. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü- İzmir / Türkiye

Başvuru tarihi: 15 Ağustos 2016

Düzeltilme tarihi: 19 Kasım 2016

Kabul tarihi: 6 Aralık 2016

Öz

Popüler Türk sinemasında önemli bir yeri olan Yavuz Turgul’un yönetmenliğini ve/veya senaristliğini üstlendiği filmlerin temel eksenini makro düzeyde gerçekleşen kırdan kente göç gibi toplumsal değişimlerle farklılaşan toplumsal yapı ve kaybolan değerlerin bireylerde yarattığı çelişkiye dayanmaktadır. Yönetmen özellikle 90’lı ve sonrasındaki yıllarda çektiği filmlerle bu toplumsal değişimlerdeki erkeklik, erkekler arası dayanışma ve erkeklerin şiddeti gibi temaları kurgusal zenginlikle izleyiciye sunmaktadır. Bu filmlerde sevilen, arzu nesnesi kadın, erkek ve silah üçlüsü bir arada seyredilir. Bununla birlikte Turgul sinemasında hikâyenin iki erkek arasındaki çatışmalı ama bir o kadar da yakın dostluktan beslendiğini görmek mümkündür. Senarist/yönetmenin anlattığı erkeklerin, erkek dostluğunun hikâyesidir aslında. Bu çalışma Yavuz Turgul’un 2000 sonrası yönetmenliğini üstlendiği *Gönül Yarası* ve *Av Mevsimi* isimli filmlerindeki erkek karakterlere odaklanmaktadır. Filmlerdeki erkek karakterler eşliğinde Türkiye’deki cinsiyet rejimindeki erkekliklerin çeşitli görünümleri tartışılacaktır. Erkekliğin çoğulluğuna dikkat çeken bu çalışma erkeklik biçimlerinin temel belirleyenin şiddetle olan bağlantı olduğunu öne sürmekte ve bu biçimlerin sinemadaki izdüşümleri üzerine bir eleştirel inceleme sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Toplumsal Cinsiyet, Erkeklik, Şiddet, Yavuz Turgul, Türk Sineması

^a Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 35100, Bornova / İzmir / Türkiye
e-posta: burcuentrk@gmail.com

Violence and Masculinities: Looking at Masculinity Forms in Turkey Through Hunting Time and Lovelorn Films

Abstract

Movies directed and/or written by Yavuz Turgul who has a particular position in Turkish cinema basically focus on the effect of changing social structure and the effect of disappearance of social values on the individuals. The director presents themes such as masculinity, solidarity among men and violence with these social changes with a fictive substance to the audience in his films directed since the 1990s. In these movies, trilogy of loved woman who is an object of desire is seen together with men and guns. Additionally, it is possible to see that in Turgul's cinema the story is supported by a conflicting relation and also a close friendship between men. Indeed, what author-director tells is a story of men and male friendship. This study focuses on *Hunting Time* and *Lovelorn*, directed by Turgul after 2000. Various view of masculinities in gender regime in Turkey will be discussed through the male characters of these films. Drawing attention to the plurality of masculinity, this study suggests that main determinant of masculinity types is their connection with violence and the study presents a critical analysis about the reflection of these types to the cinema.

Keywords

Gender, Masculinity, Violence, Yavuz Turgul, Turkish Cinema

1. GİRİŞ

Filmler estetik kaygıların ve belirleyicilerin yanı sıra, ortaya çıktıkları dönemin koşullarından fazlasıyla etkilenir, içinde buldukları dönemin koşullarını ve toplumsal olguların algılanma biçimlerini yansıtırlar. Öte yandan, film yaratıcılarının zihninde bilinçli ya da bilinçsiz olarak ulaşmak istedikleri kitleye dair bir fikir vardır ve filmler aslında dönemin izleyici kitlesi hakkında da birer bilgi kaynağıdır. Sinema eserlerinden yola çıkarak genellemelere imkân verecek bilginin üretilmesi pek mümkün değildir, ancak diğer anlatılar gibi sinemanın da çekildiği döneme dair bir gerçeklik kesiti, kurgusu ya da gerçeklik yorumu sunduğu aşikardır. Bununla birlikte gerçeklikle özel bağlarından ötürü özellikle popüler filmlerde, geçmişin inşası, inandırıcılığın ve özdeşlemenin yaratılması açısından büyük önem taşımaktadır (Abisel 2005:295). Aynı zamanda sinema kadınlar ve dişlilik ve erkekler ve erillik, kısacası cinsel farklılıklar üzerine mitlerin üretildiği, bunların temsil edildiği kültürel bir pratiktir (Smelik, 2006:1). Bu açıdan düşünüldüğünde sinema eserleri toplumdaki erkeklik ve kadınlıkların belirlendiği toplumsal cinsiyet rejimi ve rollerinin algılanma ve yeniden üretilme biçimleri hakkında derinlikli bilgi içerirler.

Erkeklik çoğu şeyi kuşatan bir sosyal söylem aracılığıyla imal edilir (Sterling 1995, akt. Özarslan 2016). Medya ve popüler sanat ürünleri de bu araçlar arasında yer alır. Bu

çalışmada da Türkiye'deki erkeklik biçimleri Türkiye'de popüler sinemada önemli bir yönetmen olan Yavuz Turgul'un iki filmi Gönül Yarası ve Av Mevsimi üzerinden okunmaya çalışılacaktır. Çalışmada öncelikle okuyucuyu ana tartışmaya hazırlayabilmek adına Yavuz Turgul sineması tanıtılacak, böyle bir çalışma için neden Yavuz Turgul sinemasından iki örnek film seçildiği anlatılacaktır. Akabinde ise filmler üzerinden incelenecek olan erkekliğe dair kavramsal bir tartışma yapılacak ve seçilen filmler eşliğinde Türkiye'deki erkeklik biçimleri analiz edilecektir. Bu erkeklik biçimlerini belirleyen temel öğenin şiddet olduğu öne sürülecek ve bu makale kapsamında şiddetle sevenler, idealist eksik babalar ve beyaz erkekler olarak adlandırılacak erkeklik tiplerinden bahsedilecektir. İlerleyen sayfalarda tartışılacağı üzerine erkekliğin tahakküm ilişkileri ile olan organik bağından ötürü böyle bir analiz şiddet kavramının ana unsur olarak tartışmaya katılmasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda erkeklik biçimleri özellikle şiddetle kurdukları bağ üzerinden anlaşılmaya çalışılacaktır. Şiddet, kadına karşı şiddet ve hane içi şiddet ilk günlerinden itibaren Türk sinemasında değişen şekillerde yer almıştır. Filmlerde temel olarak üç şekil erkek şiddeti görmek mümkündür: birincisinde erkek çok sinirlenir, kendine hâkim olamaz ve şiddete başvurmak zorunda kalır, ikincisinde kadın karakter cezalandırmanın bir parçası olarak bu şiddeti hak eder, üçüncüsünde ise şiddet hali hazırda erkek kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır (Abisel 2000).

2. YAVUZ TURGUL SİNEMASI VE ERKEKLİK

1970'li yıllardan bu yana yer aldığı Türk sinemasında az sayıda filmiyle Türk sinemasını derinden etkileyen yönetmenlerden birisi Yavuz Turgul'dur. Turgul'u Türk sineması için önemli yönetmenlerden biri haline getiren Eşkya filmi ile yakaladığı başarıdır. Bu filmde Turgul, 1960'ların Yeşilçam filmleri ile popüler Hollywood sineması arasında bir metinler arasılık kurgulamış, ticari olarak ilgi çeken öğeleri (aksiyon, melodrama, romantizm, film yıldızları ve teknik üstünlük) Avrupa ülkeleri ile ortak yapımın neticesinde Batı'nın standartlarında güçlü senaryo, profesyonel oyunculuk, yönetmenlik ve teknik mükemmeliyet ile birleştirmiştir (Dönmez- Colin, 2013: 36). Eşkya'nın elde ettiği başarı, 90'ların ortasından sonra canlanan Türk sinemasının popüler kanadına yön vermiş ve yeni popüler sinemanın sürekli başvuracağı bir formül sunmuştur (Suner, 2005: 34). Aslında Turgul, bu film ile Türk sinemasında yeni bir dönem başlatmış ve bu filmde sunduğu formülden hem diğer yönetmenler hem kendisi kullanılmıştır.

Şener Şen, Yavuz Turgul'a benzer bir şekilde, uzun sinema kariyeri boyunca nispeten az filmde yer almıştır. Şen'i diğer pek çok sinema yıldızından ayıran, yıllar önce çekilmiş filmlerinin repliklerini hala hatırlanır kılan şey ise çok az kişinin başarabildiği "komik"ten "komedyen"e geçişi başarıyla gerçekleştirebilmesi; bu sayede dram, komedi-dram ve trajik komedi oynamaya yatkın ve hazır olmasıdır (Scognamillo, 2005: 11). Bu zorlu geçiş ile birlikte, Şekerpare'nin Ziver Bey'i, Banker Bilo, Hababam Sınıfı'nın Badi Ekrem'i ve benzeri karakterler komediyle birlikte kötünün içindeki sevilecek yanları izleyiciye taşımıştır. Daha da ötesinde bu güldürü karakterleri Zügürt Ağa, Eşkya'daki Baran, Gönül Yarası'ndaki Nazım Öğretmen'in trajik karakterler olarak kurgulanmasını zorlaştırmamıştır (Scognamillo, 2005). Sinema oyunculuğunda daha kolay yol olarak bilinen kısa ve hareketli karikatür rollerle sinema kariyerine başlayan Şener Şen seçici bir

devamlılık sergilemiş ve kariyerinin ikinci evresinde komedyen kimliği unutulmadan farklı rollerde görünmüştür. Alın Taşçıyan, Yavuz Turgul üzerine kaleme aldığı bir yazıda Şener Şen'e de değinir ve şöyle der: "Şener Şen'in kariyerinin ilk döneminde güldürü filmlerinin ustası Ertem Eğilmez, Şen'in sanat gücünü ortaya çıkartmış ancak kendine has karakterler yaratmasına imkân vererek onu bir yıldız yapan Yavuz Turgul'dur". Turgul ile Şen'in bağıni kuran ve bu ikilinin ilişkisinin potansiyelini ortaya çıkartan film ise, Turgul'un senaryosunu yazdığı 1986 yapımı Züğürt Ağa'dır (Taşçıyan, 2011: 200). Ancak bu tek taraflı bir değer katma durumu değildir. Türk sinemasının bu iki özgün sanatçısının birlikteliği iki taraflı bir beslenmenin var olduğu bir ilişkidir zira Scognamillo'nun da dediği gibi (2005: 114) "Yavuz Turgul, Şener Şen'i ve yeteneklerini ne kadar iyi biliyorsa, Şener Şen de Turgul'un yazdığı karakterlerin kendisine neler getirdiğini çok iyi bilir. Bir yerden sonra bir reçeteden söz edebiliyorsak bu reçete her iki filmde, her iki taraf için de işe yarar olmuştur".

Yavuz Turgul'un yönetmenliğini ve/veya senaristliğini üstlendiği filmleri ele aldığımızda bu kurguların en temelde makro düzeyde gerçekleşen kırdan kente göç gibi toplumsal değişimlerle farklılaşan toplumsal yapı ve kaybolan değerlerin bireyler üzerindeki etkisini görselleştirdiği söylenebilir. Örneğin Turgul'un senaryosunu yazdığı Züğürt Ağa'nın kente indiğinde çizmelerini çıkartarak çığköfte satması; Türk sinemasında yeni bir dönem başlatan ve Turgul'un yönettiği Eşkya'nın ana karakteri Baran'ın plaza koridorlarında Keje'yi takip etmesiyle Turgul büyük toplumsal değişimlerin birey düzeyinde fotoğraflarını çekmektedir. Bununla birlikte Turgul'un en önemli katkısı karakterlere toplumsal gerçekçi bir perspektifle yaklaşması, suç filmleri türünün yerel motiflerle bezendiği bir yapı içinde suçun sosyolojik derinliklerine inmesidir. Kurbanı da toplumsal gerçekçi bir yaklaşımla tanımlar ve gelenek kavramını sebep-sonuç ilişkisi içinde yerel bir aktör olarak konumlandırır (Dönmez- Colin 2013).

Turgul, 90'lı ve sonrasındaki yıllarda çektiği filmlerle bu toplumsal değişimlerdeki erkeklik, erkekler arası dayanışma ve şiddet gibi temaları kurgusal zenginlikle izleyiciye sunmaktadır. Eşkya (1996), Gönül Yarası (2005), Kabadayı (2007) ve Av Mevsimi (2010) filmlerinde sevilen, arzu nesnesi kadın, erkek yoldaşlığı-rekabeti, susturulan kadın, erkeklerin şiddetini hep bir arada seyrederek. Bu üçlü içindeki tek kahraman erkektir. Turgul, filmlerinde elbette kadın karakterler de yer alır ancak kadınlar hiçbir zaman kahraman değillerdir. Temel bir unsur olarak kadınsızlık hemen dikkati çeker Turgul sinemasında. Kadın imgesi, işlevsel olduğu ölçüde yer bulur. Kadın, erkeklerin yanında ikincil plandadır ve erkeklerin hikayesinde, ana temaya temas ettiği ölçüde kendine yer bulur

Bununla birlikte Turgul'un senaryosunu yazdığı ve/veya yönettiği filmlerde hikâyenin iki erkek arasındaki çatışmalı ama bir o kadar da yakın dostluktan beslendiğini görmek mümkündür. Eşkya, Muhsin Bey, Gölge Oyunu, Gönül Yarası, Av Mevsimi filmlerinin hepsinde erkek dostluğunu ve rekabeti görmek mümkündür. Erkek dostluğu, Turgul'un filmlerinin sosyolojik bir okumasını olanaklı kılan üç ana temadan bir tanesidir (Yüksel, 2013: 285).¹

Kısaca söyleyecek olursak Eşkya'da Baran ve Berfo'nun eskiye dayanan dostluğu ikisinin de Keje'ye olan aşkları neticesinde bitmiş, yıllar içinde bir düşmanlığa dönmüştür. Öte taraftan Baran'ın Keje'yi bulmak için İstanbul'a gelmesiyle tanıştığı

Cumali ile de aralarında bir dostluk kurulmuş, film boyunca bu iki erkek hep birlikte hareket etmişlerdir. Eşkîya her şeyi kurtarma ve feda etmeye indirerek Yeşilçam'da var olan para-aşk, aşk-babalık sorumluluğu, adanma-bireysel özgürlük meselelerine değinmiş (Erdoğan 2002: 234), ve bu ikilikleri erkek dostluğu-rekabeti eşliğinde anlatmıştır.

Muhsin Bey ise Urfa'dan İstanbul'a şarkıcı olmak için gelen Ali Nazik ile organizatörlük yapan Muhsin Bey'in yollarının keşişmesini konu eder. Muhsin Bey, Ali Nazik'i koruyup kollar; lakin yeni ve eski, değişim ile gelenek arasındaki çatışma arabesk müzik ve sanat müziği ile sembolleşir ve Muhsin Bey ve Ali Nazik arasında gizlice yürüten bir rekabeti mümkün kılar. Filmin sonunda kazanan eskinin karşısında yeni ve değişim; Muhsin Bey'in karşısında ise Ali Nazik olur. Gölge Oyunu (1992) ise filmin afişinin de belli ettiği üzere iki erkeğin dostluğu üzerine kuruludur. Turgul'un en güçlü senaryolarından biri olan ve dönemine göre ışık kullanımı anlamında büyük övgüler alan bu filmin ana karakterleri pavyonlarda ayaküstü komedyenlik yapan Abidin ve Mahmut'tur. Kadımlarla kurdukları ilişki biçimi bu iki karakteri tezat kılar; eskiden gemicilik yapan Abidin kadımlara çok düşkündür bir yetimhanede büyümüş olan Mahmut ise karşı cinsle olan utangaç tutumu ve hassas yapısıyla yoldaşından ayrılır. Çok iyi anlaşılan ve ayrışan; çatışan ama dostluklarını sürdüren bu ikilinin hayatına konuşamayan bir kadının girmesi dostluklarını ve çatışmalarını daha belirgin kılacaktır.

İlerleyen sayfalarda daha ayrıntılı tartışılacağı üzere Gönül Yarısı'nda erkek çatışması bir "erkeklik" çatışmasıdır; zira aynı kadına sevgi duyan iki farklı erkeğin erkekliği çarpışmaktadır. Av Mevsimi'nde ise senarist/yönetmenin bir cinayet vakası çerçevesinde anlattığı; erkeklerin, erkek dostluğunun hikayesidir aslında. Turgul ve Şener ikilisinin son filmi olan Av Mevsimi erkekler dünyasındaki rekabeti bir av olarak kurgulayarak iki erkeğin avcılık yarışı içinde erkekliğin çeşitli biçimlerinin çatışmalarını ve dostluklarını anlatmaktadır.

3. ERKEKLİKLERİ TANIMLAMAK

Erkeklik çalışmaları, 1970'li yıllarda feministlerin meseleye eğilmesiyle başlamış, 1980'lere doğru yükselişe geçen ve disiplinler arası bir alan olarak kurulan erkeklik incelemeleri ağırlıklı olarak profeminist bir alan olarak şekillenmiştir (Bozok 2011: 43). İlerleyen yıllarda ise queer çalışmalardan savaş karşıtlarına kadar pek çok çevre bu alana katkıda bulunmuştur (Özarslan 2016:71).

Erkekliğin kendisi cinsiyetlendirilmiş toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür ve her an yeniden oluşmaktadır (Kimmel ve Messner, 2001). Erkeklik belirli normlara sahip bir kurgudur ancak güncel olarak stabil, tarihsel olarak verili, cinsel olarak sabit bir cinsiyet olmaktan ziyade dönemsel olarak söylemleri ve kurgusu değişen, uluslar ve ulusların alt bölgelerine göre yeni anlamlar edinen, tarihsel ve doğal olarak ön belirlenemeyen bir kimlik biçimidir (Özarslan 2016:73). Toplumsal Cinsiyet de tıpkı tüm toplumsal değerler, kurallar ya da genel yapıntılar gibi, toplumsallaşma yoluyla yeniden üretilir ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Toplumsallaşma belli başlı fikirlere, duygulanımlara ilişkin davranış kalıplarının oluşması, bir anlamda birey ile çevresinin işbirliğinin bir sonucudur. Ancak sanılanın aksine toplumsal cinsiyet ne sadece kadın ve erkek ikiliğiyle sınırlıdır ne de biyolojik

cinsiyetler ve ikiliklerle birebir örtüşme gereğindedir; çokludur ve inşa edilir (Butler 2008). Toplumsal cinsiyet gibi erkeklik de çokludur, inşa edilir ve sınırları biyolojik sınırların çok ötesine uzanır. İlk olarak erkekliğin anlamı kültürden kültüre değişebilir. Kültürel değerler ve geleneksel roller, toplumların cinsiyetleri, kadınlığı ve erkekliği anlama biçimlerini temelden etkiler. Hiçbir coğrafyadaki erkeklik sabit kalmaz, zaman içinde dönüşüme uğrar. Erkeklik tanımı bir kişinin hayatı boyunca da değişikliğe uğrar. Her toplumda aynı anda farklı erkeklik biçimleri ve tanımları birlikte bulunur. Tüm bunlar birlikte düşünüldüğünde sınıf, ırk, yaş, cinsellik, yaşanılan bölge, zaman ve etnisite cinsiyet rollerini dolayısıyla erkekliği belirleyen dinamikler arasındadır. Erkekliğin kendisi cinsiyetlendirilmiş toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür ve her an yeniden oluşmaktadır. Farklı erkeklikleri ortak paydada toplayan şey ise kadınlar üzerinde sağlanan iktidardır ve bu iktidardan sağladıkları çıkardır. (Kimmel 2004, Connell 1987, Kimmel ve Messner 2001, Özbay 2013)

Tam da bu noktada erkeklikten değil, erkekliklerden bahsetmek mümkün olmuştur. Tek bir tip erkeklik yoktur, erkeklik çoğul olarak kurulur ve her cinsiyet rejimindeki erkeklikler birbirlerine hiyerarşikler. Kavramın işaret ettiği bu çoğulluk ve erkeklik tipleri arasındaki hiyerarşi Connell'in hegemonik erkeklik kavramının tartışılmasını da zorunlu kılmaktadır. Hegemonik erkeklik, bir erkeklik imajı olarak egemenlik altına alınan kadınlık ve kendisi dışındaki diğer erkeklik biçimleriyle ilişkili olarak idealize edilir (Barrett 2005: 179). Bir kavram olarak hegemonya, her ne kadar farklı bağlamlarda ya da anlamlarda kullanılsa da temel olarak belirli bir toplumsal grubun, sınıfın, milletin ya da devletin diğer toplumsal gruplar, sınıflar, milletler ve devletler üzerinde kurduğu egemenliğe denk düşmektedir. Bu egemenlik yalnızca siyasi ve iktisadi kontrolü değil, aynı zamanda egemen olan kesimin (sınıfın, devletin, grubun vs.) kendi dünya görüşünü diğerlerine de "doğal olan", "normal olan" şeklinde kabul ettirme kapasitesini içermektedir (Chandler, 2009). Temel olarak hegemonya kavramı birtakım değerlerin, çıkarların ve normların geniş kesimlerin rızasını almasına dayanmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde tanımı gereği idealize edilmiş erkeklik biçiminin sürdürülmesi için söz konusu kategoriden dışlanan erkeklerin de hegemonik erkekliği desteklemeye gönüllü olması gerekmektedir (Connell, 1987: 178). Nitekim her erkek hegemonik erkekliğin özelliklerine sahip olamamakta ancak içinde yaşadıkları toplumsal formasyon ve cinsiyet rejiminin getirdiği eşitsizliklerle ve tabakalaşma ile birlikte belirli bir tip erkekliğin hegemonik olmasına rıza göstermektedirler. Böylece bütün erkekler bir çeşit hegemonyayla, aralarındaki ilişkinin derecesine göre konum almaktadırlar. Bu çeşitlilik ve çoğulluğa rağmen erkeklik mefhumunun ortak kurucusu kadınların baskılanması ve değişik şekillerde hiyerarşinin farklı basamaklarındaki erkekliklere bağımlı kılınmasıdır.

Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil başlıklı eserde erkekliğin medyadaki temsili üzerine yapılmış farklı çalışmalar hegemonik erkekliğin Türkiye'deki görünümünü "milliyetçi-muhafazakâr, duygularını ifade etmekten kaçınan, saldırganlığı, şiddeti ve gücü yücelten, hiyerarşik ilişkilere dayanan, erkeklerin sahip olduğu ayrıcalıkları görmezden gelen bir tip" olarak vücut bulduğu anlatılmaktadır (Erdoğan 2011). Erkeklerle yüz yüze mülakatlara dayanan bir çalışma ise, katılımcıların şiddeti benimsemeseler bile toplumda bu erkek özelliklerinin kabul gördüğünü anlatmaktadır (Şimşek ve Öner, 2015). Özbay (2013) ise, bir "Türk erkekliği" ya da "Türkiye'de hegemonik erkeklik" şeması çizmenin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak

günümüz Türkiye'sinde hegemonik olan ya da olmayan erkekliklerin paylaştıkları ve paylaşmadıkları özelliklerin ortaya koymaya çalışılabileceğini söylemektedir (Özbay,2013:188) ve bu özelliklerin askerlik, beden, yaş, mekân, sınıf, popüler kültür, din ve mezhep, siyaset, spor başlıkları ile incelenebileceğini göstermektedir. Türkiye'deki çeşitliliğin özetlenerek hegemonik erkeklik tanımına ulaşılması zordur ve Özbay'ın ifade ettiği gibi bir karikatüre indirilme tehlikesi vardır; lakin bu farklı yaklaşımlar hegemonik erkekliğin toplumsal cinsiyet alanı gibi iktidar ilişkilerinden bağımsız olmadığını, tahakküm ve onun uzantısı şiddetin çeşitli şekilleriyle bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'de hegemonik erkekliğin sınırlarını çizmenin ve “Türk erkeği” tanımına ulaşmanın imkansızlığı Türkiye'deki erkek tiplerini analiz edebilmeyi, iktidar ve şiddet kullanımı ile olan bağlarını ortaya koymaya engel teşkil etmemektedir. Bu doğrultuda, yapılan erkeklik tartışması ışığında bir sonraki bölümde Av Mevsimi ve Gönül Yarası filmlerindeki erkek tipleri analiz edilecektir, ancak öncesinde filmler okuyucuya tanıtılacaktır.

3.1. Av Mevsimi

3.1.1. Film Özeti

Film, genç bir kızın konuşması ve kesilen bir kolun ormanlık bir alandaki ürkütücü görüntüsüyle başlar ve genç kızın kurban gittiği cinayetin, cinayet masası tarafından çözülme sürecini konu alır. Cinayet masasından Ferman, İdris ve Ferman'ın ekibe yeni kattığı Hasan; vücudu parçalanmış Pamuk'un cinayetinin peşine düşerler. Bu cinayet onlara küçük uyuşturucu satıcısı Asit, çok zengin bir iş adamı olan Battal Çolakzade, Pamuk'un anne babası ve abileri Abbas ve Vakkas başta olmak üzere pek çok insanla karşı karşıya gelmelerini sağlar. Bir cinayet hikayesi etrafında yan öyküler ile film akar fakat cinayetin çözümü dışındaki yan hikayelerin ve karakterlerin gücü izleyiciyi cinayeti kim işledi sorusundan uzaklaştırır. Çözmeye çalıştıkları cinayet, bu üç polisin hayatını geri dönülemeyecek bir şekilde değiştirir. Av Mevsimi, adına yarasız biçimde bir av öyküsüdür aslında ancak bu öyküde tek bir av ve avcı yoktur; dahası kimin av kimin avcı olduğu ile avın kuralları da çok belirgin değildir.

Pamuk, ülkenin zengin ve tanınmış iş adamı Battal Çolakzade'nin ikinci eşidir. Bu evlilik ilk bakışta zengin ve yaşlı bir erkeğin gücünü kullanarak genç bir kadınla evlenmesi olarak görülmektedir. Ancak Battal'ın ilk eşi Hilal'in de hala hayatta olması ve aynı evde yaşamaya devam etmesi şüphe uyandırmaktadır. Öte yandan, Battal Çolakzade'nin soruşturmaya dahil edilmesi Ferman ve ekibinin işlerini zorlaştırır. Çünkü Battal devlet içindeki bağlantılarını kullanarak Ferman ve ekibini köşeye sıkıştırmaktadır. Pamuk'un öldürülmesi de ilk başta namus cinayeti olarak görülmeye yatkındır ancak olayların çözümü Karadenizli İdris'in karısıyla arasını düzelttiğini düşünürken aslında onu tamamen kaybettiğini anlamasıyla her şeyi göze alabilecek duruma gelip gizlice Battal'ın ofisine girmesiyle başlar. İdris gerçeği burada Battal'dan öğrenir lakin Battal'ın korumaları tarafından vurulduğu için söyleyemez. Son nefesinde bakış açılarını değiştirmeleri gerektiği anlamına gelen bir işaret yaparak cinayet masası ekibine cinayeti çözmelerinde önemli bir ipucu verir. Olayın namus cinayeti meselesinin çok ötesine

uzandığını anlayan Ferman; Battal'ı sıkıştırır, Pamuk'un ailesini gözlemler ve Battal ile Pamuk'un evliliğinin göstermelik olduğu anlaşılır. Battal'ın hasta kızı Ceylan için organ nakli gerekmektedir ve Pamuk'un organları bu nakil için uygundur. Battal tüm çalışanlarının kan ve ilik örneklerini almış ve tek eşleşme Pamuk ile olmuştur. Battal Pamuk'un ailesi üzerinde etkilidir ve özellikle bu ailenin kendine ekonomik bağlılığından faydalanarak, Pamuk'un rızası dışında aile ile para vererek anlaşılır ve evlilik gerçekleşir. Organ nakli sonrası Pamuk öldürülür ve parçalanan cesedi muhtelif yerlere dağıtılır. Ancak Pamuk'un Ceylan'a nakledilen organı iflas etmiş ve Ceylan'ın iyileşmesine yaramamıştır. Olay örgüsünü çözen, ufak ayrıntılarla kanıtları da toplayan Ferman, Battal ile konuşmaya gider. İki "avcı" filmin adına yaraşır biçimde son kez ormanlık bir alanda bir araya gelirler. Battal ava çıkmış ancak Ferman'ın kendisiyle konuşmaya gelmesi üzerine kendisi bir ava dönüşmüştür. Ferman, Battal'a Ceylan'ın bu olayı hiç öğrenmeden ölmesi şansını sunar zira filmin başından beri ara ara hatırlattığı üzere Ferman için bir avcının gücü avına duyduğu merhametten gelir. Filmin sonunda bir avcıya dönüşen Ferman'ın avına gösterdiği merhamet sayesinde, Pamuk'un cinayetinin arkasındaki bu olayları kimse öğrenmez ve Çolakzade intihar eder. Av mevsimi başladığı yerde sona ermiş olur.

3.1.2. Filmdeki Karakterler

Ferman (Şener Şen): Cinayet masası komiserlerinden Ferman, tecrübesi ve cinayetleri çözerken yaptığı takiplerle teşkilat tarafından "Avcı" olarak adlandırılır. Çoğu arkadaşı bir emekli olmuş, kendisi de artık kariyerinin son demlerindedir. Ferman sakin ve ölçülüdür; birlikte çalıştığı ekip arkadaşları başta olmak üzere iletişim kurduğu toplumsal çevreyi iyi gözlemler; çevresindekilerin dile getirmediklerini rahatlıkla kavrar. Ekibinde yer alanlara tecrübelerini aktarması, yol göstermesi ve örnek olması dolayısıyla bir lider figürünü temsil etmektedir. Film boyunca Ferman'ın işi dışındaki zamanını evinde hasta eşiyle geçirdiği görülmektedir. Böbrek hastası olan eşi, organ nakli için başvuruda bulunmuş, sıra kendisine geldiğinde ise kendi hakkını daha genç bir kadına devretmiştir. Bu genç kadın ise her gün Ferman'ın eşinin bakımına yardımcı olarak minnet borcunu göstermektedir.

İdris (Cem Yılmaz): İdris duygusal tepkileri ve cesareti ile teşkilatta "Deli" lakabıyla anılmaktadır. Karadenizli İdris yine kendi memleketinden Asye ile bir zamanlar çok severek evlenmiş, bu evlilikten çiftin iki çocukları olmuş ancak çift İdris'in şüpheliği yüzünden ayrılmıştır. İki çocuğu ve annesi ile yaşayan İdris Asye ile tekrar bir araya gelmeyi istemektedir ancak bu çabalarında kontrolünü hep kaybeder ve şiddete eğilimi eski karısı ile aralarındaki yakınlaşmaları boşa çıkartır. İdris, Ferman ile bir baba oğul ilişkisi kurmuştur ve filmde bunu yer yer hatırlatır.

Hasan (Okan Yalabık): "Çömez" Hasan, adı üstünde ekibe yeni katılmıştır. Aslında antropoloji mezunu olan Hasan, kan ve ceset görmeye hiç alışık değildir ve üzerine sindiğini düşündüğü kan kokusu ile başa çıkmaya çalışır. Cinayet masasındaki kariyerinin alternatifi ise, ne tesadüftür ki, et lokantaları zinciri sahibi olan müstakbel kayınbabasının lokantalarından birinin başına geçmektir.

Battal Çolakzade (Çetin Tekindor): Pamuk ve ailesinin uzun yıllardır yanında çalıştıkları ve "velinimetimiz" diye adlandırdıkları Battal Çolakzade, Türkiye'nin önde gelen iş

adamlarından biridir. Filmde Battal'ın ailesinden ölümcül bir hastalıkla yatan kızı Ceylan ve hep sakin hareket eden karısı Hilal de görünmektedir. Battal film boyunca kendi babasının sözlerine atıfta bulunarak hayatın bir av ve avcı ilişkisi olduğuna dair anekdotlar sunar.

Müslüm (Mustafa Avkırın): Müslüm, iki oğlu Abbas ve Vakkas, kızı Pamuk ve karısı Hatun ile birlikte Battal Çolakzade'nin yanında çalışmaktadır. Hatun'un aksine Müslüm Pamuk'a kırgındır, onun kocasını terk ederek namuslarını kirlettiğini düşünmektedir ve ölümüne üzülmediğini belirtmektedir.

Bu aralık, Asiye ile arasını düzeltme konusunda mesafe aldığı düşünün İdris, tekrardan kesin bir ret aldığı karısıyla yemek yediği restorana dağıtır ve bu geri dönüşü olmayan bir şekilde Asiye'yi kaybettiği anlamına gelmektedir. Asiye'nin kaybı İdris için yokluktur ve bu yokluktan aldığı cesaretle bir gece alkol de alarak Çolakzade'nin evine gizlice girer ve bu cesareti hayatına mal olur.

3.2. Gönül Yarası

3.2.1. Film Özeti

Nazım (Şener Şen), kendini öğretmenlik mesleğine adanmış ve Anadolu'nun ücra köylerinde mesleğini sürdürmüştür. Emekli olduktan sonra İstanbul'a döner ve mesleği ve öğrencileri için yaptığı fedakarlıkların ailesini ihmal etmesine neden olduğunu, onu çocuklarından kopardığını ve yalnızlaştırdığını fark eder. Nazım yakın arkadaşı Takoz'un bulunduğu bir evde yaşamaya ve onun taksisinde geceleri şoförlük yapmaya başlar. Şoförlük yaptığı gecelerden birinde Dünya (Meltem Cumbul) ile tanışır. Dünya, küçük yaşta hayatın zorluklarıyla karşılaşmış, sokaklarda yaşamış ve pavyonda çalışmış bir kadındır. Hayatın zorlukları arasında bir tutunma dalı olarak gördüğü ve etkilendiği Halil ile evlenip bir çocuk dünyaya getirir lakin Halil'in şiddetinden kaçarak İstanbul'a gelir ve bir pavyonda şarkı söylemeye başlar. Dünya'nın başı şiddete eğilimli Halil ile de derttedir. Bir gün, Nazım'ın taksisine bindiğinde her ikisinin de hayatı değişir. Nazım, Dünya'yı her gün işe götürüp getirmeye başlar. Halil'in pavyonu basmasının ardından Nazım Dünya'yı ve kızı Melek'i yanına alarak yaşamaya başlar. Öğretmen Nazım ile taban tabana zıt bir karakter olan Dünya'nın eski kocası gizli ve adaletsiz bir rekabete tutuşurlar. Halil ile öğretmen Nazım'ın ilişkileri oldukça muğlaktır. Öğretmen emeklişi geçkin bir adamla, tutkun bir genç adamın dalgalı bir ilişkisidir söz konusu olan. Halil Nazım'a ve Nazım'ın çevresindeki erkeklere pişman olduğunu anlatır ve Dünya'yı ona geri dönmesi için ikna eder; kızlarını da alarak memleketlerine geri dönerler. Ancak Halil'in verdiği sözü tutmaması üzerine Dünya Nazım'ı yaşadıkları yere çağırır. Dünya'yı ve kızı Melek'i yanında götürmeye ve eskisi gibi yaşamaya niyetlenen Nazım İstanbul'a sadece Melek'i götürür zira son kez konuşmak isteyen Halil önce Dünya'yı sonra kendisini silahla öldürür.

3.2.2. Filmdeki Karakterler

Nazım: Nazım (Şener Şen), hayatı boyunca kendini öğretmenlik mesleğine adanmış ve Anadolu'nun ücra köylerinde mesleğini sürdürmüştür. Emekli olduktan sonra İstanbul'a döner ve mesleği ve öğrencilerine karşı yaptığı fedakarlıkların ailesini ihmal etmesine neden olduğunu, onu çocuklarından kopardığını ve onu yalnızlaştırdığını fark eder. İstanbul'da tanıştığı Dünya ile kurduğu ilişki onun yeni hayatını belirleyecektir. Şiddetten uzak durur, şefkatli ve iyi yüreklidir.

Dünya: Küçük yaşta tecavüze uğradıktan sonra ailesi tarafından dışlanmış ve bir pavyonda çalışmaya başlamıştır. Hayatın zorlukları arasında bir tutunma dalı olarak gördüğü ve etkilendiği Halil ile evlenip bir çocuk dünyaya getirir lakin Halil'in şiddetinden kaçarak İstanbul'a gelir ve bir pavyonda şarkı söylemeye başlar. Dünya'nın başı şiddete eğilimli Halil ile de derttedir. Dünya tüm yaşadığı zorluklara rağmen hayat dolu ve neşeli bir mizaca sahiptir.

Halil: Karısı Dünya Halil'i gösterdiği şiddet yüzünden terk etmiştir. Karısının kendisine dönmesi için her şeyi yapan Halil Dünya'nın peşinden İstanbul'a gelir. "Erkekliği" zedelenmiş, kaybolan iktidarını tekrar tesis edebilmek için her yolu denemekten geri durmaz.

Takoz: Nazım'ın yakın arkadaşı Takoz İstanbul'da yaşamakta ve taksicilik yapmaktadır. Nazım'ın İstanbul'da yeni bir hayat kurabilmesi için elinden geleni yapar. Eski bir kabadayıdır ve yaşlılıkla birlikte fiziksel gücünü yitirmiş olmak Takoz'a üzüntü vermektedir.

Mehmet: Kendisinin de bir oğlu olan Mehmet paraya önem veren bir kişi olarak çizilmiştir. Kız kardeşi gibi babasına kırgındır ancak ondan farklı olarak kızgınlığı evlat-baba ilişkilerinden ziyade babasının satmadığı evi ile ilgili meselelerde gün yüzüne çıkmaktadır.

4. ERKEK ŞİDDETİ

Şiddet kavramı üzerine uzun yıllardır hem teorik alanda hem de disiplinlere özgü saha çalışmalarıyla çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiş ve farklı tanımlar yapılmıştır. Kavrama en genel anlamda baktığımızda ise Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre şiddetin "bireyin kendisine, başkasına, belirli bir topluluk veya gruba yönelik yaralama, ölüm, fiziksel zarar, bazı gelişim bozuklukları veya yoksunluk ile sonuçlanabilen, tehdit ya da fiziksel zor kullanma" anlamına geldiği görülmektedir (Dahlberg ve Krug, 2002:5). O halde şiddetin en temelde bir iktidar kurma aracı olduğunu söyleyebiliriz. İktidar da en kaba haliyle şiddet mağdurunu kaynaklardan yoksun bırakma, potansiyelini kullanamamayı sağlama şeklinde gerçekleşmektedir. Aynı zamanda şiddet ile güç arasında ters yönlü bir ilişki olduğu da söylenebilir zira aslında şiddet gücün bittiği, kapasitenin gücün devamını sağlayamadığı alanlarda ortaya çıkar (Arendt, 1970). Şiddet, aynı zamanda cinsiyet rollerini farklı yollardan şekillendiren bir etkiye ve cinsiyet temelli şiddetin kadınlar ve LGBT-İ bireylerin Türkiye'de toplumsal, ekonomik ve siyasal hayattan dışlandığı en büyük mekanizmalardan bir tanesini oluşturmaktadır (Altınay ve Arat, 2009). Toplumsal cinsiyet ilişkileri perspektifinden bakıldığında şiddetin

erkeklerin, kadınlar, diğer erkekler ve doğa üzerindeki iktidarlarını kurma, kaybettikleri zaman ise yeniden kazanma çabalarının önemli bir aracı olduğu göze çarpmaktadır. Ertürk'ün de işaret ettiği gibi kadına şiddet, “tarih boyunca normalleşen ve ataerlik düzeni içinde kurumsallaşan kadın ve erkek arasındaki ilk ve temel iş bölümünü idame ettirmede kullanılan olağan bir araç olagelmıştır” (2015:32).

Literatüre baktığımızda erkek şiddeti yerine erkeklerin şiddeti demenin hem feminist mücadele açısından hem de bahsettiğimiz şiddeti daha iyi anlamak açısından önemli olduğu görülmektedir. İlk olarak Hearn'in de işaret ettiği gibi “erkeklerin şiddetleri” kavramıyla şiddet ile erkeklik arasındaki özcü bağlantı çabalarını ortadan kaldırmak yönünde bir adım atılmış olmakta ve şiddetin erkek biyolojisinin kaçınılmaz bir sonucu olduğuna ilişkin biyolojik ve sosyobiyolojik açıklamalara karşı çıkılmaktadır (akt. Bozok, 2015). Zira erkekler aslında şiddetler ile kaçınılmaz ve ayrılamaz bir ilişki içinde olmak zorunda değiller ve (pro)feminist erkeklik siyasalarının da sık sık altını çizdiği üzere “başka türlü erkeklikler mümkün”. Bununla birlikte erkeklerin şiddetinin sadece kadınlara değil, kadınlara, queer bireylere diğer erkekler de yöneldiğini ve erkek egemenliğinin önemli bir bileşeni olduğunu vurgulamakta fayda var (Kaufman 2001, akt. Bozok 2015). Farklı erkeklik biçimleri farklı erkek şiddetleri, ya da erkeklerin şiddet ile kurduğu farklı ilişki biçimlerini de beraberinde getirmektedir. Erkeklik ile şiddet arasındaki organik ilişki, erkeklik biçimlerinin şiddetle olan ilişki üzerinden anlaşılmasına ve kategorize edilebilmesine imkan sağlamaktadır. Bu makale çerçevesinde incelenen filmlerdeki erkek karakterleri de şiddetle ilişkileri bağlamında analiz edilecek ve sınıflandırılacaktır.

4.1. Şiddetle Sevenler

Erkekler kadınlara istedikleri şeyleri yaptırmanın bir yolu olarak şiddet yoluna başvurmuşlardır. Bu şiddet kadın cinayetlerini de içeriyor. Şiddetin yaptırım gücü olarak iktidar ilişkileriyle arasındaki organik bağ elbette ki kaçınılmazdır. Arendt (2012) tam bu noktada şiddetin iktidarın tehlikeye girdiği anlarda ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Erkek şiddeti de erkeklerin iktidarlarını kaybettiklerini, bir güç simgesi olarak “erkekliklerini” yitirdiklerini düşündükleri anlarda ortaya çıkar. Gönül Yarası ve Av Filmlerinin hareketli karakterleri Halil ve İdris eski eşlerini kendilerine döndürmek için türlü yolları denemekte, şiddetsizlik sözü verip yine şiddete başvurmakta, kadınları kaybettiklerini anladıkları noktada ise tek bildikleri çözüm, şiddete yönelmektedirler.

Turgul filmlerinde bu şiddetin sevgiyle iç içe resmedildiğini görüyoruz. Halil, Dünya'yı öldürmeden önce ondan gitmemesini ister ve son bir türkü söylemesini ister. İdris, tam Asiy'e öldürecekken elektrikler kesilir ve karanlıktan korkan Asiy'e'nin İdris'e sığınmasıyla bir yakınlaşma olur. Asiy'e, muhtemel katiliyle romantik bir gece geçirir. Asit, ona kaçan sevgilisi Pamuk'u döver. Battal'ın sevgisinin şiddet ile olan bağı ise bu üç erkekten farklı yansımaktadır. Kızı Ceylan'a olan sevgisi Ceylan'ı hastalıktan kurtaracak her şeyi yapmasına, herkese zarar verebilmesine yol açmaktadır. Zira bu yolda Pamuk'un böbreğini gasp ettirmiş, Asit, Ömer'i Vakkas'a vurdurmuş ve dolaylı olarak İdris'in ölümüne neden olmuş, en sonunda da ölümü yine kendi elinden olmuştur. Battal'ın uyguladığı şiddetin diğer şiddetle sevenlerden iki farkı vardır; birincisi Battal'ın uyguladığı şiddet, sevdiği kişiye yönelmemektedir. İkincisi ise kendisi doğrudan şiddet uygulamaktansa elindeki gücü kullanarak başkalarına bu şiddeti uygulatmaktadır.

"Bir aile sahibi" olmak ve onu geçindirmeyi başarmak bizatihi kendine ait bir "iktidar alanı"na sahip olmak anlamına gelmekte ve babalık bu anlamda erkekliğin oluşmasında önem kazanmaktadır. Toplumsal cinsiyet üzerine önemli çalışmaları bulunan Serpil Sancar (2009: 120), Türkiye'deki erkeklerin erkeklik deneyimlerini incelediği ve hangi erkeklerin egemen olduğunu anlamaya çalıştığı "İmkansız İktidar" isimli çalışmasında babalık kavramından "erkek olmanın anlaşılması en zor hallerinden biri" olarak bahseder. Babalığın bu karmaşıklığı; anne ile çocuk arasındaki ilişkinin tanımlanmasındaki doğrudan bağlantının yokluğundan kaynaklanmaktadır. Babalık, kadınların "doğurarak anne olmak" bağlantısı kadar somut bir kavramı olanaklı kılmaz, doğrudan biyoloji yoluyla açık ve belirgin bir ilişki olarak kurulamaz ve sosyal ve/veya siyasal birtakım işkileri gerektirmektedir (Sancar, 2009). Daha açık ifade edersek babalık ancak toplumsal ve siyasal uzantılarla birlikte düşünüldüğünde kurulabilen bir roldür. Bu uzantılar hukuki ve kültürel boyutlar içerir ve babanın çocuklarını ve bu çocukların annesini/annelerini geçindirme gücüne sahip olması gerektiği varsayımına dayanır. Bu noktada erkekler babalık sorumluluğunu üstlendikleri ailelerini geçindirme kapasiteleri bakımından eşit değildir. Cinsiyet rollerinin uzantısıyla aile içinde çocukla kurulan bağda ebeveynler farklı sorumluluklar alırlar ve en genel anlamıyla babaya düşen toplumla bağın kurulmasıdır (Parsons, 1955).

Başka bir deyişle baba; aile, özellikle çocuk söz konusu olduğunda devletin ve piyasanın muhatabı olan kişidir ve bu bir yetkiyi de ifade etmektedir. Bir yetki sahibi olarak aile reisi babanın çocuklar ve çocukların annesi üzerinde hakkı vardır ve babalık yasal zeminde ailedeki çocuklara bakmakla ve eğitmekle yükümlü vatandaş, yani "velayet ve vesayet sahibi" erkeği ifade etmektedir (Sancar, 2009). Toplumsal cinsiyet rejiminin kaçınılmaz bir getirisi olarak toplumsal hayatın çeşitli alanlarında farklı roller edinen kadın ve erkeğin ebeveynlikte de farklı sorumluluklar aldığı ve birbirinden farklı algılandığını söylemek bu noktada yanlış olmayacaktır. Dündar vd.'nin (2011) anne ve babanın akıllara getirdiği sözcüklerin incelenmesiyle hazırladıkları çalışma ise babalığın kamusal alanla çocuk arasında bağ oluşturma rolünü daha net ortaya koymaktadır. Bahsi geçen çalışmada anne sözcüğünün sevgi, fedakârlık, yemek ve şefkat gibi sözcüklerle; baba sözcüğünün ise para, saygı, ev geçindirme ve reis gibi sözcüklerle daha çok ilişkilendirildiği ortaya konulmuştur.

Biyolojik bağlantıların ötesinde toplumsal ve hukuksal ilişkilerle beraber babalık bir anlamda kazanılan bir statüdür. Erkekler, çeşitli yollarla erkekliklerini ispatlayarak baba olurlar. Baba olunabilmesi için erkeklerin önce cinsel anlamda kendilerini ispat etmeleri gerekir. Daha sonra ise evin bakıcısı-koruyucusu olduğunu ispat edebileceği beceriler geliştirebilmeli; evle ilgili ekonomik, hukuki, siyasal tüm kararları alan patron ve devlet adamı olabilmelidir (Selek 2008: 22-23). Babalık rolünün annelikte olduğu gibi sadece biyolojik bir süreç ile doğrudan ilişkilendirilememesi; hukuki, toplumsal ve kültürel yansımaları babalığın kültürel ve özellikle de maddi aktarım ile yakından ilgili olmasını da beraberinde getirmektedir. İdris'in ve Halil'in parçalanmış aileleri onların iktidar alanlarına da zarar vermekte bu iktidar kaybı onları şiddete daha çok itmektedir.

Dünya'nın türkü söylerken Nazım'a sevgi dolu bakışını gören Halil, Dünya'nın üzerinde hiçbir kontrolünün kalmadığını ve artık onu sonsuza kadar kaybettiğini anlamış ve tetiğe basmıştır. İdris de benzer bir şekilde kendisine dönmeye razı edemediği eski karısı

Asiye'yi patronu ile yakın ilişki içinde görmüş ve bu durumun kendisine yaşattığı iktidar kaybı karşısında silahına sarılıp Asiye'nin evinin yolunu tutmuştur.

Gönül Yarası filminde Halil, Dünya'ya kamusal alanda şiddet uygulamaktadır. Bir erkeğin bir kadına kamusal alanda uyguladığı şiddet, o kadını kendi mülkiyeti olarak görmesine işaret etmektedir (Yaşartürk 2010: 24). Filmde ara ara Dünya'nın Halil'den sokakta, çalıştığı barda şiddet görüyor olması Halil'in Dünya'ya yaklaşım biçimini ortaya sermekte, boşanmış olmanın bile onu kendi mülkiyetinde görmesine engel olmadığını, Dünya'nın herhangi bir erkekle herhangi bir yakınlık kurmasını kendi alanına bir saldırı olarak göreceğini anlatmaktadır. Yine aynı filmde yönetmen bize Halil'in şiddetinden daha çok o şiddetin sonuçlarını gösterir (Yaşartürk 2010:199). Melek babasının şiddeti yüzünden lal olmuştur lakin izleyici onu lal yapan şiddeti göremez. Nazım ile Dünya otogarda buluştuğunda Dünya'nın yüzünde yara izleri vardır ancak izleyici olarak bu yara izlerinin nasıl olduğunu görmezken Takoz'a ve kahvedeki diğer erkeklere aslında Dünya'yı ne kadar sevdiğini, onun için ailesinden koptuğunu, işini kaybettiğini anlattığı sahneleri izleriz. Bu tezat, izleyicinin Halil ile empati kurmasını ve şiddetini haklılaştırmasını da içermektedir. Halil'in kahvehanedeki erkeklerle paylaştığı geçmişi aslında erkek dayanışmasına bir çağrıdır. O güne kadar Halil'in Dünya'ya şiddet göstermesine kızan Takoz ve kahvehanedeki diğer erkekler Halil'in haline de üzülürler ve Halil'in Dünya ile kendilerini barıştırma taleplerini kabul ederler. Halil'in şiddeti hoş görülmüş ve erkek şiddetinin gerekçeleri üzerinden bir erkek yoldaşlığı kurumustur. Erkeklerin bu tür ihlallerinin üstesinden yine erkek dayanışması ile gelmek mevcut erkeklik algısını beslemektedir (Barutçu 2013:152). Şiddet gösteren erkeğin diğer erkeklerden dayanışma talep etmesi ve bu talebin olumlu cevap ile sonuçlanması, erkekliğin şiddet ile organik bağından kaynaklanmaktadır. Zira Cockburn (2001)'nün de belirttiği üzere dünyadaki birçok kültürde –Türkiye'de de olduğu gibi- erkeklik kavga pratiği üzerine kuruludur, gerçek erkek olmak demek bir anlamda da kavgaya, yani ölmeye ve de öldürmeye hazır olmak demektir.

4.2. İdealist Eksik Babalar

İki filmin de ana karakteri Ferman ve Nazım'ın pek çok ortak özelliği bulunmaktadır. İlk olarak ikisi de filmlerde ele avuca sığmayan, şiddete eğilimli genç erkekleri dizginlemeye çalışmaktadır. Av Mevsimi'nde İdris, Gönül Yarası'nda ise Halil onların dış dünyayla uyum sağlamasını sağlayacak bir otorite figürüne ihtiyaç duyarlar. Nazım'dan Dünya'yla ilişkisini düzeltmesine yardımcı olmasını isteyen Halil ve özellikle eski karısıyla olan sorunları konusunda Ferman'a akıl danışan İdris, kurtarıcı baba figürüne yönelik bir arayışı simgelemektedir (Yüksel 2013:290).

Ferman da Nazım da filmin “kötü” karakteri ile de bir rekabet içinde yer almaktadır. Ferman ile Battal arasında amansız bir rekabet vardır. İkisi de avcıdır. Nazım, Halil için akıl soracağı bir baba figürüdür ve Dünya'nın Halil'e dönmesine yardımcı olur. Ancak bu Halil ile aralarındaki rekabete engel değildir. İkisi de Dünya'ya aşiktir. Bir anlamda ikisi de dünyanın peşinden koşmaktadır (Çatalbaş 2012). Bir zamanlar Halil'in yakışıklılığına vurulan Dünya, artık bunun bir önemi olmadığını farkına varmış ve Nazım'ın merhametini istemektedir. Dünya'yı ölüme götüren de aslında iki erkek arasındaki bu rekabet olur. Halil'in Dünya'nın kaçmasını engellemeye yanında silah ile

gelmesi potansiyel bir katle işaret etmekte, ancak tetiği Dünya'nın türkü söylerken Nazım'a sevgi dolu bakışlarını yakaladığı an çekmesi bu rekabet ile cinayet arasındaki ilişkiyi gösterir. Nazım ile Halil arasında yine Dünya ve kızı Melek üzerinden gelişen bir erkek dostluğu da vardır. İtişme kakışma esnasında Nazım fenalaşınca Halil'in onu hemen sırtlamaya çalışması Nazım'ın ise onu durdurması ikisinin de erkeklik biçimini ve birbirleriyle kurdukları ilişkiyi özetler niteliktedir. Halil tez canlı, fiziksel gücüne güvenmekte, Nazım sakinliğe davet etmekte; Halil kavga anında bile Nazım'a yardım etmek istemektedir. Nazım, Halil'e nasıl davranması gerektiğini öğretir, karısını dövdüğü için "sen nasıl erkeksin?" diye sorar. Halil'in kendini vurmadan önceki son sözü "affet abi, sözünü tutamadım" olur.

Bu iki erkeğin de aile hayatı sıkıntılarla doludur. İkisi de idealisttir, işlerine yürekten bağlıdırlar. Peşlerinden gittikleri fikirler vardır. Zaten onları çevreleri için değerli kılan tam da bu özellikleridir. Öte yandan bu idealist erkeklerin babalıkları "eksiktir". Şöyle ki Ferman ve karısının çocukları olmamış, Nazım'dan çocukları şikâyet etmektedir zira onlarla hiç ilgilenmemiş, sevgisi ilgisini okuluna, okulundaki çocuklara vermiştir. İstanbul'a gelir gelmez soluğu can dostu Takoz'un yanında almış, çocukları bu duruma çok içermiştir. Nazım, çocuklarını ihmal ettiğini sonradan fark eder, ama elinden bir şey gelmez, ama bir daha dünyaya gelse yine aynı şeyleri yapacağını belirterek hem "eksik babalığını" hem "idealistliğini" teslim eder. Ferman ise hiç baba olmamış, çocuklarının olmayışının hüznünü filmde yer yer dile getirmiştir. İdris'e babalık etmekte, İdris onu babasının yerine koymaktadır. Ferman bir baba olarak çocuğunu koruyamaz, İdris bu av mevsiminde kurşunların hedefi olur ve Battal'ın korumaları tarafından öldürülür.

Ferman ve Nazım, sakinliklerinin yanı sıra genellikle kadınlara atfedilen bakım emeğini çevrelerine yansıtmalarıyla gösterilmektedirler. Gönül Yarası'nda Nazım İstanbul'da taşındığı evde cam siler, ev işi yapar; Dünya ve Halil öldükten sonra Melek'e bakar, öğretmenlik yıllarında öğrencilerine emek harcar. Ferman evde iş yaparken, bir çocukla ilgilenirken görünmez lakin hasta karısıyla ilgilenir, onunla çok insani bir sevgi ilişkisi kurduğu gösterilir. Şiddet ve erkeklikle olan ilişkinin dolaylı gözlemlendiği İdris ve Halil için bir otorite figürü olan Ferman ve Nazım bu anlamda bu anlamda feminen özellikler de göstermektedirler.

4.3. Beyaz Erkekler

Gönül Yarası ve Av Mevsimi Filmleri'nde göze çarpan diğer bir erkek tipi de bu çalışma kapsamında beyaz erkekler olarak adlandıracağımız kentli, eğitimli, orta sınıf, şiddetten uzak duran erkeklerdir. Bu erkekler iyi eğitim almış ve/veya beyaz yaka ve prestijli mesleklere sahip, entelektüellerdir. Şiddet göstermezler ama şiddet mağduru olabilirler. Av Mevsimi'nde ismi anılmayan Asiye'nin patronunun görüldüğü üç sahneden birinden arabasından inmiş, diğerinde de arabasına binmek için otoparkta yürümektedir. Düzenli bir işi ve arabası olan bir erkektir, daha da ötesinde bu haliyle Asiye'nin karşısında kendisinden daha çok şansı olması İdris'i öfkelenendir. İdris'in fiziksel saldırısına hedef olmuş, ama karşılık vermemiş, İdris'in ona gösterdiği şiddet Asiye'yi İdris'ten daha da uzaklaştırmıştır. Av Mevsimi'ndeki Halil karakteri de bu erkek kategorisinde yer almaktadır. Halil Ferman'ın ekibine yeni katılmıştır. Kitap okuyan, antropoloji yüksek

lisansı yapan ve “entel” olması gerekçesiyle İdris’in müstehzi tavırlarına maruz kalır. Halil, yeni başladığı mesleğine bir türlü ısınamaz. Polisliğin şiddet ve kanla olan doğrudan payı onu bir çıkmaza sokmuştur. Gönül Yarası’nda Nazım’ın kızı Piraye evlenmek istediği Tolga’yı babası ve abisi ile tanıştırmak üzere Ferman’ın evine getirir. Tolga yüksek eğitim görmüş bir ailenin oğludur, Amerika’da okumuş ve banka müdürü olmuştur. Kendinden bahsederken Piraye’nin abisi Mehmet’in ve Nazım’ın takdiri yüzlerinden okunmaktadır.

Yavuz Turgul’un filmlerinde beyaz erkekler olarak niteleyebileceğimiz bu karakterlerin üçü de açık tenli ve sarışın oyuncular tarafından canlandırılmış, kıyafet seçimleri de diğer oyunculara göre daha batılı-kentli bir tarzda olmuştur. Bu erkekler, eğitim, kariyer, zevk, entelektüel birikim gibi konularda diğer erkeklerin hem takdirini kazanmakta ve kendilerine gıpta edilmekte hem de diğer erkeklerin şiddetine maruz kalmakta ve alay konusu olabilmektedir. Bu erkeklerin sahip oldukları şeyler diğer erkekleri öfkelendebilmektedir. Öte yandan bu erkekler diğerleri gibi erkeklerle özel mekanlarda gösterilmemekte, erkek dostluğu kuramamaktadırlar. Hem oyun dışı hem de oyunda güçlüler.

5. SONUÇ

Türk sinemasının 90’lar sonrasında hızla gelişen popüler hattını belirleyen Yavuz Turgul’un iki filminden yola çıkılarak erkeklik tipleri incelendiğinde, uzun süredir tartışıldığı gibi erkeklik ve şiddet arasında yakın ilişki de göze çarpmaktadır. Şiddet, erkek iktidarının en önemli kurucu unsurlarından bir tanesini oluşturmakta, ama uygulayan dahil failin çevresindeki kadın-erkek neredeyse herkese zarar vermektedir. Örneğin İdris’in eski karısı üzerindeki kontrolünü yitiriyor olması, bir aile babası olamaması onu iktidarını tazelemek için şiddete başvurmaya iter. Asiye’nin patronunu döver, cinayet masasındaki ekibe yeni katılan Halil’e fiziksel bir şiddet uygulaması da onu aşağılamaktan geri durmaz. Kendi çocukları da bu şiddetin mağdurları arasında yerlerini alırlar. Çocuklarını da Asiye’yi istemediği şeyleri yapmaya zorlamanın bir aracı olarak kullanır. İdris ve Halil çocuklarını da şiddetle severler ve kadınlara duydukları şiddetli sevginin de bir parçası haline getirirler. Çocukları onlar için Asiye ve Dünya’yı kendilerine geri döndürmeye ikna etme mücadelesinin en önemli araçları haline gelir. İdris çocukları Asiye’ye göstermemekle tehdit eder, Halil kızı Melek’i annesinde kaçıır ve Melek’in babasının annesine uyguladığı şiddet sebebiyle konuşma yetisini bir süreliğine kaybettiğini izleriz.

Erkeklerin şiddeti erkeklere de yönelmektedir. Asiye’nin patron İdris’ten Dayak yemekte, Halil İdris’in zorlamalarına maruz kalmaktadır. Asiye’nin patronu beyaz yaka bir çalışandır; modaya uygun giyinen, traşlı, araba sahibi, filmde gösterildiği kadarıyla literatürdeki hegemonik erkeklik tipine en yakın karakteri sergilemektedir. Av Mevsimi’ndeki Halil de antropoloji yüksek lisansı yapmaktaki, polisliğin şiddetle olan bağına alışmamakta bu yönü ve entellektüelliği yüzünden İdris tarafından dolaylı olarak erkekliği sorgulanmaktadır. Bu açılarından benzer özellikler gösteren Halil ve Asiye’nin patronu erkeklerin şiddetinin mağduru. Biraz daha yakından bakıldığında Takoz’un yaşadığı iç çelişkilerin de kendi erkekliğinin şiddete temas noktalarından kaynaklandığı ve onun da erkekliği şiddetle kurduğu ilişkinin mağduru olduğunu söyleyebiliriz.

Nazım'ın “*Bu alemde kral senmişsin Takoz!*” ifadesinin üzerine Takoz şöyle bir cevap verir, “*Ne kralı, o bir zamanlardı, şimdi sermayeden yiyoruz. Ödüm kopuyor biri posta koyacak da kavgaya gireceğim diye. Ya dayak yerssek ne olacak, ya kurt kocadı köpeklerin maskarası oldu dedirtirsem? Karizma çizildi mi Takoz efsanesi bitti demektir. Onun için beladan uzak duruyorum. Eskiden kavga görünce dayanamaz içine dalardım, şimdi başımı çevirip geçip gidiyorum. Bu da ağırıma gidiyor aslında.*” Yaşlanma ve fiziksel gücün düşüşü, Takoz'un şiddet ile bağıni zayıflatmış, bu durum ise Takoz için içinden çıkılması zor bir durum yaratmıştır.

Av Mevsimi'nde öldürülmeden önce Pamuk'a şiddet uyguladığı bilinen Asit Ömer de erkeklerin şiddetini besleyen ataerkil değerlerin bir sonucu olarak Vakkas tarafından öldürülür. Vakkas kızkardeşi Asit'e kaçtığı için emniyet müdürlüğünde onu öldürür, namusunu temizler. Filmde açıktan gösterilmese de Battal'ın Vakkas'ı böyle bir cinayete azmettirdiği açıktır. Asit aslında olayın iç yüzünü bildiği için öldürülmüş, ancak cinsiyet rejiminde erkeklerden beklenen roller gereği Vakkas böyle bir cinayeti işleyeme ikna edilebilmişti. Sistemin erkeklerden beklentilerini Battal'ın kendi amaçları doğrultusunda kullanmasıyla Asit maktül, Vakkas katil olmuştur.

Bu makale kapsamında incelenen iki filmde açık olduğu ve teorik tartışmalarda da sıklıkla belirtildiği gibi tek ve sabit bir erkelikten bahsetmek imkansızdır. Erkekler içinde buldukları sınıfsal, coğrafi, iktisadi, kültürel ve etnik konumlara göre, yaş, medeni durum, aile yapısına göre farklı özelliklerle erkekliklerini birlikte deneyimlerler. Bunun da ötesinde erkeklige verilen anlam zaman içinde de değişmektedir. Tartışması bu makalenin ötesine geçecek kimi sebeplerle kadınlar gittikçe daha artan oranlarda iş piyasasına dahil olmuş, kamusal hayatta, siyasette, sivil toplumda ve toplumsal hareketlerde yer almaya başlamıştır. Kadınların sadece hane bütçesine katkı yapmakla kalmayıp evi de geçindiriyor olması, tek ebeveynli aile yapısının yaygınlaşması ve diğer pek çok neden annelik ve babalık rolünü de dönüşüme zorlamıştır. Bu dönüşüm erkekliğin de farklı biçimlerini beraberinde getirmiş, dönüşümünü sağlamıştır. Şiddet, hala erkekliğin en büyük dayanak noktası ve iktidarı zora düşen erkeklerin başvurduğu önemli bir araçtır. Ancak farklı erkeklik biçimlerinin imkânı ve toplumsal şartların zorlayıcı etkisiyle cinsiyet rollerinin değişimi erkeklik ve şiddet arasındaki bağıni zayıflamasını beraberinde getirebilir.

NOTLAR:

¹ Yüksel (2013), Yavuz Turgul filmlerini tarihsel toplumsal bağlam içinde sosyolojik bir okumayı olanaklı kılan diğer iki ana temanın “toplumsal değişim” ve “Doğu-Batı ikiliği” olduğunu söylemektedir.

KAYNAKÇA

Abisel, N. (2000). Yeşilçam Filmlerinde Kadının Temsilinde Kadına Yönelik Şiddet. Nur Betül Çelik (Ed.), *Televizyon, Kadın ve Şiddet* içinde (s.173-212). Ankara: Dünya Kitle İletişimi Araştırma Vakfı KIV Yayınları.

Abisel, N. (2005). *Türk Sineması Üzerine Yazılar*. Ankara: Phoenix Yayınları.

- Altınay, A.G., & Arat, Y. (2009). *Violence Against Women in Turkey, A Nationwide Survey*. İstanbul: Punto Publishing Solutions.
- Arendt, H. (2012). *Şiddet Üzerine*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Badinder, E. (2011). *Kadınlık mı Annelik mi?*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Barrett, F.J. (2005). The Organizational Construction of Hegemonic Masculinity: The Case of the US Navy. In Stephen M. Whitehead & Frank J. Barrett (Ed.), *The Masculinities Reader*. Malden: University of California Pres.
- Barutçu, A. (2013). *Türkiye'de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Bazin, A (1995). *Çağdaş Sinemanın Sorunları*. Nijat Özön (Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Bozok, M. (2011). *Soru ve Cevaplarla Erkeklikler*. İstanbul: SOGEP.
- Bozok, M. (2015). *Erkeklerin Şiddeti, Şiddetlerin Erkekleri*. [Erişim: 08.08.2016], <http://viraverita.org/yazilar/erkeklerin-siddetleri-siddetlerin-erkekleri>
- Butler, J. (2008) *Cinsiyet Belası*. Başak Ertür (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Chandler, D. (2009). *Marxist Media Theory*. [Erişim: 28.10.2009], <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/marxism/marxism10.html>
- Cockburn, C. (2004). *Mesafeyi Aşmak Barış Mücadelesinde Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Connell, R.W. (1987). *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Çatalbaş, A.Ü. (2012). *Yavuz Turgul Sinemasının Türk Modernleşmesindeki Yeri*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Dönmez-Colin, G. (2013). *The Routledge Dictionary of Turkish Cinema*. New York: Routledge.
- Dündar, Ö. Z., Durugönül, E., & Arıkan, A. (2011). “Anne” ve “Baba” Sözcüklerine Yüklenen Anlamların Bir İncelemesi. *Contemporary Online Language Education Journal*, 1(2), 25-34.
- Erdogan, N. (2002). Mute Bodies, Disembodied Voices: Notes on Sound in Turkish Popular Cinema. *Screen*, 43(3), 233-249.
- Erdoğan, İ. (2011). *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Ertürk, Y. (2015). *Sınır Tanımayan Şiddet: Paradigma, Politika ve Pratikteki Yönleriyle Kadına Şiddet Olgusu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Güçlü, Ö. (2010). Silent Representations of Women in the New Cinema of Turkey. *Sinecine*, 1(2), 71-85.

- Kılınç, B. (2008). Yabancılaşmış Karakterler ve Politik Eleştiri: Yavuz Turgul Sinemasından 'Muhsin Bey' Örneği. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 5(3), 220-235.
- Kimmel, M. S., Hearn, J., & Connell, R. W. (Eds.). (2004). *Handbook of Studies on Men & Masculinities*. California: Sage Publications.
- Kimmel, Michael S., Jeff Hearn, and Robert W. Connell, eds. *Handbook of studies on men and masculinities*. Sage Publications, 2004.
- Özarslan, O. (2016). *Hovarda Alemi, Taşrada Eğlence ve Erkeklik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbay, C. (2013). Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak. *Doğu Batı*, 63, 185-204.
- Parsons, T. (1955), Family Structure and the Socialization of the Child. In T. Parsons and R. F. Bales (Ed.), *Family, Socialization and Interaction Process*. New York: New York: Free Press.
- Sancar, S. (2009). *İmkânsız İktidar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Scognamillo, G. (2005). *Türk Sinemasında Şener Şen*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Selek, P. (2008). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smelik, A. (2006). *Feminist Sinema ve Film Teorisi-Ve Ayna Çatladı*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Suner, A. (2005). *Hayalet Ev: Yeni Türk Sinemasında Aidiyet, Kimlik ve Bellek*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Şimşek, A.A., & Öner, R.V. (2015). Türkiye’de Hegemonik Erkeklik: Medyada ve Hukukta İzler, Dönüşümler ve Olasılıklar. *Global Media Journal TR Edition*, 6(11), 447-477.
- Taşçıyan, A. (2011). Sinema Yazarlarından Görüşler: Yavuz Turgul, Haz. Ala Sivas, *Yavuz Turgul Sinemasını Keşfetmek*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayıncılık.
- Yaşartürk, G. (2010). Domestic Violence from the Point of View of Women Directors in Turkish Cinema. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 2(1), 33-42.
- Yüksel, S.E. (2013). Yavuz Turgul Sinemasında Toplumsal Değişim ve Kriz Anlatısı. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8(1), 282-294.

Geçiş Ekonomilerinde Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi

Dilek ŞAHİN^{1,a}

¹ Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO- Sivas / Türkiye

Başvuru tarihi: 10 Ekim 2016 Düzeltme tarihi: 01 Aralık 2016 Kabul tarihi: 10 Aralık 2016

Öz

Demokrasiyle ekonomik büyüme arasında doğru yönlü bir ilişkinin olup olmadığı literatürde sıkça tartışılmaktadır. Bu tartışmaların temelinde demokrasinin ekonomik büyümenin önemli kurumsal belirleyicilerinden biri olması yatmaktadır. Bu çalışmada, geçiş ekonomilerinde ekonomik büyüme ve demokrasi arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ilişki panel veri analizi yöntemiyle 1995-2015 dönemleri arasında yıllık veriler kullanılarak incelenmektedir. Analiz sonuçlarına göre, demokrasi ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Geçiş sürecindeki ülkelerde demokraside meydana gelen gelişmeler ekonomik büyümeyi artırırken, ekonomik büyümenin de demokrasi gelişimini olumlu yönde etkilediği gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Ekonomik Büyüme, Demokrasi, Geçiş Ekonomileri, Panel Veri Analizi

^a Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, 58140, Sivas/Türkiye.
e-posta: dilek58sahin@hotmail.com

doi: 10.18506/anemon.255097

URL: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Copyright © 2013-2017 Muş Alparslan Üniversitesi

Democracy and Economic Growth Relationship in Transition Economies: Panel Data Analysis

Abstract

Whether there is a right relationship between democracy and economic growth are frequently discussed in the literature. On the basis of these discussions, democracy is one of the important institutional determinants of economic growth. In this study, it is aimed to reveal the relation between economic growth and democracy in transition economies. For this purpose, the relationship is analyzed by panel data analysis method using annual data between 1995-2015 period. According to the results of the analysis, there is a long term bi-directional causality relationship between democracy and economic growth. It is observed that while the developments in the democracies in the transition countries increase the economic growth, the economic growth also affects the development of the democracy positively.

Keywords

Economic Growth, Democracy, Transition Economies, Panel Data Analysis

1. GİRİŞ

En basit anlamı ile demokrasiyi, halkın kendi kendini yönetmesi olarak ifade etmek mümkündür. Demokratikleşme sürecinin tanımlanmasında demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki oldukça önemlidir.

Demokrasi ve ekonomik büyüme tarihi incelendiğinde aralarındaki ilişkinin 19.yüzyıla kadar dayandığı görülmektedir. Demokrasi ile ekonomik gelişim arasındaki ilişkinin tartışıldığı ilk dönemlerde Lipset (1959) büyüme düzeyinin demokrasinin sürdürülebilirliği üzerinde pozitif etkisinin olduğunu iddia etmiştir. Lipset'e göre, demokrasinin devamında ulusların zenginliği belirleyici faktördür (Lipset, 1959: 75).

Lipset'in çalışmasından sonra çok sayıda araştırmacı, konuyu farklı açılardan ele alarak değerlendirmeler de bulunmuşlardır. Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklama konusunda yapılan çalışmaları üç başlık altında toplamak mümkündür (SirowyandInkeles, 1990: 4; Acaravcı vd., 2015: 120):

- (i) Çatışma Yaklaşımı: Lipset Hipotezinden hareketle Huntington öncülüğünde bir grup araştırmacının ileri sürdüğü bu yaklaşımda demokrasinin gelişmekte olan ülke ekonomilerine yüksek maliyetler yüklediği belirtilmiştir. Bu bağlamda, demokrasi ve büyüme kavramları birbiri ile çelişen ve birlikte yürütülmeleri mümkün olmayan iki kavram olarak değerlendirilmiştir.

- (ii) Bağdaşma Yaklaşımı: Olson (1996)'nın öncülük ettiği bu yaklaşımda demokratik süreçlerin ekonomik büyümenin tamamlayıcısı ve destekleyicisi olduğu görüşü hâkimdir.
- (iii) Şüpheli Yaklaşım: Bu yaklaşım ekonomik büyüme ile demokratik süreçler arasında sistematik bir ilişkinin kurulamayacağını savunmuştur. Bu durumda ekonomik büyüme sürecinin demokrasi kurumları veya otoriter kurumlar ile gerçekleştirilebileceği varsayılmaktadır.

Herkes tarafından demokrasi tanımı üzerinde bir uzlaşımın sağlanamaması ve doğrudan gözlenemeyen demokrasi gibi kavramların ölçülebilir hale getirilmesindeki yaşanan zorluklar, demokrasinin ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, demokrasinin ölçülmesi hususunda önemli çalışmalar yapılmakta ve bu doğrultuda demokrasinin ölçülmesinde kullanılan bazı endeksler geliştirilmektedir. Demokrasi endekslerinden ilki 1972'den itibaren Freedom House tarafından geliştirilen demokrasi endeksidir. Bu endeks siyasal haklar ve sivil özgürlükler değişkenlerinden oluşmaktadır.

Siyasal haklar; politik süreçlere katılım hakkı ve yetişkinlerin oy kullanma haklarından oluşurken, sivil özgürlükler; ifade özgürlüğü, din, eğitim, seyahat ve diğer kişisel haklarının özgürlüğünden oluşmaktadır (Arif vd., 2012: 200). Freedom House Endeksi, devletlerin siyasal sistemlerini siyasal haklara ve sivil özgürlüklere göre; özgür, kısmen özgür ve özgür olmayan şeklinde üçe ayırmaktadır. Bu bağlamda endekste yer alan ülkelere 1-7 arasında değerler verilmektedir. Endekste yer alan 1 skoru tam gelişmiş demokrasileri, 7 skoru ise demokratik unsurların olmadığını göstermektedir (Freedom House, 2015). Tablo 1'de bazı ülkelere ait demokrasi endeksine yer verilmiştir.

Tablo 1. Seçilmiş Ülkelerin Freedom House Endeksleri (2015)

Ülke	Siyasal Haklar	Sivil Özgürlükler	Özgürlük Derecesi
Azerbaycan	7	6	Özgür Değil
Fransa	1	1	Özgür
Meksika	3	3	Kısmen Özgür
Rusya	6	6	Özgür Değil
Türkiye	3	4	Kısmen Özgür
İspanya	1	1	Özgür
Lüksemburg	1	1	Özgür
Japonya	1	1	Özgür
İran	6	6	Özgür Değil
Endonezya	2	4	Kısmen Özgür

Kaynak: Freedom House (2015)

Bir diğer demokrasi endeksi ise, Polity Demokrasi Endeksi'dir. Demokrasi skoru 0 ile 10 arasında değerler almakta ve 0 demokratik unsurların yokluğunu, 10 ise tam gelişmiş demokrasileri göstermektedir. Otokrasi skoru 0 ile 10 arasında bir değer almakta ve 0 otokratik unsurların yokluğunu ve 10 ise tam gelişmiş otokrasileri göstermektedir. Demokrasi ve otokrasi skorları arasındaki farkı ifade eden Polity endeksinde, -10 (güçlü otokrasi) ve +10 (güçlü demokrasi) arasında skorlar yer almaktadır (Başar ve Yıldız, 2012: 20). Çeşitli ülkelere ait demokrasi endeksleri tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Seçilmiş Ülkelerin Polity Skorları

Ülkeler/Yıllar	1990	2000	2010	2015
Afganistan	0	0	-66	1
Belçika	+10	+10	+8	+8
Brezilya	+8	+8	+8	+8
Türkiye	+9	+8	+8	+4
Yunanistan	+10	+10	+10	+10
Irak	0	0	+4	+6

Kaynak: Polity IV Project (2015)

Geçiş ekonomileri, 1980'lerin sonunda sosyalist rejimlerin yıkılmasının ardından kamu odaklı merkezi ekonomik sistemleri terk ederek serbest piyasa sistemine geçmeye çalışan geçiş sürecindeki ekonomileri ifade etmektedir (Esen ve Bayrak, 2015). Esasında geçiş ekonomileri küreselleşme süreciyle birlikte kendi sistemlerini piyasa mekanizmasına uyarlamaya çalışmaktadır (Baltacı, 2011: 35). Geçiş ekonomilerinin birçok açıdan birbirine benzedikleri görülmektedir. Havrylyshny ve Wolf (1999), geçiş ekonomilerinin bu özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- (i) Ekonomiyi daha aktif hale getirmek, fiyatları ve piyasaları serbestleştirerek kaynakların yeniden tahsisi sağlanmakta,
- (ii) Makro ekonomik istikrarın sağlanmasında piyasa merkezli dolaylı araçlar geliştirilmekte,
- (iii) Özelleştirme yoluyla işletmelerde ve ekonomik etkinlikte artış sağlanmakta,
- (iv) Mülkiyet haklarını, yasal hükümleri ve şeffaf pazar giriş düzenlemelerinin sağlanması amacıyla kurumsal ve yasal çerçeve oluşturulmakta,
- (v) Ekonomide verimlilik artışı için belirli bir süre sıkı bütçe politikası izlenmektedir.

Bu çalışmada demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, 1995-2015 dönemini kapsayan yıllık verilerle planlı ekonomik sistemi terk ederek serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan yedi geçiş ekonomisi (Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova, Ukrayna, Rusya) için incelenmektedir. Geçiş ekonomilerinin ele alınma nedeni, ekonomik yapıda ortaya çıkan dönüşümün büyüme ve demokrasi arasındaki ilişkinin seyrini nasıl etkilediğini araştırmaktır. Çalışmada söz konusu ilişkiyi analiz etmek amacıyla bağımlı değişken olarak kişi başına GSYH, bağımsız değişken olarak Freedom House tarafından geliştirilen demokrasi endeksi kullanılmaktadır. Çalışmada her bir değişkenin durağan olup olmadığı panel birim kök testleri ile analiz edilmektedir. Ardından, ele alınan değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve büyüklüğünü araştırmak üzere Johansen eş bütünleşme ve hata düzeltme modeli uygulanmaktadır. Son olarak, değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkisinin olup olmadığı panel Granger nedensellik testi ile incelenmektedir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk aşamasında, konuyla ilgili genel bilgilere yer verilmekte, demokrasi ve ekonomik gelişim arasındaki ilişkinin kuramsal yapısı ele alınmaktadır. İkinci bölümde, demokrasi ile büyüme arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşan teorik ve ampirik literatüre

yer verilecektir. Üçüncü bölümde araştırmada kullanılan veriler ve yöntem tanıtılmaktadır. Dördüncü bölümde uygulama sonucunda ulaşılan bulgular sunulmakta ve tartışılmaktadır. Son bölümde ise elde edilen bulguların mevcut literatüre olan uyumu değerlendirilecek ve politika önerileri sunulacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kurumsal yapının önemli bir unsuru olan demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin analiz edildiği çalışmaların özellikle 1990'lı yıllarda artış gösterdiği görülmektedir. Literatürde demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmalardan bazılarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

Tavanes ve Wacziarg (2001), 1970-1989 dönemleri arasında 65 sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkede demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisini panel veri yöntemi ile analiz etmişlerdir. Çalışmada demokrasinin gelir eşitsizliğini azaltarak ve beşerî sermaye birikimini geliştirerek ekonomik büyümeyi teşvik ettiği görülmüştür. Narayan vd., (2010), 1972-2001 dönemleri arasında 30 sahra altı Afrika ülkesinde demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Yapılan analiz sonucunda demokrasideki gelişmenin reel GSYH da artışa yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir çalışmayı Pakistan ekonomisi için yapan Mahmood vd., (2010), 1970-2007 dönemini kapsayan çalışmada demokrasinin ekonomik büyümede önemli rol üstlendiği sonucuna ulaşmıştır. Söz konusu ilişkiyi Hindistan için inceleyen Ray ve Ray (2011), çalışmalarında değişkenler arasındaki eş bütünleşme analizini 1980-81 ve 2009-2010 olmak üzere iki ayrı döneme ayırarak analiz etmiştir. Bulgular, demokrasi ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir. Ayrıca çalışmada, demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği vurgulanmıştır. Bu alanda yapılan diğer bir çalışmada, Zouhaier ve Karim (2012), 11 MENA ülkesinde demokrasi, yatırım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 2000-2009 dönemleri itibarıyla dinamik panel veri modeli yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışmada, bir yandan demokrasi ve yatırımlar arasında diğer yandan sivil özgürlüklerle ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca siyasal haklar ile yatırımlar arasında da pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Söz konusu ilişkiyi 1960-2010 dönemleri arasında 175 ülke için inceleyen Acemoglu vd., (2014), demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu yönde etkisinin olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca çalışmada, demokrasi sayesinde yatırımların, okullaşma oranının, ekonomik reformların artacağı vurgulanmıştır. Yine bu alanda yapılan kapsamlı çalışmalardan biri olan Zaouali (2014), 2000-2011 dönemleri arasında 40'dan fazla ülkede demokrasi, rüşvet ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki dinamik panel veri yaklaşımı ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, demokratik ülkelerde rüşvetin ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı; ancak demokratik olmayan ülkelerde büyümeyi olumsuz etkilediği ve geciktirdiği görülmüştür. Acaravcı vd., (2015), 15 MENA ülkesinde demokrasi, internet kullanımı ve gelir arasındaki uzun dönemli ve nedensellik ilişkilerini yatay-kesit bağımlılığı dikkate alan dinamik panel veri yöntemi kullanılarak 1999-2012 dönemleri için analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, demokrasinin kişi başına gelir üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bunun dışında, ekonomik büyüme, demokrasi gelişme hızı ve internet kullanımı artış hızı arasında nedensellik ilişkisine rastlanmadığı vurgulanmıştır. Bu alanda yapılan bir diğer önemli çalışmada, Rachdia ve Saidib (2015), 17 MENA

ülkesinde 1983-2012 dönemleri arasında demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak kişi başına GSYH artışı; bağımsız değişken olarak da demokrasi endeksi, enflasyon oranı, ticaret, nüfus artış oranı ve kamu büyüklüğü kullanılmıştır. Sonuç olarak demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.

3. MODEL, VERİ SETİ VE METODOLOJİ

3.1. Model ve Veri Seti

7 geçiş ekonomisinde (Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova, Ukrayna, Rusya) demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analiz edildiği bu çalışmada 1995-2015 dönemleri arasında ekonomik büyüme ve demokrasi arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ekonomik büyümeyi temsilen kişi başına GSYH değişkeni (2010 yılı baz alınarak dolar cinsinden) kullanılmış ve bu veriye Dünya Bankası tarafından yayınlanan Dünya Kalkınma Göstergelerinden (World Development Indicators) ulaşılmıştır. Demokrasi ölçümü, Freedom House'dan elde edilen politik haklar ve sivil özgürlükler endekslerinin ortalaması ile elde edilmiştir. Analizler bu değişkenlerin logaritmaları alınarak yapılmıştır.

Çalışmada geçiş sürecindeki yedi ekonomi için demokrasi ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin sınanmasında kullanılan model aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır:

$$\ln KBGSYH = \alpha + \beta_1 \ln DEMO + \mu_i \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de yer alan değişkenler ve değişkenlere ait açıklamalar şu şekildedir: $\ln KBGSYH$, kişi başına GSYH'nın logaritmasını ve $\ln DEMO$, demokrasi endeksinin logaritmasını göstermektedir. Ayrıca μ_i ise hata terimidir.

3.2. Metodoloji

Bu başlık altında çalışmada kullanılan yöntemlere ait metodolojiden bahsedilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak Panel Birim Kök Testi, Panel Eş Bütünleşme Testi ve Panel Granger Nedensellik Testi hakkında bilgi verilmiştir.

3.2.1. Panel Birim Kök Testi

Panel veri analizinde sıklıkla kullanılan birim kök testlerini; Levin, Li ve Chu testi, Fisher ADF ve Fisher PP testleri olarak sıralamak mümkündür. Bu testler ve testlerde kullanılan modeller şu şekilde açıklanabilir:

Levin, Lin ve Chu (2002) geliştirdikleri testi üç farklı model üzerine kurmuşlardır.

$$\text{Model 1: } \Delta y_{it} = \delta y_{it-1} + \mu_{it} \quad (2)$$

$$\text{Model 2: } \Delta y_{it} = \alpha_{0i} + \delta y_{it-1} + \mu_{it} \quad (3)$$

$$\text{Model 3: } \Delta y_{it} = \alpha_{0i} + \alpha_{1i} + \delta y_{it-1} + \mu_{it} \quad (4)$$

Bu üç model sırasıyla sabitsiz, sabitli ve sabitli trendli modeli ifade etmektedir. Burada μ_{it} ile gösterilen hata süreci, durağan çevrilebilir ARMA sürecini takip etmekte ve birimler boyunca korelasyonludur.

$$\mu_{it} = \sum_{j=1}^{\infty} \theta_{ij} \mu_{it-j} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 1, \dots, T \quad (5)$$

Levin, Lin ve Chu (2002) panel birim kök testinde ana hipotez, model (2) dikkate alınarak genelleştirilir;

$$\Delta y_{it} = \delta y_{it-1} + \sum_{l=1}^{P_t} \theta_{il} \Delta y_{it-l} + \alpha_{mi} d_{mt} + \varepsilon_{it} \quad m = 1,2,3 \quad (6)$$

d_m ile deterministik değişkenlerin vektörü belirlenirken; α_m ile bunların parametreleri gösterilmektedir

$$H_0 = \delta_i = \delta = 1 \quad (\text{Seride genel bir birim kök vardır})$$

$$H_1 = \delta_i = \delta < 1 \quad (\text{Seride genel bir birim kök yoktur})$$

Levin, Lin ve Chu (2002) panel birim kök testinde hesaplanan standart sapmalar düzeltilmiş t istatistiklerinin hesaplanmasında kullanılmaktadır. İlgili formül aşağıdaki denklemde gösterilmiştir.

$$t_{\delta}^* = \frac{t_{\delta} - N \tilde{S}_N \hat{\sigma}_{\varepsilon}^{-2} STD(\hat{\delta}) \mu_{m\bar{T}}^*}{\sigma_{m\bar{T}}^*} \quad (7)$$

Burada ortalama düzeltme $\mu_{m\bar{T}}^*$ ve standart sapma $\sigma_{m\bar{T}}^*$ değerleri, çalışmada yer alan ortalama ve standart sapma düzeltmeleri tablosunda yer almaktadır.

Fisher türü testlerde (Fisher ADF ve Fisher PP) bireysel birim kökün varlığına dair boş hipotez test edilmektedir. Fisher testlerinde öncelikle her bir birim için birim kök testi yapılmakta ardından bu testlerden elde edilen ρ değerleri tüm testi üretmek için kullanılmaktadır. Fisher ADF testi zaman serileri için klasik ADF testini; Fisher Philips ve Peron testi ise zaman serileri için klasik Philips ve Perron testini her birim için uygulamaktadır. Fisher ADF ve Fisher Philips ve Perron panel birim kök testlerinde test istatistikleri sırasıyla şöyledir:

$$\lambda = -2 \sum_{i=1}^N \ln(p_i) \rightarrow X^2_{2N} \quad (8)$$

$$Z = \frac{1}{2\sqrt{N}} \sum_{i=1}^N (-2 \ln(\rho_i - 2)) \rightarrow N(0,1) \quad (9)$$

Burada ρ_i , yatay kesit i için birim kök testinin olasılık değeridir.

3.2.2. Panel Eş Bütünleşme Testi

Durağan olmayan panel veri değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişkinin analizinde panel eş bütünleşme testleri kullanılmaktadır. Panel eş bütünleşme testleri arasında yaygın olarak kullanılanı Pedroni tarafından geliştirilen Pedroni panel eş bütünleşme testidir. Pedroni panel eş bütünleşme regresyonu şu şekilde gösterilmektedir:

$$GSYH_{it} = \mu_i + \delta_i t + \beta_{1i} \Delta EH_{1it} + \beta_{2i} \Delta EH_{2it} + \dots + \beta_{Mi} \Delta EH_{Mit} + \mu_{it} \quad (10)$$

Pedroni (1999, 2000, 2001) panel eş bütünleşme testleri dördü panel ve üçü grup istatistiği olmak üzere yedi taneden oluşmaktadır. Bu istatistiklere, aşağıda belirtilen Philips ve Ouliaris (1990) istatistiğinin ortalamasının yardımı ile ulaşılmaktadır:

$$Z_p = N_{i=1} \frac{T_{t=1} \mu_{it-1} \Delta \mu_{it} - \lambda_i}{T_{t=1} \mu_{it-1}^2} \quad (11)$$

Tablo 3’de Pedroni tarafından geliştirilen eş bütünleşme testine ait grup istatistikleri ve panel istatistikleri gösterilmiştir.

Tablo 3. Pedroni Eş Bütünleşme Testleri

	Grup İstatistikleri	Panel İstatistikleri
1. ρ istat.	$TN^{-1/2} Z_p N, T^{-1} \equiv TN^{-1/2} \sum_{i=1} \frac{T_{t=1} \mu_{it-1} \Delta \mu_{it} - \lambda_i}{T_{t=1} \mu_{it-1}^2}$	$T\bar{N} Z_{pNT-1} \equiv TN \frac{N_{i=1} T_{t=1} L_{11i}^2 \mu_{it-1} \Delta \mu_{it} - \lambda_i}{N_{i=1} T_{t=1} L_{11i}^2 \mu_{it-1}^2}$
2. t istat. (parametik olmayan)	$N^{-1/2} Z_t N, T \equiv N^{-1/2} \sum_{i=1} \frac{T_{t=1} \mu_{it-1} \Delta \mu_{it} - \lambda_i}{\sigma_i^2 T_{t=1} \mu_{it-1}^2} \frac{1}{2}$	$Z_{tNT} \equiv \frac{N_{i=1} T_{t=1} L_{11i}^2 \mu_{it-1} \Delta \mu_{it} - \lambda_i}{\sigma_{NT} N_{i=1} T_{t=1} L_{11i}^2 \mu_{it-1}^2}$
3. t istat. (parametik)	$N^{-1/2} Z_t^* N, T \equiv N^{-1/2} \sum_{i=1} \frac{T_{t=1} \mu_{it-1}^* \Delta \mu_{it}^*}{T_{t=1} s_i^{*2} u_{it-1}^{*2}} \frac{1}{2}$	$Z_{tNT}^* \equiv \frac{N_{i=1} T_{t=1} L_{11i}^2 \mu_{it-1}^* \Delta \mu_{it}^*}{s_{NT}^* N_{i=1} T_{t=1} L_{11i}^2 \mu_{it-1}^{*2}}$
4. v istat.		$T^2 N^3 Z_{eNT} \equiv T^2 N^2 \frac{1}{N_{i=1} T_{t=1} L_{11i}^2 \mu_{it-1}^2}$

Grup istatistiklerinde σ_i^2 ve S_i^2 sırasıyla kalıntı \mathcal{E}_{it} 'nin $\mathcal{E}_{it} = \mu_{it} - \lambda \mu_{it-1}$ bireysel uzun dönem varyansı ve eş zamanlı varyansı olmak üzere, $\lambda_i = 1/2 \sigma_i^2 - S_i^2$ eşitliği vardır. S_i^* , ADF regresyonundan elde edilen kalıntının standart eş zamanlı varyansıdır ve S_{NT}^* , $S_{NT}^* \equiv 1/N \sum_{i=1} S_i^{*2}$ ise eş zamanlı panel varyans tahmincisidir. Panel istatistiklerinde Ω_i , farkı alınmış birim köklü serilerin vektörü için uzun dönem varyans kovaryans matrisinin tutarlı tahmincisidir. $\Omega_i = \lim_{t \rightarrow \infty} T^{-1} \sum_{t=1}^T \Delta Z_{it} \Delta Z_{it}'$. Ω_i 'nin alt üçgensel Cholesky ayrıştırması olarak tanımlanmaktadır. Böylece $L_{11i}^2 = \Omega_{11i} - \Omega_{21i} \Omega_{22i}^{-1} \Omega_{21i}'$ dir. Ayrıca, $\sigma_{NT}^2 = N_{t-1} \sigma_i^2 / L_{11i}^2$ eşitliği vardır.

3.2.3. Panel Hata Düzeltme Modeli (VECM)

Bir panel VECM modelini şu şekilde ifade etmek mümkündür:

$$\Delta \log Y_{it} = \delta_{1i} + \sum_{p=1}^k \delta_{11ip} \Delta \log Y_{it-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{12ip} \Delta \log K_{it-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{13ip} \Delta \log X_{it-p} + \theta_{1i} \hat{\varepsilon}_{it-1} + \mu_{1it} \quad (12)$$

$$\Delta \log K_{it} = \delta_{2i} + \sum_{p=1}^k \delta_{21ip} \Delta \log K_{it-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{22ip} \Delta \log Y_{it-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{23ip} \Delta \log X_{it-p} + \theta_{2i} \hat{\varepsilon}_{it-1} + \mu_{2it} \quad (13)$$

$$\Delta \log X_{it} = \delta_{3i} + \sum_{p=1}^k \delta_{31ip} \Delta \log X_{it-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{32ip} \Delta \log Y_{it-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{33ip} \Delta \log K_{it-p} + \theta_{3i} \hat{\varepsilon}_{it-1} + \mu_{3it} \quad (14)$$

Denklemlerdeki k optimal gecikmeleri, $\hat{\varepsilon}_{it}$ ise panel FMOLS tahminin hata terimlerini temsil etmektedir. Bu denklemler vasıtasıyla değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem nedensellikler gösterilebilir. Bir değişkenden diğerine kısa dönem nedensellik değişkenlerin gecikmeli değerlerine uygulanan Wald testi yoluyla tespit edilmektedir. Uzun dönem nedensellik ise, hata terimlerinin katsayılarının ϕ t istatistiklerine göre belirlenmektedir. Buna göre istatistiki olarak anlamlı hata düzeltme katsayıları uzun dönem nedenselliğin bir göstergesidir.

4. AMPİRİK ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait temel tanımlayıcı istatistiklere tablo 4’de yer verilmiştir. 1995-2015 dönemleri için ele alınan geçiş ekonomilerinde ekonomik büyümenin ölçüsü olarak kullanılan kişi başına düşen GSYH (KBGSYH) değişkeninin en yüksek değeri 11615,71 dolar düzeyinde iken en düşük değeri 946,11 dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Demokrasinin göstergesi olarak kullanılan DEMO değişkeninin en düşük değer (3), en yüksek değer (7) olarak gerçekleşmiştir. DEMO endeksinin hesaplanmasında sayısal olarak düşük değerler daha iyi sonuçlara karşılık geldiğinden ötürü, değişkenin düşük değerde olması demokrasi düzeyinin yüksek, değişkenin yüksek düzeyde olması ise demokrasi düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
KBGSYH	147	3593.311	2670.016	946.115	11615.71
DEMO	147	5.017	1,323	3	7

Panel veri modellerinde, zaman serisi analizlerinde olduğu gibi, sahte regresyon sorunu ile karşılaşmamak için değişkenlerin birim köke sahip olup olmadıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Birim kök test sonuçları tablo 5’de gösterilmiştir. Bu testlerin tamamında boş hipotezler değişkenlerin birim kök içerdikleri alternatif hipotez ise değişkenlerin durağan olduklarını ileri sürmektedir. Üç farklı birim kök testinden elde edilen sonuçlar değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmadıklarını birinci farkları alındığında durağan hale geldiklerini göstermiştir. Yani tüm değişkenler $I(1)$ ’dir.

Tablo 5. Panel Birim Kök Testleri

Değişkenler	ADF Test İstatistiği	PP Fisher Testi	Levin, Lin ve Chu Testi
Düzye Değerlerinde			
LKBGSYH	1.205	0.221	6.469
LDEMO	6.849	6.670	1.288
Birinci Farkları			
Δ LKBGSYH	43.319**	42.538**	-4.428**
Δ LDEMO	93.096**	93.030**	-12.938**

** , %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin analizinde eş bütünlüşme testlerine başvurulmaktadır. Tablo 6'da değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin olup olmadığının analizinde Pedroni (1999) tarafından geliştirilen panel eş bütünlüşme testleri kullanılmıştır. Sonuç olarak değişkenleri arasında uzun dönemli eş bütünlüşmenin olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Panel Eş Bütünlüşme Test Sonuçları

İstatistikler	İstatistik Değeri
Panel V	-5.487
Panel RHO	-1.428***
Panel PP	-1.952**
Panel ADF	-1.771**
Group RHO	0.224
Group PP	-2.121**
Group ADF	-2.036**

** , %5, *** %10 düzeyinde anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 7'de Panel Granger nedensellik testi sonuçları değerlendirildiğinde, kısa dönemde gerek ekonomik büyümeden demokrasiye gerekse demokrasiden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Uzun döneme bakıldığında ise, iki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Panel Granger Nedensellik Testi

Değişkenler	Kısa Dönem Nedensellik		Uzun Dönem Nedensellik
	Δ LKBGSYH	Δ LDEMO	\mathcal{E}_{t-1}
Δ LKBGSYH	-	0.773 [0.679]	0.012 (-1.662) ***
Δ LDEMO	2.360 [0.307]	-	0.015 (-1.911) **

** , %5 ; *** , %10 düzeyinde anlamlılık düzeyini göstermektedir. Köşeli parantez içindeki değerler p-değerleri, parantez içindeki değerler ise t istatistikleridir.

5. SONUÇ

Demokrasi en genel ifadeyle, halkın kendi kendini yönetmesidir. Demokrasinin tanımında tam bir uzlaşının sağlanamadığı ve bu yüzden demokrasinin ölçümünün

zorlaştığı görülmektedir. Demokrasinin ölçülmesi amacıyla bazı endeksler geliştirilmiştir. Bu endeksler arasında “Freedom House Demokrasi Endeksi” ve “Polity Demokrasi Endeksi” bulunmaktadır. Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin açıklanması konusunda yapılan çalışmaları kendi arasında; Çatışma Yaklaşımı, Bağdaşma Yaklaşımı ve Şüpheli Yaklaşım olarak sınıflandırmak mümkündür. Çatışma Yaklaşımında, demokrasi ve ekonomik büyümenin birbiri ile çelişen iki süreç olduğu ve birlikte yürütülemeyeceği vurgulanırken; Bağdaşma Yaklaşımında, demokrasi ile ekonomik büyüme arasında tamamlayıcı ilişki olduğu vurgulanmıştır. Şüpheli Yaklaşımında ise, diğer iki yaklaşımdan farklı olarak, demokratikleşme ile ekonomik büyüme arasında sistematik bir ilişki kurulamayacağı ifade edilmiştir.

Bu çalışmada, ekonomik büyüme ve demokrasi arasındaki ilişki panel birim kök, panel eş bütünleşme ve nedensellik analizleri gibi ekonometrik teknikler kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada 1995-2015 dönemini kapsayan veriler kullanılarak 7 geçiş ekonomisi için tahminler yapılmıştır. Tahmin sonuçları demokrasi endeksi ve ekonomik büyüme değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı ve uzun dönemli bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Ayrıca çalışmada elde edilen diğer önemli bir bulguda panel nedensellik analizinden elde edilmiştir. Buna göre, kısa dönemde demokrasi ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisine rastlanılmazken; uzun dönemde demokrasi ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Başka bir ifadeyle demokrasideki gelişmeler ekonomik büyümeyi arttırdığı gibi, ekonomik büyümede demokrasinin gelişmesini teşvik etmektedir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar literatürde yer alan, Bağdaşma Yaklaşımını desteklemektedir. Yani demokratikleşme süreci ekonomik büyümenin tamamlayıcısı ve destekleyicisidir. 7 geçiş ekonomisi üzerine yapılan ampirik incelemeye göre, demokrasinin gelişiminin sağlanması ekonomik büyümenin artmasının yolunu açacaktır. Sonuç olarak bu ülkelerin demokrasi faaliyetlerini destekleyici politikaları teşvik etmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acaravcı, A., Bozkurt, C., & Erdoğan, S. (2015). MENA Ülkelerinde Demokrasi-Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(4), 119-129.
- Acemoglu, D., Naidu, S., Restrepo, P., & Robinson, J. (2014). Democracy Does Cause Growth. *Nber Working Paper Series, WP. No. 20004*, 1-64.
- Arif, B., Kayani, F., & Kayani, U. (2012). The Interrelationship Between Democracy and Economic Growth: Theories and Empirics. *Pakistan Journal of Social Sciences*, 32(1), 199-208.
- Baltacı, N. (2011). *Geçiş Ekonomilerinde Yabancı Bankaların Piyasaya Girmesinin Kredi Tahsisine Etkisi: 1995 Sonrası Karşılaştırmalı Bir Analiz*. Doktora Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- Başar, S., & Yıldız, Ş. (2012). İktisadi Büyümenin Demokratikleşmeye Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 9-38.

- Cevizli, İ. (2013). *Demokrasi ve Ekonomik Gelişme İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Esen, Ö., & Bayrak, M. (2015). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Sürecindeki Türk Cumhuriyetleri Üzerine Bir Uygulama, *Bilig*, 73, 231-248.
- Freedom House (2015). Veri Tabanı. [Erişim:08.09.2016], <https://freedomhouse.org/>
- Havrylyshyn, O., & Wolf, T. (1999). Determinants of Growth in Transition Countries. [Erişim: 08.09.2016], <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1999/06/havrylys.htm#author>
- Levin, A., Chien-Fu L., & Chia-Shang J.C. (2002). Unit Roots Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties. *Journal of Econometrics*, 108 (1), 1-24.
- Lipset, S.M. (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Development. *American Political Science Review*, 53, 69-105.
- Mahmood, K., Azid, T., & Siddiqui, M. (2010). Democracy and Economic Growth in Pakistan. *Research Journal of International Studies*, 15, 77-86.
- Narayan, P., Narayan, S., & Smyth, R. (2010). Does Democracy Facilitate Economic Growth or Does Economic Growth Facilitate Democracy? *An Empirical Study of Sub-Saharan Africa. Economic Modelling*, 28, 900-910.
- Olson, M. (1996). Distinguished Lecture on Economics in Government: Big Bills Left on the Sidewalk: Why Some Nations are Rich, and Others Poor. *Journal of Economic Perspectives*, 10(2), 3-24.
- Pedroni, P. (1999). Critical Values for Cointegrating Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(1), 653-570.
- Polity IV (2016). Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2013. [Erişim: 08.09.2016], <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>
- Rachdia, Ho., & Saidib, H. (2015). Democracy and Economic Growth: Evidence in MENA Countries. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 191, 616- 621.
- Ray, S., & Ray, I. A. (2011). Regional Analysis on the Relationship Between Economic Growth and Democracy: Evidence from India. *Afro Asian Journal of Social Sciences*, 2(2), 1-24.
- Sirowy, L., & Inkeles, A. (1990). The Effects of Democracy on Economic Growth and Inequality: A Review. *Studies in Comparative International Development*, 25(1), 126-157.
- Tavares, J., & Wacziarg, R. (2001). How Democracy Affects Growth. *European Economic Review*, 45, 1341-1378.
- World Bank, (2016), World Development Indicators. [Erişim: 08.09.2016], <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=World-Development-Indicators>

- Zaouali, A. (2014). Corruption's and Democracy's Effects on Economic Growth. *International Journal of Business, Economics and Management*, 1(8), 186-200.
- Zouhaier, H., & Karim, K. M. (2012). Democracy, Investment and Economic Growth. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2(3), 233-240.

Kemal Tahir ve Yaşar Kemal Örnekleri Üzerinden Eşkîyalık Yazımına Bir Bakış

Gökhan TOPLUK^{1,a}

¹ Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü- İstanbul / Türkiye

Başvuru tarihi: 02 Ekim 2016

Düzeltilme tarihi: 05 Aralık 2016

Kabul tarihi: 10 Aralık 2016

Öz

Bu çalışmada eşkıyalık yazımında temel bir problem olarak devlet kayıtlarındaki asi/şaki eşkıya ile folklordeki sosyal eşkıya algısının birbirine zıt muhtevasına dikkat çekilmek istenmiştir. Bu sahada çalışacak olanların malzeme olarak kullanabileceği bu iki materyalin tarihi gerçekliğine dair tartışmalara örnek teşkil edecek bazı isimler zikredilerek Yaşar Kemal ve Kemal Tahir'in eşkıyalık bağlamında nasıl bir metodolojik tercihte bulduklarına dair kuramsal bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca yine eşkıyalık üzerinden söz konusu iki yazarımızın folklor ve halk şairlerine, Kemal Tahir'in ise devlet olgusuna bakışı tartışılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Eşkîya, Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Folklor, Devlet, Saz Şairleri

^a Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Muş Alparslan Üniversitesi Kampüsü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 49250, Muş / Türkiye.
e-posta: g.topluk@alparslan.edu.tr

Analysis of Banditry Writing with The Examples from Kemal Tahir and Yaşar Kemal

Abstract

In this study, as a fundamental problem in the writing of banditry, it is aimed to draw attention to the contradictory contents of the rebelled bandit in the state records and to the perception of the social bandits in the folklore. A theoretical ground on how Yaşar Kemal and Kemal Tahir have a methodological preference in the context of banditry have been tried to be established by mentioning some names which can be examples for the discussions of historical reality of these two materials that can be used by those who will work in this field. Moreover, it was tried to discuss the view of two of our writers about the folklore and folk poets and the view of Kemal Tahir about state phenomenon in terms of banditry.

Keywords

Bandit, Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Folklore, State, Bards

1. GİRİŞ

Türk Edebiyatı'nda köy temasının sıkça işlenmesiyle birlikte edebiyatçılarımız, köyün sosyal yapısını ele alırken bu yapının belki de en dikkate değer unsurlarından birisi olan eşkıyaları hesaba katmak durumunda kalmışlardır. Genel olarak köy romanlarında karşılaştığımız kıra dair feodal yapı tasavvuru, yazarlarımızın hikayelerini; bir tarafta sömürülen mülksüzlerin, diğer tarafta bunları sömüren ağa-şeyh-devlet triumvirlik'inin yer aldığı bir dramatik örgüyle yazmalarına sebep olmuştur. Sömürülenlerin sömürenlere karşı direnç ve direnişinin köy sınırları içerisinde sınıfsal bilinç bağlamında ele alınmasındaki zorluktan olsa gerek, özellikle sol tandanslı edebiyat, bu sınıfsal bilinç boşluğunu belirli kahramanlarla doldurmaya çalışmıştır. Bu kahraman; bazen idealist bir öğretmen, bazen gözü pek bir kaymakam olabildiği gibi “anaların yiğit doğurduğu civanmert bir eşkıya” da olabilmektedir.

Eşkıyanın taşıdığı (varsayıldığı) sosyal isyancılık potansiyeli, onu yazarlar açısından ilginç bir malzeme haline getirmiştir. Yoksullar adına dövüştüğüne inanılan sosyal eşkıyaların varlığının özellikle şifahi kültür ve folklor şahitliğiyle sabit olması, köy romanlarındaki zulme karşı başkaldıran kahraman ihtiyacına cevap vermiştir.

Sol eğilimli yazarların büyük çoğunluğunda gördüğümüz sosyal eşkıyaya yönelik naif tutumun önemli istisnalarından birisi kuşkusuz Kemal Tahir'dir. Kemal Tahir'in hâkim Ortodoks ezberlere kapılmadığının önemli göstergelerinden biri olarak eşkıyalığa bakışını, kendisiyle bir antitez oluşturacak kadar kendisinden farklı olan Yaşar Kemal'le kıyaslayarak ele almamızdaki maksat, sadece onların eşkıyaya nasıl baktıklarını sunmak

değil, söz konusu iki büyük edebiyatçımızın düşünce yapılarına dair de kaba bir taslak çizebilmektir.

Bize göre eşkıyalık mevzuunu ele alan her yazar özellikle ve öncelikle folklorla ve devlete dair bakışının neticesinde bir hükme varmış olur. Sosyal eşkıyalığın kır sosyolojine ait bir fenomen olması ve onunla ilgili kahramanlık destanlarının şifahi kültürün bir ürünü olması meselenin folklor boyutunu oluştururken, devletin silah ve şiddet tekeline karşı eşkıyanın tuttuğu yer de meselenin devlet boyutunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle eşkıyalık yazımında karşılaşılan temel bir problem olarak devlet kayıtlarındaki asi/şaki eşkıya ile folklordaki sosyal eşkıya algısının birbirine zıt muhtevasına dikkat çekilmek istenmiş, bu sahada çalışma yapmak isteyenlerin malzeme olarak kullanabileceği bu iki materyalin tarihi gerçekliği ve sıhhatine dair tartışmalara örnek teşkil edecek birkaç isim zikredilerek çalışmaya konu olan edebiyatçılarımızın nasıl bir metodolojik tercih yaptıklarına dair kuramsal bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır.

Folkloru ele alırken, folklorun en önemli unsuru olarak gördüğümüz halk muhayyilesine ve onun gerçekliği yeniden üreten kurucu rolüne değinilerek Yaşar Kemal ve Kemal Tahir'in folklorla ve folklor bağlamında eşkıyaya bakışları tartışılmaya çalışılmış, ayrıca halk kültürünün sonraki nesillere intikalinde saz şairlerinin rolü hatırlatılarak iki yazarımızın “sözlü kültür tarihçileri” sayılabilecek saz şairlerini nasıl ele aldıkları özetlenmiştir.

Saz şairlerinin hikmetinden sual etmenin eşkıya anlatılarının gerçekliğine itimadı nasıl belirleyebileceği ve folklor karşısında devlet tasavvurunun eşkıyalık yazımındaki belirleyici rolü özellikle Kemal Tahir örnekliğinde tartışılmıştır.

Böylece çalışmamızda günümüz dünyasında haniyse varlığını yitiren eşkıyalığın tekrar ele alınmasını anlamlı ve aktüel kılacak bir sebep ortaya konulmuş, bu vesileyle sadece Yaşar Kemal ve Kemal Tahir'in eşkıyalığa yaklaşımları değil, yazarlarımızın eşkıyayı yorumlarken hangi metodik tercihlere dayandıkları da karınca karınca sunulmaya çalışılmıştır. Amacımız sadece yazarlarımızın eşkıyaya yönelik ne söylediklerini sıralamak değil, söylemlerine temel teşkil eden düşünce yapılarını sorgulamaktır.

2. METODOLOJİK BİR SORUN: RESMİ SÖYLEME KARŞI FOLKLOR

“Eşkîyalar etrafları mit ve kurmaca bulutlarıyla kuşatılmış olarak varlıklarını sürdürmeye eğilimlidirler. Pekiyi bizler eşkıyalar hakkındaki gerçekleri nasıl keşfedip öğrenebiliriz? Bunun için onlarla ilgili mitlerin izlerini mi sürmeliyiz.” (Hobsbawmn, 2011: 201) diyen Eric Hobsbawmn, bu vadiye araştırma yapacak olanların karşılaşacakları muhtemel metodolojik soruna dikkat çekmiş ve eşkıyalar gibi folklorla mal olmuş bir vakianın hakikate tevafukunu tespit etmenin imkânlarını ya da böyle bir hakikat arayışının gereğini sorgulamıştır. Bu metodolojik sorun, eşkıyalığın hem resmi devlet kayıtlarında hem de halk kültürünü aksettiren folklorda, yekdiğerine muhalif hatta kimi zaman taban tabana zıt bir şekilde ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Yazılı resmi görüş ile şifahi halk kültürü arasındaki karşıtlık bu mevzuu tetebbu edecek olanları bir usul meselesi ile karşı karşıya getirecektir. Böylece bir tarafı nazar-ı itibara alarak bir kanaate varmak ya da bu birbirinden farklı mütalaalardan bir terkip yaratmak bu metodolojik sorunu aşmaya dönüktür.

Gerçekten merkezi otoritenin eşkıya, haydut, asi, hırsız dediği bir kimseye halk pek ala sahip çıkabilir ve onu bir kahraman bir kurtarıcı olarak görebilir (Yetkin, 2003: 180).

Bu durumda kim daha haklıdır? Yani tarihi hadisenin hakikati ve sıhhati açısından kime kulak vermek daha makul ve makbuldür? Kendisine başkaldırımı her ne sebep ve saik ile olursa olsun mücrim addeden merkezi otoriteye mi, yoksa bu suçlular içerisinde kendi adına hareket ettiğini düşündüklerini tebci eden ve kahramanlaştıran halka mı? Söz gelimi, “Anadolu insanının sosyal tarihini öğrenebilmek için onun türkülerine şiirlerine başvurmak zorundayız.” (Yetkin, 2003: 181) diyen Sabri Yetkin, işte bu metodolojik meselenin halli için istinat noktası olarak folkloru seçmiştir. Resmi görüşü taraflı gören ve tarihi hakikatlerin iktidarlar tarafından tahrif edildiklerini ihsas eden bu görüş, eşkıyalık gibi sosyal tarih araştırmalarının maşeri vicdana müstenit olması ya da en azından kamu vicdanını ihmal etmemesi gerektiğini düşündür:

“Eşkıyalık veya başkaldırı gibi sosyal tarih çalışmaları yaparken oldukça dikkatli olmak zorundayız. Tarih araştırmalarını yaparken, çalıştığımız malzeme, öncelikle arşiv malzemesi olduğundan, ‘resmi görüşü’ savunurlar; bunun için de bu tür malzemelerin içerdiği bilgiler, eşkıyalık, başkaldırı ve ayaklanma gibi sosyal hareketler karşısında tarafsız değildir. Oysa sağlıklı değerlendirmelere ulaşabilmek için, halkın görüşünü ve değerlendirmelerini yansıtan eşkıya türkü ve destanlarından yararlanmak zorundayız... Halk arasında bu kadar yaygın olan, kamu vicdanında geniş ölçüde yer kaplayan eşkıya türkülerinin ve destanlarının, eşkıyalık tarihinin yazılmasında büyük önem taşıdığına inanmaktayız.” (Yetkin, 2003: 180).

Eşkıyalık araştırmaları için dilimizde referans kabul edilen kitaplardan birinin yazarı olan, eşkıyalık ve eşkıyalık türkülerini Hobsbawmın’ın kavramsallaştırmaları bağlamında ele alarak sosyal isyancılık geleneği ve folklor açısından yorumlayan Mehmet Bayrak da hususen eşkıyalığın ve umumi olarak da halkımızın gerçek tarihinin, ancak yine halkımıza kulak verilerek yazılabileceğini söyleyerek benzer bir kanaati paylaşmıştır:

“Halkımızın gerçek tarihinin şimdiye kadar yazılmadığına inanıyorum. Çünkü halkın gerçek tarihinin yazılabilmesi, her şeyden önce halkın sözcülüğüne başvurmayı gerektirir. Halkın sözcülüğüne başvurmadan ne halk olgusunu ne de yarattığı toplumsal olayların gerçek boyutlarını kavrayabiliriz. Bu nedenle halklarımızın gerçek tarihini yansıtacak olan; şiiri, türküsü, ağıtı öyküsü ve destanıyla onun kendi ürünleridir.” (Bayrak, 2014: 11).

Folklor alanındaki çalışmalarıyla maruf Pertev Naili Boratav da tarihi hadiselerin ele alınmasındaki bahsettiğimiz usul probleminde değinir ve yine benzer şekilde, halk yaratılarını nazarı itibara almayan ya da resmi görüş karşısında folklordan istinkâf eden yaklaşımın sakatlığına işaret eder:

“Tarihçiler ekseriyetle, halktan çok hükümet otoritelerinin gözlüğünden gördükleri için, hadisetin halk üzerindeki intibalarını onlardan iyi bize o devrin halk edebiyatı mahsulleri verecektir.” (Boratav, 2013: 28).

Hadiselerin halk üzerindeki intibalarını anlamak ya da daha gerçek bir Anadolu halk tarihi kaleme almak için folklorla dayanmak, taraflı olmakla malul olduğu düşünülen resmi devlet belgelerinin tarihi saptıran bakışını izale etmeye yetecek midir? Yani halkın tarihini halkın kaynaklarında aramak, tarihi hakikatleri su yüzüne çıkarmak için halkın şahitliğine başvurmak ve halkların gerçek hikayelerini onların kendi ağızlarından dinlemek daha mı sorunsuzdur? Yukarıya aldığımız görüşlerde rahatlıkla görebileceğimiz olan şey devletin resmi kaynaklarından ziyade halkın kendi kaynaklarına itibar etmenin önemidir. Ancak burada yine önemli bir soruyla karşı karşıyayızdır. Şifahi unsurların masuniyetini temin edecek olan şey nedir? Yani halkın tarihini yine kendisinden dinleyerek yazmak, resmi belgelerin taraflı bakışından azade, indi ve keyfi olmaktan uzak, hakiki ve sahici bir tarih okumasının garantisi midir? Şimdi, bu soruya derinlik kazandıracak bir isme, sosyal eşkıyalığı idealize eden ve onu taşıdığı başkaldırı potansiyeli açısından kıymete şayan bulan Eric Hobsbawm'a reddiye niteliğinde bir eser kaleme alan Karen Barkey'e kulak verelim. Barkey, folklorun da bizi tarih yazımında ya da bir tarihi vakianın yorumunda belirli problemlerle yüz yüze getireceğini söyler:

“Devlet belgeleriyle halk ürünleri arasındaki tutarsızlığa Osmanlı İmparatorluğu'nda da rastlanır. Hükümet görevlileri, devlet belgelerinde ünlü toplumsal eşkıyalardan celaliler olarak söz etmiş ve bölgesel liderlere onları yok etmelerini emretmişlerdir. Halk edebiyatı ise onları Anadolu'nun kırsal kesimindeki her erkek çocuğunun özendiği kahramanlara dönüştürmüştür. Ancak halk edebiyatının kendi içinde çelişik noktalar vardır. Bunlar toplumsal eşkıyalığı doğru değerlendirmeyi güçleştirmektedir. Öncelikle sayıları aslında bir elin parmaklarını geçemeyen kahramanların her biri büyük bir destan öbeğiyle özdeşleştirilmektedir. Bu destanların çoğunun gerçek dramatis personae'si hakkında bilgi yoktur. Anlatılarda geçen az sayıdaki ismin, ülkenin her yerindeki aşıklar, ozanlar tarafından kullanılan genel isimler olup olmadığı da tam belli değildir... Tüm bunlar halk ürünlerinin büyük çoğunluğunu sorgulamadan okumanın mümkün olmadığını göstermeye yeter.” (Barkey, 2015: 186).

Evet; ortada tarihi olan ve tahiren mazbut olanla, folklorik ve şifahi olanın tenakuzu söz konusudur. Eşkîyalık alanında çalışan birisi için bu sorunun nasıl ele alınıp ne şekilde aşılacağı önemli olmalıdır. Mesela, yazıya kendisi ile başladığımız Eric Hobsbawm bu sorunu görmüş ve bu sorunu sosyal tarih yazıcılığı açısından içinden çıkılmaz bir şey olarak kabul etmiş olacak ki, şu bakışı kendi usulü açısından esas ittihaz etmiştir:

“Ben eşkıyalık literatürünü ve efsanesini bir kaynak olarak, eleştirel bir bakışı benimsemeden kullandığımı kabul ediyorum. Eşkîyalar hakkında oluşturulmuş mütlerin ya da onlar hakkında söylenen şarkıların içeriğinden- bırakın gerçek bir eşkıyanın bu süreç boyunca yaptıklarını- sosyal eşkıyalığın tarihsel gerçekliği hakkında çok az şey çıkarılabilir.” (Hobsbawm, 2011: 244-245).

Ve Hobsbawm kitabının yazılış amacını da açıklarken yine sosyal eşkıyalığı ele alırken takip ettiği ilim usulüne dair ip uçları verir:

“Bu kitabın amacını gözettiğimizde Robin Hood’un tipik bir mit olduğunu söyleyebiliriz. Öğrenebildiğimiz kadarıyla, onunla ilgili baladların kökeni on dördüncü yüzyıla kadar uzanmaktayken, on altıncı yüzyıla kadar onun bir kahraman sayılmadığı anlaşılıyordu. Gerçek bir Robin Hood’un yaşamış olup olmadığı Orta çağ uzmanlarına kalmış bir meseledir.” (Hobsbawmn, 2011: 61).

Görünen o ki, Eric hobsbawmn tarihi gerçekliği yakalama iddiasında değildir. Halklar açısından bir kolektif şuuraltı ya da bir tür halk psikolojisi okuma iddiasında olduğu söylenebilir:

“Hali hazırda bizi ilgilendiren de zaten gerçekliğin ne olduğundan ziyade imajın nasıl olduğudur.” (Hobsbawmn, 2011: 84)

Hobsbawmn’ı sosyal tarih tetkikinde resmi olanla folklorik olan arasındaki tezdâ aşma hususunda bir metodoloji örneği olarak sunmakla şuraya varmak istiyoruz: Kemal Tahir ve Yaşar Kemal bu sorunu nasıl ele almışlar ve bu sorunu aşmak için nasıl bir metot seçmişlerdir? Devlete dair olanla halka ait olan arasındaki bu tezdâ bakış mezkûr iki romancımızın devlete ve halka, devletle halk arasındaki tarihi münasebete bakışlarından başışık ele alınamayacaktır. Bunun için bu metodolojik sorunu bu iki edebiyatçımızın nasıl ele aldığını ve bu sorunu aşma adına nasıl bir tarih yorumuna başvurduklarını şimdilik sadece bir soru olarak saklı tutalım ve cevabını yazının devamında kendilerine âit mülâhazaları iktibas ettiğimiz yerlerden çıkaralım.

Anlaşılmıştır ki, meselenin ele alınması lazım gelen iki boyutundan ilki halk tarafı ve folklor, ikincisi ise devlet tarafı ve tarihtir. Kemal Tahir ve Yaşar Kemal’in bu iki tarafa nasıl baktıklarını ve eşkıyalığı bir başkaldırı olarak nasıl konumlandıklarını görmek için ana soru şu olmalıdır: Halk neden devletin tahkir ve tezyif ettiği kimi eşkıyaya hayranlık duyar?

3. GERÇEKLİĞİN YENİDEN YARATIMI YA DA EFSANE YARATICI AMİL OLARAK HALK MUHAYYİLESİ

Metodoloji sorunu ele alırken bahsettiğimiz gibi, mazide yaşamış ve tarihe mal olmuş kişilerin hali hazırda da tanınıyor olmalarını sağlayan şeyin sadece yazılı kaynaklar olmadığı izahıtan varestedir. Hatta denilebilir ki nesillerden nesillere intikal eden olayların ve kişilerin halkın malumatı haline gelmesi ekseriyetle tevatür edile gelen şifahi anlatılar sayesinde. Bu şifahi anlatılar vesilesiyle, mazi ile hali hazır arasında halk nezdinde bir rabıta kurulmuş olur.

Tabiidir ki olayların ve kişilerin nesilden nesle naklolunmasının şifahi unsurlarla gerçekleşmesi bazı problemleri beraberinde getirecektir. Aktarımın şifahi olması kaçınılmaz olarak işin içine hissilik indilik ve keyfilik gibi subjektif unsurların girmesine sebep olacaktır. Bu durumda tarihi gerçeklikler ile bu gerçekliklerin folklordeki tezahürleri arasında farklılıklar görülecektir.

Olayların tarihi gerçeklikleri ile folklordeki tezahürlerini görme açısından sosyal eşkıyalığı yine şifahi unsurlarla bezenmiş menkıbevi kişilikler olan evliyalar ile mukayese etmek hem ilginç hem de konunun daha geniş bir zaviyeden tetkiki açısından

işe yarar olacaktır. Şu vechesiyle ki, halk muhayyilesinin yeniden üretmek var ettiği muhayyel/mitolojik/menkıbevi kişilikler ile bu kişiliklerin gerçek/tarihi/asli hüviyetleri arasındaki benzemezlik, folklordaki sosyal eşkıyalık ile evliyalık kültürlerini kıyaslama imkânı sunar.

İslam'ın heteredoksi çizgileri alanında kaleme aldığı kıymetli eserlerle meşhur Ahmet Yaşar Ocak'ın çalışmaları gerçek kişilerin halkın tahayyülü ile menkıbevi kişiliklere nasıl dönüştüğünün en güzel örneklerini sunar. Mesela; Türk-İslam İnanışlarında tarihi şahsiyet olarak varlığı dahi meşhuk olan Hızır'ın İlyas ile birlikte halk muhayyilesinde nasıl bir kült haline dönüştüğünün (Ocak, 2012) veya kendi devrinin kaynaklarında neredeyse hiç yer almayan Sarı Saltuk'un, tamamen bir hayal mahsulü olması dahi kabil iken, şahsına müteveccih olarak düzinelerce mezarın türbenin ve tekkenin nasıl meydana geldiğinin, adına yığınla menkıbe ve efsanenin nasıl peyda olduğunun ve böylece popüler İslam'ın balkanlardaki destani öncüsü haline nasıl geldiğinin (Ocak, 2011) izlerini süren Ocak, çok isabetli bir tespitle halk muhayyilesini dönüştürücü ve yeniden üretici bir unsur olarak tartışmayı dener. Veysel Karani'nin hırkasında (Ocak, 2010) ya da Hacı Bektaş'ın tahta kılıcında (Ocak, 2014) da muhayyel olanın muhakkak olanın yerini aldığı hatta halkın kusurlu gerçek kişilikleri kabul etmek yerine kusursuz hayali kişilikleri ciddiye almaya daha mütemayil olduğunu çok açık şekilde ortaya koyar.

Burada istitrat kabilinden, sosyal eşkıya ile evliyayı mukayese etme açısından çok önemli bir sosyolojik hususiyete de dikkat çekmek gerekir. Hem mezkûr yazarın çalışmalarında hem de bu vadede eser telif edenlerde görüleceği üzere, efsanevi/menkıbevi kişiliklere dönüşenler çoğunlukla göçebe toplumların bağrından kopmuşlardır. Söz gelimi Mevlâna, Fahreddin-i İraki, Evhadeddin-i Kirmani, Sadreddin-i Konevi gibi şehirli sufilere gerçekliklerini ve tarihi kişiliklerini anlamak yazılı kaynaklarda yer almaları ve bizatihi yazılı eserler vermeleri hasebiyle kolaydır. Ancak Yunus Emre, Veysel Karani, Hacı Bektaş, Nasreddin Hoca, Sarı Saltuk gibi konar-göçer aşiret evliyalarının tarihi kişiliklerini tespit etmek, konargöçer toplumların kültürünün yazılı olmayan şifahi bir kültüre müstenit olması sebebiyle çok zordur. Eşkîyalığa bakacak olursak, çıkış yeri açısından belki konar göçerlikten ziyade yerleşik köy mahallinin mahsulüdür, ancak yine de öne çıkmış sosyal eşkıyaların sonraki nesillere intikali konar-göçer aşiret evliyalarının olduğu gibi halk folkloru üzerindedir. Yani, ister maddi sebeplerle sömürü düzenine karşı halktan yana halk adına dövüştüğü varsayılan sosyal eşkıya açısından olsun, ister cemiyetin maneviyatını tahkim ve takviye eden ve onları görünen görünmeyen manevi şer odaklarına karşı muhafaza eden evliya açısından olsun aynı durum söz konusudur. Genellikle şehir yaşamı dışında meskûn olan halklar, kendi özlemleri, arzuları, beklentileri minvalinde bir tasavvurda bulunur. Bu tasavvurun var olduğuna inanmak ister ve bu umuda sarılma ihtiyacı duyar. Halk onun için kusurlu, gedikli insani ve fani olmakla malul olan gerçeklerden ziyade, kusursuzluk, gediksizlik ve insanüstülük gibi vasıflarla muttasıf olan esatirin hülyalı iklimine sığınır. Karen Barkey'in yerinde ifadesiyle destanlaştırılan kahramanların gerçek "dramatis personae'si (Barkey, 1999: 186) halkı çok fazla ırgalamaz. O, bu gerçek dramatik kişiliğin peşine düşmektense onu kendi muhayyilesinin peşinden sürükleyerek kurgular. Eşkîya öykülerinin yapısını tahlil eden yazısında Berna Moran da Hobsbawm'a referansla halk muhayyilesinin gerçekleri nasıl yeniden yaratarak destanlaştırdığını şöyle vurgular:

“Hobsbawmın kitabında verdiği örneklerle gösteriyor ki, tarihte yaşamış ve yoksulu, ezileni kollamış birtakım haydutlar gerçekte bu denli erdemli, ülkücü kişiler olmasa da halk onları hayalinde yüceltmış ve haklarında birer efsane yaratmıştır. Bu efsaneler de birbirine benzemektedir çünkü ezilen halkın, zulüm karşısında susup boyun eğmek yerine başkaldırarak zalimlerden ölç alan, adalet dağıtan kahramana gereksinimi vardır. Adalet umudunu ayakta tutacak böyle bir kişi çıkmasa da halk onu kafasında kendi yaratır ve ölümsüzleştirir.” (Moran, 2016: 105).

Halk muhayyilesinin tarihi hadiseleri bu şekilde kurgulaması, halkın psikolojik ve moral dünyasına dair çok önemli ipuçlarını yakalamamıza fırsat verir. Halk tarihi bir vakayı ya da şahsiyeti kendi kıymetler manzumesine vurarak, kendi adesesinden, kendi tahayyül ve tahassüsleri minvalinde yeniden üretecektir. Bu durumda kendi özelemleri, hasretleri, umutları vs. belirleyici amiller olarak folklorun teşekkülünde rol alacaktır. Fethi Naci (2008) söz gelimi İnce Memed’e halkın gösterdiği teveccühü bu şekilde yorumlamakta ve *“Köylüler, kendi yapamadıklarını İnce Memed yapınca, başkaldırınca, İnce Memed’i evliya yerine koyuyorlar, başlarına taç yapıyorlar.”* (Naci, 2008: 74) diyerek, gerçek olanın efsaneleştirilmesinde halkın özelemlerinin oynadığı role dikkat çekmekte ve sosyal eşkıyalık ile evliyalık arasındaki halk muhayyilesinin kurucu rolü açısından ilginç benzerliğe dikkat çekmektedir.

Böylece; sosyal tarih çalışmaları açısından resmî belgelerdeki iktidar merkezli/resmi/ideolojik bakış problemi folklor kaynaklarındaki keyfilik/hissilik problemiyle beraber ele alınmalıdır. Nasıl ki devlet belgelerinin hadiseleri ele alış tarzı bize devletin ideolojisi hakkında bir fikir veriyorsa, aynı şekilde halkın da hadiselerle bakış tarzı onun hali pür melaline dair tespitler yapmamıza imkân sağlayacaktır.

Gerçeklerin destanlaştırılmasında esas amil olan halk muhayyilesi hakkında evvela Yaşar Kemal’in neler düşündüğüne, buradan nasıl bir folklor okuması çıkardığına ve eşkıyalığı anlatırken halk muhayyilesinin tuttuğu yere ne anlam yüklediğine geçelim.

3.1. Halk Muhayyilesinin Düşsel Yapısı / Yaşar Kemal ve Folklor

Yaşar Kemal sosyal tarih yazıcılığında folkloru çok kilit bir rol verir. Ancak halk ürünlerinin kendi içinde barındırdığı çelişkileri görmeden ve efsaneler, hurafeler yaratan halk muhayyilesini hesaba katmadan, ideolojik olduğu düşünülen devlet kayıtlarına karşı daha sağlıklı bir tarih okuması adına alternatif malzeme olarak folkloru kullanmanın sorunu kökünden çözeceği safdilliliğine de kapılmaz. Yaşar Kemal folkloru tarihi hakikatleri; kati surette tebarüz ettirmek için değil, cemiyetin şuuraltına ışık tutarak insanların özelemlerini arzularını hasretlerini de anlamak için önemser. Yani kulak verdiği cemiyetin ne olduğu kadar ne olmak istediği ve de ne olmak istemediğiyle ilgilenir. Burada hem bir şuur durumu hem de bir şuuraltı durumu söz konusudur. Eserlerine konu ettiği insanların nasıl bir duyuş, sezış ve düşünüş iklimi içinde olduklarını, kendilerini çepeçevre kuşatan şartlar üzerinden Marksist diyalektiğe tabi tutarak ve anlattığı coğrafyanın bizatihi içinden çıkıp geldiği topraklar olması hasebiyle kendi müşahedelerine dayanarak tahlil eder. Tetkiklerinde mazlum ve sömürülen olarak gördüğü insanların düşünceleri kadar düşlerine de ehemmiyet vererek bütünlüklü bir bakış yakalamaya çalışır. Yaşar Kemal halk muhayyilesinin yarattığı gerçek üstücülüğü

insanoğlunun kimliği olacak kadar önemser ve insanoğlunun bir tarifini de “mit yaratan bir yaratık” şeklinde yapar. İnsanın Mite niçin ihtiyaç duyduğunu ise şu şekilde izah eder:

“Mitse her zaman için bir kaçıştır. Doyumsuzluklardan, ağır yüklerden sonra sığınılan yer mittir.” (Kemal, 2015: 215)

Kanaatimizce, Yaşar Kemal’in mit yaratan insanı eşkıyalığı ele alırken nasıl değerlendirdiği, yazarın mit yaratan halk konusunu doğrudan *işlediği Yer Demir Gök Bakır* romanıyla ve “Dağın Öte Yüzü” üçlemesinin ilk kitabı olan *Ortadirek* romanıyla birlikte ele alınmalıdır. Böylece hem Yaşar Kemal’in düşünce dünyasında insana bakışının sanatında nasıl tezahür ettiğine, hem de mit yaratan halk muhayyilesinin Yaşar Kemal için keyfiyetine kısaca değinmiş oluruz.

Dağın Öte Yüzü üçlemesinin ilk iki kitabı “*Orta Direk*” ve “*Yer Demir Gök Bakır*” kitaplarıdır. Kitabına verdiği isimler Yaşar Kemal fikriyatını da izhar eder. “*Yaşamın orta direği insanın direncidir*” (Kemal, 2015: 253) diyen Yaşar Kemal’e “*Bütün romanlarınızda istediğiniz nedir?*” diye sorulduğunda tereddütsüz ve tek kelimeyle “*direnc*” der:

“Ortadirek insanlığın direncidir. İnsan gücüdür. Yılmayan insan. O korkunç salgınlardan, kıyımlardan, yokluklardan, kılıklardan, açlıklardan buraya kadar insanlığı getiren, insan direncidir; benim hayran kaldığım, destanını yazmak istediğim odur. Onun alegorisidir Ortadirek.” (Kemal, 2015: 254).

Peki, o büyük dirence bir damla düştüğü zaman, yani insanoğlu sıkışınca, insana yer demir gök bakır olunca, gökten yağmayınca, yerden bitmeyince, insanoğlu ne yapar? Diye sorar Yaşar Kemal ve serinin ikinci kitabı olan *Yer Demir Gök Bakır* kitabının da ana sorunsalını böylece tayin etmiş olur. Yazarın soruya verdiği cevap muhayyilenin mit yaratan vasfını ortaya koyar. Sıkışan insanın, “sığınılacak bir mit dünyasına” kaçtığını “düş dünyası” yaratıldığını söyler (Kemal, 2015: 254). Fethi Naci’nin ifadesiyle Yaşar Kemal bu romanda;

“Darda kaldıkça durmadan mit yaratan, yarattıkları mitlere sığınan, bunu bir savunma aracı, bir yaşama bağlanma aracı olarak kullanan insanların yaşamlarını” (Naci, 2008: 80) anlatır.

Romanda Yaşar Kemal dara düştüğünde tutunacak dal arayan insanı anlatırken bir roman karakterine kendi sesi olacak şekilde şunları söyler:

“İşte şimdi de başında Taşbaşoğlu olayı. Köylü adamı yavaş yavaş, gün geçtikçe ermişliğe itiyor. Bunun bir tek müsebbibi Adil. Köylü böyle anlarda sarılacak dal arar. Türü türü dala sarılır, bırakır. En sonuncu sağlam sandığı bir dala sarılır, sarıldıkça sarılır, her bir şeyini dalın gücüne verir, daha sığınır. Bir dal bulamazsa, kendisi dalı yaratır, sonra da sarılır. Köylü dalsız edemez.” (Kemal, 2015: 184).

Böylece eşkıyalığa dönecek olursak, sıkışınca sarılacak dal arayan insan için kahraman eşkıya bu dallardan biri midir Yaşar Kemal’e göre? Sıkışınca mit yaratan insanın yarattığı mitlerden biri olabilir mi acaba folklordaki kahraman eşkıyalar? Yaşar Kemal halk muhayyilesini ve onun mit yaratan hususiyetini ihmal etmez belki ama; tarihte

yaşamış, halk adına ayaklanmış, zenginden alıp yoksula vermiş sosyal eşkıyaların varlığından şüphe duymaz ve onları mahza halk muhayyilesinin yarattığı mitler olarak görmez. Yani; Yaşar Kemal için eşkıyalık, her ne kadar menkıbevi kutsallık haleleriyle donanmış olsa da bu onların hiç yaşamadıkları ve birer hayal mahsulü olduklarını göstermez. Kendisine hem mahalli hem de beynelmilel bir nam kazandıran meşhur romanı *İnce Memed* romanında bunu görmek mümkündür. İnce Memed daha hayatta iken bile şahsının etrafında bir efsane yaratılmaya başlanır. Mesela İnce Memed için “Bir görseydiniz İnce Memedi! Gecenin karanlığında gözlerinden ışıklar saçıyordu. Boyu bir kavak gibi uzuyor, bir kısalıyordu. Kurşun da geçmiyordu ona. Önüne gelen kurşun sıkıyor, kar ettiremiyordu” (Kemal, 1984: 368) diyen halk onun şahsına insanüstü meziyetler atfeder. Ve bu insanüstülük çoğu zaman bir evliyai çağırıştırır. Halk onun yiğitliğine keramet vehmeder ve şöyle der: “*Bu adamda bir sır bir hikmet var. Kayboldu gitti. Ben böylesine rastlamadım.*” (Kemal, 1984: 466). Halk nazarında kurşungeçirmez olan, bir hikmete bir sırna malik olan eşkıyadır İnce Memed. Halk belki Memed’i mübalağa etmiştir ancak tamamen de uydurmamıştır. Yaşar Kemal İnce Memedlerin yaşadığına halk adına halk uğruna dövüştüğüne inanır.

İstitrat kabilinden şunu söyleyelim ki, Yaşar Kemal ile Kemal Tahir arasındaki esas fark da burada yatmaktadır. İki için de halkın tahassüsleri hakikati tahrif edici tesirdedir. Ancak Yaşar Kemal için bu tahrif masumane sayılacak kadardır ve sosyal eşkıyanın gerçekliğini nefyetmez. Yani gerçekte yaşamış olan sosyal eşkıya ile halk muhayyilesinin tevlit ettiği sosyal eşkıya arasındaki fark mahiyet farkı değil olsa bir derece farkıdır. Gerçek İnce Memed ile halkın İnce Memed’i, yani tarihi gerçeklik ile destancı algı arasındaki fark; birincisinin insan olmanın beraberinde getirdiği tabii kusurlarıyla yaşamış olması ve yoksullar uğruna masumlar adına dövüşerek kahramanlaşması iken, ikincisinin sırlı ve hikmetli oluşuyla neredeyse tüm insani zafiyetlerden münezzeh bir kahraman hüviyetini taşımasıdır. Unutulmamalıdır ki hem Yaşar Kemal’in İnce Memed’i hem de folklorun İnce Memed’i bahsettiğimiz bu fark haricinde benzerdir ve kahramancadır.

3.2. Halk Muhayyilesinin Ahlaki Yapısökümü / Kemal Tahir ve Folklor

Kemal Tahir açısından folklorun önemini ve eşkıyalık meselesinde tuttuğu yeri anlamak için iki soruyu yazarın nokta-ı nazarıyla vazih bir şekilde ortaya koymak icap eder. Birincisi folklordaki eşkıya hayranlığı Kemal Tahir için ne ifade eder? Halk gerçekten eşkıyayı arkalamış onu tutmuş mudur? Eğer eşkıyadan yana bir tavır almışsa bunu hangi sebep ve saik ile yapmıştır? İkinci soru ise şifahi kültürün taşıyıcısı konumunda olan saz şairlerinin hikmetinden sual etmektir. Eşkıyaya duyulan hayranlık üzerinden bir halk psikolojisi okuması yapmadan, saz şairlerinin birer sıdk sahibi, özüne güvenilir adamlar oldukları ezberini bir tarafa bırakmadan Kemal Tahir’i ve onun eşkıyalığı idrak tarzını anlamak mümkün değildir.

Kemal Tahir kimi eşkıyalara duyulan hayranlığı Yaşar Kemal gibi cemiyetin iyiye ve güzele, adalete ve insanca yaşama olan özleminde aramaz. Onun için eşkıyaya duyulan hayranlık mevcut sömürü düzeni içerisinde kıvranan mazlumların bir kurtarıcı ümidi karşısında kapıldıkları özlemin değil, bilakis doğrudan cemiyete dair ahlaki bir zafiyetin göstergesidir. Kemal Tahir’in bir eşkıya hikayesi olan *Rahmet Yolları Kesti* romanına

Andre Mouris'ten yaptığı şu alıntı ile başlaması boşuna değildir: “Ahlak düzeni sağlam olmayan ve soyguncuları ile başa çıkamayan bir toplum –ruhunda arta kalmış barbarlık duygusunun da baskısıyla – soyguncularına karşı hayranlık duyar”

Açıktır ki, Kemal Tahir için eşkıyaya duyulan hayranlık ahlak düzeninin dumura uğramasına ve soyguncu karşısında güçten düşmeye taalluk eder. Yani bu hayranlık, hayranlık duyan cemiyetin rüyasından ziyade gerçeğine denk düşer. Bu gerçeklik halkın içinde bulunduğu ahlaki çöküntüdür. Zira, başka türlü Kemal Tahir'e göre soyguncuya hayranlık duymaya yol açmaz. Kemal Tahir mezkûr eşkıya romanında da bu hayranlığı temsilen “ruhunda barbarlık duygusunun artıklarını taşıyan” Köse Hacı adlı karakterini kullanır. Romanın dramatis personea' sı olan eşkıya Uzun İskender, roman boyunca anlatıla geldiği veçhiyle özünde habis, hırsız, avanak, ahlaksız, zorba ve hoyrat biri iken, bir eşkıyalık denemesi sonrası jandarma ile çatışıp tepelenince, kendisi hakkında köylülerinde bazı kanaatler hasıl olmaya başlar. Her şeyi yeniden işleyen, yeniden kurgulayan halk muhayyilesi Köse Hacı şahsında devreye girer ve soyguncu bir zorba olan eşkıya, Köse Hacı ve bezeleri için Mehdi Resul ulviyetine yükselir:

“Uzun İskender Ağayı ne yapalım? Arkasından demiş ki: birisi birinin ırz ehli avradına dolaştı mı, bana bir kaat yazın, kuş kanadıyla yetiştirin demiş, herkese kitabın kavlince yemin içermiş. Aleviler Alevilik yoluna, Sünniler Sünnilik yoluna doğruca gitsin. Zira benim işim yolsuzlarla ve yolundan sapanlarla demiş. Şimdi size bu laflarım masal gelir ya keyfinize demiş. Aman sakın türkün yasağı üç gün dersiniz, eskinin rezilliğini sürdürürsünüz, bitiririm şart olsun demiş kesmiş. Sol yanında düldül asılmış sağ yanında kuran.” (Tahir, 1982: 388).

Ancak hem eşkıyalığı var eden şartların oluşmaması hem de halkın tam bir ahlaki yozlaşmışlık içinde bulunmuyor olmaları Köse Hacı'nın mümessili olduğu soyguncuya hayranlık duyan barbarlık bozmalarını yalnız bıraktırır ve itibardan düşürür. Halkın eşkıyayı tutuyor gibi görünmesini bir de korkuyla açıklar Kemal Tahir. Yaşar Kemal'in sosyal eşkıyasının farikası korku ve sevgi iken Kemal Tahir için halkın arka çıkmasının tek sebebi eşkıya korkusudur. Romanda; Köse Hacı karakterinin karşısında aklîselimin sözcülüğünü üstlenen Tüfekçi Hacı'nın cevabı Kemal Tahir'in meseleyi mülâhaza tarzıdır:

“Gene yalanı attın hacı. Eski zamanda olsaydı rahmet işlerine yarardı. Müfrezeler üstlerine varmaya korkup rahmeti bahane ederlerdi. Şimdi eşkıya yakalayan köylüye geldi mi, eskiden böyle bir işte o köylü eşkıyayı sırtında geçirirdi. Sen benim sözüme iyi kulak ver, bu rahmet başka rahmet...Bu rahmet gök rahmeti değil yer rahmeti...Köylü eşkıyadan korkmadı mı, eşkıyalık öldü demek.” (Tahir, 1992: 394-395).

Yaşar Kemal'in Robin Hood vari kahramanı İnce Memed'ini Kemal Tahir'in eşkıya bozması Uzun İskender'ine kıyas etmek, iki yazarın folklor üzerinden eşkıyaya bakışlarını ya da eşkıyaya bakışları üzerinden folklorla dair telakkilerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Bahsettiğimiz gibi İnce Memed daha yaşarken hikmetli, sırlı bir evliya mesabesinde tebcil edilir ancak Yaşar Kemal için onun zaten gerçekliği de öylesine kahramanca ve öylesine mertçedir. Yani gerçekliği ile tevatürü arasındaki mesafe açık

değildir. Ancak Kemal Tahir'in temsili eşkıyası Uzun İskender'in gerçeği ile söylencesi (tek bir kişinin ağzından temsilen bile olsa) birbirinden siyah ile beyaz kadar farklıdır.

Buraya kadar, Kemal Tahir'in köylünün eşkıyaya hayranlığını ruhunda artırmış barbarlık tortularına, desteğini çaresizlik içinde korkuya yordüğünü anlıyoruz. Ancak bu kadarı ne bizim için ne de Kemal Tahir için folklordeki eşkıya imgesinin tebellür etmesine kâfi değildir. Sorun bütün bu literatürün esaslı yaratıcılarından ve nakilcilerinden olan saz şairlerinin hikmetinden sual edilip edilemeyeceğidir. Nitekim Kemal Tahir, folklorun en mühim unsurlarından olan türkülerdeki efsaneleştirilmiş eşkıyaların gerçekliğini, bu türkülerin yakıcılarının kimliği ve halka olan mesafesi üzerinden okumayı tercih eder. Kemal Tahir; eşkıya lejandlarının, destanlarının, türkülerinin halk arasındaki yaygınlığını nüfuzlu zenginlere karşı fakir orta halli halkın desteğinin bir neticesi olarak görmez. Bu yaygınlığı saz şairlerine bağlar:

“Bu destanları türkülerini çalıp söyleyen şuradan şuraya gezdiren saz şairi denilen serseriler, bunları devlet otoritesinden bile korkmayan ağa, eşraf ve ayan odalarında çalıp söyleyebilirdi. Böylece ağa sofrasından geçinen saz şairi denilen bazı serseriler de ağa gölgesinde köylüye zulmeden küçük eşkıya çeteleri gibi ağaların ve soyguncu mültezimlerin köpekleri idiler. Bence bunları toplum şartlarımız içerisinde böyle değerlendirmek doğrudur.” (Bayraktar, 2014: 198).

Kemal Tahir'in eşkıya türkülerini, çalıp söyleyen saz şairleri bağlamında nezaketi elden bırakacak kadar sert bir söylemle değerlendirdiğini görüyoruz. Kemal Tahir bu keskin tavrında o kadar köşeli bir dil kullanır ki, pejoratif söyleminin ucu halk nazarında çok muteber ve müstesna bir yeri olduğunu düşündüğümüz Karacaoğlan'a kadar uzanır:

Şurası da bilinmeli ki ben halk için bir “Anadolu Türk Halkları Tarihi” tasarlarken çoğu deyişlerini tasavvuf kalıplarıyla tekke erbabı ve ağa odaları eğlenceleri için yazdığından Karacaoğlan'ı bile böyle bir utandırıcı pişmanlıkta suçüstü çok yakaladım (Tahir, 1992: 75).

Yazar ayrıca, sol aydınlar arasında revaç bulmaya başlayan eşkıyalık heyulasının bu saz şairleri hakkındaki yanlış kanaatlerden kaynaklandığını düşünür ve şöyle der:

“Halkla ilişki meselesinde köylüden yetiştiği ağız köpürterek söyleyen bazı yazarlarla halk şairi (aşık) geçinen madrabazların Anadolu'yu bırakıp bir iki büyük şehirdeki tatlı su sosyalistlerinin salonlarına kapılanmaya çabalamaları üstünde biraz durulmalıdır.” (Tahir, 1992: 76).

Rahmet Yolları Kesti romanına da uygun gördüğü saz şairi tam da bu tiptendir. Tam bir Ağa sofrası otlakçısı olan Aşık Niyazi'yi, bu marazlı ve mülevves ozanı, romanda şöyle tarif eder:

“Ne olduğunu nereden geldiğini bilen yok. Kimi Çingen takımı diyor kimi mahpushane kaçağı. Köye yerleşmesine çerçi Süleyman Ağa sebep olmuştu. Herhal, muhabbetlerde serhoşlukla edilen lafları kendisine bildirsin diye. Bi kulubede tek başına oturuyordu. Afyonu avuçla yutar, şarabı bulursa tenekeyle içer, sazı da yaman vurur bir besmelesiz.” (Tahir, 1982: 66).

Ağa sofrasının sarhoş otlakçısı, afyonkeş Aşık Niyazi, ağaların ve eşkıyaların alkışını kapmak ve onların gönlünü eğlemek için romanın bahsettiğimiz hoyrat ve zorba eşkıyası Uzun İskender adına sazına şöyle vurur:

*Kapılara karşı çıkın
Er İskender Ağam geldi
Kırk davullu düğün kurun
Er İskender Ağam geldi*

*Elde mavzer dilde süphan
Yiğitliği ayan beyan
Osmanlıyı bile soyan
Er İskender Ağam geldi*

*Susayı tutmuş üç kişi
Kitap yazmaz böyle işi
Şu dağların müfettişi
Er İskender Ağam geldi (Tahir, 1982: 79).*

Burada bizi ilgilendiren önemli bir husus, eşkıyaya hayranlık duyan Köse Hacı ile şarkısını çığırın Aşık Niyazi'nin kişiliklerinde Kemal Tahir'in folklordaki eşkıyaya hayranlık vakıasını ele alışıdır. Burada yazarın asıl göstermek istediği: gerçekte korkak zorba adı bir adamın (Uzun İskender); biri barbarlık kalıntısının (Köse Hacı) diğeri Ağa sofrası otlakçısının (Aşık Niyazi) uydurmalarıyla Mehdi Resul ya da dağların yiğit müfettişine dönüşme potansiyelidir. Kemal Tahir kendi nazariyesi bağlamında folklordaki yalanı ve yalancıyı bulmuştur: barbarlık bakiyesini ruhunda taşıyanlar ve saz şairleri.

Kemal Tahir'in bu ağa-eşkıya-saz şairi korosunu diğer bazı köy romanlarında da ele aldığını hatırlatmakta fayda vardır. Örneğin *Yedi Çınar Yaylası* adlı köy romanında da ozanın yeri mazlum ve mağdur köy halkının yanı değil ağa ve eşkıyanın yanındır:

“Vakit ikindi o zamanlar buralarda gezen eşkıya çetesinin başında, Güllük derler bir herif vardı. O da askerini almış yaylaya gelmiş... bu Güllük yanında mutlaka bir aşık bulundururdu. Keyif ehli bir eşkıya. Aşığa emretti. Karaoğlan bağlamaya çöktü.” (Tahir, 1974: 340).

3.3. Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe/ Kemal Tahir Düşüncesinin Orta Direği: Devlet

Kemal Tahir'in eşkıyalığa menfi bakışının başlıca sebebini, Anadolu halkları açısından devletin tekabül ettiği şeyde ve devletin Anadolu insanının varoluş serencamında oynadığı rolde aramak yanlış olmayacaktır. Kemal Tahir düşüncesinde devletin o kadar mühim bir yeri vardır ki, örneğin, yazarımız tasavvufu dahi kritik ederken onu “anti devlet” diye tarif ederek (Refiğ, 2009: 209) bu tarz bir argümantasyon üzerinden reddeder. Çözümü oldukça güç olan İsmet Paşa tutkusunu anlamının yolu da buradan geçer. Zira İsmet Bozdağ'ın şahitliğiyle müsellemlenmiş olan bu İsmet Paşa tutkusunu (Bozdağ: 2009) Paşanın, Kemal Tahir nazarında devlet refleksinin ete kemiğe bürünmüş halini temsil ediyor oluşu doğurur. Solcu çevrelerce heyecanla karşılanan ve saygıyla

selamlanan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının mücadelesini bile eşkıyalık olarak değerlendirmesini de (Ecevit, 2011: 466) benzer şekilde yazarın devlet merkezli bakışını hesaba katarak anlamak gerekecektir. Kemal Tahir'in devlet merkezli nazariyatına yakından baktığımızda onun devleti, devlet ile, devletin teessüs ettiği muayyen bir coğrafyanın iktisadi şartlarının sonucu olan halk karakteri arasındaki diyalektik etkileşimin sonucudur. Yani devlet farklı coğrafyalarda farklı iktisadi koşullarda farklı şekiller alacaktır. Burada tam da adından söz edilecek ATÜT kavramını yazının sınırlarını aşacağı için tartışacak değiliz ancak hem bu kavramı kapsadığını düşündüğümüz hem de Kemal Tahir fikriyatının ana eksenlerinden birisini teşkil ettiğini fark ettiğimiz için doğu-batı karşıtlığını, onun devlet tasavvurunu tayin eden esaslı bir amil olarak dikkate almayı gerekli görmekteyiz. Sezai Coşkun'un yerinde tespitiyle:

“Anadolu insanındaki devlet telakkisini, devletin bu insanlara sunduğu imkanlar veya devletin toplum üzerinde icra ettiği fonksiyon noktasında ele alan yazar, devleti halkın varlık şartı olarak gösterir. Sınıf şuuruna varmış Batı için devletin varlığı bir zaruret değildir. Ancak mülkiyet idrakinden yoksun olan Doğulu için tek bir yaşama ortamı vardır. O da iktidar ve otorite sahibi devlettir.” (Coşkun, 2012: 440).

Burada Kemal Tahir için doğu batı farkının ve doğuda devletin öneminin onun mülkiyet idrakinden yoksun sınıfsız yapısından kaynaklandığı açıktır. Doğu toplumlarının ana özelliği olan bu sınıfsız toplum durumunu Tahiri geleneğin önemli isimlerinden H. Bayram Kaçmazoğlu ise Kemal Tahir'i şerh kabilinden şu şekilde ifade eder:

“Batı geleneğinin tersine, doğu toplumlarında devlet kutsal ve mutlaktır. Devlet her şeydir. Devlet ülkeyi yönetmek için aldığı kararlara halkı ortak etmediği gibi, halk da devletin yaptıklarını genellikle doğru kabul ederek sorgulamaz. Ancak burada devletle halk arasında ideolojik bir bütünlük vardır. Doğu'da yönetim birimleriyle üretim birimlerinin ayrımından kaynaklı bu anlayış, aynı zamanda Batı'da devletin herhangi bir sınıfa dayanma ve sınıf devleti olma anlayışını da bu şekilde önlemiş olur. Doğu'da devlet kutsal olarak algılandığı için, halk da ona mutlak şekilde itaat eder.” (Kaçmazoğlu, 2015: 67).

Kemal Tahir; Mülkiyetin ve iktidarın devlette temerküz etmiş olmasını, umumi olarak doğu toplumlarının, hususen de Anadolu halklarının mümeyyiz vasfı olarak görür. Mülkiyetin ve iktidarın devlet tekelinde bölünmez bütünlüğünü ise doğu toplumlarının sınıfsız bünyesiyle izah eder. Bir sohbetinde bu durumu şöyle anlatır:

“Batı'da ve Doğu'da farklı devletlerin ortaya çıkması, toplumların farklı olmasından ileri geliyor. Batı toplumu sınıflıdır. Doğu toplumunda sınıf yoktur. Batı toplumu sınıflı olduğu için, orada devlet sınıflar arasında bir tarafsızlık dengesi kurabildiği veya eşit ölçüde güven verebildiği zaman ayakta kalır. Müesseselere dayalı demokrasinin kaynağı budur. Doğu toplumunda devlet sınıflar olmadığı için, sadece adalete dayanır. 'Adalet mülkün temelidir' denmesinin nedeni budur. Toplumun bazı çıkarları var ki, bunu devlet sağlar ve topluma verir. O, çıkarları daha iyi korursa, millet ondan yanadır.” (Bozdağ, 2003: 78).

Doğu-Batı karşıtlığı üzerinden yarattığı iki farklı medeniyetten neşet etmiş iki farklı devlet tasavvurunu, yazarın romanlarında da görmek pek tabidir. Söz gelimi *Yorgun Savaşçı* romanında gayri Müslim karakterlerinden birine söyletmiş olduğu:

“Batıda devlet sırasında bir sınıfın öteki bir sınıfı ezmek için kullandığı araç haline geldiği halde, sizin devlet, ana ödeviyle, toplumu ihya edicidir. Yani Batı’da devletin olmadığı zamanlar, toplumlar var olmuşlardır ama, Doğu’da devletsiz toplum görülmemiştir. Sizde devlet toplumun var olma yok olma şartıdır.” (Tahir, 2005: 165) sözleri yazarımız için devletin doğu toplumları açısından yerinin batıdaki durumundan farklı olduğunun ve doğu toplumları için hayati derecede önemli olduğunun ifadesidir.

Genel olarak doğu toplumlarında devletin tuttuğu yeri bu şekilde mülahaza eden yazar için özel olarak Anadolu halklarının devletle kurduğu irtibat ve devlete affettiği kıymet önemlidir. Yazar Anadolu halklarının devlete olan düşkünlüğü daha doğrusu devleti en büyük kutsallardan biri saymaları üzerinde (Coşkun, 2012: 438) düşünürken, bu halkların çok önemli bir vasfını keşfeder: “Devlet kurma dehası” (Moran, 2016: 224). Bu ‘deha’nın ne idüğünü tezli romanlarının karakterleri üzerinden açıklayan Kemal Tahir; sınıfsız ilkel toplumların çözülmesinden sonra ortaya çıkan Asya tipi üretim tarzı toplumsal oluşumlarının örneği olarak gördüğü Osmanlı Devleti’nin kuruluş sürecini ele alan (Hilav, 2008: 120) Devlet Ana romanında Osman Bey’e Şeyh Edebalı ile konuşurken şunları söyletir: *“Verimli topraklara sahip olana yarar Anadolu... Tükenmez insan kaynağıdır, insanın zanaatı de görüldüğü gibi, köylülük değildir, devlet kuruculuğudur”* (Tahir, 2013: 189). Anadolu için Devletin önemi Kemal Tahir’in tarih yorumunda o kadar merkezi bir telakki ve ona göre bu topraklar için o derece süreklilik arz eden bir şeydir ki yazar; Osman Bey’den yedi asır sonra yaşamış Kara Kemal’e de *Kurt Kanunu* romanında benzer şekilde *“Anadolu halklarının devlet kurucu yaşatıcı özelliklerini, zanaatlarının bu olduğunu”* (Tahir, 2012: 245) söyletir.

Yazarın devlete seza gördüğü bu müstesna yeri marazi bir muhafazakarlık emaresi olarak “devlet fetişizmi” şeklinde yorumlamak isabetli görünmemektedir. Kemal Tahir için devletin önemi; sömürgecilik karşısında devletin deruhte ettiği önemli vazifeye matuftur. Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Mahpusu, Yorgun Savaşçı gibi romanlarında gördüğümüz *“işgalin devlet, toplum ve birey üzerinde açtığı derin tahribat ve bu tahribatta işgalcilerle iş birliği kurmaya çalışan yerli halk”* (Güler,2014:436) teması da işgale ve sömürgeye karşı bağımsız devletin önemine dairdir.

Kaleme aldığı notlarında tarihi boyunca sömürgeleştirilmemiş ezelden beri hür yaşamış bir halkın sırrını güçlü bir merkezi devlete sahip olmakta bulmuştur (Tahir, 1992: 258). *“Bir toplum bağımsız devleti var oldukça istenildiği gibi sömürgeleştirilememektedir”* (Tahir, 1992: 286) diyen yazar merkezi devlet olmakla birlikte “sorumluluklarının bilincinde bir merkezi devlet” durumunu da sömürgeleştirilememenin teminatı olarak görür. *“Sırtından sorumluluk atmak doğulu devlet için ölümü kabullenmektir. Doğulu devleti kendi dışında bağımsız güçlerin toplanması öldürür. Mülkiyetin belirli ellerde toplanmasını tarih boyunca önlemeğe çalışması bundandır”* (Tahir,1992: 257) derken de bu sorumluluğun hangi vazifeleri tazammun ettiğini ihsas etmiş olur. *“Halkları yedirip giydiren, iç karışıklıklara, dış tehlikelere karşı koruyan”* (Tahir, 2005: 167) şeklindeki izahı sorumluluk sahibi devlet olabilmenin ancak Kerim devlet olmakla mümkün

olacağını gösterir. Ve Kemal Tahir için “*Kerim devlet ancak imtiyazlı sınıflar olmadıkça var olabilir.*” (Tahir, 1992: 186).

Akla Kemal Tahir’in devleti tarihin öznesi yapmasıyla eşkıyalık arasındaki illiyetin keyfiyeti gelebilir. Murat Belgenin Kemal Tahir için “*Tarihin öznesi kerim devlet olunca, Bedreddinin de ajan olması gerektir*” (Belge, 2012: 177) şeklindeki haklı tespitinden yola çıkacak olursak şunu kolaylıkla söyleyebiliriz ki: Kemal Tahir’de adaletin tesisi için müracaat edilecek yegâne merci ve adaletin tahakkuku için kullanılacak başlıca enstrüman bizatihi devletin kendisidir. Yazara göre; adaletten sapma, halkına karşı hoyrat ve gaddar olma gibi kusurlarla malul olan ceberut devletten kurtulmanın ya da onu hizaya çekmenin çaresi, eşkıyalık gibi yollara tevessül etmekte, bu vasıtayla adalet arayan/adalet dağıtan çözümlerden medet ummakta aranmamalıdır. Anadolu halklarının ihtiyaç duyduğu şey; güçlü, adil, kerim ve vazife şuurunu haiz bir devlet anadır.

Yazarımızın devlet telakkisine dair sunmuş olduğumuz kısa açıklamalar, onun yaşadığımız tarih boyunca vuku bulmuş ayaklanmalara ve bu ayaklanmaların özel ve yaygın türü olarak eşkıyalığa bakışını anlamamıza yardımcı olacaktır. Zira kanaatimizce Kemal Tahir’in doğu toplumları için devlete yüklediği anlamı bilmedikçe; ne Bedreddinin “ihanetini” ne saz şairlerinin “otlakçılığını” ne İnce Memed türü kırsal, Deniz Gezmiş türü kentsel “sosyal eşkıyaların” “çapulculuğunu” anlayabiliriz.

Kemal Tahir’in devlete atfettiği anlamı hesapta tutarak başkaldırı-eşkıyalık meselesini irdelediğimizde yazarın milli-anti sömürgeci-devletçi-sosyalist hassasiyetiyle karşılaşırız.

O bu hassasiyetler ve hususiyetler mihverinde bir tarih şuru ve tarih yorumu ortaya koymuştur. Tarih boyunca karşılaştığı vakaların hakikatini işte bu yoruma/bilince vurarak tartmıştır.

Osmanlı tarihindeki ayaklanmaları keyfiyetleri veçhiyle:

- (i) *Halkın ve görevlilerin merkezi devletten bekledikleri şefkati, anlayışı, yardımı –türlü nedenlerle- göremez oldukları zaman ayaklanıp, “şeran davamız var” diye silaha sarılıp bu davayı görmek için Üsküdar’a yönelmeler...”*
- (ii) *Genellikle Batıni tarikatlarda, sonraları Mısır Valisi Mehmet Ali namussuzu gibilerde görülen kökü dışarıda, batılılar çıkarına satılmış, merkezi devleti vurmaya yeltenen açık ihanetler... (Tahir, 1992: 388-389)*

Şeklinde ikiye ayıran Kemal Tahir; eşkıyalığı, batılıların tek istediği şey olan malların yeniden bölüşümü oyununa alet olmaları üzerinden ikinci sınıf ayaklanmanın bir türevi olarak görür (Tahir, 1992: 389).

Burada eşkıyalığın merbut olduğu ayaklanma türünün “kökü dışarıda” “batılılar çıkarına satılmış” merkezi devleti vurmaya yeltenen açık ihanetler” şeklinde tarif ediliyor olması Kemal Tahir’in eşkıyalığa bakışını ve bu bakışın delaletini bedahetle ortaya koymaktadır. Merkezi devleti vurmaya yeltenen açık ihanetlerin buna ne zaman yeltenmeye cüret gösterdikleri ise yazarın kurmuş olduğu devlet-eşkıya dikotomisini anlamamızı sağlayacaktır. Yazara göre devletin güçlü ve merkezi olduğu yerde eşkıya kendine yaşam alanı bulamaz. Eşkıya kendisine ancak devletin güçten, takatten düştüğü dönemlerde, o

da ruhunda artakalan barbarlık bakiyesiyle ahlaken yozlaşmış bir halkın içinde yer bulabilir. Güçlü bir devlet eşkıyanın sonunu, güçlü bir eşkıya ise devletin aczini imler. Kemal Tahir bu görüşünü, eşkıya romanı olarak kaleme aldığı *Rahmet Yolları Kesti'* de bir karakteri üzerinden şöyle ifade etmektedir:

“Eşkîya devri hükümetin hasta olduğu sıradadır. Aslında hükümet kısmı bir vakit ölmez, arada bir hastalanır. İnsan gibi canım! Hükümeti sıtma tuttuğu zaman eşkıya başkaldırır. Sulfato yutup yahut ki bir zorlu dedeye sıtmasını bağlatıp dirildi mi hükümet bu kez marazlanmak eşkıya sürüsüne düşer.” (Tahir, 1982: 24).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bazen tek bir mevzu bile, onun üzerine konuşup kanaatlerini serdeden yazarların düşünce sistematiği hakkında bizlere önemli ipuçları verir. Bir mevzu hakkında söylenmiş şeylere istinat teşkil edecek ve dahası, ileri sürülen iddiaların tesir ve tutarlılıklarını tahkim edecek argümanları tespit ve tahlil etmek, bahse konu fikir adamlarının düşünce pratiklerinin turnusolu rolünü görebilir. Söz gelimi bir düşünürü “sosyal hayatta kadının yeri nedir ?” diye sorduğumuzda, vereceği cevap üzerinden onun geleneğe, modernizme, sosyal bir müessese olarak ailenin kodlanma biçimine, cinsiyet, mülkiyet ve hürriyet gibi insanlık tarihinin en çetrefilli sahalarına dair bakışı hakkında, kısmen de olsa, bazı tahminlerde bulunma şansına sahip oluruz. Bunun gibi eşkıyalık mevzusu da, bu mevzu üzerine mütalaada bulunanların sadece bu konuya münhasır yaklaşımlarını vermez. Aynı zamanda o düşünce adamının; tarih usulüne, yazılı ve şifahi tarihi kaynaklara, devlete, devlet zabıtlarının şahadetinin sıhhatine, folklor, folklorun taşıyıcısı olarak saz şairlerine, isyan ve başkaldırıya yüklenen rasyonel ve duygusal anlamlara, adalet, adaletin tesisini mümkün kılacak vasıtalarla dair mülâhazalarını izhar eder.

Aynı şekilde, Türk edebiyatının iki zirve ismini eşkıyalık konusu üzerinden ele almak mezkûr iki romancımızın sadece eşkıyalığa dair ne düşündüklerini değil aynı zamanda yukarıda saydığımız şeyleri de nasıl yorumladıklarını gösterir.

Kemal Tahir, özellikle 1960 sonrası netleşmeye başlayan düşünceleriyle merkezi bir devleti adil ve kerim olmak kaydıyla Anadolu tarihin ve kendi fikriyatının öznesi haline getirdi. Devlete biçtiği bu merkezi rol neticesinde devlet; Kemal Tahir için tarihi olayların kendisine vurularak test edileceği mihenk taşı hâlini aldı. Devletin bu kadar yer kapladığı bir düzlemde onun tarihi misyon ve sorumluluklarına tetabuk etmeyenlerin en basit ifadeyle “hainlik” ithamı ile karşı karşıya kalmaları ise kaçınılmaz olacaktı. Kemal Tahir anti devlet olarak gördüğü hiçbir şeyde keramet aramadı. Bu minvalde; tasavvuf gibi manevi bir disiplini, saz şairi gibi folklorik bir figürü, ya da sosyal eşkıya gibi yarı mitolojik bir fenomeni ayırt etmeksizin aynı marazi illet ile malul olmakla suçlandırdı. Onun Anadolu halklarının en mahirane zanaatkârlığı olarak gördüğü devlet kurma ve onu ihya etme kabiliyeti, hem sosyal bir tarihi realiteye hem de sömürgecilik karşısında sahip olunan yegane zırha/silaha tekabül etmekteydi.

Bize göre Kemal Tahir'in devlete yüklediği anlam Anadolu'nun tarihi gerçekliği içinde ele alındığında dikkate şayan olmakla beraber biraz abartılıdır. Zira Anadolu halklarının devlet kurma ve onu ihya etme dehası ve kerim devletin halka koruyucu gözetici ihsanı;

adaletin tek tecelligâhının devlet olduğu sonucunu zorunlu kılmaz. Mülkün temeli olması icap eden adaleti mülkün kendine inhisar ettiğiniz de devlet dışı hak/hakikat arayışlarının yolunu kapatmış, bu yollarla söyleyecek sözü olanları heretik sapkınlar olarak görmüş olursunuz. Güzeli sevmekle birlikte doğruyu aramak derdinde olan, Anadolu'nun ruhunu çağırırken tasavvufun aksi seda alan yönetmen Halit Refiğ'e söylediği "tasavvuf anti devlettir" sözü buna iyi bir örnek olacaktır. Tasavvufun Kemal Tahir için anti devletliğin sebebi bilmiyoruz. En azından Halit Refiğ bu anekdotu paylaşırken detaylandırmıyor. Burada önemli olan yazarın tasavvufu değerlendirirken ki toptancı yaklaşımıdır. Tasavvuf tarihi araştırmaları göstermiştir ki, tarikatların devlet ile kurduğu irtibat devletin tarihsel pozisyonuyla alakadar olduğu kadar tasavvufi mekteplerin meşrebi ile de ilişkilidir. Söz gelimi, Nakşilik ya da Rûfâilîk gibi conformist, anti devlet olmak bir yana, devletin kutsiyet ve azametini müntesipleri nazarında takviye edici, emir sahiplerine itaati esas alan doktrini ile de ulu'l emrin bizzat desteklediği ekoller olduğu gibi; Bayramilik ya da Alevilik gibi non-conformist ve devlet söylemi karşısında tehdit unsuru addedilebilecek nazariyata sahip ekoller de mevcuttur. Ayrıca devletin sahipleri değıştikçe de tasavvuf ekollerinin durumu değışebilmektedir. Nakşiliğin uzunca dönem Osmanlı için genel olarak gözde konumunun modernleşme dönemi ve bilhassa Cumhuriyet ideolojisi ile aldığı yeni şekil ya da yeniçeri resmi tarikatı olarak Bektaşiliğinin sonradan başına gelenler bunu destekler örneklerdir.

Kemal Tahir'in Şeyh Bedrettin tipi devlet karşıtı ayaklanmalarının tümünü hainlikle itham etmesi, tüm saz şairlerini müteğallibe yalakası olarak görmesi de kanaatimizce yazarın, tarihi vaka ve kurumların iyisini kötüsünden ayırt etmeyen kategorik bakışının sonucudur.

Bu bakış Kemal Tahir düşüncesini; sivri, köşeli, iddialı, yer yer pejoratif ve yüksek sesli bir hale büründürse de bizce, solun ezber kodlarına alternatif bir bakış sunması ve dört başı mamur bir tarih felsefesine müstenit olması hasebiyle takdire ve ilgiye şayandır.

Yaşar Kemal için durumun özeti, Taner Timur'un "Kemal Tahir Yaşar Kemal'in anti tezidir." (Timur, 2002: 191) tespitinde gizlidir. Yaşar Kemal'in Türk entelektüel solunun önemli bir kesimi için söz konusu olan temsili duruşunu, dönemin Türkiye solu açısından "tez" olarak aldığımızda, Kemal Tahir'in bu teze yönelik reddiyelerinin "anti tez" mesabesinde olduğu açıkça müşahede edilecektir. Yaşar Kemal'in devleti; hâkim sınıfın tahakküm aracı olarak gördüğü, ezilen sınıflar üzerinden sotasını eksik etmeyen bir sömürü odağı olarak biteviye şer üreten bir mekanizma olarak telakki ettiği görülüyor. Emekçi kesimlerinin eliyle ihya edilmemiş bir devletin adalet ve merhametinden umudunu kesen Yaşar Kemal, vicdani arayışında soluğu eşkıya tipi sosyal isyancılıkta almıştır. Kendisine büyük nam kazandıran İnce Memed romanı başta olmak üzere birçok romanı halk söylencelerinin efsaneleştirdiği yarı mitolojik kahramanlarla doludur. Ancak unutmamak gerekir ki, Yaşar Kemal romanlarındaki eşkıyaların tamamı "sosyal eşkıya" değildir. Hatta nerdeyse tüm romanları köy romanı niteliğinde olan Yaşar Kemal, romanlarında halka zulmeden hoyrat eşkıya tipini de çokça işlemiştir. Ramazan Kaplan'ın da tespitiyle bu hoyrat eşkıyaların mezalimi, İnce Memed'lerin şanına gölge düşürmek bir yana, onları okuyucu gözünde daha 'sevimli' kılma (Kaplan, 1997:188) çabasına kontrasttır. Kanaatimizce Yaşar Kemal'in eleştiriye açık yönü, eşkıyanın da iyisinin olabileceğini savunmasında değil, Che edasıyla konuşan (Özden, 2010: 140) İnce Memed devrimciliğinin ülke gerçekliğinde tekabül ettiği yerin inandırıcılığındadır.

Ayrıca, sosyal eşkıyalar üzerinden güzelleme yaparak bu eşkıyaları idealize etmenin ve devletin ceberut olduğu yerde alternatif bir adalet arayışı olarak köy eşkıyasını sunma sorunudur. Attila İlhan'ın dediği gibi eşkıya övüp sosyalizm yaptığını sanmanın (İlhan, 2015: 247) sathiliğidir bir bakıma.

Şunu ilave ederek bitirelim. Yaşar Kemal'in kendi düşüncesinin orta direği olarak "direnci" görmesinden mühlhem, biz de Kemal Tahir düşüncesinin orta direği olarak "kerim devlet" i önerdik. Oyunu emekçi halklardan ve onların söylencelerinden yana attığını düşünen Yaşar Kemal ile "ya devlet başa ya kuzgun leşe" diyen Kemal Tahir'in eşkıyaya bakışını bu iki "orta direk" bağlamında değerlendirmenin sağlıklı olacağı düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

- Barkey, K. (2015). *Eşkıyalar ve Devlet / Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. (çev. Z. Altınok). İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bayrak, M. (2014). *Eşkıyalık ve Eşkıya Türküleri (Sosyal İsyancılık Geleneği ve Folklor)*. Ankara: Özge Yayınları.
- Belge, M. (2012). *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim.
- Boratav, P. N. (2013). *Halk Edebiyatı Dersleri*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Bozdağ, İ. (2009). *Kemal Tahir'in Sohbetleri*. İstanbul: Babil.
- Coşkun, S. (2012). *Esir Şehrin Hür İnsanı Kemal Tahir- İnsan, Eser, Fikir*. İstanbul: Dergah.
- Ecevit, Y. (2011). "Ben Buradayım..." *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*. İstanbul: İletişim.
- Güler, T. (2008). Kemal Tahir'in Gözüyle İşgal ve İnsan. Y. Daşcıoğlu (Ed.), *Savaş ve Edebiyat Sempozyum Bildiri Kitabı* içinde (s. 432-446). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Hilav, S. (2008). *Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2011). *Eşkıyalar*. (çev. O. Akınhay). İstanbul: Agora.
- Kaplan, R. (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*. Ankara: Akçağ.
- Kemal, Y. (1984). *İnce Memed I*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kemal, Y. (2015). *Ağacın Çürüğü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kemal, Y. (2015). *Yer Demir Gök Bakır Dağın Öte Yüzü 2*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Moran, B. (2016). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*. İstanbul: İletişim.
- Naci, F. (2008). *Yaşar Kemal Romancılığı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

- Ocak A. Y. (2014). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim.
- Ocak, A. Y. (2011). *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ocak, A. Y. (2012). *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır İlyas Kültü*. İstanbul: Kabalıcı.
- Ocak, A.Y. (2010). *Sufi Geleneğin Efsanevi Öncüsü Veysel Karani ve Üveysilik*. İstanbul: Dergah.
- Özden, M. (2010). Kemal Tahir Üzerine. Kurtuluş Kayalı (Ed.), *Bir Kemal Tahir Kitabı-Türkiye'nin Ruhunu Aramak* içinde (s.137-142). İstanbul: İthaki.
- Refiğ, H. (2009). *Doğruyu Aradım Güzeli Sevdim*. İstanbul: Bizim Kitaplar.
- Tahir, K. (1974). *Yediçinar Yaylası*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Tahir, K. (1982). *Rahmet Yolları Kesti*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Tahir, K. (1992). *Soyalizm/ Toplum-Gerçek*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Tahir, K. (2005). *Yorgun Savaşçı*. İstanbul: İthaki.
- Tahir, K. (2012). *Kurt Kanunu*. İstanbul: İthaki.
- Tahir, K. (2013). *Devlet Ana*. İstanbul: İthaki.
- Timur, T. (2002). *Osmanlı-Türk Romanında Tarih Toplum ve Kimlik*. İstanbul: İmge.
- Yetkin, S. (2003). *Ege'de Eşkîyalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Eskiçağ Mezopotamyası'nda Tanrı Algısı

Vahyettin AYGÜN^{1,a}

¹ Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü- Ankara / Türkiye

Başvuru tarihi: 25 Haziran 2016

Düzeltilme tarihi: 12 Aralık 2016

Kabul tarihi: 11 Ocak 2017

Öz

Antik Mezopotamya coğrafyasında yaşamış toplumların dini ritüelleri ile ilgili yapılan arkeolojik, filolojik ve akademik çalışmalarda, bu toplumların dinsel ve tanrısal yaklaşımları yansıtılmaktadır. Söz konusu çalışmalar neticesinde elde edilen bilgiler ışığında, Mezopotamya da varlık göstermiş toplumların genelinde tanrıların varoluş gerekçesine olan ilginin ve bu tanrıların özelliklerinin neler olduğu üzerinde durulmuştur. Eski Mezopotamya toplumlarında, tanrıların yaratılışı ile varlık gerekçelerinin yaşantılarına olan etkileri üzerinde durulmuştur. Mezopotamyalıların bu tanrılarla ilgili hayata olan bakış açıları ve inançları çerçevesinde, tanrılarına karşı yerine getirmekle yükümlü oldukları görevlerinin de neler olduğu işlenmiştir. Mezopotamyalıların *mistik/gizemli* düşünce dünyaları ile bilinçaltına anlam verilerek o dönemin inanç dünyasında, toplumların tanrıları ile ilgili kavramlarının neler olduğu bu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Tanrı, İnanış, Yaratılış, Kozmik, Din, Mezopotamya

^a Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, No:45/45-A, 06100 Sıhhiye/Ankara/Türkiye.
e-posta: vahdetaygun01@gmail.com

doi: 10.18506/anemon.295492

URL: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Copyright © 2013-2017 Muş Alparslan Üniversitesi

Perception of God in Ancient Mesopotamia

Abstract

In archaeological, philological and academic studies about the religious rituals of the communities that lived in the geography of Ancient Mesopotamia, the religious and divine approaches of these societies are reflected. In the light of the information obtained in the context of these studies, the interest of the existence of the gods in the whole of the Mesopotamian societies and the characteristics of these gods have been emphasized. In ancient Mesopotamian societies, the creation of the gods and the reflection of the gods on their causes of existence are emphasized. Within the framework, Mesopotamians' views and beliefs concerning these gods, the tasks they are obliged to perform against their gods have been handled. Meanings have been given to the Mesopotamian's mystical / mysterious thought worlds and subconscious, so it has been attempted to put forward what the concept of the gods of the society was in their world of faith.

Keywords

God, Belief, Creation, Cosmic, Religion, Mesopotamia

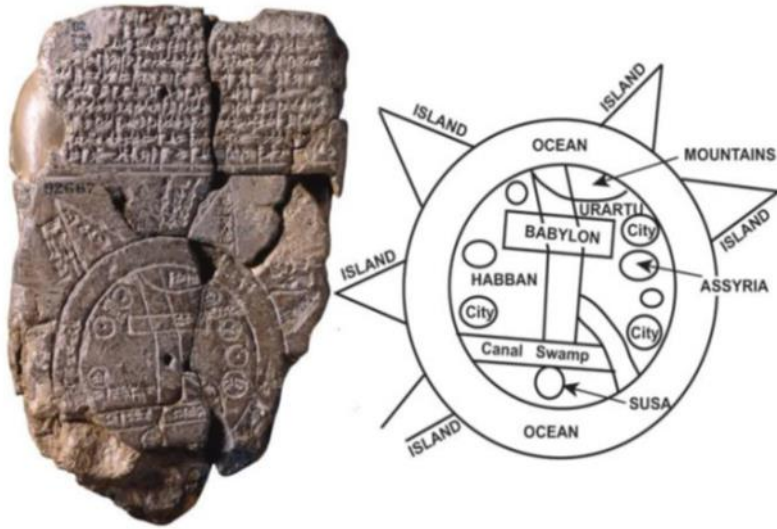
1. GİRİŞ

Tanrılar vatanı olan kadim Mezopotamya coğrafyasının mahiyetinden bahsedecek olursak, kuzeyde Toros Dağları, güneyde Basra Körfezi, doğuda Zağros Dağları, batıda Suriye Çölü ile çevrili alana verilen isimdir. Bu bölge için doğal sınırlara sahip olmayan, diğer bir ifade ile çevre kültürlerle etkileşime geçmiş bir coğrafyada diyebiliriz. Bu bölgenin çevre coğrafyalara etkisine karşın, dezavantajı da birçok istilalara ve kültürel etkiye açık olmasıdır. Bundan dolayı o dönem bölge toplumlarının *kozmo-etnik* yapısı farklılık göstermesine rağmen, kültürel durum ve tanrıya bakış açısı çok da farklılık göstermemiştir. Mezopotamya'daki bu durum kavimlerin birbirilerine olan etkileşimi ve kültürel aktarımlarından kaynaklanır.

Mezopotamya medeniyeti kendine özgü coğrafi ve kültürel şartlarla büyüyüp gelişmiştir. Bu nedenle Mezopotamya'yı etkisi altına alan dağlar, ovalar, ırmaklar ve mevsimlerin yanı sıra güneş, ay ve yıldızların kozmik ritmi bu medeniyetin temelini oluşturmuştur (Jacobsen, 1977: 127). Bu bağlamda coğrafi yapı ve iklim üzerinden insanoğlunun yaşamını değerlendirirsek, bir bölgenin coğrafyası yani yeryüzü şekilleri ve iklimi (dağları, arazi yapısı, mevsimleri, su kaynakları) ile benzeri etkenleri, insanı bunlarla uyumlu düşünmeye ve yaşamaya sevk eder. Yani bu fiziksel etken, yaşamsal faaliyetlerini ve inançlarını da etkiler. Fırat ve Dicle nehirleri örneğinde olduğu gibi bu nehirler, diğer nehirlere benzetilmesi ile birlikte akış özelliklerinin ne zaman farklılık göstereceği bilinmemesi, sel gibi doğal afetlerin insanın yaşamsal özgürlüğüne tehdit olabileceği gibi... Mezopotamya'da doğanın insanın kontrolünde olmaması, insanın duygu ve düşüncelerini olumsuz yönde etkileyeceği ortadadır (Jacobsen, 1977: 127).

Genel olarak iklim ve coğrafya etkisinin günümüzde de olduğu gibi insanın ten ve göz rengini, duygularını, düşüncelerini, karakterini, rüyalarını, dilini, kültürünü etkileyebildiği gibi insanların inancını ve tanrıya olan bakış açısını da etkilemiştir. Örneğin Mısır'daki güneş tanrısı "Ra" ve Mezopotamya'daki Tanrı "Utu/Şamaş'ın" fonksiyonları bağlamında bu tanrıların kendi toplumlarına olan etkisinin göstergesi olarak güneşin, doğuşu ve batışına yüklenen anlamlar, güneşin yeryüzüne olan yaşamsal etkilerinden dolayı insanların güneşe olan bakış açılarını da değiştirmiştir denilebilir. Güneş ve gün ışığının her yere ulaşmasına paralel olarak Mezopotamyalılar güneşe insanları korumanın ve adaletin tesisi gibi görevler yüklemiştir (Black ve Green, 1992: 182).

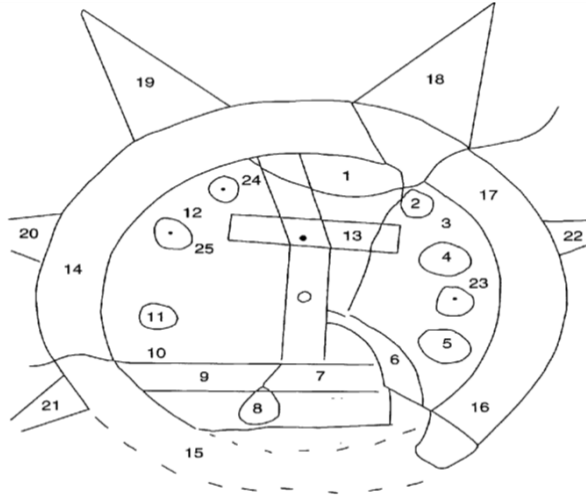
Şekil 1: Eskiçağ' da Babil Dünya Haritası

Kaynak: Godawa (2011)

Babillilerin Şekil 1'deki dünya haritasında görüleceği üzere Babil'i de kapsayan bölge, düz bir disk ile tasvir edilmiştir. Haritada kozmik sularla yani yaratılışın temeli olan sular ile çevrili olan imparatorluk, bilinen bölgelere dışarıya uzanan sular, yani nehirler ile bağlanan ada konumunda algılanmıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi bir toplumun bulunduğu coğrafya, yeryüzü şekilleri ve buna bağlı olarak iklimi, insanın düşünce dünyasında tanrıların ve fonksiyonlarını da belirlemiştir diyebiliriz. Hatta bu duruma örnek olarak Musul'daki *Ninova/Niniveh* bölgesinde günümüzde de yaşayan *Y/Ezidi* toplumunun dini ritüellerinde güneşin bir nevi tanrı pozisyonunda olması bu duruma örnek gösterilebilir. Babil dünya haritası tasviri Babil öncesi ve sonrası medeniyetlerde de görülmüştür (Godawa, 2011: 4). Yukarıdaki belirtilen özelliklere ve bilgilere paralellik gösteren bir diğer harita da Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2: Babil Dünya Haritasının Yer Tespit Çizelgesi

Kaynak: Horowitz (1998)

Harita üzerindeki bölgelerin tarihi metinlerdeki transkripsiyonu aşağıda açıklamalı bir şekilde belirtilmiştir. Aşağıdaki tablet transkripsiyonunun dördüncü satırında belirtildiği gibi bir ismin bir bölge adına, kralına ve tanrısına verilmesi yani Asur Ülkesi, Kral Aşşur, Tanrı Aşşur gibi aynı isimlerin toplumda zikredilmesi, tanrıların aslında isimleri ile başka yerlerde anılmasına, otoritenin yegâne temsilcisi olarak görülmesinden dolayı denilebilir.

(i)	<i>ša-du-ur</i>	<i>Dağ</i>
(ii)	<i>uru</i>	<i>Şehir</i>
(iii)	<i>ú-ra-áš-tu[m]</i>	<i>Urartu</i>
(iv)	<i>kur aš-šur^{ki}</i>	<i>Asur Ülkesi</i>
(v)	<i>dér(BAD.AN)^{ki}</i>	<i>Duvar (Horowitz, 1998: 22).</i>

İnanç bağlamında coğrafya ve tanrı açısından konuya diğer bir örnek aşağıdaki *Kt.n/k 504* nolu metinde: Anadolu'da yerli bir krallık tarafından tutuklanan Asurlu bir tüccarın savunmasında, Tanrı Aşşur'un hançeri üzerine yemin eder. Yerli Anadolu kimseler gibi nehre giderek suçsuzluğunu kanıtlama fırsatı verilir. Sonuç itibari ile nehre atılıp kurtulması onun tanrı tarafından suçsuzluğunun ispatı olması, tanrıların her alanda olduğu gibi suç ve ceza konularında da Mezopotamyalıların başvuru mercii olmuştur denilebilir.

(i)	<i>Kt.n/k 504</i>
(ii)	<i>S/19 um-ma kà-ru-um-ma li-zi-iz</i>
(iii)	<i>S/20 <ÍGÍ> GÍR ša A-šur li-it-ma</i>
(iv)	<i>S/21 ú-ul ki-ma DUMU a-li-kà</i>
(v)	<i>S/22 a-na i-id li-li-ik</i>
(vi)	<i>S/23 ší-ma-am mi-ma lá iš-ú-mu-ma (Günbattu, 2000: 1-13).</i>

2. MEZOPOTAMYALILARIN TANRI DİYALEKTİĞİ ÜZERİNE

Bu bağlamda birçok coğrafyanın tanrıları ve mitosları gibi Kadim Mezopotamya'nın da kendine has karakterleri ve hikâyeleri vardır. Görkemli ve gizemli uygarlıkların doğduğu yer olan Mezopotamya; insan yaşamının bütün yönlerini ve onların bağlı olduğu tanrıları ele alan metinlerin de anlattığı zengin miras, bu kültürel merkezden günümüze ulaşmıştır (Hattstein, 2000: 16). Bu nedenle Mezopotamya'da insan denilen varlık için tüm yaratıcı sonuçlar önce hayal etmekle başlar diyebiliriz. Bu coğrafyada insan için tanrılara karşı kendi iradesinden, kişiliğinden ve özünden uzaklaşarak, ruhunu zayıflatarak kutsi gördüğü irade önünde kendi iradesini reddetmeye, kendi bilinç ve zekâsına az yer vermeye mecbur etmiştir. İnsanların kendisini seçme ve özgür kılma hürriyetinden de yoksun bırakmıştır denilebilir. Bu bağlamda mistik bir yaşama sahip olan Mezopotamyalı insanın bilinçaltının da incelenmesi gereken alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Mezopotamya toplumları tanrıların yaratılışına, kozmos rolünün sınırlarına, tanrıların günlük rutin işlevlerine ve bu gibi metafizik olaylara anlam yüklemeyi önemsenmişlerdir (Rochberg, 1996: 475-485).

Mezopotamya'nın bilinen tanrılarının genel özelliklerinden de bahsedecek olursak, bu coğrafyanın tanrılarına olan yaklaşım mitolojik ve psikolojik bakış açısıyla değildir. Çünkü Mezopotamya tanrıları ile ilgili bilgiler ve anlatımlar eskiçağ mitolojik belgelerinde daha belirgin anlaşılır. Bu mitolojik belgeler bilinen ve görünen dünyanın çok ötesinde bir gücü temsil eden tanrılardan bahseder (Segal, 2012: 71). Eski Mezopotamya insanı, tanrıya ve doğaya anlam verme gerekliliği ile hep karşılaşmıştır. Her şeyden önce yaratılışı gerçekleştiren yegâne güç olan tanrı kavramı, bu insanları derinden etkilemiştir. Bu insanlar için tanrı esasen bir arayış, elde edilemez, gözler önüne sergilenemez, ulaşılmaz bir güç olmuştur denilebilir. Böylece insanın en büyük uğraşı da yenilgisi de tanrı imgelemleri ile başlayan, yani zihnin uzanış biçimi olarak nesneleştirdikleri mitolojik tanrısal varlıklardır. İnsanoğlu böylece kutsal gördüğü değerlerini, ulaşamadığı bir tanrı özlemine bağlar (Ergüven, 1996: 141). Bu yaklaşım insanların tanrılarına hayati anlamlar yüklemesi ile gerçekleşir.

Eski Mezopotamya insanların genellememekle birlikte, tanrılarına yönelik totem tarzı yaklaşımlara sahip olan bu insanlar, doğanın kendi sorunlarını yine kendi yöntemleri ile çözebileceğine inanmışlardır diyebiliriz. Bu çözümlenmede insanın imgeleminde beslediği ya da umut ettiği gibi acıma ya da koruma gibi niteliklere rastlanmaz. Bu reel yaklaşımı örneklendirecek olursak, insanın elma özlemi, insanı dışarıda varlığı olan elmaya yöneltir. Elma gerçektir. Ama bir tanrıya kavuşma özlemi, dışarıda hiçbir zaman nesnesini bulamaz. Elma özlemi ile kavuşulan elma; tanrı imgelemleriyle bulunamayan, kavuşulamayan tanrıdan daha gerçektir (Ergüven, 1996: 141) denilebilir.

Bu coğrafya insanların düşünce dünyası, verilen örnekte olduğu gibi; reel olan bu maddi yaklaşımdan dolayı yaşamlarında hep bir arayış içerisinde olmuşlardır. Esasen çok tanrıcılığın temel güdüsel sebeplerinde bu tarz arayış biçimleri yatar. Bu insanların birden çok tanrıya yönelme sebeplerinden biri de kâinatta vuku bulan kozmik olayların bir tek irade tarafından yapılamayacağını düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Mezopotamyalıları bu düşünce tarzına iten nedenlerden biri de o insanların yaşamsal ihtiyaçlarını tek başlarına karşılayamamaları ve doğayı tek başlarına müdahale ederek kontrol altına alamamalarından kaynaklanır. İnsanların kendileri açısından yaşamlarına

olan bu tür olumsuz gerçeklikler, insanları farklı düşüncelere sürüklemiştir. Bu yaklaşım bağlamında, bir varlığın, diğer bir varlığa ihtiyaç duymadan var olabileceği düşüncesi, yani tek tanrıcılıktaki Allah kavramı gibi, çıkış noktası olarak gördükleri bir yaratıcının olabileceğini düşünmeleri o dönemde de muhtemeldir diyebiliriz. Mezopotamya tanrılarının ve dinlerinin kısa tarihini oluşturmak zordur. Çünkü farklı alanlardaki dinlerin panteonları da birbirinden farklıdır (Johnson, 1). Bu çeşitlilikten bölgenin ne kadar etnik oluşumlu ve zengin kültüre sahip olduğu da anlaşılır. İnsanlar tanrılarını kendi güçlerine ve kaderlerine hükmettiklerini bildikleri için onlardan yardım bekler ve kabul olup olmayacağını bilmedikleri halde kurbanlar sunarlardı. Bundan dolayı Mezopotamya da tanrılarının ezelden beri evrene hükmettiklerine dair inanç, aynı zamanda onların güçlerinin hesaplanamaz olduğu inancını da güçlendirmiştir (Uhlig, 2006: 30).

Mezopotamya toplumlarında dünya üzerinde görülemeyen ve vazgeçilmez olduğu için gerçekliğinden de kuşku duyulmayan doğaüstü bir âlemin olduğuna inanılırdı. Bu âleme anlam yüklenerek daha kutsal hale getirmeye çalışmışlardır. Kısacası evrenin büyük bir tanrılar topluluğu tarafından tutulup yönetildiğini düşünüyor ve bu tanrılarında insanlara benzeyebileceği tasavvur ediliyordu (Bottero, 2006: 11). Buradan anlaşılıyor ki tanrılarında fiziksel olarak kendileri gibi insan olabileceğini; fakat insanüstü güce sahip olduğuna inanmışlardı.

Toplumların bu yaklaşımına dair; dinin ve tanrının bir değere sahip olup olmaması değil, bir toplum ya da bir insan adına hangi değeri yansıttığı düşünülmüştür. Bu düşünüş biçiminde, tanrılar ve dinlerin toplumlara göre değiştiği söylenebilir. Fakat ortak yön olarak Mezopotamyalılar, Eski Yakındoğu'daki komşu kültürlerdeki gibi rüyalara, göksel olaylara ve kurban sunularına inanırlardı. Gökler, kehanetler, tanrılarını içeren göksel cisimlerin tezahürü, özelliği ve gelişimi gözlemlenerek spesifik gök işaretleri anlaşılmasına çalışılmıştır (Rochberg, 2004: ix-x). Bunlara getirilen yorumlama ve yakıştırmaya örnek tanrılar olarak İstar/Venus, Ninurta/Merkür ve Satürn, Marduk/Jüpiter (Taylor, 2006: 41-57). Nergal/Mars, Şamaş/Güneş ve Sin/Ay (Rochberg, 2004: ix-x). Benzeri şekilde yorumlama ve yakıştırma yapılmıştır. Nitekim Mezopotamyalıların tanrılarını ile olan ilişkilerinin benzerlerine çevre kültürlerde de rastlanılmasını şu şekilde açıklayabiliriz. Kadim Yakındoğu toplumlarının diyalektiği için, bu tür konularda birbirine benzer ortak akıl yürütme yetisine sahiptirler denilebilir.

Bu coğrafyada inanç ve tanrı istemi, bir toplum veya bir insanda en yüksek erdemleri bir varlıkta simgeleştirme ve cisimleştirerek en yüce olanı temsil etme arzusundan kaynaklanır (Nietzsche, 2014: 197). Eski Mezopotamya insanının zihninde tanrı, gerçekleşen bir hadisenin kaynağı olarak kabul edilirdi. Varoluşsal bir noktadan bakıldığında hadisenin çıkış noktasının Tanrı'nın bir eylemi olarak görüldüğüdür (Bultmann, 1958). Nitekim bunu Sümer ve Sami kavimlerinde de görürüz, insanın ve evrenin yaratılışında olduğu gibi. Böylelikle gerçekleşen her olay bir tanrıya atfedilme zorunluluğundan birçok tanrının bulunduğu bir inanç sisteminin oluşması kaçınılmazdır. Vuku bulan hadiselerin insanları üzerine bıraktığı iyi ya da kötü etki aynı şekilde öfkeli ve merhametli tanrılarını ortaya çıkmasına neden olmuştur. İçinde buldukları refahın devamı ya da gazabın def'i için failleri memnun etme gereği tapınaklar, ritüeller ve sunular gibi olguları doğurmuş olmalıdır.

Mezopotamya'da bir hakikatin anlaşılmasında, yaratıcıyı ve hayatı düşünen, bunlara anlam yüklemeye çalışan insanlar için, fizyolojik olan “etki-tepki” davranışının yerine örneğin; “iki saatin bir saatçi tarafından önceden kurulup, artık hep aynı saati, aynı dakikaları, aynı saniyeleri göstermesi” (Leibniz, 1949: vii) örneği gösterilebilir. Önceden kurgusu ayarlanmış, zamanın düşünüş perspektifiyle uzlaştırılmayan “ruh/beden” ilişkisinin fizyolojik yönünün ağır bastığını görürüz. Bu duruma dönemin çok tanrıcılığı ile günümüz tek tanrıcılığın arasındaki temel farkta denilebilir. Bu bağlamda o dönemde Mezopotamya toplumlarında, inanç ve insan arası araçlar, yani insanların kendileri ruhun rolünü pasif hale getirmişlerdir denilebilir. Yaratıcıyı ve evreni anlamaya açıklık getirmek için hiç durmadan tanrı müdahalesinin yani her an insan dışı gerçekleşen ve ilahi olan mucizeyi zorunlu kılan hakikat, insanlar tarafından ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır denilebilir. Bu duruma örnek olarak ruh ile beden, insan denilen varlıktaki birleşim özellikleri itibariyle yaratılan yaratıcı tarafından tasarlanarak yaratılmasına ve kendisinden olmasına, yani bu kutsi ve ulvi birleşime Herodotus'un dediği gibi “İnsanın kaderi ruhunda saklıdır” (Adler, 1995: 97) denilebilir. Fakat Eski Mezopotamya kavimlerinde bu tarz düşüncenin olmamasının sebebi totem ve paganizme, pragmatist açıdan yaklaşımlarındandır. Yani tanrıların ihtiyaçlar için yaratıldığını düşündükleri içindir. Dönemin insanları yaratıcıyı, hayatı, simgeci ve cisimci olarak anlamaya çalışmışlardır. Bu düşünüş tarzının ve Mezopotamyalıların insanların bilinçaltının bu konularda ne kadar derinlik kazandığının bir kanıt olduğu düşünülebilir.

3. MEZOPOTAMYA’NIN İYİ BİLİNER TANRILARI

Bu kadim coğrafyanın insanlarında ön yargıların yoğun şekilde yaşandığı görülür. Bu ön yargıların, inanç ihtiyacının kodlanmasından doğduğunu söyleyebiliriz. Tanrı tasavvurlarındaki bu ön yargıların sınırları içine yalnızca insanları değil hayvanları, bitkileri, cansız varlıkları ve kozmik unsurları da ekleyebiliriz (Jung, 1982: 48). Nitekim bu durumu tanrıların yaratılış ve oluşuruluş şekillerinden anlarız. Arkeolojik ve filolojik verilerden elde edilen bilgiler ışığında tanrı, tanrıça ve fonksiyonu farklı tasvirlerle sahip olan tanrılardan “Enki/Ea, Marduk, Utu/Şamaş, Aşşur, Ninurta/Ningirsu, Adad/İşkur, Nergal, Ereškigal, İshara, Gula, Martu” (Black ve Green, 1992: 182). Bu duruma örnektir. Benzeri birçok tanrı tasvirlerini içeren mühür baskıları, kabartmalar, objeler ve yazılı belgelerde bilinmektedir.

Eski Mezopotamya'daki çok tanrıcılığın varlığı anlaşılabilmesi için, tanrılar ve fonksiyonları sistematik biçimde belirlemekle gerçekleşir. Çünkü oldukça fazla olan bu tanrıların birçoğu iyi biliniyor ve bu tanrıların en eskileri ve kalabalık olanları Sümerliler tarafından düşünülmüş ve yaratılmış olanlardır. Sami kavimleri bu konuda daha geri planda kalmışlardır. Mezopotamya panteonunu ilk oluşturan topluluk Sümerlilerdir (Uncu, 2013: 349). Hayal güçleri geniş olan ve neden sonuç ilişkisi kurabilen Sümerliler, bu tanrıların her birinin varlığını, varlık sebebini ve işleyişini sorun olarak gördükleri dünyadaki büyük hakikatlerle bağlamışlardır (Bottero, 2012: 111). Kadim Mezopotamya insanların zihni, tanrıları ve oluşturulan tanrı topluluklarının tümünü aynı önemde ya da derecede görmemiş olmaları muhtemeldir. Eski Mezopotamya tanrıların esasen hiyerarşik sıralamaya almak daha mantıklıdır. Çünkü Mezopotamyalılar doğüstü efendileri olan tanrıların dünyadaki fonksiyonlarına göre şekillenen bir hiyerarşik yapı içine sokmuşlardır. Tanrılar sıralamasında monarşizm egemendi. Otorite piramit şeklinde

dağılıyordu. En tepede krallık tahtında tanrı Enlil bulunuyordu. Yanında onun önceli olarak kabul edilen öz babası Anu vardı. Tanrı Anu otoritenin itibarını ve manevi yönünü koruyordu.

Sümerolog ve teologlara göre Sümer panteonu içinde yapılan daha önemli bir ayırım söz konusuydu. Yaratıcı olan ve olmayan tanrılar ayrımıydı. Hava, su ve yeri kontrolünde bulunduran tanrılar, yaratıcı tanrılar olduğu ve bütün diğer kozmik oluşumları da yaratıcı tanrılar tarafından yaratıldığı düşüncesi benimsemişti (Kramer, 2002: 155). Tanrılara olan bu bakış, tanrılarının özellikleriyle ilintilidir. Fakat varlığını sürdüren büyük tanrılarının çoğunluğu ikinci bin yılın ortalarından sonra eski Sümer isimlerinden çok Sami isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Bu değişimlerin en önemlilerinden “An/Anu, Enki/Ea” olması gibi. Bu isimlerin değişerek varlığını sürdürmelerine de Samilerin, Sümer dini mirasını da içselleştirdiğini söyleyebiliriz (Bottero, 2012: 241). Bu dini ve kültürel etkileşimin süre gelmesinde yatan sebep olarak da kültürlerin birbirilerini yok etmeyerek, aksine birbirilerine yenilik katarak devam etmesidir denilebilir. Bu dönemde pek çok tanrı sadece isim olarak belirlenebilmiştir. Bunlar görev ve fonksiyonları itibarıyla tespit edilememiştir. Mezopotamya tanrılarına özgü bir diğer genel özellik de tanrılarının her zaman haklı olmasıdır (Jacobsen, 1977: 218). Bu duruma kavram tanrısal güce atfedilen bir boyun eğme de diyebiliriz. Bu yaklaşımın temel sebebi ise her zaman güç ve otoritenin tanrılarının yanında yer almasına bağlayabiliriz (Jacobsen, 1977: 221).

Sümer panteonunun tanınmış, büyük ve önemli tanrılarının isimleri değişerek diğer dönemlerde de karşımıza çıkmaktadır. Sümer’de adı Anu olarak bilinen tanrı; yukarı, gökler, cennet anlamına gelirdi. Çivi yazısı karakterinde de Tanrı kelimesine karşılık gelen *Dingir* işareti ile yazılır. Özelliği itibarı ile Sümer panteonunun yüce tanrısıdır. Bu tanrının kült merkezi *Uruk*’tur. Babil’in cennet tanrısı olarak da bilinir (Lurker, 1984: 12-13). Mezopotamya’da gökle ilişkilendiren, panteonun en popüler ve en kudretli tanrısı olan bu tanrı, Sümer geleneğinde An/Anu olarak da bilinir. Yeryüzünden “*Ki*” (*yeryüzü tanrıçası*) ayrıldığında gökyüzünü ele geçirerek, bildiğimiz evreni yaratan tanrıdır. Üç katlı gökyüzü teorisine göre de Anu göğün en üst katında yer alır. Sümerlilerin bilinen en büyük manevi tanrısıdır. Bu tür tanrılar özelliklerine göre değerlendirmekle onları daha doğru tanımlamış oluruz. Tanrılar hiyerarşisinin en tepesindedir. Yaratılıştaki ilk hareketi sağlayan gök tanrısıdır. Tanrı Anu, Anşar ve Kişar’ın oğlu olarak da kabul edilir. Yürüsü yeryüzü Tanrıçası Uraš’tır; daha sonraki dönemlerde ise “*Ki*” ile evli olarak karşımıza çıkar. Babilli’lere göre de Antu adında bir karısı vardır. Tanrı Anu neredeyse tüm dönemlerde karşımıza çıkar. Mezopotamyalıların en önemli tanrılarında birisi olmasına rağmen Anu’nun kişiliği yeterince tanımlanamamıştır (Black ve Green, 2003: 29).

İnsanlardaki “*Göğe bakma*” deneyiminin bizim anlayamayacağımız bir biçimde günlük yaşamda sürekli olarak mucizelerle karşılaşmaya açık olan ilkel insan açısından anlamı farklıdır. Göğe bakmak “*aydınlanmak*” demektir. Gök, ilkel insanın yaşam gücünün temsil edemediği “*bambaşka bir şeyi*” mükemmel bir biçimde temsil eder. En yüksek olmak, doğal olarak tanrılara özgü bir nitelikler. İnsanın ulaşamadığı yukarı bölgeler, yıldızlı gök, mutlak gerçek, sonsuzluk gibi ayrıcalıklara sahiptir. Örneğin gök, yücedir, sonsuzdur, dokunulmazdır (Eliade, 2009: 61-62). Tanrı Anu’yu da bu bağlamda düşünmek gerekir. Diğer tanrıça ve tanrılarda kendilerini gök ile ilişkilendirirler. Bunlardan bir diğeri Tanrıça İnanna’dır. Bu tanrıça metinlerde geçtiği şekli ile “*Ben göğün kraliçesi, ben Abzu’ya-Eridu’ya gitmek istiyorum. Bey Enki’ye bir dua*

söyleyeceğim... Bilgi sahibi olan yerin ve göğün kutsal derecelerini bilen, tanrıların planlarını bilen...” (Farber, 1995: 285-291) ben diyerek devam eden bu satırdan da anlaşılacağı üzere, panteonun bazı tanrıların diğer bir karakteristik özelliği de kendilerinin göklerle olan ilişkisi ve bağı gibi özelliklerinin olmasıdır.

Sümer'in en önemli tanrılarından biri olan *Enki/Ea* ise fonksiyonel olarak diğer tanrılardan farklı olarak karşımıza çıkar. Enki yani Akadca adıyla Tanrı Ea, yeraltı tatlı su okyanusunun “*abz/su*” tanrısıydı; özellikle bilgelik, büyü ve uygarlığın sanatlarıyla ilgili tanrısıydı (Black ve Green, 2003: 74). Tanrı Enki'nin en büyük özelliği ise her şeyin mutsuz görüldüğü anda sınımlanacak son yer olarak karşımıza çıkmasıdır (Zgoll, 2009: 32). Bu tanrıya kurtarıcı tanrı da diyebiliriz. Bu tanrı kurnazlığı ve kıvrak zekâsı ile uzun dönem Sümer panteonunda kendini göstermiştir. Bu tanrının kutsal ve gizemli mekânı *Abz/su* bölgesidir. Bu bölge Tanrı Enki'nin annesi Tanrıça Nammu ve karısı Damgalnuna'nın da memleketidir. Bu kutsal olan mekânda Enki'ye bağlı yaratıklar ve kötü ruhlar vardır ve bu yüzden Tanrı Enki değişik varlıklarla ilişkilendirilir. Bunlardan en önemli olanı balık figürüdür. Enki'nin kutsal olarak nitelendirilen mekânı, tatlı su olan *Abzu* bölgesinde balığın önemli bir geçim kaynağı olması da Enki'nin balıkla bu durumdan dolayı ilişkilendirilmiştir diyebiliriz (Black ve Green, 1992: 27).

Tanrıların, kendi yarattıkları tanrılara karşı otoritenin sağlanması adına giriştikleri eylemler de olmuştur. Bu duruma örnek olarak Eski Mezopotamya yaratılış destanı olan “*Enuma Eliş*” destanın ilk konusunda da geçer. Bu destanın öncü konusu olan kutsal birleşimin yani tatlı ve tuzlu su olan “*Abz/su ve Tiamat'ın*” birleşimidir. Bir diğer ifade ile Fırat ve Dicle nehirlerinin birleşimin yeri olan “*Şattul-Arab'da*” birleşerek akan bu iki nehrin temsili olan *Abz/su* ile günümüzdeki adı Basra Körfezi olan tuzlu suyun temsili *Tiamat'ın* birleşimi ve bunların temsili dişi ve erkek olarak tanrılar yaratılır. Yaratıcı tanrıların isteği gibi bir yaşam sürdürmemeleri üzerine kendilerini yaratan tanrılar tarafından, öldürülen *Abz/su'nun* intikamını almak isteyen Tanrı *Tiamat*, kendisine âşık olan Tanrı *Kingu* ile birlikte canavar yaratır. Sonraki dönemlerde de karşımıza çıkacak olan Tanrı *Marduk* yani *Asur'daki* versiyonu olan Tanrı *Aşşur*, yapılan mücadelede canavar ve Tanrı *Kingu'yu* yener ve Tanrı *Tiamat'ı* gövdesini ikiye ayırarak cezalandırır. Bu durumu Mezopotamya coğrafyasında mücadelenin sadece insanlar arasında olmadığını tanrılarında kendi aralarında mücadele ettiğinin göstergesidir diye yorumlayabiliriz.

Mezopotamya panteonunun en önemli tanrılarından biri olan Enlil Akad diliyle Ellil'in de Tanrı Anu'nun çocuğu olduğu söylenir. Ayrıca bu tanrının Enki ve Ninki'nin soyundan gelen koruyucu tanrı olduğu bilinir (Black ve Green, 2003: 74). Karısı da Tanrıça Ninlil'dir. Bu tanrı esasen Tanrı Anu'nun varisi olarak kabul edilir. Bu tanrı yeryüzü, heybetli dağların, başka toprakların tanrısı olarak da bilinir. Sıfatlarından da anlaşılacağı gibi bu tanrı doğa olaylarına hâkim olmasından dolayı Mezopotamya'daki yaşamsal zincirin önemli halkasıdır demek mümkündür. Bu tanrı göklerle kehanetlerinde *Boötes* takımyıldızı ile ilişkilendirilir.

Sümerlilerden Samilere geçen kültür aktarımında, Sümer tanrılarının isimleri değişerek Samilerde de karşımıza çıktığını görmekteyiz. Birkaç örnekle açıklayacak olursak Sümerlilerdeki Enki, Akadlılar da Ea adı verilen küçük kardeş, becerileri nedeniyle Tanrı Enlil'in veziri yani başvekili konumundaydı. Tüm tanrıların anası olan, serbest özgür

aşkın koruyuculuğunu üstlenen güçlü ve doğüstü görülen Sümerlilerin İnanna'sı Akadların İstar'ı idi bu kişilik. İkinci bin yılın sonuna doğru Babil'in genç tanrısı Marduk kendini *Enki/Ea*'nın oğlu ilan edilerek Tanrı Enlil'in tahtına oturur. Bu tanrılar arası dönüşüm ve yer değişikliği zamanla devam etmiştir (Bottero, 2012: 114-115). Bir diğer örnek Sümer gökyüzü tanrısı olan An'ı ile Babil'de Anu olarak görmekteyiz. Anu Sami toplumlarında sadece gök tanrısı olarak kalmamış insanlara krallık ve gücün onun tarafından verildiğine inanılmış ve süre gelen bir tanrı olarak da karşımıza çıkar.

Eski Mezopotamya'nın her dönemine damgasını vuran ilahi dişliliği ve bereketi temsil ettiği düşünülen, Sümercedeki adı itibarıyla *Inanna/Nin-ana* yani göklerin beyçesi (efendisi) anlamına gelir (Black ve Green, 1992: 108). Bu tanrının bölge insanı için göksel âlemlerde ki Tanrı Anu'ya eş değer dişi tanrı olarak da algılanmıştır diyebiliriz. Nitekim An/Anu'nun kızıdır. Bu tanrıça birçok büyük tanrı ile ilişkilendirilmiştir. Bu tanrının diğer dönemlerde de karşımıza Akad dilindeki *İstar* adıyla, daha sonraları da Arap kaynaklarında "*Eštar, Athtar, Astarte*" ve İncil'de ise "*Ashtoreth*" olarak karşımıza çıkar. Bu tanrının Mezopotamya'nın her dönemine damgasını vurduğunu söyleyebiliriz. Bu tanrıçayı farklı kılan en önemli özelliği babası gibi evinin göklerde olması, adından anlaşıldığı üzere "*E-ana/Gökyüzünün Evi*" ve göksel âlemle ile ilişkilendirilmesindedir (Black ve Green, 1992: 113). Bu durum Tanrıça *Inanna/İstar*'ı da ulaşılamayan, görülemeyen mistik bir özelliğe bürümüştür. Bu durum tanrıçanın Mezopotamyalıların hayatında önemli yere sahip olmasına neden olmuştur. Sümer kültürünün sonlarında düşük konuma sahip olan Babil tanrısı "*Marduk*", zamanla bölgenin ve dönemin en tanınan ve etkili tanrısı olur. Tanrı Marduk ve Asur daha sonraları konumları ve fonksiyonları itibarıyla bu coğrafyada tekrar ön plana çıkarlar.

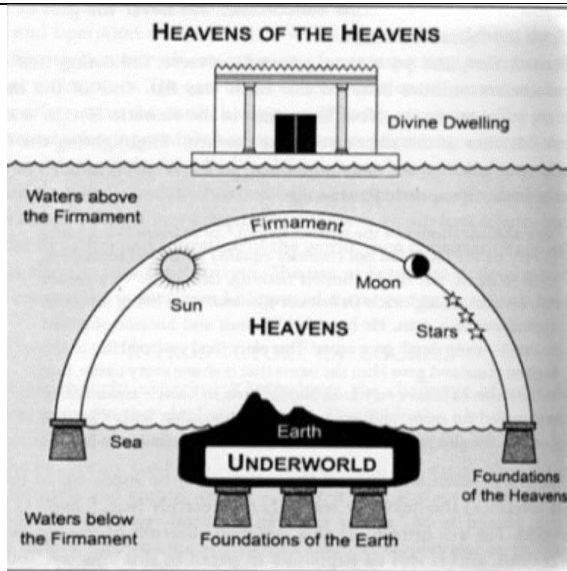
Mezopotamya yaşamının dinamiği, tanrıların gelişimi ve gidişini de yansıtır. Bu halkanın dönüşümü Babil zamanında donar ve yeni bir tanrı köklü bir şekilde zaferini ilan eder. Buna örnek olarak Babil'in efendisi Marduk gösterilir. En üst ve tek tanrı olarak ortaya çıkar. Marduk pozisyonu itibarıyla eski tanrıları yener, Babil'in yaratılış destanı olan *Enuma Eliş*'te de ilk anne olan Tiamat'ı öldürür ve ondan kendi dünyası Babil'i yaratır (Uhlig, 2006: 33-349). Tanrı Marduk fonksiyonel olarak Sümerlerdeki kurnaz tanrı Enki'ye benzetilir (Black ve Green, 1992: 128). Bu tanrının diğer bir özelliği de dönemin ve coğrafyanın en kudretli tanrısı olduğu anlaşılmaktadır. Zamana mekâna ve topluma göre değişerek karşımıza çıkan Sami kavimlerinin tanrıları da M.Ö. II. Binyıldaki Mezopotamya kavimlerinde olduğu gibi panteonlara sahiptiler.

Mezopotamya'daki Asur bölgesi ve kültüründe de Tanrı "*Aššur*" karşımıza çıkar, bu önemli karakter esasen Babil'in efendisi Marduk'tan sıfatlar ve fonksiyonel olarak hiçbir farkı yoktur. Bilim dünyası bu iki tanrıyı birbirilerine benzetirler. Bir ulusu sembolize eden bu tanrı, kendi adını taşıyan şehirler, isimlerle de anılmıştır. Babil kültüründen fazlasıyla etkilenen Asurluların birçok mitolojik ve dini hadiselerinin temeli de Babil kültürüne dayanmaktadır. Tanrı Aššur'a esasen birçok yakıştırma yapılmıştır. Hatta Sümer tanrı göklerin en yüce sayılan tanrısı, tanrı Anu'nun babası *Anšar* ile özdeşleştirilmiştir (Black ve Green, 1992: 37). Kadim Mezopotamya dünyasının diğer önemli tanrı figürlerinden olan ve göklerin tanrıları gibi gizemli özelliğe sahip, yeraltının kudretli ve tehlikeli tanrıçası *Ereškigal*'dir. Diğer tanrılara göre metinlerde adı az geçen bu tanrıça genellikle kötülüklerle anılır. Edebi metinlerde adı geçen bu tanrıçaya ait kült merkezde tespit edilememiştir. Bu alanda çalışan uzmanlara göre de özellikleri kesinlik

kazanmayan bu tanrıça için “*Inanna'nın Ölüler Diyarına İnişi*” adlı mitolojik metinlerde *Inanna*'ya da atfedilen (Kahya, 2013: 86) “*Onun temiz omuzları keten kumaşı ile kapatılmaz. Onun göğüsleri şagan-kabı gibi dolgun olmaz. Onun trnakları üzerinde bir balta gibidir. Başındaki saç toplanır sanki pırasaymış gibi*” metinlerde geçen bu satırların içeriğine bakacak olursak bu yakıştırmanın tanrıça Ereškigal olma olasılığı daha yüksektir. Çünkü bu tür betimlemeler yeraltı varlıkları ile ilişkilendirilir. Metinlerde adı büyük yeryüzü kraliçesi olarak da çevrilen bu tanrıça yeraltı dünyasına hükmeder (Black ve Green, 1992: 77).

Tanrılara hizmet etmek için yaratıldıklarına inanan Eski Mezopotamyalılar ölüm sonrasında yaşamın başka bir âlemde devam ettiğini düşünmekteydiler. Günümüzde olduğu gibi o dönemlerde de ruhun varlığına ve ölümlle birlikte bedenden ayrıldığına inanılmaktaydı. Ruhun bedeni terk etmesinin ardından ölümler diyarına gidebilmesi ve oranın bir sâkini olabilmesi durumu mevcuttu. “Yeraltındaki diğer bir tanrısal gücün fonksiyonu olarak *demonların/ifritlerin* yani kötü ruhların, yer altı tanrılarının da hizmeti ve emrinde olmaları” kanaatimce insanlarda öteki dünyanın da tanrıların kontrolünde olacağı düşüncesi oluşturmuştur (Kahya, 2015: 25-46). Ölüler âlemini, yeryüzünün altını ve bu âlemin kontrolünde etkisi olan tanrıları betimleyen ifadeleri “*Inanna'nın Ölüler Diyarına İnişi*”, “*Dumuzi ve Geştinanna*”, “*Dumuzi'nin Ölümü*”, “*Udug-hul*” ve “*Gilgameş, Enkidu ve Ölüler Diyarı*” isimli metinlerde görebiliriz. Bu bağlamda Mezopotamyalıların göklere olan ilgisi kadar, yeraltına ve buraların yöneticilerine dair düşüncüleri olmuştur diyebiliriz. İnsanlar yeraltında birtakım cezalandırmalara maruz bırakılacağına inandırılmıştır. Bu yüzden suç ve ceza kapsamında tanrıça Ereškigal bu coğrafya insanın bilinçaltında önemli yere sahip tanrılar arasında yerini alır.

Şekil 3: Göklerin Tasavvuru

Kaynak: Godawa (2011)

Şekil 3'teki kadim dünyanın bu genel tasvirinde gökler, yeryüzü ve yeraltı üç katlı evrenin kozmik evrimsel yaratılışı işlenmiştir. Evren sema yani gökler, yeryüzü ve yer altı olarak üçe ayrılmıştı. Sümer, Akad, Babil, Asur gibi ardışık medeniyetlerde de evrenin yaratılışında tanrılar konum itibarıyla yerini almıştır. Örneğin tanrı Anu gökler üstünün ve göklerin baş tanrısı yani ulaşılması zor olan cennetin tanrısıdır. Ereşkigal ise yeraltı tanrısı sıfatı ile cehennem ve kötülüklerin tanrısı olarak tanımlanmıştır (Godawa, 2011: 4). Bu bağlamda yukarıda belirttiğimiz gibi evrenin yaratılışı ve yapısına göre tanrıları ve bu tanrıların fonksiyonlarını da öğreniriz.

Kadim Mezopotamya'daki tanrısal güç, insanların yaşadığı kültür katmanlarında da bahsedilirdi (Smith, 1982: 18). Bu durumda tanrıların, toplumların kültürlerindeki yerinin önemini anlıyoruz. İlkel toplumların çok zor şartlarda, yalnızca var olmaya yetecek güce sahip olduklarının düşünülmesi doğru bir çıkarım değildir. Tam aksine kadim dünyanın insanları; evreni, doğayı ve toplumlarını anlamaya yönelik bir istek ve gereksinimle davranmışlardır (Atsız, 2004: 101). Bundan dolayıdır ki tanrı gibi bir kavramı hayatlarına sokarak hayata anlam verme gereksinimini duymuşlardır.

Genel itibarıyla tanrıların dünyayı kaostan kurtaran, dünyaya çekidüzen veren ve dünyadaki yaşamı kurallara bağlayan olarak görülür. Kadim Mezopotamyalıların tanrı tasavvurları hemen hemen hepsi dişi, erkek ya da insan biçimindeydiler. Tanrıları güçlerinin birbirilerine eşit olmadığı ve insanüstü güçlerin atfedildiği varlıklar olarak kurgulanmıştır. Bu tanrılar, insanlarla da aynı duygu ve zaafllara sahiptirler (Black ve Green, 2003: 196). Aynı duygu ve düşünceye sahip olduğu bilgisi ile insan ve tanrı arası duygudaşlığın olması amaçlanmıştır diyebiliriz. Tanrıların her birisi yaşamda aktif bir göreve, karaktere ve gücü bağlı oluyorlardı. Tanrıların bu karakter ve güçleri, kendilerini aktif olarak bitkilerde, suda, ayda, güneşte ve hayatta öneme sahip olan birçok şeyde açıkça gösteriyorlardı. Çünkü tanrı yaşamdı, doğaydı, süreklilikti (Ciziri, 1997: 21).

Sıfatları itibarıyla doğa ile ilişkilendirilen tanrılar, görev itibarıyla dünyayı ve yaşamı anlamlı kılmak ile görevlendirilmiş, doğanın mutluluk kaynağı olarak görülmüşlerdir. İnsan bu bağlamda kendi kendisinin bilincindedir; geçmişi, geleceği, yaşamı, yaratılışı ve ölümü düşünür. İnsanın bu zihinsel soyutlamaları yapması insan yaşamında cisimciliği ve simgeciliği geliştirmiştir denilebilir. (Fromm, 1993: 278). İnançlardaki temel disiplin, tanrıların ilk önce dünyayı yaratan, insan yaşamını yöneten gerçekler olarak algılandığı, asıl ve en etkili olanlarının ise göklerle ilişkilendirildiği gerçeğidir (Armstrong, 2008: 179). Bunun sebebi de göklerin erişilemez görülemez bir gizeme sahip olmasıdır. İnsan asil, bilen, icat eden, sonsuzluğu düşünen, ideali, değerleri ve iradesi olan bir varlıktır. Kısacası insan, benliğinin şuurunda olan kendini bilen varlıktır (Şeriatı, 2016: 53).

4. SONUÇ

İnsanın doğası gereği düşünce derinliği ilerledikçe ve kendisini varoluşun en mükemmel durumda hissettiği an da varlık âlemi hakkında düşünmeye başlamıştır. İnanıkları tanrıların sonsuz güce sahip olduklarını düşünmeleri ve bu tanrıları karşılarında güç ve otoritenin sahibi olarak görmeleri insanları derinden etkilemiştir. İnsanoğlunun tanrısal güçleri arzu etmesinin sebebi, doğaya karşı bağımsızlığını elde etmek istemesindedir denilebilir.

Tanrı ve din kavramları olarak inanın etkili ve yoğun yaşandığı bu coğrafyada, bilinci yoğunlaşmış insanın kendi dünyasıyla karşılaşmasıdır asıl gizem. Bu düşünüş biçimi aslında yarattığı yaratılış anlayışından kaynaklanır. Mezopotamyalıların dünya görüşünde yaratıcı, evreni, dünyayı, toplumu ve sınıfı yaratan çeşitli aşamalarda tanrılar, insan zihni ve inancında sosyal ve sınıfsal düzenin yaratıcı rolünü oynarlar. Yani insanın yaşam süreci ve insanlık kurumlarının birlikte evrimleşmiş olmasından ötürü, evrenin her algılanması tanrı bağlamın da insanı hep düşündürmüş ve dönüştürmüştür (Aygün, 2015: 3). Bu coğrafyada her zaman inanç ve güç, bu tür gizemli varlıklara atfedilmiştir.

Mezopotamya; güneşin, ayın ve yıldızların ritmik uyumu, yer ve göğün birbirleriyle olan mistik/gizemli evliliğin arasındaki tanrıların, insanların ve inançların bıraktıklarıdır.

Mezopotamya'yı anlamak; din, doğa ve onun güçleri arasındaki dayanışma ve tersleşmeler üzerinden değerlendirmekle mümkündür.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (1995). *İnsan Tabiatını Tanıma*. (çev. Ayda Yörükân). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Armstrong, K. (2008). *Tanrı'nın Tarihi*. (çev. Hamide Koyukan, Kudret Emiroğlu, Oktay Özel). İstanbul: Ayraç Yayınları.
- Atsız, H. (2004). Psikoanalitik Kuramda Dinin Kökeni ve Gelişimi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(3), 95-120
- Aygün, V. (2015). *Eski Mezopotamya Kavimlerinde Yaratılış*. Yüksek Lisan Tezi. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi.
- Black, J., & Green, A. (1992). *Gods, Demons, and Symbols of Ancient Mesopotamia*. Austin: University of Texas Press
- Black, J., & Green, A. (2003). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü: Tanrılar İfritlet Semboller*. İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Bottéro, J. (2006). *Kültürümüzün Şafağı Babil*. (çev. A. Berktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bottéro, J. (2012). *Mezopotamya: Yazı, Akıl ve Tanrılar*. (çev. M. E. Özcan). Ankara: Dost Yayınevi.
- Bultmann, R. (1958). *Jesus Christ and Mythology*. New York: Charles Scribner's Sons,
- Ciziri, Ş. (1997). *Anadolu'dan Mezopotamya'ya Tarih ve Uygarlık*. Ankara: Doruk Yayınları.
- Eliade, M. (2009). *Dinler Tarihine Giriş*. (çev. L. Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ergüven, A.R. (1996). *Dinlerin Kökeni ve İslam'da Reform*. İstanbul: Berfin Yayınları.

- Farber, G. F. (1995). "Inanna and Enki" in Geneva: A Sumarian Myth Revisited. *Journal of Near Eastern Studies*, 54(4), 287-292.
- Fromm, E. (1993). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*. (çev. Şükrü Alpagut), İstanbul: Payel Yayınları.
- Godawa, B. (2011). Mesopotamian Cosmic Geography in the Bible. *BioLogos*. (Erişim: 10.12.2016), https://biologos.org/uploads/projects/godawa_scholarly_paper_2.pdf
- Günbattı, C. (2000). Eski Anadolu'da Su Ordali. *Archivum Anatolicum/Anadolu Arşivleri*, (4), 73-88.
- Hattstein, M. (2009). *Mitoloji, "Kadim Yakındoğu Mitolojisi"*. (çev. N. El-Hüseyni), İstanbul, NTV Yayınları.
- Horowitz, W. (1998). *Mesopotamian Cosmic Geography*. Indiana: Eisenbrauns Winona Lake.
- Jacobsen, T. (1977). *The Intellectual Adventure of Ancient Man: An Essay of Speculative Thought in the Ancient Near East*. Chicago: University of Chicago Press.
- Johnson, E.D. (2008). *The Phenomenon of God-nap in Ancient Mesopotamia: A Short Introduction*. UK: Universty of Birmingham.
- Jung, C.G. (1982). Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi. (çev. Engin Büyükkınal), İstanbul:, Say Yayınları.
- Kâhya, Ö. (2013). *Sümerce Metinlere Göre Eski Mezopotamya'da Öteki Dünya Anlayışı*. Yüksek Lisan Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kâhya, Ö. (2015). Sümerce Kaynaklara Göre Ölüler Diyarının Yeri. *Archivum Anatolicum/Anadolu Arşivleri*, 9(2), 25-46.
- Kramer, S. N. (2002). *Sümerler "Tarihleri Kültürleri ve Karakterleri"*. (çev. Ö. Büze), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Leibniz, G. (1949). *Metafizik Üzerine Konuşma*. Fransız Klasikleri 7. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Lurker, M. (1984). *The Routledge Dictionary of Gods and Goddesses, Devils and Demons*. London: Routledge
- Nietzsche, F. (2014). *Tanrı Öldü, Tanrı Ölmüştür ve İnsanlar Dünya'da Yapayalnız Kalmıştır*. Ankara: Yason Yayınları.
- Rochberg, F. (1996). Personifications and metaphors in Babylonian celestial omina. *Journal of the American Oriental Society*, 116(3), 475-485.
- Rochberg, F. (2004). *The Heavenly Writing: Divination, Horoscopy, and Astronomy in Mesopotamian Culture*. New York: Cambridge University Press.
- Segal, R.A. (2012). *Mit*. (çev. N. Öрге). Ankara: Dost Yayınevi.
- Smith, G. V. (1982). The Concept of God/the Gods as King in the Ancient Near East and the Bible. *Trinity Journal*, 3(1), 18-38.

- Şeriati, A. (2016). *İnsan*. (çev. Şamil Öçal), Ankara. Fecr Yayınları.
- Taylor, R. J. (2006). *An Analysis of Celestial Omina in the Light of Mesopotamian Cosmology and Mythos*. Master Thesis. Nashville: Vanderbilt University.
- Uhlig, H. (2006). *Sümerler "Tarihin Başlangıcından Bir Halk"*. (çev. N. Ersoy). İstanbul: Telos Yayınları.
- Uncu, E. (2013). Mezopotamya, Anadolu ve Mısır Medeniyetlerinde Güneş Kültü. *History Studies*, 5(1), 349-366.
- Zgoll, A. (2009). *Mitoloji, "Kadim Yakındoğu Mitolojisi"*. (çev. N. El-Hüseyni). İstanbul: NTV Yayınları.

Ortaöğretim Matematik Öğretmenlerinin Matematiksel Modelleme Yöntemi ve Uygulamalarına Yönelik Görüşleri^a

Demet DENİZ^{1,b}, Levent AKGÜN²

¹ Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi- Muş/ Türkiye

² Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi- Erzurum/ Türkiye

Başvuru tarihi: 05 Aralık 2016

Düzeltilme tarihi: 25 Aralık 2016

Kabul tarihi: 11 Ocak 2017

Öz

Bu araştırmanın amacı, ortaöğretim matematik öğretmenlerinin matematiksel modelleme yöntemine ve bu yöntemin sınıf içi uygulamalarına yönelik görüşlerini belirlemektir. Çalışma Ağrı il merkezindeki dört farklı lise türünde görev yapan 13 matematik öğretmeni ile yürütülmüştür. Araştırmada olgu bilim deseni kullanılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış ön ve son görüşme formları ile toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Öğretmenlerin matematiksel modelleme yöntemiyle ilgili önbilgilerini belirlemek amacıyla ön görüşmeler yapılmıştır. Yapılan ön görüşmelerden sonra matematiksel modelleme yöntemi tanıtılmıştır. Öğretmenlerden modelleme etkinlikleri tasarımları ve bu etkinlikleri sınıflarında uygulamaları istenmiştir. Tasarlanan etkinlikler sınıflarda uygulandıktan sonra öğretmenler ile matematiksel modelleme yöntemi ve yapılan uygulamalar ile ilgili son görüşmeler yapılmıştır. Öğretmenler, matematiksel modellemeyi uygulama süreci sayesinde model oluşturma etkinliklerini tasarlayabilme ve uygulayabilme becerisini kazandıklarını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler

Matematiksel Modelleme, Model Oluşturma Etkinlikleri, Ortaöğretim Matematik Öğretmenleri

^a Bu çalışma, 2014 yılında Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tarafından kabul edilen "Ortaöğretim Matematik Öğretmenlerinin Matematiksel Modelleme Yöntemine Uygun Etkinlik Oluşturabilme ve Uygulayabilme Yeterlikleri" adlı Doktora tezinden türetilmiştir.

^b Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Muş Alparslan Üniversitesi Kampüsü, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Matematik Öğretmenliği Bölümü, 49250, Muş / Türkiye.
e-posta: demetdeniz227@gmail.com

High School Mathematic Teachers' Views about Mathematical Modelling Method and Applications

Abstract

The aim of this study is to determine high school mathematics teachers' views about the mathematical modelling method and classroom applications of this method. The study was conducted with 13 high school mathematics teachers working in 4 different high school types in Ağrı city center. Phenomenological design was used in the study. Semi-structured pre and post interview forms were used as data collection tool. The data obtained were analyzed by content analysis. Pre-interviews were conducted in order to determine the prior knowledge of the teachers about the mathematical modelling method. After pre-interviews, the mathematical modelling method was introduced. The teachers were asked to design modelling activities and apply these activities in their classes. The teachers applied the activities they designed in their classes and they were interviewed about the mathematical modelling and the applications at the end of the process. The teachers reported that they acquired skills in designing and implementation of activities.

Keywords

Mathematical Modelling, Model Eliciting Activities, High School Mathematics Teachers

1. GİRİŞ

Matematik dersindeki başarının büyük oranda zeki olma ile ilişkilendirilmesinden, matematik konularının soyut olmasından ve matematiği günlük hayatta kullanabilmek için değil sınavlarda başarılı olabilmek için öğrenilmesinden dolayı matematik ezberlenmesi gereken, sevimsiz bir derse dönüşmektedir (Baki, 2008; Uğurel ve Moralı, 2006). Hâlbuki matematik eğitiminin amacı matematiği günlük yaşamında etkili bir şekilde kullanabilen ve böylece matematikten korkmak yerine ondan zevk alan ve onu seven bireylerin yetişmesidir (Doruk, 2010). Bu yüzden matematik öğretiminde daha çok öğrencilerin günlük hayatlarında matematiğin önemini anlayabildikleri ve günlük hayatlarında gerçek matematiksel problemleri çözebildikleri örnekler ele alınmalıdır (Kaiser ve Schwarz, 2006). Matematik derslerinde yaygın olarak kullanılan problemlere bakıldığında bu problemlerin öğrencilerin matematiği gerçek hayatta uygulama becerilerini geliştirmekte yetersiz kaldığı görülmektedir (Erbaş vd., 2016). Gerçek hayat problemleri ile matematik arasındaki ilişkileri içeren matematiksel modellemenin rolü bu bakımdan önemlidir.

Matematiksel model bir problem durumunu matematiksel olarak ifade edebilmek için zihinde var olan veya oluşturulan denklem, fonksiyon, grafik ve matematiksel düşünme becerileri gibi yapılardır (Kertil, 2008). Matematiksel modelleme ise gerçek hayat problemlerinin soyutlandığı, matematikselleştirildiği, çözüldüğü ve değerlendirildiği

periyodik bir döngü olarak tanımlanır. Dolayısıyla matematiksel modelleme, matematik ile gerçek hayat arasındaki boşluğu azaltan düzenli ve dinamik bir yöntem sunmaktadır (Ortiz ve Dos Santos, 2011). Lesh ve Doerr (2003) model ve modelleme terimlerini anlam bakımından içeren bir kavram olarak, modelleme etkinlikleri yerine, model ortaya çıkarma etkinlikleri (MOE) kavramını kullanmaktadır (Doruk, 2010). Günlük yaşamdaki bir problemi matematiği kullanarak çözebilen öğrencilerin matematiği öğrenmeye yönelik motivasyonları artar (Erbaş vd., 2016). MOE matematiksel model oluşturma, tahminde bulunma, değerlendirme ve genelleme gibi sosyal işlevler hedeflenerek tasarlanırlar ve elde edilen ürünler paylaşılabilir olmalıdır (Zawojewski, Lesh ve English, 2003). Dolayısıyla matematiksel modelleme çalışmaları için en uygun model grup çalışmasıdır (Antonius, Haines, Jensen, Niss ve Burkhardt, 2007; Maaß, 2006). Grup çalışmasının olması öğrencilere sosyal öğrenme ortamı sunar ve onların iletişim becerilerinin gelişmesinde katkıda bulunur.

Matematiksel modelleme her ne kadar önemli bir yöntem olarak görülsün ve öğretim programlarında yer alsın bile okullarda uygulanmadığı müddetçe matematik öğretimine bir faydası olmayacaktır. Bu yöntemin faydalı olabilmesindeki temel faktörlerden birisi ise öğretmenlerdir. Öğretmenlerin görüşleri ise modellemenin uygulanacağı sınıf kültürünün oluşmasında etkilidir (Chapman, 2007). Dolayısıyla bu yöntemi uygulayacak öğretmenlerin görüşlerini tespit etmek önemlidir.

Matematiksel modelleme etkinliklerine yönelik öğretmen görüşlerini inceleyen araştırmalara bakıldığında; Yu ve Chang (2011) çalışmalarında hizmet içi eğitimle dokuz haftalık bir derste bir MOE tasarlanmış, bu etkinlikler uygulanmış ve uygulama sonrası 16 ortaokul öğretmeni ile görüşmeler yapmışlar ve modelleme yönteminin zorluklarını ve öğretmen görüşlerini incelemiştir. Bu çalışmada öğretmenler MOE'nin öğrencilerin problem becerilerinin gelişmesinde faydalı olduğunu belirtirken, okul matematiği ile MOE arasında zayıf bir bağın olmasını ve sınavlarda çıkan problemlere benzememesini modelleme öğretiminin negatif yönleri olarak belirtmişlerdir. Frejd (2012) çalışmasında ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin matematiksel modelleme ile ilgili bilgi düzeylerini ve bu yöntemi uygulama deneyimlerini araştırmıştır. Öğretmenlerin bir kısmı daha önce modelleme kavramını hiç duymadıklarını belirtirken bir kısmı matematiksel modellemenin fizik ve kimya derslerinde daha çok kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Akgün, Çiltaş, Deniz, Çiftçi ve Işık (2013) çalışmalarında ilköğretim matematik öğretmenlerinin matematiksel modelleme yöntemi hakkındaki görüşlerini incelemiştir. Çalışma sonucunda öğretmenlerin matematiksel modelleme ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Güder (2013) çalışmasında ortaokul matematik öğretmenlerinin matematiksel modellemeye ilişkin görüşlerini incelemiştir. Çalışma sonucunda ortaokul matematik öğretmenlerinin matematiksel modellemeye ilişkin bilgi düzeylerinin yeterli olmadığı, matematiksel modelleme kullanıldığında öğrencilerin derse ilgisinin arttığı, matematiksel modellemenin programda yer alması gerektiği, konuya göre matematiksel modellemeyi oluşturmanın zorluk düzeyinin değiştiği görüşlerini tespit etmiştir. Tekin Dede ve Bukova Güzel (2013)'deki çalışmalarında ortaöğretim matematik öğretmenlerinin MOE ve derslerde kullanımlarına ilişkin görüşlerini incelemiştir. Bu çalışmada on yedi öğretmen ile matematiksel modelleme çalıştayının öncesinde odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Öğretmenler yapılan çalıştayda 3-4 kişilik gruplar halinde MOE'ni

tasarlamışlardır. Tasarım süreçlerinin ardından öğretmenlerle son odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. İlk odak grup görüşmesinde öğretmenlerin MOE içerdiği kelimelerden hareketle tanımlamaya çalıştıkları, son odak grup görüşmesinde ise öğrencilerinin ilgilerini çekmek, farklı matematik konularını ya da disiplinler arası konuları bütünleştirmek gibi sebeplerle MOE'ni derslerinde kullanabileceklerini belirttikleri görülmüştür. Bilen ve Çiltaş (2015) çalışmalarında ortaokul matematik öğretmenlerinin görüşlerine göre beşinci sınıf öğretim programını matematiksel model ve modelleme açısından incelemeyi amaçlamışlardır. Öğretmenler, öğrencilerin matematiğe karşı tutumlarında, derse katılımlarında ve kavramsal öğrenmelerinde modellemenin olumlu etkisinin olduğunu vurgulamışlardır. Işık ve Mercan (2015) çalışmalarında ortaokul matematik öğretmenlerinin model ve modelleme hakkındaki görüşlerini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin model ve modelleme ile ilgili genel bilgiye sahip olduklarını; ancak verilen örneklerden hangilerinin model olarak nitelendirilebileceği ile ilgili bilgilerinde eksikliklerin olduğunu tespit etmişlerdir. Urhan ve Dost (2016) ise çalışmalarında ortaöğretim matematik öğretmenlerinin matematiksel modelleme etkinliklerinin öğretim sürecinde kullanılmasına ilişkin görüşlerini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Öğretmenlerin modelleme etkinliklerinin matematik öğretiminde uygulanmasında etkili olan faktörleri modelleme etkinliklerine yönelik kaynakların sınırlı olması, öğretmenlerin modelleme etkinlikleri konusundaki eksikliği ve öğrencilerin hazırbulunusluk düzeyleri şeklinde belirttikleri görülmüştür.

Literatürde var olan çalışmalara bakıldığında öğretmenlerin matematiksel modellemeye yönelik görüşlerinin incelendiği birçok çalışmanın olduğu görülmektedir. Ancak bu çalışmaların hiçbirinde öğretmenlerin bireysel olarak MOE tasarımları ve bu etkinlikleri sınıflarına uygulamaları öncesi ve sonrasında görüşleri ayrıntılı bir şekilde incelenmemiştir. Bu çalışmada ön görüşmelerle öğretmenlerin matematiksel modelleme ile ilgili görüşleri herhangi bir uygulama yapılmadan tespit edilmeye çalışılmıştır. Son görüşmelerle ise uygulama süreci sonunda öğretmenlerin modelleme yöntemi, MOE'nin tasarlanması ve MOE'ni sınıf uygulamalarındaki deneyimlerine ilişkin görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin matematiksel modellemeye ilişkin görüşlerinde ne gibi değişikliklerin olduğu da tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışmada ortaöğretim matematik öğretmenlerinin matematiksel modelleme yöntemine ve bu yöntemin sınıflarda uygulanmasına yönelik görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni esas alınmıştır. Çünkü olgu bilimde bir olgu hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmak ve bireylerin bu olgu ile ilgili yaşadıkları deneyimleri ortaya koymak amaçlanmaktadır. Olgu bilimde yaşantılar, yaşantıların geçtiği ortam ve çalışılan olguyu ortaya çıkarmak önemlidir (Metin, 2014).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma, Ağrı il merkezinde görev yapan 13 matematik öğretmeni ile yürütülmüştür. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemleri içinde yer alan kolay ulaşılabılır örnekleme tekniği kullanılmıştır. Kolay ulaşılabılır örneklem, yakın ve erişilmesi kolay olan durumun seçilmesidir. Kolay ulaşılabılır örneklem görel olarak daha az maliyetlidir ve bazı araştırmacılar için pratik ve kolay olarak algılanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Görüşme yapılan öğretmenler gönüllülük esasına dayalı olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin dokuzu Anadolu Lisesi, biri Fen Lisesi, ikisi Anadolu İmam Hatip Lisesi ve biri Anadolu Endüstri Meslek Lisesinde görev yapmaktadır. Bu öğretmenlerden sadece biri lisans eğitiminde matematiksel modelleme yöntemine yönelik bir ders almıştır. Araştırmaya katılan öğretmenler Ö1, Ö2..., Ö13 şeklinde kodlanarak çalışmada isimlerine yer verilmemiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama araçları olarak öğretmenlerin matematiksel modelleme yöntemi ve bu yöntemin uygulanmasına yönelik görüşlerini tespit etmek amacıyla yarı yapılandırılmış ön görüşme formu ve son görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme sorularının hazırlanmasında Lingejård (2007), Özer Keskin (2008), Aydın (2008), Özturan Sağır (2010), Doruk (2010), Çiltaş (2011) ve Akgün vd. (2013) çalışmalarında yer alan görüşme sorularından faydalanılmıştır. Ön görüşme formunda ortaöğretim matematik öğretmenlerinin matematiksel modellemeye ilişkin ön bilgilerinin ne düzeyde olduğu tespit edilmeye çalışılırken son görüşme formunda tasarlanan etkinliklerin uygulanması sonunda öğretmenlerin matematiksel modelleme yöntemi ve bu yöntemin uygulanma süreciyle ilgili düşünceleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüşme formları pilot çalışma sonrasında yeniden düzenlenip son hallerini almıştır. Pilot çalışma ortaöğretim matematik öğretmeni adaylarından “Öğretmenlik Uygulaması” dersini alan altı öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. İlk olarak beş hafta boyunca matematiksel modelleme yöntemi tanıtılmıştır. Sonrasında her hafta en az iki öğretmen adayının MOE tasarımları ve bunları staj okullarında uygulamaları kararlaştırılmıştır. Öğretmen adayları matematiksel modelleme yöntemini içeren ikişer adet MOE hazırlamışlardır ve bunları staj okullarında uygulamışlardır. Öğretmen adaylarının süreç sonunda matematiksel modelleme ile ilgili bilgi düzeylerini belirlemek ve uygulama sürecini kapsamlı bir şekilde değerlendirmelerini sağlamak amacıyla uygulama sürecinin sonunda öğretmen adayları ile matematiksel modelleme ile ilgili görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen bulgular matematiksel modelleme ile ilgili çalışmaları olan iki uzman ile paylaşılmış ve bu yöntemi sınıflarında uygulayacakların öğretmenlerin olacağı düşünülmüş ve esas çalışmada öğretmen adayları yerine öğretmenlerin modelleme ile ilgili bilgi ve deneyimlerinin incelenmesinin çok daha gerçekçi sonuçlar vereceği düşünülmüştür. Ayrıca bu süreçte görüşme formları test edilmiş, yeterli bilgi toplayamayan maddeler çıkarılmış, eksiklikler tamamlanmış ve bu formlar yeniden düzenlenmiştir.

Uygulama Ağrı il merkezinde görev yapan ortaöğretim matematik öğretmenleriyle yürütülmüştür. Uygulamaya başlamadan önce Ağrı İl Milli Eğitim Müdürlüğünden

gerekli izinler alınmıştır. Çalışmaya katılmak isteyen öğretmenler belirlenip bu öğretmenlerle ön görüşmeler yapılmıştır. Ön görüşmelerden sonra bu öğretmenlere yaklaşık bir ay MOE tasarım prensipleri ve matematiksel modelleme yöntemi ile ilgili gerekli bilgiler verilmiştir. Bu süreçte matematiksel modelleme yöntemi çalışma grubundaki aynı okulda görev yapan öğretmenlere haftanın belirli günlerinde, farklı okullarda görev yapan öğretmenlere ise uygun oldukları boş vakitlerde tanıtılmıştır. Çalışmanın başında çalışmaya katılmak isteyen bazı öğretmenler MOE'ni tasarlamada sorun yaşayabileceklerini belirterek çalışmadan ayrılmışlardır. Çalışmaya devam etmek isteyen öğretmenlere herhangi bir nedenden dolayı çalışmaya devam etmek istemediklerinde yarıda bırakmakta serbest oldukları belirtilmiştir. Öğretmenler MOE tasarım prensiplerini dikkate alarak iki dönem boyunca toplamda 49 etkinlik tasarlamışlardır ve tasarladıkları bu etkinliklerin hangi konularla ilgili olacağını kendileri belirlemişlerdir. Uygulama sürecinde öğrencilerin gruplar ve sınıf düzeni öğretmenler tarafından oluşturulmuş, araştırmacının hiçbir müdahalesi olmamıştır. Sürecin sonunda öğretmenler ile matematiksel modelleme ve uygulama süreci ile ilgili görüşmeler yapılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Ortaöğretim matematik öğretmenlerinin matematiksel modelleme yöntemine ve bu yöntemin sınıf içi uygulamalarına yönelik görüşlerini tespit etmek amacıyla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Elde edilen veriler uygulama sürecinin sonunda transkript edilmiştir, kategori, kod ve frekans listesi oluşturulmuştur. Görüşmelerden elde edilen verilerin güvenilirlik analizi amacıyla seçilen transkriptler, bu transkriptlerin analizi sonucunda oluşturulan kategoriler ve kodlar, aradan zaman geçtikten sonra araştırmacı tarafından tekrar kodlanmış ve kodlama güvenilirliği %90 olarak belirlenmiştir. Ayrıca oluşturulan bu kod ve kategoriler bir uzman tarafından da incelenmiş ve araştırmacının elde ettiği kodlarla karşılaştırılmıştır. Oluşturulan kategori-kod listesindeki bazı kodlarda değişiklikler yapılmıştır. Çalışmada araştırmacı ve uzmanın belirlediği kategoriler ve kodların güvenilirlik hesaplamasına yönelik Miles ve Huberman'ın (1994) önerdiği hesaplama yöntemi kullanılmıştır. Bu hesaplamaya göre;

$$\text{Güvenirlik Formülü} = \left(\frac{\text{Görüş Birliği}}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}} \right) \times 100 \quad (1)$$

şeklinde dir. Miles ve Huberman'ın (1994) uyuşum yüzdesi formülü ile yapılan hesaplamanın sonucunda görüşmelerde belirlenen kodlara ait güvenilirlik yaklaşık %88 olarak hesaplanmıştır.

3. BULGULAR

Öğretmenlerle yapılan ön görüşmelerden matematik eğitiminde gerçek hayat problemlerinden faydalanılmasına ilişkin elde edilen kategori, kod ve frekanslara Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerle Yapılan Ön Görüşmelerde Matematik Eğitiminde Gerçek Hayat Problemlerinden Faydalanılmasına İlişkin Görüşlere Ait Kategori, Kod ve Frekans Tablosu

Kategori	Kod	f
Matematik Eğitiminde Gerçek Hayat Problemlerinden Faydalanılması	Matematiğin gerçek hayattaki kullanılışılığını anlama	6
	İlgi çekici olma	3
	Somutlaştırmayı sağlama	3
	Her konuya uygun gerçek hayattan örnek bulamama	3
	Motive edici olma	3
	Kalıcı öğrenmeyi sağlama	2
	Kolay anlaşılır olma	2

Matematiksel modellemenin temelinde gerçek hayat problemleri vardır. Bu yüzden ilk olarak öğretmenlerin matematik eğitiminde gerçek hayat problemlerinden faydalanılması ile ilgili görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan görüşmede öğretmenlerin matematik eğitiminde gerçek hayat problemlerinden faydalanılmasına ilişkin düşünceleri “*matematiğin gerçek hayattaki kullanılışılığını anlama, ilgi çekici olma, somutlaştırmayı sağlama, kalıcı öğrenmeyi sağlama, motive edici olma, her konuya uygun gerçek hayattan örnek bulamama ve kolay anlaşılır olma* şeklinde kodlanmıştır.

Gerçek hayat problemlerine derslerde yer verilmesi ile ilgili olarak matematiğin gerçek hayattaki kullanılışılığının anlaşılması, öğrencilerin matematik dersine olan ilgisinin artması, kalıcı öğrenmenin sağlanması ve öğrencilerin motive olmasına yönelik Ö7'nin düşünceleri şöyledir:

“Matematik eğitiminde gerçek hayat problemlerinden kesinlikle faydalanılmalıdır. Çünkü neredeyse her derste bir tane öğrenci çıkıyor hocam diyor bu problemler gerçek hayatta ne işimize yarayacak, yani nerede kullanacağız. Biz de bazı konularda hiçbir şey diyemiyoruz. Gerçek hayattan örnekler verdiğimiz zaman öğrencilerin daha çok hoşuna gidiyor bunlar, daha çok öğrenme isteği duyuyorlar. Ama gerçek hayattan örnek veremediğimiz zaman sadece sınava yönelik çalıştıkları için tam öğrenemiyorlar, unutuyorlar.”

Matematik derslerinde gerçek hayat problemlerine yer verilmesi ile matematiğin somut hale geldiğine ve konuların kolay anlaşılır olmasına yönelik Ö2'nin düşünceleri şöyledir:

“Hayatla ilgili öğrencilerimiz tahtada gördüğü şekli günlük hayata hani somutlaştırma diyelim, aslında matematiği daha iyi öğrenir ve öğrenmek için daha iyi çaba sarf eder.”

Elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin hepsi derslerinde gerçek hayat problemlerinden faydalanılmasını olumlu bulmaktadırlar.

Öğretmenlerle yapılan ön ve son görüşmelerden matematiksel model kavramına ilişkin elde edilen kategori, kod ve frekanslara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerle Yapılan Ön ve Son Görüşmelerde “Matematiksel Model” Kavramına İlişkin Görüşlere Ait Kategori, Kod ve Frekans Tablosu

Görüşmeler	Kategori	Kod	f
Ön Görüşme	Matematiksel Model	Somut materyal	5
		Günlük hayat problemlerinin matematiksel çözümü	4
		Bilgin yok	3
		Formüller ve şekiller	1
		Cebirsel Gösterim (eşitlik, denklem, formül)	7
Son Görüşme		Grafik	6
		Şekil	3
		Tablo	1

Yapılan görüşmede öğretmenlerin matematiksel model kavramının ne olduğuna ilişkin düşünceleri ön görüşmelerde *bilgin yok*, *somut materyal*, *günlük hayat problemlerinin matematiksel çözümü* ve *formüller ve şekiller* şeklinde kodlanmıştır. Bu kodların frekanslarına bakıldığında üç öğretmenin daha önce matematiksel model kavramını duymadığı ve öğretmenlerin çoğunun matematiksel modeli somut materyal olarak düşündüğü görülmektedir. Dört öğretmen matematiksel modeli günlük hayat problemlerinin matematiksel çözümü şeklinde düşünüp matematiksel model yerine matematiksel modellemeyi tanımlamıştır. Sadece bir öğretmenin matematiksel modeli doğru bir şekilde bildiği görülmektedir. Öğretmenlerin son görüşmelerdeki matematiksel model kavramının ne olduğuna ilişkin görüşleri ise *cebirsel (eşitlik, denklem, formül) gösterim*, *grafik*, *şekil* ve *tablo* şeklinde kodlanmıştır.

Matematiksel modelin somut materyal olduğuna yönelik Ö11 ön görüşmelerde şunları belirtmiştir:

“Matematiksel modeller yani bir polinomlarda çarpma işlemini mesela dikdörtgenin ya da karenin alanından çıkarabilmek ya da şey elinize bir şey alırsınız karton falan, bunları şekle dökersiniz...”

Öğretmenlerin bazıları matematiksel modeli tanımlarken farkında olmadan matematiksel modellemeyi ifade etmişlerdir. Örneğin ön görüşmelerde matematiksel modelin günlük hayat problemlerinin matematiksel çözümü olduğuna yönelik Ö4’ün düşünceleri şu şekildedir:

“Aslında hayatın her noktası matematik olduğu için günlük hayattaki bir durumu matematiksel olarak sembolleme ya da matematiksel dile çevirme anlamında.”

Ön görüşmelerde matematiksel model kavramını daha önce duymadığı için bu konuda bilgisinin olmadığını, ancak matematiksel modelin grafik, desen olabileceğini tahmin eden Ö9’un düşünceleri şu şekildedir:

“Yani açıkçası hiç duymadım ama ben şu anda aklımdaki şeylerin bunlarla alakasız olduğunu düşünüyorum. İlk çağrışım yapan şeyi söyleyeyim. Bizim hani modellerle ilgili bir konumuz var, daha çok grafik, desen üzerine; ilk aklıma gelen o ama ne bileyim. 10. sınıf geometrisinde desen ve model oluşturma bölümü var, oralarda sadece o geliyor aklıma.”

Ön görüşmelerde matematiksel modelin formüller ve şekiller olduğuna yönelik Ö2'nin düşünceleri şu şekildedir:

“Matematiksel model bizim kitaplarda gördüğümüz formüller, şekillerdir.”

Son görüşmelere incelendiğinde ise matematiksel modelin grafik ve cebirsel gösterim olduğuna yönelik Ö4'ün düşüncesi şu şekildedir:

“Matematiksel model matematiksel işlemleri kullanırken yararlandığımız eşitlik, denklik, büyük eşit, küçük eşit, grafikler, çeşitli sembollerdir.”

Ön görüşmelerde matematiksel modelleri somut materyaller olarak düşünen Ö11, son görüşmede matematiksel modelleri formüller ve terimler olarak tanımlamıştır. Ö11'in matematiksel modele ilişkin son görüşmedeki düşünceleri ise şöyledir:

“Matematiksel model formüller, işte çeşitli terimler, bunların hepsi genel olarak matematiksel model olarak ifade edilir.”

Ön görüşmelerdeki yanıtlara bakıldığında öğretmenlerin matematiksel modelleri daha çok somut modeller ve günlük hayat problemlerinin matematiksel çözümü olarak ifade ettikleri görülmektedir. Ancak son görüşmelere bakıldığında bu öğretmenlerin matematiksel modelleri tablo, şekil, grafik, denklem, eşitlik şeklinde belirttikleri görülmektedir. Dolayısıyla öğretmenlerin matematiksel modellere yönelik düşüncelerinde değişim meydana geldiğini söyleyebiliriz.

Öğretmenlerle yapılan ön ve son görüşmelerden matematiksel modelleme kavramına ilişkin elde edilen kategori, kod ve frekanslara Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerle Yapılan Ön ve Son Görüşmelerde “Matematiksel Modelleme” Kavramına İlişkin Görüşlere Ait Kategori, Kod ve Frekans Tablosu

Görüşmeler	Kategori	Kod	f
Ön Görüşme	Matematiksel Modelleme	Matematik ile günlük hayat arasında ilişki kurma	6
		Somut materyal hazırlama ve kullanma	4
		Bilgim yok	3
Son Görüşme		Günlük hayat problemlerinin matematiksel çözümü	11
		Model oluşturma	2

Yapılan görüşmede öğretmenlerin matematiksel modelleme kavramının ne olduğuna ilişkin düşünceleri ön görüşmelerde *bilgim yok, somut materyal hazırlama ve kullanma ve matematik ile günlük hayat arasında ilişki kurma*, son görüşmelerde ise *günlük hayat problemlerinin matematiksel çözümü ve matematiksel model oluşturma* şeklinde kodlanmıştır. Tablo 3'e bakıldığında öğretmenlerin çoğunun ön ve son görüşmelerde matematiksel modellemeyi matematik ile günlük hayat arasında ilişki kurma şeklinde düşündüğü görülmektedir.

Matematiksel modellemenin matematik ile günlük hayat arasında ilişki kurmak olduğuna yönelik Ö6'nın ön görüşmelerdeki düşüncesi şu şekildedir:

“Bana göre matematiksel modelleme matematik ile gerçek hayatla ilişkisini kurma işidir.”

Ön görüşmelerde matematiksel modellemeyi somut materyal hazırlama ve kullanma şeklinde düşünen Ö11 şunları belirtmiştir:

“Matematiksel modeller yani bir polinomlarda çarpma işlemini mesela dikdörtgenin ya da karenin alanından çıkarabilmek ya da şey elinize bir şey alırsınız karton falan, bunları şekle dökersiniz...”

Ön görüşmelerde matematiksel modellemeyi somut materyal yapma işi olarak düşünen Ö11, son görüşmede matematiksel modellemeyi günlük hayat problemlerinin matematik dilinde ifade edilip sonra tekrar yorumlanması olarak belirtmiştir. Dolayısıyla başlangıçta matematiksel modellemeyi somut materyal yapma işi olarak düşünen Ö11’in matematiksel modellemeye yönelik düşüncelerinde değişim meydana gelmiştir. Ö11’in matematiksel modele ilişkin son görüşmedeki düşünceleri şöyledir:

“Matematiksel modelleme de günlük hayat problemlerinin matematik dilinde ifade edilip sonra tekrar yorumlanması. Yani matematiksel olarak çözmeye.”

Öğretmenlerle yapılan son görüşmelerden matematiksel modelleme sürecinde izlenen yola ilişkin elde edilen kategori, kod ve frekanslara Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerle Yapılan Son Görüşmelerde Matematiksel Modelleme Sürecinde İzlenen Yola İlişkin Görüşlere Ait Kategori, Kod ve Frekans Tablosu

Kategori	Kod	f
Matematiksel Modelleme Sürecinde İzlenen Yol	Matematiksel modelleme adımlarının uygulanması	10
	Model oluşturma aşaması	3

Öğretmenlerin matematiksel modelleme sürecinde izlenen yola ilişkin görüşleri *matematiksel modelleme adımlarının uygulanması ve model oluşturma aşaması* şeklinde kodlanmıştır.

Matematiksel modelleme sürecinde izlenen yolun matematiksel modelleme adımlarının uygulanması şeklinde olduğunu düşünen Ö10’in düşüncesi şu şekildedir:

“İlk önce bu problemin gerçek hayattaki durumuna bakarım. Gerçek hayatta bizim hangi sıkıntımızı giderebilir, hangi işimizi kolaylaştırır. Ondan sonra problemi anlamaya çalışırım, problemi anladıktan sonra gerçek hayattan bir değişken seçmeye çalışırım denklem kurarken, değişkenin ne olacağını belirlemeye çalışırım. Ondan sonra buna göre matematiksel modele göre bir plan kurarım ona göre bir denklem oluştururum, sonra matematiksel modeli oluşturduktan sonra bu modeli çözmeye çalışırım, çözdükten sonra da bunun doğruluğunu kontrol ederim. Daha sonra da gerçek hayata yorumlarım.”

Matematiksel modelleme sürecinde izlenen yolun sadece model oluşturma aşaması olduğunu düşünen Ö1’in düşüncesi şu şekildedir:

“Eğer direkt yapabileceğimiz bir soru ise direkt çözüyoruz zaten ama bir formülü ya da başka bir şeyi yoksa önce normal bildiğimiz bilgiler ışığında formül oluşturuyoruz.”

Ö10 yukarıdaki açıklamasında modelleme sürecinin tüm aşamalarını eksiksiz olarak belirtirken, Ö1 modelleme sürecinin sadece model oluşturma aşaması olduğunu belirtmiştir.

Öğretmenlerle yapılan ön görüşmelerden matematiksel modellemenin derslerde kullanılma durumlarına ilişkin elde edilen kategori, kod ve frekanslara Tablo 5’te yer verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerle Yapılan Ön Görüşmelerde Matematiksel Modellemeyi Derslerde Kullanma Durumlarına İlişkin Görüşlere Ait Kategori, Kod ve Frekans Tablosu

Kategori	Kod	f
Matematiksel Modellemeyi Derslerde Kullanma	Kullanmıyorum	8
	Kullanıyorum	5

Öğretmenlerin derslerinde matematiksel modelleme yöntemini kullanma durumları *kullanıyorum* ve *kullanmıyorum* şeklinde kodlanmıştır. Tablo 5’te yer alan kodlara ilişkin frekanslara bakıldığında, matematiksel modelleme yöntemini kullanmadıklarını belirten öğretmenlerin kullandıklarını belirtenlerden daha fazla olduğu görülmektedir. Matematiksel modelleme yöntemini kullandıklarını belirten öğretmenlerden birer örnek vermeleri istenmiştir. Verilen örnekler incelendiğinde öğretmenlerden bazılarının modelleri kullandıkları ancak matematiksel modelleme yöntemini kullanmadıkları görülmüştür. Bununla ilgili olarak Ö12’nin vermiş olduğu örnek aşağıdaki gibidir:

“Modelleme yönteminde materyal kullanmaya evet çalıştım. Özellikle bir konu hazırlayarak örneğin bir parabol üzerinden materyal anlatırken parabolle işte parabolün kollarının katsayıya göre açılıp kapanmasına dair bunlarla ilgili bir çalışma yaptık öğrencilerle.”

Öğretmenlerle yapılan ön görüşmelerden matematiksel modelleme yönteminin derslerde hangi amaçlarla kullanılabileceğine yönelik elde edilen kategori, kod ve frekanslara Tablo 6’da yer verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerle Yapılan Ön Görüşmelerde Matematiksel Modellemeyi Kullanma Amaçlarına İlişkin Görüşlere Ait Kategori, Kod ve Frekans Tablosu

Kategori	Kod	f
Matematiksel Modellemeyi Kullanma Amaçları	Somutlaştırma	3
	Matematiğin günlük hayattaki önemini vurgulama	3
	Öğrencileri motive etme	2
	Aktif katılım	2
	Başarıyı arttırma	2
	Dikkat çekme	1

Ön görüşmelerde derslerinde matematiksel modelleme yöntemini kullanan öğretmenlere hangi amaçlarla kullandıkları sorulmuştur ve elde edilen veriler analizi edilip “somutlaştırma, matematiğin günlük hayattaki önemini vurgulama, öğrencileri motive etme, aktif katılım, başarıyı artırma ve dikkat çekme şeklinde kodlanmıştır. Tablo 6’da yer alan kodların frekanslarına bakıldığında somutlaştırma ve matematiğin günlük hayattaki önemini vurgulamanın öne çıktığını söyleyebiliriz.

Matematiksel modelleme yöntemini kullanma amacının somutlaştırma olduğuna ilişkin Ö12 şunları belirtmiştir:

“Mesela karşıdaki öğrencinin gerçekten anlamasını kolaylaştırmak için örneğin bir parabol üzerinden materyal hazırlayalım. Materyale göre o parabolün kollarının yönü katsayısına göre değişir, kollarının açılması, kapanması ile ilgili ilk başta somut bir şey oluyor...”

Matematiksel modelleme yöntemini öğrencileri motive etme ve matematiğin günlük hayattaki önemini vurgulama amacıyla kullanan Ö5 şunları belirtmiştir:

“Öğrenciyi dersin içine sokma, günlük hayattan örneklendirme yaparak dersi anlatma öğrencinin belki matematiğe olan bakış açısını değiştirir, her şeyde matematiğin aslında var olduğunu öğrenir. Belki işin içerisine biraz daha isteyerek girer, korkarak değil. Belki biz bunu yapmadığımız için sadece x, y, z’lerle çocukları meşgul ettiğimiz için çocuklar biraz matematiğe karşı soğudular.”

Öğretmenlerle yapılan ön görüşmelerden derslerde matematiksel modelleme yönteminin kullanılmamasının nedenlerine ilişkin elde edilen kategori, kod ve frekanslara Tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlerle Yapılan Ön Görüşmelerde Matematiksel Modelleme Yönteminin Kullanılmamasının Nedenlerine İlişkin Görüşlere Ait Kategori, Kod ve Frekans Tablosu

Kategori	Kod	f
Matematiksel Modelleme	Sınavlarda çıkan problemlere benzememe	4
Yönteminin Kullanılmamasının	Modellemenin ne olduğunu bilmeme	3
Nedenleri	Zaman alıcı olma	1
	Öğrenciler alışkın değil	1

Görüşmelere katılan öğretmenlerin derslerinde matematiksel modelleme yöntemini kullanmama nedenlerine ilişkin *modellemenin ne olduğunu bilmeme, sınavlarda çıkan problemlere benzememe, zaman alıcı olma ve öğrenciler alışkın değil* şeklinde kodlanmıştır.

Matematiksel modelleme yönteminin ne olduğunu bilmediği için derslerinde kullanmadığını belirten Ö8’in düşünceleri şöyledir:

“Yani duymadığım için bir şey diyemeyeceğim. Belki kullanıyoruzdur yani belki ismi bize yabancıdır.”

Matematiksel modelleme yönteminin zaman alıcı olmasından, öğrencilerin grup çalışmasına ve model oluşturmaya alışkın olmamasından dolayı derslerinde kullanmadığını belirten Ö4'ün düşünceleri şöyledir:

“Modelleme için çocukların altyapısı önemli, çünkü ilkokuldan itibaren çocuk dersin içinde gruplaşarak bir model ya da bir soru çözümüne alışmamış. Dolayısıyla hem de süre kaybımız çok oluyor. Yani çocuklar modellemeyi problemin çözüm basamaklarında birbirlerine olan yardımları, onlarda da biraz sıkıntımız olduğu için çok fazla vakit kaybı.”

Matematiksel modelleme etkinliklerindeki problemlerin sınavlarda çıkan problemlere benzememesinden dolayı bu yöntemi kullanmadığını belirten Ö11'in düşünceleri şöyledir:

“Yani kullanmamamızın sebebini ben biraz sınav sistemine bağlıyorum çünkü öğrenciyi biz test tekniğine alıştırtıyoruz, alıştırtmak zorundayız çünkü SBS'den geçiyor bu öğrenci ve test, LYS'ye gireceksiniz önüne yazılı sınav koyuyoruz o yüzden ben pratiğe yönelik, daha çok çalışmanın mantıklı olduğunu düşünüyorum.”

Öğretmenlerle yapılan son görüşmelerden etkinlikleri tasarlarken karşılaşılan sorunlara ilişkin elde edilen kategori, kod ve frekanslara Tablo 8'de yer verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmenlerle Yapılan Son Görüşmelerde MOE'ni Tasarlarken Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Görüşlere Ait Kategori, Kod ve Frekans Tablosu

Kategori	Kod	f
Etkinlikleri Tasarlarken Karşılaşılan Sorunlar	Matematik ile gerçek hayat arasındaki ilişkiyi kurgulama	5
	Öğretmenlerin etkinlik oluşturmaya alışkın olmamaları	4
	Etkinlikleri öğrenci seviyesine uygun hale getirme	3
	Sorun yok	3

Öğretmenlerle yapılan görüşmede matematiksel modelleme yöntemini içeren etkinlikleri oluşturma sürecinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri *matematik ile gerçek hayat arasındaki ilişkiyi kurgulama, öğretmenlerin etkinlik oluşturmaya alışkın olmamaları, öğrenci seviyesine uygun hale getirme ve sorun yok* şeklinde kodlanmıştır. Tablo 8'e bakıldığında öğretmenlerin en çok matematik ile gerçek hayat arasındaki ilişkiyi kurgulamada sorun yaşadıkları görülmektedir.

Etkinlikleri oluştururken matematik ile gerçek hayat arasındaki ilişkiyi kurgulamada sorun yaşadığını belirten Ö7'nin düşünceleri şöyledir:

“Günlük hayata kendim de indirgeyemedim. Nasıl yapıldığını, neleri kullanabilirim tarzında. Biraz daha fazla örnek olsa iyi olur diye düşündüm.”

Etkinlikleri tasarlarken öğretmenlerin etkinlik oluşturmaya alışkın olmamalarının bir sorun olduğunu belirten Ö6'nın düşünceleri şöyledir:

“Tabii ki yani özellikle tasarlama ve uygulanabilirliğinde daha öncesinden bu tarz şeylerle uğraşmadığım için, yani uğraşmadım derken çok yabancı kaldığım için sürecin nasıl işleyeceği konusunda bir fikir sahibi değildim ve tasarlama aşamasında da dediğim gibi nasıl bir şekilde hazırlayabileceğimi ilk etapta bir bocalama evresi geçirdim.”

Etkinliklerin öğrenci seviyesine uygun hale getirilmesi sorununu belirten Ö4’ün düşünceleri şöyledir:

“Tabii ki yani, deneyim de çok fazla gerekti etkinlikleri tasarlarken tabii ki öğrenci seviyesine indirme, sayıları, verileri belli bir modele göre uyarlayabilme, bazen yuvarlamalar yaptık bazen düzenlemeler yaptık.”

Öğretmenlerle yapılan ön ve son görüşmelerden matematiksel modelleme sürecinde karşılaşılan sorunlara ilişkin elde edilen kategori, kod ve frekanslara Tablo 9’da yer verilmiştir.

Tablo 9. Öğretmenlerle Yapılan Ön ve Son Görüşmelerde Matematiksel Modellemenin Uygulanma Sürecinde Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Görüşlere Ait Kategori, Kod ve Frekans Tablosu

Görüşmeler	Kategori	Kod	f
Ön Görüşmeler	Matematiksel Modellemenin Uygulanma Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar	Öğrenciler alışkın değil	3
		Sınavlarda çıkan problemlere benzememe	2
		Öğretmenin matematik ile gerçek hayat arasında bağlantı kuramaması	2
		Zaman alıcı	8
Son Görüşmeler	Sorunlar	Öğrencilerin alışkın olmaması	7
		Grup çalışmasının yapılması	4
		Öğrencilerin hazırbulunuşluklarının olmaması	3
		Sınavlarda çıkan problemlere benzememesi	3
		Sorun yok	1

Matematiksel modelleme yönteminin okullarda uygulanmasında karşılaşılan sorunlar ön görüşmelerde *öğrencilerin alışkın olmaması, sınavlarda çıkan problemlere benzememe ve öğretmenin matematik ile gerçek hayat arasında bağlantı kuramaması* şeklinde kodlanmıştır. Son görüşmelerde ise *zaman alıcı olması, öğrencilerin alışkın değil, grup çalışmasının yapılması, öğrencilerin hazırbulunuşluklarının yeterli olmaması, sınavlarda çıkan problemlere benzememesi ve sorun yok* kodları bulunmaktadır.

Ön görüşmelerde matematiksel modelleme sürecinde yaşanan sorunlar arasında öğrencilerin bu yönteme alışkın olmamasını ve bu problemlerin sınavlarda çıkan problemlere benzemediğini belirten Ö12’nin düşünceleri şöyledir:

“Mesela öğrenciler böyle bir matematiksel modellemeye dair öncesinden bilgileri olmadığı için hani ilk başta bunu anlatmam gerekiyor... Bu sefer konu çok dallanıp budaklanıyor, sınıf ortamında çok fazla gürlütüler olabiliyor, kopukluk olabiliyor. Biz yapmaya çalıştık devam etmedi. Bunun arkası gelmedi, yani şöyle gelmedi: ÖSS, YGS, LYS gerçeğini çocuklar göz önüne aldığına hocam bu bir vakit kayıbdır diyen öğrencilerimiz oldu.”

Ön görüşmelerde öğretmenlerin matematik konuları ile gerçek hayat arasında ilişki kuramadığına yönelik Ö6 ise şunları belirtmiştir:

“Modelleme sürecinde soyut konularda gerçek hayatla ilgili ilişkilendirmede biraz sorunlar yaşıyoruz ama genelde öğrenciler de bu konuda bana yardımcı olmaya çalışıyorlar.”

Son görüşmelerde matematiksel modellemenin çok zaman almasından, grup çalışması yapılırken sınıf yönetiminin zor olduğundan ve öğrencilerin matematiksel modelleme yöntemine alışkın olmamalarından dolayı ortaöğretim kurumlarında bu yönteminin uygulanamayacağını düşünen Ö12'nin düşünceleri şöyledir:

“İlköğretimde öğrenciler bunları görmeden, böyle modelleme üzerinden çok fazla etkinlik yaparak gelmedikleri için dersleri matematiksel modelleme yöntemi ile yaptığımız zaman neyi nereye yapacağını, nasıl yapacağını bilmiyor.... Hani nasıl yapılacağını düşünüyor. Sınıfı uygun hale getirmeye çalışırken gürültü oluyor, sorun çıkıyor öğrenciler arasında bir kopukluk oluyor, kargaşa oluyor...”

Okul uygulamalarında öğrencilerin hazırbulunuşluklarının yeterli olmamasının bir sorun olduğunu Ö6 şöyle belirtmiştir:

“Öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyi yüksek değildi, ön öğrenmeleri tam değildi ve şimdi fark ettim daha çok okuduğunu anlamaya yönelik kısımlarda bile zorluklar çektiklerini gördüm.”

Öğretmenler ön görüşmelerde matematiksel modellemenin okullarda uygulanmasında karşılaşılan sorunların öğretmen, öğrenci ve sınav sisteminden kaynaklı olduğunu belirtirken, son görüşmelerde büyük oranda öğrencilerden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Öğretmenlerle yapılan ön ve son görüşmelerden öğretim programında matematiksel modelleme yöntemine yer verilmesine ilişkin elde edilen kategori, kod ve frekanslara Tablo 10'da yer verilmiştir.

Tablo 10. Öğretmenlerle Yapılan Ön ve Son Görüşmelerde Öğretim Programında Matematiksel Modellemeye Yer Verilmesine İlişkin Görüşlere Ait Kategori, Kod ve Frekans Tablosu

Görüşmeler	Kategori	Kod	f
Ön Görüşmeler	Öğretim Programında Matematiksel Modellemeye Yer Verilmesi	Yeterli	10
		Yetersiz	3
Son Görüşmeler	Öğretim Programında Matematiksel Modellemeye Yer Verilmesi	Yeterli	3
		Yetersiz	10

Görüşmelere katılan öğretmenlerin öğretim programında matematiksel modellemeye yer verilmesi gerektiğine ilişkin görüşleri *yeterli* ve *yetersiz* şeklinde kodlanmıştır. Tablo 10'da yer alan kodların frekanslarına bakıldığında ön görüşmelerde ortaöğretim matematik dersi öğretim programında matematiksel modellemeye yer verilmesinin yeterli olduğunu düşünen öğretmenlerin sayısının son görüşmelere göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Öğretim programında matematiksel modellemeye yer verilmesini yetersiz bulan Ö4 ön görüşmede şunları belirtmiştir:

“Müfredatta yeterince yer verilmiyor...”

Ortaöğretim matematik öğretim programında matematiksel modellemeye yer verilmesini yeterli bulan Ö4 son görüşmesinde şunları belirtmiştir:

“Müfredat, normal hazırlanan ders programlarında yeterince var. Ancak seviyeleri hakkında bir şey söylemek gerekirse tabii ki çocukların seviyelerine ağır etkinlikler de konulmuş bence.” (Ö4)

Yapılan ön görüşmelerde Ö4 matematik öğretim programında matematiksel modellemeye yeterince yer verilmediğini belirtirken son görüşmede Ö4 matematik öğretim programında matematiksel modellemeye yeterince yer verildiğini ancak bu etkinliklerin öğrenci seviyelerine göre uygun olmadığını belirtmiştir.

Öğretmenlerle yapılan ön ve son görüşmelerden üniversitelerde verilen matematiksel modelleme eğitime ilişkin elde edilen kategori, kod ve frekanslara Tablo 11’de yer verilmiştir.

Tablo 11. Öğretmenlerle Yapılan Ön ve Son Görüşmelerde Üniversitelerdeki Matematiksel Modelleme Eğitime İlişkin Görüşlere Ait Kategori, Kod ve Frekans Tablosu

Görüşmeler	Kategori	Kod	f
Ön Görüşmeler	Üniversitelerdeki Matematiksel Modelleme Eğitimi	Uygulamaya dönük matematiksel modelleme dersi olmalı	13
		Uygulamaya dönük matematiksel modelleme dersi olmalı	12
Son Görüşmeler		Diğer disiplinlerle iş birliğinin olması gerektiği	1

Öğretmenlerin gelecekte matematik öğretmeni olacak öğretmen adaylarının matematiksel modellemeyi öğretebilmeleri ve derslerinde bu yöntemle ilişkin etkinlikleri uygulayabilmeleri için üniversitelerde nasıl bir eğitim verilmesi gerektiğine ilişkin düşünceleri ön görüşmelerde *uygulamaya dönük matematiksel modelleme dersi olmalı* şeklinde kodlanmıştır. Son görüşmelerde ise *uygulamaya dönük matematiksel modelleme dersi olmalı* ve *diğer disiplinlerle iş birliğinin olması gerektiği* kodları yer almaktadır.

Üniversitelerde uygulamaya dönük matematiksel modelleme dersinin olması gerektiğine ilişkin Ö13 son görüşmede şunları belirtmiştir:

“Matematik öğretmeni adaylarının uygulamalı bir şekilde matematiksel modelleme derslerinin olması lazım. Mesela matematiksel modelleme dedik bunun teknik olarak değil uygulamalı olarak öğretmen tarafında uygulanması lazım.”

Üniversitelerde matematik öğretmenliği bölümünün diğer disiplinlerle arasında iş birliğinin olması gerektiğine ilişkin son görüşmede Ö4 şunları belirtmiştir:

“Daha fazla diğer fakültelerle iş birliği içerisinde olunabilir. Bir biyoloji alanında bakterilerin büyümesi, üremesi gibi farklı farklı mühendisliklerde olsun alan hesaplama, ısı iletimi gibi şeylerde üniversiteler, fakülteler birbirleri ile iletişim halinde olabilir.”

Yapılan görüşmelerde öğretmenlerin ağırlıklı olarak üniversitelerde uygulamaya dönük matematiksel modelleme dersinin olmasını istedikleri görülmektedir.

Öğretmenlerle yapılan son görüşmelerden uygulama sürecinin katkılarına ilişkin elde edilen kategori, kod ve frekanslara Tablo 12’de yer verilmiştir.

Tablo 12. Öğretmenlerle Yapılan Son Görüşmelerde Uygulama Sürecinin Katkılarına İlişkin Görüşlere Ait Kategori, Kod ve Frekans Tablosu

Kategori	Kod	f
Uygulama Sürecinin Katkıları	Matematik ile günlük hayat arasında ilişki kurma	4
	Ders anlatımını kolaylaştırma	3
	MOE’ni oluşturup uygulama	2

Öğretmenlerin matematiksel modelleme yönteminin uygulama sürecindeki katkılarına ilişkin görüşleri *matematik ile günlük hayat arasında ilişki kurma, ders anlatımını kolaylaştırma, öğrencilerin düşüncelerini okuma ve matematiksel modelleme etkinliklerini oluşturup uygulama* şeklinde kodlanmıştır.

Uygulama sürecinin matematik ile günlük hayat arasında ilişki kurmada katkısının olduğunu belirten Ö7’nin düşünceleri şu şekildedir:

“Bir öğretmen olarak ben de bilmiyordum mesela bunlardan nerde yararlanıyoruz, nerde kullanıyoruz, öğrenciler sorduğu zaman çok açık cevaplar veremiyoruz. Bu örnekleri gördüğümüz zaman benim için de bayağı etkili olduğunu söyleyebilirim.”

Uygulama sürecinin MOE’ni tasarlayıp uygulanmasına katkısının olduğunu belirten Ö4’ün düşünceleri şu şekildedir:

“Tabii ki bu süreci oluşturulurken öncelikle bazı gerekli ön bilgiler işte model, modelleme bunları öğrendikten sonra gerçek hayat problemine biz bu matematiksel modeli nasıl aktarırız biraz daha yani daha çok düşünmemiz gerekti. Yani bir konuyu alıp da çözmek yerine kendi sorumuzu oluşturup bu soruyu gerçek hayatla ilişkilendirdik.”

Burada Ö4 uygulama süreci ile hem MOE’i tasarlayabilme hem de bu etkinlikleri uygulayabilme becerisini kazandıklarını belirtmiştir. Yani öğretmenler matematiksel modellemeye yönelik bir farkındalık kazanmışlardır.

Öğretmenlerle yapılan son görüşmelerden öğretmenlerin gelecekte derslerinde matematiksel modelleme yöntemini kullanmalarına ilişkin elde edilen kategori, kod ve frekanslara Tablo 13’te yer verilmiştir.

Tablo 13. Öğretmenlerle Yapılan Son Görüşmelerde Öğretmenlerin Gelecekte Derslerinde Matematiksel Modelleme Yöntemini Kullanmalarına İlişkin Görüşlere Ait Kategori, Kod ve Frekans Tablosu

Kategori	Kod	f
Derslerde	Kullanmamayı düşünüyorum	9
Kullanma	Kullanmayı düşünüyorum	4

Öğretmenlere derslerinde matematiksel modelleme yöntemini kullanıp kullanmayacakları sorulduğunda elde edilen görüşler *kullanmamayı düşünüyorum*, *öğrenci seviyesine göre kullanmayı düşünüyorum* ve *kullanmayı düşünmüyorum* şeklinde kodlanmıştır.

Derslerinde matematiksel modelleme yöntemini her konu sonunda zaman kaldığı takdirde kullanmayı düşünen Ö9 şunları belirtmiştir:

“Her konunun sonunda böyle bir şey yapılabilir diye düşünüyorum. Çünkü gördüğüm izlenimler şu şekilde oldu: gerçekten düşündü öğrenciler ve yorum yapmaya çalıştılar en azından.”

Öğrencilerinin sınava hazırlandıkları için daha fazla soru çözmeleri gerektiğini ancak matematiksel modelleme problemlerinin çok fazla zaman aldığını dolayısıyla derslerinde matematiksel modelleme yöntemini kullanmamayı düşünen Ö10 şunları belirtmiştir:

“Şu an eğer ben bunu uygularsam öğrencilere haksızlık etmiş oluyorum. Çünkü öğrenci hafta sonu dershaneye gidiyor, orda ne kadar netini arttırabilirse o kadar iyi, diğer okuldaki arkadaşlarıyla yarışıyor. Matematiksel modelleme ile bir derste 3-4 tane etkinlik yapabiliyorum ama diğer türlü bir derste 20 tane soru çözebiliyorum.”

Öğretmenlerin çoğu derslerinde matematiksel modelleme yöntemini kullanacaklarını belirtirken bazı öğretmenler öğrencilerinin sınava hazırlandıklarından dolayı derslerinde uygulayamayacaklarını belirtmişlerdir.

Öğretmenlerle yapılan son görüşmelerden öğretmenlerin konuyla ilgili diğer görüş ve önerilerine ilişkin elde edilen kategori, kod ve frekanslara Tablo 14’te yer verilmiştir.

Tablo 14. Öğretmenlerle Yapılan Son Görüşmelerde Öğretmenlerin Konuyla İlgili Diğer Görüş ve Önerilerine İlişkin Kategori, Kod ve Frekans Tablosu

Kategori	Kod	f
Konuyla İlgili Diğer Görüş ve	Öğretmen adaylarının eğitimi	3
Öneriler	Öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimler verilmeli	1

Öğretmenlerin matematiksel modelleme yöntemi hakkındaki diğer görüş ve önerileri *öğretmen adaylarının eğitimi* ve *hizmet içi eğitimler* şeklinde kodlanmıştır.

Hizmet öncesi, üniversitelerde matematiksel modelleme eğitimi verilmesi gerektiğine yönelik olarak Ö9’un düşüncesi şu şekildedir:

“Verebileceğim öneri şu öğretmen olduktan sonra başlaması zor bir şey. Öğretmen adayı iken bunun bir eğitim verilirse, matematiksel

modellemenin, öğretmen adayları öğretmen olduğunda daha hazır hale gelecek diye düşünüyorum. Şu an ben 7 yıl oldu mezun olalı, 7 yıl sonra yeni bir şeye alışmak beni zorluyor açıkçası.”

Görev yapan öğretmenlere matematiksel modelleme yöntemiyle ilgili hizmet içi eğitimler verilmesine yönelik olarak Ö13’ün düşüncesi şu şekildedir:

“Yani seminerler vs. olabilir ya da ayrıca öğretmenlere bunun uygulaması yaptırılabilir. Öğretmenin bence bu konudaki yeterliliklerinin de ölçülmesi lazım.”

Yukarıdaki açıklamalarında öğretmenler, öğretmen adayları ve öğretmenlere yönelik matematiksel modelleme seminerlerinin uygulamalı bir şekilde verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Ön görüşmelerde öğretmenlerin bir kısmının “matematiksel model” kavramı ile ilgili bilgilerinin olmadığını belirttikleri görülürken bazı öğretmenlerin matematiksel modelleri somut modeller olarak ifade ettikleri görülmüştür. Bazı öğretmenlerin ise günlük hayat problemlerinin matematiksel çözümü olarak düşünerek matematiksel model yerine matematiksel modellemeyi ifade ettikleri tespit edilmiştir. Akgün vd. (2013) de çalışmalarında benzer şekilde ilköğretim matematik öğretmenlerinin matematiksel modelleri somut materyaller ve görseller şeklinde düşündüklerini ve matematiksel modeli matematiksel modelleme yöntemiymiş gibi ifade ettiklerini tespit etmişlerdir. Yapılan son görüşmelerde ise öğretmenlerin matematiksel modelleri tablo, şekil, grafik, denklem, eşitlik şeklinde tanımladıkları ve matematiksel model kavramı ile ilgili düşüncelerinin ön görüşmelerdeki ifadelerine göre önemli ölçüde değişim gösterdiği görülmüştür.

Ön görüşmede öğretmenlere “matematiksel modelleme” kavramının tanımı sorulmuştur. Öğretmenlerin bir kısmının bu konuda bilgilerinin olmadığını veya somut materyal hazırlama ve kullanma şeklinde ifade ettikleri görülmüştür. Güder (2013) de yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin matematiksel modellemeyi; matematiksel ifadelerin somutlaştırılması, materyal kullanma çabası, matematiksel ifadelerin görselleştirilmesi şeklinde belirttiklerinden dolayı tam olarak ifade edemedikleri sonucuna varmıştır. Yapılan son görüşmelerde ise öğretmenlerin matematiksel modellemeyi matematiksel model oluşturma veya günlük hayat problemlerinin matematiksel çözümü şeklinde belirttikleri görülmüştür. Öğretmenlerin son görüşmelerde ön görüşmelere göre matematiksel modellemeyi daha doğru bir şekilde ifade ettiklerini söyleyebiliriz. Matematiksel modelleme ile ilgili olarak öğretmenler, öğrencilerin matematiği günlük hayattan kopuk bir ders olarak gördüklerinden dolayı bu derse karşı önyargılı olduklarını, bu sorunu çözmek amacıyla da öğretmenlerin bu yöntemi derslerinde kullanarak matematiğin günlük hayattaki önemini vurgulayabildiklerini, böylelikle öğrencilerin dikkatlerini çekerek başarıyı arttırdıklarını ve öğrencileri motive etmeyi sağladıklarını belirtmişlerdir.

Uygulamalar sonunda yapılan son görüşmelerde öğretmenler MOE hazırlanırken karşılaşılan sorunları matematik ile gerçek hayat arasındaki ilişkiyi kurgulama ve etkinlik

oluşturmaya alışkın olmamaları şeklinde belirtmişlerdir. Öğretmenler yine son görüşmelerde etkinlikleri öğrenci seviyesine uygun hale getirmede sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç Akgün vd. (2013) ve Urhan ve Dost (2016) çalışmalarının sonuçlarına paralellik göstermiştir.

Yapılan ön görüşmelerde öğretmenler, matematiksel modellemeyi sınıflarında uygulama sürecinde yaşadıkları sorunları öğrencilerin alışkın olmaması, matematiksel modelleme problemlerinin sınavlarda çıkan problemlere benzememesi ve öğretmenlerin matematik ile gerçek hayat arasında bağlantı kuramaması şeklinde belirtmişlerdir. Birçok çalışmada okullarda modelleme uygulamalarındaki en yaygın sorunların öğretmenlerin matematik konuları ile günlük hayat arasında ilişki kuramamalarından veya öğretmenlerin daha önceden modelleme ile ilgili tecrübelerinin az olmasından kaynaklandığı ortaya çıkmıştır (Urhan ve Dost, 2016; Yu ve Chang, 2011). Son görüşmelerde ise öğretmenler bu uygulamaların zaman alıcı olduğunu, öğrencilerin alışkın olmadığını, öğrencilerin hazırbulunuşluklarının yeterli olmadığını ve etkinliklerde yer alan problemlerin sınavlarda çıkan problemlere benzemediğini belirtmişlerdir. Ön ve son görüşmelere bakıldığında uygulama sürecinde yaşanan sorunlara ilişkin öğretmen görüşlerinin çok fazla değişmediği görülmektedir. Ancak son görüşmelerde öğretmenler, öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerinin düşük olmasının modelleme uygulamalarında önemli bir sorun olduğunu belirtmişlerdir. Birçok çalışmada da bu sonuca paralel olarak öğrencilerin matematiksel modelleme yöntemi uygulamalarına alışkın olmamalarından ya da öğrencilerin hazırbulunuşluklarının düzeylerinin yeterli olmamasından kaynaklanan sorunların yaşandığı tespit edilmiştir (Özturan Sağırlı, 2010; Urhan ve Dost, 2016; Yu ve Chang, 2011).

Matematiksel modelleme yönteminin derslerde kullanılmasına yönelik olarak son görüşmelerde bazı öğretmenler öğrenci seviyesinin durumuna göre kullanmayı düşündüklerini belirtirken bazı öğretmenler bu yöntemin çok zaman almasından dolayı derslerinde kullanmayı düşünmediklerini belirtmişlerdir. Tekin Dede ve Bukova Güzel'in (2013) çalışmalarında ortaöğretim matematik öğretmenleri, derslerinde öğrenci seviyesine uygun olan MOE'den yararlanabileceklerini ifade ederken Urhan ve Dost'un (2016) çalışmasında öğretmenler, yükseköğretime geçiş sınavında modellemeye dayalı sorulara yer verilmediği sürece, modelleme etkinliklerinin derslerde etkili biçimde kullanılamayacağını belirtmiştir.

Matematiksel modelleme okullarda uygulanmadığı müddetçe matematik öğretimine bir faydası olmayacaktır. Dolayısıyla öğretmenler ve öğretmen adaylarının bu konuda bilgi ve beceri sahibi olmaları önemlidir. Yapılan son görüşmelerde öğretmenler, belli bir süre hizmet verdikten sonra öğretmenlerin matematiksel modelleme etkinliklerine başlamasının zor olduğunu öne sürerek öğretmen adayı iken öğrenmeleri gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca öğretmenlere matematiksel modelleme yönteminin hizmet içi eğitim seminerleri yardımıyla uygulamalı bir şekilde öğretilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Matematiksel modelleme yönteminin istenen düzeyde uygulanabilmesi için öğretmenlerin matematiksel modellemeye yönelik farkındalıkları artırılabilir. Ayrıca farklı düzeylerdeki öğrenciler için MOE hazırlanabilir ve bu etkinlikler bir web sayfasında paylaşılabilir.

KAYNAKÇA

- Akgün, L., Çiltaş, A., Deniz, D., Çiftçi, Z., & Işık, A. (2013). İlköğretim Matematik Öğretmenlerinin Matematiksel Modelleme İle İlgili Farkındalıkları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 1-34.
- Antonius, S., Haines, C., Jensen, T. H., Niss, M., & Burkhardt, H. (2007). Classroom activities and the teacher. In W. Blum, P. L. Galbraith, H. W. Henn and M. Niss (Eds.), *Modelling and applications in mathematics education: 14th ICMI Study* (pp. 295-308). New York: Springer.
- Aydın, H. (2008). *İngiltere’de Öğrenim Gören Öğrencilerin ve Öğretmenlerin Matematiksel Modelleme Kullanımına Yönelik Fenomenografik Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Baki, A. (2008). *Kuramdan uygulamaya matematik eğitimi* (4. Baskı). Ankara: Harf Eğitim Yayıncılığı.
- Bilen, N., & Çiltaş, A. (2015). Ortaokul Matematik Dersi Beşinci Sınıf Öğretim Programı’nın Öğretmen Görüşlerine Göre Matematiksel Model ve Modelleme Açısından İncelemesi. *e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 40-54.
- Chapman, O. (2007). Mathematical modelling in high school mathematics: teachers’ thinking and practice. In W. Blum, P. L. Galbraith, H. W. Henn and M. Niss (Eds.), *Modelling and applications in mathematics education: 14th ICMI Study* (pp. 325-332). New York: Springer.
- Çiltaş, A. (2011). *Dizi ve Seriler Konusunun Matematiksel Modelleme Yoluyla Öğretiminin İlköğretim Matematik Öğretmeni Adaylarının Öğrenme ve Modelleme Becerileri Üzerine Etkisi*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Doruk, B. K. (2010). *Matematiği Günlük Yaşama Transfer Etmede Matematiksel Modellemenin Etkisi*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Erbaş, K. A., Çetinkaya, B., Alacacı, C., Çakırçolu, E., Aydoğan Yenmez, A., Şen Zeytun, A., vd. (2016). *Lise matematik konuları için günlük hayattan modelleme soruları*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Frejd, P. (2012). Teachers’ Conceptions Of Mathematical Modelling At Swedish Upper Secondary School. *Journal of Mathematical Modelling and Application*, 1(5), 17-40.
- Güder, Y. (2013). *Ortaokul Matematik Öğretmenlerinin Matematiksel Modellemeye İlişkin Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- Işık, A., & Mercan, E. (2015). Ortaokul Matematik Öğretmenlerinin Model ve Modelleme Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1835-1850.
- Kaiser, G., & Schwarz, B. (2006). Mathematical Modelling as Bridge Between School and University. *Zentralblatt Für Didactik Der Mathematic*, 38 (2), 196 – 208.

- Kertil, M. (2008). *Matematik Öğretmen Adaylarının Problem Çözme Becerilerinin Modelleme Sürecinde İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Lesh, R. A., & Doerr, H. M. (2003). Foundations of models and modeling perspective on mathematics teaching, learning, and problem solving. In R. Lesh and H. M. Doerr (Eds.), *Beyond constructivism: Models and modeling perspectives on mathematics problem solving, learning, and teaching* (pp. 3-33). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Lingefjärd, T. (2007). Mathematical modelling in teacher education- necessity or unnecessarily. In W. Blum, P. L. Galbraith, H. W. Henn and M. Niss (Eds.), *Modelling and applications in mathematics education: 14th ICMI Study* (pp. 333-340). New York: Springer.
- Maaß, K. (2006). What Are Modeling Competencies? *ZDM*, 38(2),113-142.
- Metin, M. (2014). *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Miles, M. B., & Huberman, M. A. (1994). *Qualitative analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ortiz, J., & Dos Santos, A. (2011). Mathematical modelling in secondary education: A case study. In G. Kaiser, W. Blum, R. B. Ferri and G. Stillman (Eds.), *Trends in teaching and learning of mathematical modelling: ICTMA 14* (pp. 127-135). Netherlands: Springer.
- Özer Keskin, Ö. (2008). *Ortaöğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Matematiksel Modelleme Yapabilme Becerilerinin Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Özturan Sağırılı, M. (2010). *Türev Konusunda Matematiksel Modelleme Yönteminin Ortaöğretim Öğrencilerinin Akademik Başarıları ve Öz-Düzenleme Becerilerine Etkisi*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Tekin Dede, A., & Bukova Güzel, E. (2013). Matematik Öğretmenlerinin Model Oluşturma Etkinliği Tasarım Süreçleri ve Etkinliklere Yönelik Görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 300-322.
- Uğurel, I., & Moralı S. (2006). Karikatürler ve Matematik Öğretiminde Kullanımı. *Milli Eğitim Dergisi*, 35(170), 32-47.
- Urhan, S., & Dost, Ş. (2016). Matematiksel Modelleme Etkinliklerinin Derslerde Kullanımı: Öğretmen Görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1279-1295.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yu, S. Y., & Chang, C. K. (2011). What did taiwan mathematics teachers think of model-eliciting activities and modelling teaching?. In G. Kaiser, W. Blum, R. B. Ferri and

G. Stillman (Eds.), *Trends in teaching and learning of mathematical modelling: ICTMA 14* (pp. 147-156). Netherlands: Springer.

Zawojewski, J. S., Lesh, R., & English, L. D. (2003). A models and modelling perspective on the role of small group learning. In R. A. Lesh and H. Doerr (Eds.), *Beyond constructivism: Models and modeling perspectives on mathematics problem solving, learning, and teaching* (pp. 337-358). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Üniversiteler Kendini Nasıl Tanımlıyor? Üniversite Tanıtım Filmleri Üzerine Söylem Analizi

Doğan AYDOĞAN^{1,a}, Mustafa Halid KARAARSLAN²

¹ Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İşletme Fak., Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü- Karabük / Türkiye

² Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İşletme Fak., Uluslararası İşletme Bölümü- Karabük / Türkiye

Başvuru tarihi: 23 Ağustos 2016

Düzeltilme tarihi: 16 Aralık 2016

Kabul tarihi: 30 Ocak 2017

Öz

Küreselleşen dünyada bilgi ve üniversite kavramları da hızla küreselleşmekte ve üniversiteler bu etkileşime uyum sağlamak durumunda kalmaktadır. Bu durum öğrenci hareketliliğine de yansımakta ve küresel bir rekabete dönüşmektedir. Türkiye’de son yıllarda birçok üniversitenin açılmış olması bu çerçevede daha fazla çaba harcanması gerekliliğini göstermektedir. 2000 yılında 73 olan üniversite sayısı süreç içinde hızla artmıştır. Bu durum ulusal ve küresel rekabete yansımakta, üniversitelerin tanıtım faaliyetlerini daha rekabetçi bir yapıya sokmaktadır. Bu çalışmada toplam 6 üniversite seçilerek üniversitelerin hazırladıkları ve kurumsal hesaplarında yayınladıkları tanıtım filmleri üzerine söylem analizi yapılmıştır. Üniversiteler 2000 yılı öncesinde/sonrasında kurulan; büyükşehirde/büyükşehir haricinde kurulu ve devlet/vakıf üniversitesi şeklinde sınıflandırılmıştır. Sonuç olarak üniversiteler için belirlenen ayrımların, onların mesajlarının farklılaşması üzerine anlamlı sonuçları olduğu görülmüştür. Araştırma sonuçları ile ilgili üniversitelere pazarlama önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Üniversite, Pazarlama, Göstergebilim, Söylem Analizi, Kurumsal Kimlik

^a Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Karabük Üniversitesi, Demircelik Kampüsü, Kardemir Blok A Girişi, İşletme Fakültesi, Kat: 2, 78050, Karabük /Türkiye.
e-posta: doganaydogan@karabuk.edu.tr

How Universities Identify Themselves? Discourse Analysis About University Promotional Films

Abstract

In globalized world, knowledge and university notions are being globalized and universities have to adapt to this interaction. This situation is also reflected in student mobility and turns into a global competition. In this context, more effort should be spent because of many universities' having been established in Turkey in the last few years. The number of 73 universities in 2000 increased rapidly in the process. This reflects the national and global competition, making the promotional activities of universities more competitive. In this study universities were classified in three categories; established before 2000/after 2000; established in urban-rural; state or foundation university. A total of 6 universities were selected in this study and discourse analyzes were made on the publicity films prepared by the universities and published in their institutional accounts. As a result, the distinctions established for the universities have been found to have meaningful implications on the differentiation of their messages. The marketing suggestions have been made to the universities regarding the research results.

Keywords

University, Marketing, Semiotics, Discourse Analysis, Corporate Identity

1. GİRİŞ

1980'lerden itibaren yükseköğretimin yaygınlaştırılması politikası çerçevesinde, vakıf üniversiteleri açılmış, ikinci öğretim, açık öğretim gibi seçeneklerle yükseköğretimde okuyan kişi sayısının artırılması hedeflenmiştir, ayrıca büyükşehirler dışına da devlet üniversiteleri açılmıştır (Kavak, 2011: 100). Türkiye'de 1984 yılında ilk vakıf üniversitesi kurulduğunda devlet üniversitelerinin sayısı 27 adettir (Günay ve Günay, 2011: 7). 2016 yılı itibarı ile Türkiye'de 109 adet devlet üniversitesi, 76 adet vakıf üniversitesi ve 8 adet vakıf meslek yüksekokulu bulunmaktadır (YÖK, 2016).

Dünya'da üniversiteler ilk ortaya çıktıklarında "eğitim" yönleri ağır basmıştır, sanayi devrimi ile birlikte "araştırma" yönleri ağırlık kazanmış şimdi ise "girişimci" üniversiteler ekonomik ve sosyal kalkınmada doğrudan katkı sunmayı hedeflemektedir (Sakınç ve Bursalıoğlu, 2012: 93). Bu da üniversitelerin sosyal ve ekonomik yaşamla daha yakın bir ilişki kurmasını gerekli kılmaktadır.

Türkiye'de üniversiteye kayıtlı öğrenci sayısı 6.062.886'dır (YÖK, 2016). Üniversite sayıları ve kontenjanlarının artması ile birlikte üniversiteler arasında rekabet belirgin hale gelmiştir. Tüm üniversiteler daha iyi öğrencileri alabilmek için yarışa girmiştir. Köklü üniversiteler en yüksek puana sahip öğrencilerin tercih devamlılığını sağlamaya çalışırken, yeni kurulan üniversiteler ise yüksek puanlı öğrencileri kendilerini tercih

etmeleri için ikna etmeye çalışmaktadır. Üniversitelerin bazı bölümleri ise kapanmama mücadelesi vermektedir. Bu çerçevede üniversiteler farklılaşma ve uzmanlaşma yoluna giderek; bu süreçte kurumsal kimlik çalışmalarına ağırlık vermektedir. Özellikle son yıllarda hızla artan üniversite sayısı, kurumsal kimlik oluşturma ve tanıtım faaliyetlerini çok daha önemli hale getirmiştir. Üniversitelerin pazarlama faaliyetlerinin artmasına paralel olarak üniversite pazarlaması ile ilgili akademik çalışmalar son yıllarda artış göstermektedir (Yenen ve Gözülü, 2003; Hemsley-Brown ve Oplatka, 2006; Okumuş ve Duygun, 2008; Newman ve Jahdi, 2009; Binbaşoğlu, 2011; Marangoz ve Arslan, 2015). Üniversiteler, tüketici ya da hedef kitlenin doğrudan yaşam planını biçimlendiren örgütler olduğu için, oluşturdukları kurumsal itibar ve imaj son derece önemlidir. Kitlenin doğrudan ya da dolaylı olarak aldığı mesajlar toplamı kurumların itibarını oluşturur (Vural ve Bat, 2013; 128). Bu nedenle üniversitelerin uzun vadede kurumsal marka konumlandırmasını yapması ve iletişim politikalarını bu çerçevede biçimlendirmesi gerekmektedir.

İşletmeler pazarlama mesajlarını rekabette “en avantajlı konumu” elde etmek için geliştirmektedir (Trout, 2005 :27). Bu sebeple konumlandırma yapılırken işletme kendini rakiplerden farklılaştırmalıdır. Bu farklılaştırmanın koruma sağlayabilmesi için kolaylıkla taklit edilememesi gerekir (Altunışık, Özdemir ve Torlak, 2016: 230). Bu sebeple tanıtımında kullanacağı vaatler rakiplerinkinden farklı olmalı ve tüketicinin var olan algıları ile uyumlu olmalıdır. Yeni bir üniversitenin Türkiye’nin en iyi üniversite iddiası algı ile uyumlu olmadığı için başarılı sonuç vermesi mümkün değildir. Kurumsal itibarın aşamalı olarak bir strateji çerçevesinde geliştirilmesi gereklidir.

Pazarlama faaliyetleri temelde müşterilere en iyi değeri sunabilmek için yapılır. Müşterilerin elde ettikleri faydaların katlandıkları maliyetlerden fazla olduğunu düşüncelerine algılanan müşteri değeri denir (Kotler ve Keller, 2009: 160). Müşteri için değer yaratma, müşterinin neleri istediği ve ürünü satın alıp kullandıktan sonra neyi elde ettiği ile ilgilidir (Tekin ve Çiçek, 2005: 66). Bu sebeple üniversiteler daha tercih edilir olmak için öğrencilerin beklentilerini öğrenmekte ve bu beklentileri ne oranda karşılayabildiklerini ölçmektedirler. Ayrıca başarılı öğrencilere çeşitli burslar ve hediyeler vererek öğrencilerin tercihini etkilemeye çalışmaktadır. Hem devlet üniversiteleri hem de vakıf üniversiteleri kendilerini tanıtılabilmek için ciddi çaba ve kaynak harcamaya başlamışlardır.

Yücebaş (2011), üniversite kavramı ile reklam kavramı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmasında; üniversitelerin yaptığı reklamların öğrencilerin üniversite ile olan ilişkilerini “sıradan bir alışveriş esnasında olduğu gibi, maksimum faydayı sağlayacak etkinlikte geçmeli, öğrencilerin yaşam deneyimlerinde muhakkak paraya, işe ve gelecekte kullanılacak bir pratik yarara tahvil edilebilir” niteliğe dönüştürdüğünü belirtmektedir. Üniversitelerin gazete ve dergilere verdiği ilanlarda en çok yurt dışı olanakları, kariyer olanakları, burslar ve nitelikli eğitim vaat ettikleri bulunmuştur (Yıldız, 2014: 166). Üniversiteler küreselleşmenin getirdiği hızlı ve rekabetçi gelişmelerden etkilenmekte ve söylemlerini bu şekilde kurmaktadır. Üniversiteler tanıtımlarında en çok gelecek, dünya, başarı ve tercih kelimelerini kullanmıştır (Yıldız, 2014: 165).

Bu bağlamda çalışmanın amacı Türkiye'deki üniversitelerin kendilerini nasıl tanımladıkları ve tanıtım faaliyetlerinde ürettikleri söylemin tespit edilmesidir. Bu sebeple 6 üniversitenin tanıtım filmi incelenmiştir. Üniversitelerin tanıtım filmlerinin seçilme gerekçesi, tanıtım filmlerinin çok sayıdaki kişiye ulaşması, mesajın oluşturulmasındaki tüm kontrolün üniversitede olması, görsel ve işitsel mesajların birlikte kullanılabilmesidir. İnternet hızla gelişerek özellikle sosyal medyanın etkisi ile büyük bir pazarlama ve reklam kanalına dönüşmüştür. Ayrıca internet tanıtımlarında yayıncıya komisyon ödemek zorunda olmamak, içeriği hızlı bir şekilde değiştirebilmek, hızlı geri bildirim almak ve geniş bir coğrafyada bölünmüş pazarlara hitap edebilme olanakları bulunmaktadır (Babacan, 2015: 117-118). Bu gibi olanaklar internet üzerinden yapılan tanıtım ve reklam faaliyetlerini üniversiteler için kullanışlı hale getirmektedir. Bu çerçevede üniversiteler kendilerini anlatırken tanıtım filmlerinde diğer tanıtım araçlarına göre daha fazla seçeneğe sahip olabilmektedirler. Araştırmanın sonuçlarında üniversitelerin pazarlaması üzerine çalışacak araştırmacılara ve üniversitelerin tanıtımı konusunda çalışan uygulamacılara öneriler bulunmaktadır.

2. YÖNTEM

Üniversiteler “devlet üniversitesi/vakıf üniversitesi”, büyükşehirlerde kurulan, büyükşehirler haricinde kurulan ve 2000 yılı öncesinde kurulan-2000 yılı sonrasında kurulan olmak üzere üç niteliğe göre sekiz kategoriye ayrılmışlardır (Tablo 1). Üniversitelerin ilk ayrımı üniversitenin devlet veya vakıf üniversitesi olmasına göredir. Üniversitelerin devlet ve vakıf üniversitesi olması üniversitelerin tanıtıma ayırabileceği bütçeyi, öğrencilere üniversiteyi tercih etmeleri için önereceği faydaları etkileyecektir. İkinci ayrım ise üniversitenin kuruluş tarihidir. Bu ayrım ise üniversitenin köklü bir üniversite olarak görülmesini etkileyebilir. Bu durum yeni kurulan üniversitelerin öğrencilerde bilinirlik oluşturmak ve tercih edilebilmek için kuruluşu daha eskiye dayanan üniversitelerden farklı bir söylem üretmesine yol açabilir. Üçüncü ayrım ise üniversitenin kurulduğu şehrin büyüklüğüdür.

Tablo 1. Üniversitelerin Kategorilere Göre Ayrımları ve Her Kategoriden Seçilen Üniversite

Kuruluş	Devlet Üniversitesi		Vakıf Üniversitesi	
	2000 öncesi	2000 sonrası	2000 öncesi	2000 sonrası
Büyükşehir (Üniversite sayısı)	(43), ODTÜ	(18), Bursa Teknik Üni.	(20), Koç Üni.	(56), Hasan Kalyoncu Üni.
Büyükşehir dışı (Üniversite sayısı)	(10), Cumhuriyet Üni.	(38), Yalova Üni.	0	0

Araştırmada üniversitenin kurulu olduğu şehrin 2016 yılında büyükşehir olup olmamasını göz önünde bulundurulmuştur. Öğrencilerin üniversite seçimlerini şehrin büyüklüğüne ve imkânlarına göre yaptıkları varsayılmıştır. Büyükşehirlerde kurulan üniversiteler diğerlerine göre pek çok yönden daha avantajlıdır. İlk olarak şehrin imkânları ve bilinirliği onların tercih edilmesini kolaylaştırmaktadır. Buna ek olarak büyük şehirlerde yaşayan ve şehir dışına çıkma isteği bulunmayan büyük bir nüfusun önceliği buldukları şehirlerdeki bu üniversiteler olmaktadır. Büyükşehirler haricinde kurulan vakıf üniversitesi bulunmadığı için iki kategoriye ait üniversite bulunmamaktadır. Her bir

gruptan bir üniversite seçilerek toplamda 6 üniversite seçilmiştir. Seçim işlemi her bir gruptan bir üniversite olacak şekilde yargısal olarak belirlenmiştir. İncelenen tanıtım filmleri, çalışma esnasında üniversitelerin kendi internet sitelerinde veya üniversitelerin kurumsal sosyal ağlarında güncel olarak yayında olan tanıtım filmleridir.

2.1. Araştırmanın Kısıtları

Araştırma Türkiye’de bulunan tüm üniversiteleri temsil kabiliyetinde değildir. Örneklem grubunu oluşturan altı üniversite birbirinden farklı özelliklere sahip şehirlerden seçilerek olabildiğince çeşitlilik ve temsil gücü sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırma 2016 yılı haziran ayında üniversitelerin kurumsal internet sitelerinden ulaşılabilen tanıtım filmlerinden oluşmaktadır. Üniversiteler genellikle her yıl veya iki yılda bir tanıtım filmi hazırlamaktadır. Üniversiteler kendilerini tanımlarken çok farklı mecralar kullanmaktadır ve bu mecralarda verilen mesajların içerikleri tam olarak bir diğeriyle örtüşmeyebilmektedir.

2.2. İnceleme Yöntemi – Göstergebilim ve Söylem Analizi

Günümüz dünyası görsel iletişimin hâkim olduğu bir kültüre sahiptir. Gündelik yaşam tüketici olarak konumlandırılan bireyler için düzenlenmiş sayısız görsel metinle doldurulmuş, bireyler ise günlük rutinleri içinde bu metinlere bilinçli, istekli veya istemleri dışında ve bilinçsiz olarak maruz kalmaktadır. Özellikle sosyal medyanın yaygınlaşmasının ardından görsel mesajlarda niceliksel bir artış olmuş, kurgusal içerik ile belgesel içerik, reklam amaçlı üretilmiş metinle sıradan bir metin birbiri ile iç içe geçmiştir. Görsel iletişimde ve reklam platformlarında kitle iletişim araçlarının baskınlığı azalmıştır. Özellikle davranışsal reklamcılık uygulamaları ile sosyal medya üzerinde doğru hedef kitleye ulaşmak çok daha kolay hale gelmiş ve akıllı telefonlarla birlikte hızla gelişen dijital reklam medyaları, bu mecralar için üretilen içerikleri belirgin biçimde önemli hale getirmiştir. Üniversiteler artan oranda sosyal medya üzerinden gençlere yönelik reklam ve tanıtım faaliyetleri gerçekleştirmekte, dijital ortamlarda yapılan tanıtımlar, gençler ile üniversiteler arasında önemli bir iletişim sağlamaktadır.

Her türlü görsel metin bir kodlamayı dolayısıyla bir söylemi barındırır. Ancak bu çalışmada reklam filmleri yerine tanıtım filmleri incelenmiştir. Çünkü her ne kadar tanıtım filmleri de bir dizisellik (seçme) ve dizimsellik (birleştirme) sürecini, dolayısıyla kurguyu barındırsa da reklam filmlerinin kurgusal yapısına oranla izleyicide belgesel formuna daha yakın bir tür/anlatı izlenimi uyandırmaktadır. Bu nedenle tanıtım filmlerinin gerçeklikle ilişkisi daha az sorgulanmaktadır.

Bu bağlamda örneklem kümesini oluşturan üniversitelerin internet siteleri incelenmiş, üniversite sitelerinde fiilen yayında olan filmler dışında herhangi bir metin kullanılmamıştır. Bu filmler üniversitelerin kurumsal sitelerinden veya buradan bağlantı verilen kurumsal sosyal medya hesapları üzerinden indirilerek, işlevsel/tematik kareleri ayırt edilmiş ve göstergebilimin analizi yoluyla anlam ortaya çıkarılmıştır.

Göstergebilim, dilbilimci Saussure tarafından ortaya konmuş yapısalcı bir metin analiz yöntemidir. Metnin yapısal unsurlarına bölünerek anlamın ortaya çıkarılabileceğini

savunan Saussure, çalışmalarını dilbilim çalışmalarında yoğunlaştırmıştır. Yapısalcı çalışmalarla birlikte gelişen göstergebilim, altmışlı yıllardan itibaren dil ve söyleme yönelik yoğunlaşan çalışmalarda birçok araştırmacı tarafından ele alınmış ve görsel metinlerin analizinde yaygın olarak kullanılan bir yöntem olarak kabul edilmiştir (Sözen, 2013).

Bir iletişim unsuru olarak gösterge, gösteren ve gösterilen olarak ikiye ayrılır. Kodlanmış bir mesaja dönüşen gösteren, nesne olarak bir gösterilene işaret eder. Ancak göstergede kullanılan diğer kodlar (kamera açısı, renk, bağlam v.b.) göstereni diğer göstergelerle ilişkiye sokarak, düz anlamın yanına anlamı zenginleştiren yan anlamları, kültürel kodları, alegori ve metonimleri ekler. Böylece bir gösteren yayılan bir söylemin parçası haline gelir ve farklı bağlamlarda farklı anlamlar üretir. Bu nedenle göstergebilimciler metni sabit bir kavram olarak değil, kodlayıcı, metin ve kod açıcı arasında bir müzakere olarak adlandırmıştır. Metni oluşturan göstergeler paradigması ve düzenleniş biçimleri göstergebilimin inceleme alanıdır (Fiske, 2013; 121-130).

Söylem ise baskın kültürün ve düşünce biçiminin kendini değişik metinlerde ifade ediş biçimidir (El-Nawawy & Elmesry, 2016). Büyük anlatılar doğrudan anlatım yoluyla üretilmezler, sosyokültürel yaşamın değişik yönlerine dağılarak farklı öznelerin metin kurma biçimlerinde tekrar üretilirler. Göstergebilim bir metinde ne söylendiğine yoğunlaşırken, söylem analizi bir düşüncenin kendini mikro düzeyde nasıl ifade ettiğine yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda göstergeler bu ifade ediş biçiminin ürünüdür, bu nedenle bir bağlamda ele alınmalıdır. Söylem sadece söylenende değil, mesajların oluşturduğu tematik bütünlüklerde ortaya çıkar. Bütün özneler “BİZ” kurgusunu örerken kendi olumlu niteliklerini ön plana çıkaracaktır bu da kendini en fazla temalarda ele vermektedir. Bu bağlamda anlamı oluşturan ikinci söylem unsuru tanım düzeyi ve ayrıntı derecesidir. Bütün özneler kendi olumlu yönlerini daha iyi tanımlamak ve daha ayrıntılı anlatmak eğilimindedir. Bu ayrıntı bütünlüğü de tematik parçaları oluşturur (Dijk, 2015: 55).

Söylemlerin kurumsal kimlik oluştururken üyelerine belirli cevaplar üretmesi gerekmektedir. Kurum kimliği ancak üretilen bu söylemin ördüğü “BİZ” kavramının belirginliği ile aktarılabilir. Söylemler şu soruları cevaplayarak varlıklarını güçlendirir;

- (i) Üyelik ölçütleri: Kimler ait (değil)?
- (ii) Tipik etkinlikler: Ne yapıyoruz?
- (iii) Genel amaçlar: Ne istiyoruz? Bunu niçin yapıyoruz?
- (iv) Kurallar ve değerler: Bizim için iyi ya da kötü olan nedir?
- (v) Durum: Ötekilerle ne tür ilişkilere sahibiz?
- (vi) Kaynaklar: Kim(ler) grup kaynaklarımıza ulaşma hakkına sahip (Dijk, 2015: 28)? Bu soruların net olarak cevaplanması grup kimliği ve davranış modelinin ortaya çıktığını göstermektedir.

Bu bağlamda tanıtım filmleri incelenirken, iletişim esnasında belirtilmeyen herkesin biliyor kabul ettiği ortak alana ait içerikler incelenmeyecektir. Bunun yerine söylem bazında tematik bütünlükleri ve ayrıntı düzeyleri içinde önemli bir biçimde ayrılan bölümler ve bu bölümleri temsil edebilecek göstergeler incelenecektir.

3. ÜNİVERSİTE TANITIM FİLMLEİNİN İNCELENMESİ

3.1. Orta Doğu Teknik Üñiversitesi

Tanıtım filmi (ODTÜ, 2014), Türk Bayrağı ile ODTÜ logosunun yer aldığı bayrağın birlikte dalgalanışı ile açılmaktadır (Resim 1). Alt açından gerçekleştirilen bu çekim bayrakları yüceltmekte, dalgalanma ve renklerin birlikteliği yüceltmenin yanı sıra ODTÜ ile Türkiye arasında sembolik bir bağ kurmaktadır. Milliyetçiliđin klasik bir tasviri olarak okunabilecek bu metin takip eden sekanslarda sürekli vurgulanan küresel değerler, metropol, ulus üstü eğitim ve hedefler gibi kavramla desteklenmekte ve milliyetçiliği daha sivil, evrensel değerleri destekleyen bir unsur olarak ön plana çıkarmaktadır. Bu söylem filmin açılışında yazıyla da vurgulanan “Bizler dünyayı değiştirebiliriz” sloganıyla özetlenmekte, “Biz” kavramı küresel hedefleri olan, evrensel bir dünyanın parçası olarak konumlandırılmaktadır.

Resim 1. Türk Bayrağı ve ODTÜ Logosu

“Biz” kavramı anlatıda birçok yapısal unsurdan yararlanılarak üretilmekte ve hedef kitle ulus üstü bir coğrafyayı kapsayacak şekilde genişletilmektedir. Bu noktada sesin ve anlatıcının konumlandırılışını özellikle incelemek gerekmektedir. Filmde anlatıcı olarak dış ses yalnızca sekansların açılış sahnelerinde kullanılmıştır. Bunun dışında anlatıcı olarak dış ses kullanılmamış üñiversitenin paydaşları olarak öğrenciler ve öğretim üyeleri özne konumuna geçirilmiş, anlatım onların üzerinden gerçekleştirilmiştir. Öğretim üyeleri ve öğrencileri anlatıcı olarak kullanan anlatı yapısı, dış sesin nesneleştirici ve yabancılaştırıcı etkisinden kurtulmuş ve daha eşitlikçi bir söylem oluşturmuştur. Biz kavramı sadece öğretim üyelerini ve öğrencileri özne olarak kullanmamış, öznel arasında da eşitlikçi bir yapı sergilenmeye özen gösterilmiştir. Öğrenci ve öğretim üyelerinin anlatıcı olarak kullanıldığı sahnelerde gerek cinsiyet gerek uyruk açısından “biz” kavramı eşitlikçi ve ulus üstü bir konumda kullanılmıştır.

Resim 2. Yabancı Uyruklu Öğretim Üyesi

Resim 2’de görüldüğü gibi ODTÜ’yü anlatan “biz” kavramı örülürken yabancı uyruklu bir öğretim üyesi, İngilizce konuşmaktadır. Bu göstergede *gösterilenin* düz anlamı yabancı uyruklu öğretim üyesi iken, *gösterilenin* yan anlamı ulus üstü değerleri ve evrenselliği betimlemektedir. Benzer söylemleri öğrencilerin üniversiteyi anlattığı sahnelerde de görmek mümkündür. Anlatım esnasında ses ile aktarılan uluslararası eğitim, projeler, programlar, öğretim üyesi yetiştirme gibi unsurlar çekimlerde fotografik olarak sürekli desteklenmiştir. Resim 2 ve Resim 3 birlikte incelendiğinde her iki göstergede de benzer bir yapısal dilin kullanıldığı görülmektedir. Her iki kullanımda da yabancı uyruklu özneler ODTÜ yerleşkesinde yaşanan gündelik yaşamın sıradanlığı içinde çerçevelenmiş ancak alan derinliği bir anlatım unsuru olarak ön plana geçmiştir. Diyaframın açık kullanılması ile bilinçli olarak daraltılan net alan bölgesi, fotoğraf dilinde önemli bir yapısal unsurdur. Diğer alanları bulanıklaştırarak, bakılması ve görülmesi gereken alanı vurgulayan bu yöntem fotoğraf dilinin en önemli anlatım araçlarından biridir. Her iki uygulamada da alan derinliği dar tutulmuş böylece yabancı uyruklu ODTÜ’lüler nesnel konuları içinden ayırıştırılarak vurgulanmıştır.

Resim 3. Yabancı Uyruklu Öğrenci

Filmin açılışında “bilgi ve öğrenme metropolü” sloganıyla daha önce de bahsedilen ulus üstü ve kozmopolit değerlere atıf yapan söylem, ODTÜ kimliğini oluştururken geçmiş ve köklülüğe yaptığı vurgu ile kurumsal kimliğini topluma ve tarihe yaslamaktadır. “Bilgi ve öğrenme metropolü” sloganının belirsiz zaman ve coğrafyası hemen arkasından gelen “1956’dan beri” cümlesi ile tamamlanmakta ve ODTÜ’nün tarihsel ve toplumsal boyutlarına vurgu yapılmaktadır. Resim 4’te anlam oluşturan unsur fotoğrafın siyah beyaz oluşudur. Göstergenin düz anlamı bir araya gelmiş bilim insanları iken, siyah beyaz fotoğrafın ürettiği yan anlam tarihselliğe vurgu yapmakta ve ODTÜ’nün köklü geçmişini vurgulamaktadır. Filmin biçimsel söylemi tam olarak bu köklü geçmiş ile evrensel değerlerin bir arada olmasından doğmakta ve bu söylem sürekli vurgulanmaktadır. Resim 5, geçmiş ve gelecek ile filmin başında vurgulanan sivil milliyetçiliği bir araya getirmektedir. ODTÜ yerleşkesinde yer alan müze ve koleksiyonların anlatıldığı karede bu ana kadar bahsedilen bütün göstergeler bir araya gelerek filmin söylemine eklenmektedir. Bir kadın anlatıcının arkasında Türkiye modernleşme sürecinde sembolik değeri çok yüksek olan göstergeler kullanılmıştır. Bu göstergelerin, gösterileni olarak Devrim arabaları tarihselliğe ve köklülüğe vurgu yapmaktadır. Sağ tarafta yer alan beyaz Devrim Arabaları sıradan iki araç ve koleksiyon unsuru olmanın ötesinde metaforik anlamlar barındırmaktadır. Bu göstergelerin yan anlamı; modernleşme çabası, ağır sanayi hamleleri ve dünyada merkez ülkeler konumuna yükselme arzusunu barındırmakta ve modernleşmeci cumhuriyetin temel motivasyonunu yansıtmaktadır. ODTÜ’ de bu süreçte kendini lokomotif olarak konumlandırmaktadır. Bu karede kullanılan kadın figürasyonu ile devrim arabalarının çağrışımları bir araya geldiğinde, gelenekten evrenselliğe uzanan bir sürecin, ODTÜ kimliği ile özdeşleştirildiği görülmektedir.

Resim 4. Gelenek Vurgusu

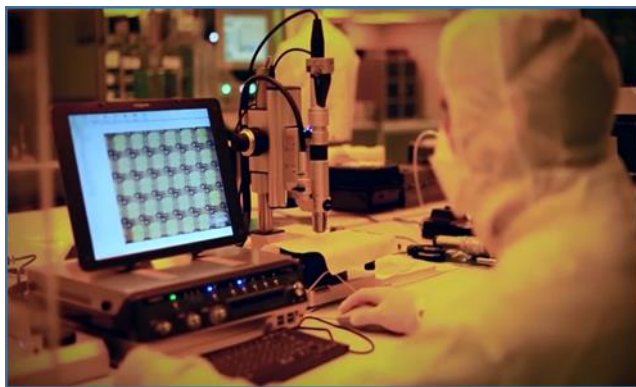
ODTÜ evrensel dünyaya, geçmişinden aldığı güç ile kurguladığı kozmopolit “biz” ile dâhil olmaktadır. Bu noktaya kadar geçmiş ile evrensel gelecek, paydaşlar ve özne olarak öğretim üyeleri ve öğrenciler arasında bir eşitlik ve denge, göstergeler aracılığı ile kurulmuştur. Film boyunca dengelemeye çalışılan ve göstergelerle sürekli vurgulanan bir diğer unsur; teknoloji ve doğa birlikteliğidir. Film boyunca içerik olarak teknolojinin

temsil edildiği Resim 6'ya benzer birçok karenin yer aldığı görülmektedir. Yüksek Teknolojiye dayalı laboratuvarlar, karmaşık kablolar, bilgisayarlarda yapılan karmaşık hesaplar. Resim 6'da da görüldüğü gibi alan derinliği bu tür çekimlerde bilgisayarı ve teknolojiyi vurgulayacak şekilde kısıtlanmakta, bilimsel çalışmanın yüksek teknolojiye dayalı doğası vurgulanmaktadır. Bu noktada bir diğer sinematografik unsur olarak kurgu ön plana geçmektedir. Dilbilim çalışmalarında tümce dizimi, kelimelerden bağımsız olarak söylemi oluşturan bir unsurdur (Dijk, 2015, s. 64). Buradan hareketle, dil kavramlarına benzetmek gerekirse çekimler kelime ise, kurgu bu kelimelerin sıralanış biçimidir ve filmografide anlamı oluşturan temel dinamiklerden biridir. Bütün film boyunca Resim 6'daki yapıya benzeyen yüksek teknoloji görüntülerini ya doğa içindeki etkinlik görüntüleri ya da Resim 2'deki gibi mimari, doğa ve ışığın uyumunun vurgulandığı mimari niteliği ön planda olan çekimler takip etmektedir. Böylece salt iktisadi bir bilim ve teknoloji değil, insan ve doğayla uyum içinde olan bir teknoloji vurgulanmaktadır.

Resim 5. Devrim Arabaları ve Sergi

Resim 6. Yüksek Teknoloji

Özetlemek gerekirse, ODTÜ kurumsal kimliğini, köklü bir geçmiş ile evrensel değerlere dayalı bir kozmopolit gelecek arasında konumlandırmaktadır. Modernleşmeci milliyetçilik ile ODTÜ kimliği arasında tarihsel bir bağ kurulmakta, insana ve doğaya saygılı, sürdürülebilir bir modernlik vurgulanmaktadır. Filmde yansıtılmaya çalışılan bu temaların, filmografik anlatım unsurlarıyla da desteklendiği görülmektedir.

3.2. Bursa Teknik Üniversitesi

Bursa Teknik Üniversitesinin (BTÜ, 2015) tanıtım filminde de ODTÜ tanıtım filminde rastlanan kurumsal kimlik ile Türk Bayrağı'nı bir araya getirme uygulaması devam etmektedir. Ancak ODTÜ, Türk Bayrağı ile birlikte kendi ambleminin yer aldığı bayrağı kurumsal kimlik olarak kullanırken, BTÜ uygulamasında Türk Bayrağı ile kuruma ait bir binanın birlikte görselleştirildiği görülmektedir. Bu durum 2000 sonrası kurulan üniversitelerin tanıtım materyallerinde belirgin bir biçimde göze çarpmaktadır. Bina ve teknolojik altyapının vurgulanışı bir yeterliliği ispatlamaya çalışırken aynı zamanda yapılanma aşamasında oluşu da vurgulamaktadır. Bu durum film esnasında teknolojinin görselleştiriliş biçiminde de görülmektedir.

Resim 7. BTÜ ve Türk Bayrağı

Resim 8'de belirgin bir biçimde görüldüğü gibi teknolojik aygıt artzamanlı ya da eşzamanlı herhangi bir bağlama dâhil edilmeksizin, salt varlığı sebebi ile görselleştirilmektedir. Daha önce ODTÜ örneğinde teknolojinin kurgu yoluyla doğa ve insan ile ilişkilendirildiğini ve anlamın burada belirlediği belirtilmişti. Ancak Resim 8'de aygıt tek başına yüceltilmekte, anlatılan unsur herhangi bir dizisel ya da dizimsel bağlama oturtulmamaktadır. Teknolojik cihazlar ve laboratuvarlar tanıtım filminin çeşitli yerlerinde dikkati çekmektedir. Teknoloji gösterimine özellikle bir vurgu söz konusudur. Bina ve teknolojik altyapıya yönelik bu vurgu daha önce de belirtildiği gibi 2000 sonrası kurulan birçok üniversitenin tanıtım materyalinde dikkat çekmektedir.

Resim 8. Teknoloji Gösterimi

BTÜ tanıtım filminde dikkat çeken bir diğer unsur anlatımın şehrin olanakları ile başlamasıdır. Yeni kurulan birçok kurum henüz altyapı yatırımlarını tamamlama aşamasında olduğu için belirgin bir kurumsal kimliği bulunmamaktadır. Bu nedenle BTÜ (ve diğer yeni üniversitelerin) genel olarak anlatımlarına buldukları şehrin tarihsel önemine ve var olan olanaklarını dâhil ettikleri, şehrin olanaklarını kurumsal kimliklerine dâhil etmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu durum, metinde uydudan Türkiye'nin ve Türkiye'de Bursa şehrinin stratejik konumunu vurgulamaya yönelik bir görsel uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Resim 10'da yine üniversiteden bağımsız olarak şehrin bir olanağının, kurumsal kimliğe aktarılma çabası belirmektedir. Bu uygulama ODTÜ örneği ile kıyaslandığında ağırlıklı olarak Ankara'da yerleşik olan ODTÜ'nün tanıtım filminde Ankara'dan ve başkent in olanaklarından hiç bahsetmediği, sadece kendi olanaklarını ön plana taşıdığı görülmektedir. Yeni kurulan üniversitelerin altyapı yatırımları tamamlandıkça, şehre yapılan vurgunun azalıp, yerleşkeye yapılan vurgunun artacağı öngörülebilir.

Resim 9. BTÜ ve Uydudan Görünüm

Filmde anlatımın sadece dış ses aracılığı ile gerçekleştirildiği ve herhangi bir diegetik sese rastlanmadığı görülmektedir. Bu durum da filmin belgesel yapıdan, kurgusal yapıya yaklaşmasına yol açmaktadır. Tanıtım filmlerinde bütün anlatımın, her şeyi bilen bir üst anlatıcı ses tarafından gerçekleştirilmesi hem inandırıcılık sorununa yol açmakta hem de paydaşlar ve izleyenler arasında etkileşim olanağını ortadan kaldırmaktadır.

Resim 10. Şehrin Ulaşım Olanakları

Yapılanma aşamasında olan üniversitelerde göze çarpan bir diğer unsur, paydaşlardan öğretim elemanlarına yapılan vurgunun öğrencilerden fazla olmasıdır. Bu durum öğretim üyesi yeterliliğini göstermeye yönelik bu girişim olarak değerlendirilebilir. Yabancı dil eğitimi ve uluslararası standartlara uygunluk vurgulanmaktadır. Resim 11’de dersliğin köşesine yerleştirilmiş olan kamera, öznel bir görüş açısını kullanmakta, izleyiciyi dersliğin doğal akışına dışarıdan bakan bir konuma yerleştirmektedir. Eğitim hayatının günlük rutini içinde vurgulanan yabancı uyruklu hocalar ile yabancı dil eğitimi söylem olarak burada kalmakta ve ulus üstü, evrensel herhangi bir değere atıf yapılmamaktadır.

Resim 11. Yabancı Dil Eğitimi

Öğretici kadrosuna ek olarak görselleştirmede bürokratik hiyerarşi ve ilişkilere de vurgu yapılmaktadır. Üniversite yönetim kadrosunun görselleştirildiği Resim 12 film içinde dikey kamera hareketi ile görselleştirilmekte ve ast-üst ilişkisini vurgular nitelikte kullanılmaktadır. Buna ek olarak “U” tipi oturma düzeni tam olarak ortalanarak vurgulanmış ve hiyerarşinin tepesi, çerçevede kurulan üçgenin tepesine yerleştirilmiştir.

“U” tipi oturma düzeni demokratik bir yapı içerisinde hiyerarşinin net olarak belli olduğu bir düzendir. Buna ek olarak karede kurulan üçgen kompozisyon bürokratik piramide yapılan vurguyu güçlendirmektedir.

Resim 12. Hiyerarşik Yapı

BTÜ örneğinde (diğer üniversite örneklerinde de benzer uygulamalar mevcuttur) şehir bürokrasisi ile kurulan ilişki, ayırt edici bir özellik olarak vurgulanmaktadır. Resim 13’te görüldüğü üzere Üniversite yönetimi şehrin sivil veya asker bürokratları ile birlikte görselleştirilmekte, bu ilişkiler tanıtım filminde vurgulanmaktadır. Bu durum altyapı sorunlarını çözmeye çalışan yapılanma aşamasındaki üniversitelerin, şehir yönetiminin desteğine duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Normal koşullar altında bir üniversite tanıtım filminin hedef kitlesi o üniversitenin potansiyel öğrencileri ve onların aileleri olarak kabul edilebilir. Bu, hedef kitleyi ilgilendirmeyen bürokratik ilişki vurgusunun, şehrin altyapı olanaklarından yararlanmak isteyen üniversite yönetimlerinin paydaşlara yönelik bir halkla ilişkiler faaliyeti olarak kabul edilebilir. Üniversiteler yerleşiklik kazandıkça, bürokratik ilişkilere yapılan vurgunun tanıtım faaliyetlerinden çıkacağı kabul edilebilir.

Resim 13. Bürokratik İlişkiler

Öğrencilerin üniversite eğitimleri sırasında, aldıkları eğitimler, öğrendikleri bilgisayar programları, yaptıkları projeler ve stajlarla işverenin aradığı kişilere dönüşeceklerinden bahsedilmektedir. Tanıtım filmi “Bilimi geleceğe taşıyan yenilikçi devlet üniversitesi”

sloganıyla sona ermektedir. Ancak ekranda “yenilikçi devlet üniversitesi” kısmı yazıyla vurgulanmıştır. Buradan hareketle özellikle büyük şehirlerde yeni kurulan devlet üniversitelerinin öğrenciler tarafından vakıf üniversiteleri ile karışması söz konusu olabileceği endişesinin taşındığından bahsedilebilir.

3.3. Koç Üniversitesi

Finansmanı devlet tarafından sağlanmayan vakıf üniversitelerinde en önemli kaynak öğrencilerin aldıkları eğitim karşılığında ödedikleri ücret olmaktadır. Bu durum üniversitelerin söylemini farklılaştırmaktadır.

Koç Üniversitesi tanıtım filmi (2013) tematik unsurlarıyla bir bütün olarak incelendiğinde popüler bir anlatımın filme hâkim olduğu ve tanıtım filminin, reklam söylemine yaklaştığı görülmektedir. Filmin anlatımı diegetik olmayan elektronik bir müzik eşliğinde gerçekleştirilmektedir. Müziğin türü ve yüksekliği bir fon müziği olmanın dışında bir anlatım unsuru olarak belirlemektedir. Bu elektronik müzik, yine diegetik olmayan bir anlatıcı ile birlikte kullanılmıştır. Bu tanıtım filminde dış ses belgesel film dilinde olduğu gibi konuyu veya nesneyi anlatmamakta, seyirciyi bilinçli olarak yönlendirmeye yönelik kurgusal bir yapı sergilemektedir. Olaylar, konular ve üniversite hakkında öznel yorumları belirgin bir biçimde yapan bu dış ses, paydaşların diegetik anlatımlarıyla desteklenmekte ve reklamcılık kavramsallaştırmasında “sonuçtan etkilenme durumuna göre kaynak kullanımı” örneğini oluşturmaktadır. Dış sesin belirgin yönlendirmesi, elektronik müzikle birleşerek reklam filminin kurgusal dünyasına yaklaşmaktadır. Üniversite olanakları olarak; kampüs, oryantasyon süreci, çift ana dal, sosyal sermaye, akademisyenlere yakınlık gibi unsurlar bu diegetik olmayan sesin yönlendirdiği sekanslarda öğrenciler tarafından özne olarak anlatılmaktadır. Filmde yer alan tüm unsurların hedef kitle olarak öğrencinin merkeze konduğu ve onun bakış açısına göre söyleme döküldüğü görülmektedir.

Resim 14. Popüler Bir İkonografi Olarak UGG Botlar

Filmde görülen bir diğer önemli unsur eğlenceli gençlik, rahatlık, sosyallik gibi kavramların gerek süre gerek içerik olarak ön plana çıkmış olduğudur. Resim 14 filmin açılış sekansında kullanılmıştır. Burada gösterilen olarak deri koltuklar ve UGG marka botlar karşımıza çıkmaktadır. Her iki nesnede yan anlamları güçlü olan nesnelere. Deri

koltuklar rahatlık ve lüksü çağrıştırmaktadır. UGG marka botlar ise gençlikle özdeşleşmiş sembolik nesnelere. Pop yıldızları tarafından çok tercih edilen bu botlar sosyal medya paylaşımları ile küresel bir üne kavuşmuş; gençlik, rahatlık, özgürlük gibi simgesel bir fetişe dönüşmüştür.

Resim 15. Yazı Tipinin Kullanımı

Filme hâkim olan popüler unsurlar yazı tipi ile de desteklenmiştir. Resim 15’de görüldüğü gibi üniversite mimarisi ritmik ve paralel çizgileriyle derin bir arka plan oluşturmaktadır. Bu paralel çizgiler mimari derinliği artırırken, zamansal sürekliliği de vurgulamaktadır. Bu arka planın önünde bir paydaş olarak öğrenci üniversitesini anlatmaktadır. Ancak burada en önemli unsur yazı tipi olarak belirlemektedir. Tanıtım filmi boyunca düzenli font ailelerine ait olmayan, popüler ikonografiden alınmış bir yazı tipi kullanılmıştır. Film boyunca üniversitenin mimarisi derin ve güçlü bir beton blok olarak kullanılmış, ön planda ise elektronik müzik ve “pop” bir yazı türü ile gençlik “motifi” yer almıştır.

Resim 16. Yabancı Öğretim Üyesi Gösterimi

Yurtdışı ile ilişkiler bu filmde de belirgin bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Birçok mezun öğrenci, dünyanın önde gelen üniversitelerinde aldıkları lisansüstü eğitimlerinde Koç Üniversitesi'nin payını vurgulamakta ve Koç Üniversitesi'nde alınan lisans eğitimini “yurtdışı lisansüstü eğitim” için önemli bir kapı olarak vurgulamaktadır. Yabancı öğretim üyeleri bu tanıtım filminde de anlatıma dâhil edilmiş ancak tanıtım filminin söylemine

uygun olarak, öğrenci ile yakın ilgi bağlamında öznelştirilmiştir. Resim 16’da görüldüğü gibi yabancı öğretim üyesi Koç Üniversitesi’nin köklü kurumsal yapısını vurgulayan siyah beyaz resimler önünde görselleştirilmiştir. Siyah beyaz fotoğraf sergisi ve oluşturulan derin perspektif bu köklülüğe vurguyu arttırmaktadır. Ancak burada yabancı öğretim üyesi bilimden, üniversiteden ya da Türkiye’den değil öğrenci ile kurduğu ilişkiden bahsetmektedir. Öğrencilerin hocalarıyla rahatça ilişki kurabilmesi tanıtım filmi boyunca birçok kez vurgulanmıştır (bkz Resim 17).

Resim 17. Akademisyen Öğrenci Etkileşimi

Popüler ikonografi ve öğrenciye yönelik hizmet ve eğitim vurgulandıktan sonra bilimsel çalışmalar işlenmiş ancak bu görselleştirme de popüler ikonografiye yaklaştırılmıştır. Çalışmalar görselleştirilirken bilimsel görselleştirmenin ağır simgeleştirmelerinden, karmaşık laboratuvar ve anlaşılmaz cihazlardan uzak durulmuştur. Öğrencilerle birlikte yapılan çalışmalar ile akademisyenler tarafından alınan patentlerin anlatıldığı sahnede akademisyen ve öğrenci birlikteliği vurgulanmakta, akademisyenin elinde tuttuğu kahve kupası bilimsel çalışma ile gündelik yaşamı birbirine yaklaştırmaktadır (Resim 18). Böylece bilimsellik ve laboratuvar hedef kitle olarak öğrenciye yaklaştırılmış ve katı normatif yapısından uzaklaştırılmıştır.

Resim 18. Bilimsel Çalışmada Akademisyen-Öğrenci Gösterimi

Üniversitede yapılan projelerden, bu projelerin disiplinler arası olmasından bahsedilmiştir. Yapılan projeler ve sonunda alınan patentlerin öğrencilerle birlikte

alındığı vurgulanmıştır. Araştırmaları ideallerle ilişkilendirmektedirler. İş bulma ve yurtdışı eğitim olanakları üzerindeki vurgu yoğundur. Üniversite öğrencilerine gelecekteki belirsizliklere karşı çok yönlü gelişme, yeni koşullara uyum kabiliyeti kazandırma iddiasındadır.

Resim 19. Kampüs-Doğa Gösterimi

Kampüs ve yurt olanakları vurgulanırken yine öğrenci merkezli bir dil kullanılmış ve eğlence, imkânlar, sosyal aktiviteler yoğun olarak vurgulanmıştır. Burada kampüs yapısına yönelik vurgu önemli bir boyut kazanmaktadır. Resim 19’de görüldüğü üzere yerleşkenin yapısı ve doğa içinde oluşu vurgulanmakta ve yine görselden anlaşıldığı üzere yerleşkenin şehir dışında ve doğa içinde kendine yeten bir yapı oluşu vurgulanmaktadır. Yerleşke İstanbul’da olmasına rağmen İstanbul’un kimlik ve olanaklarına yönelik hiçbir vurgu yoktur. Şehir dışında bulunmak olumlu bir unsur olarak ön plana taşınmaktadır.

3.4. Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Hasan Kalyoncu Üniversitesi 2008 yılında Gaziantep ilinde kurulmuş bir vakıf üniversitesidir. Üniversite yapılanma aşamasında olduğu için belirgin bir kurumsal kimliği oluşmamıştır. Bu durumun tanıtım filmine de (Hasan Kalyoncu Üniversitesi, 2015) yansdığı görülmektedir.

Öncelikli olarak anlatım dilinden bahsetmek gerekmektedir. Tanıtım filminde seyirciyi yönlendiren herhangi bir anlatıcı söz konusu değildir. Bu da anlatımı nesnel kılmakta, diagetik olmayan anlatıcının yönlendirici etkisinden seyirciyi kurtarmaktadır. Bu durumda söylemin filmografi aracılığı ile kurulması gerekmektedir. Ancak tanıtım söylemi yeterlilikleri vurgulamakta, kurumsal kimliği zaman boyutunda herhangi bir perspektife yerleştirmemektedir. 2000 sonrası kurulan üniversitelerde, özellikle büyükşehirdeyse şehrin olanaklarının vurgulanarak üniversiteye olumlu bir katkı olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak Hasan Kalyoncu örneğinde böyle bir kullanıma rastlanmamakta, hatta üniversitenin yer aldığı şehir dahi belirtilmemektedir. Tanıtımın bütün çerçevesi yerleşke ve olanakları ölçeği ile sınırlandırılmıştır. Resim 20, filmin kurucu sekansından bir karedir. Binalar, yeşil alan ve sportif alanların birlikte sergilendiği

bu kare yerleşke ve üniversitenin fiziksel yeterliliğini ve altyapısının tamamlandığını görselleştirmeye yöneliktir.

Resim 20. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Kampüsü

Bir fon müziği eşliğinde diagetik öğrenci anlatımlarıyla sürdürülen metin, bölüm ve üniversitenin anlatıldığı, olanakların gösterildiği bir filmografi ile devam etmektedir. Derslik, laboratuvar gibi klasik eğitim, öğretim anlatısının arasında yabancı dil eğitimi ve yabancı uyruklu öğretim üyesi vurgusu göze çarpmaktadır (Resim 21). Metinde uluslararası ya da evrensel herhangi bir değere ya da hedefe atıfta bulunulmamakta, yabancı dil eğitiminde yabancı uyruklu öğretim elemanlarının varlığının altı çizilmektedir. Derslik, laboratuvar gibi olanaklara eklenen yabancı uyruklu öğretim üyesi vurgusu, eğitim standardını belirtmeye, uluslararası nitelikte bir eğitim yapıldığı söylemini üretmeye yöneliktir. Bu noktada yabancı uyruklu öğretim üyesi kavramının araçsallaştığı, eğitimde uluslararası yeterlilik ispatının simgesel değerini üstlendiği söylenebilir.

Resim 21. Yabancı Uyruklu Öğretim Üyesi

Tanıtım filminde göze çarpan bir diğer önemli unsur, üniversite yönetimi ile siyaset dünyası ilişkisidir. Daha önce de belirtildiği gibi 2000 sonrası kurulan üniversiteler altyapı yatırımlarında bürokrasi ve siyaset dünyasının katkılarına ihtiyaç duymaktadır.

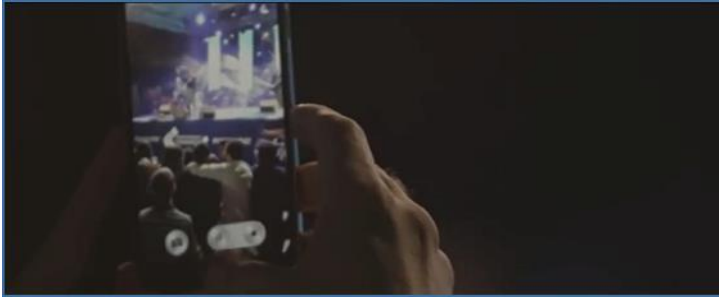
Hasan Kalyoncu Üniversitesi örneğinde de bir halkla ilişkiler faaliyeti olarak üniversite yönetimi ve siyaset dünyası üyeleri bir arada görselleştirilmiştir (Resim 22).

Resim 22. Üniversite Yönetimi ve Siyaset İlişkisi

Üniversite yerleşkesi ve yeterliliklerinin gösteriminin ardından sosyal etkinlikler çerçevesinde gençler tarafından yakından takip edilen birkaç pop yıldızı görselleştirilmiş ve gençlerin eğlence görüntüleri ile birlikte kurgulanmıştır. Resim 23 bu popüler şenlik görüntülerini kaydedip, görselleri sosyal medyada paylaşan bir gençlik ikonografisini temsil etmektedir. Zaman olarak geçmiş ve gelecek arasında bir perspektif oluşturmayan söylem, mekân olarak da kampüs dışında herhangi bir şeye atıf yapmamakta, özyeterlilikleri sergileyerek söylemini oluşturmaktadır. Kampüs, yeşil alan ve mimarinin yoğun olarak vurgulandığı filmografinin temel olarak, eğitim öğretim yeterliliklerini vurgulamakla sınırlandığı bunun üzerinde herhangi bir iddiada bulunmadığı söylenebilir.

Resim 23. Gençlik ve Popüler Kültür

3.5. Cumhuriyet Üniversitesi

Cumhuriyet'in kuruluşunun 50. yılı anısına Sivas şehrinde kurulmuş olan Üniversite'nin isim ve logosu doğrudan Türkiye Milliyetçiliğine atıf barındırmaktadır. Buna ek olarak daha önceki devlet üniversitelerinde görülen açılış sekansında üniversite ve Türk Bayrağı birlikteliğinin, Cumhuriyet Üniversitesi (2016) tanıtım filminde de devam ettiği görülmektedir (Resim 24).

Resim 24. Cumhuriyet Üniversitesi

Cumhuriyet Üniversitesi tanıtım filmi söylem olarak büyük şehirlerde kurulu olan üniversitelerin dışında bir çizgi izlemektedir. Öncelikli olarak anlatım tamamen diagetik olmayan bir dış sesle yürütülmekte ve hiçbir paydaş diagetik olarak filme dâhil edilmemektedir. Şehir ve üniversitenin köklü geçmişine yönelik kısa bir giriş sahnesinin ardından (Resim 25), anlatım üniversite olanaklarına yönelmekte ve film baştan sona üniversite olanaklarının gösterilişi ile devam etmekte ve sonlanmaktadır.

Resim 25. Cumhuriyet Üniversitesi ve köklü geçmişi

Üniversite olanaklarının anlatıldığı bölümlerde bütün fakülteler ve bölümlerin tanıtımının ardından Tıp Fakültesi, Diş Hekimliği Fakültesi ve Veterinerlik Fakültesi ayrı olarak anlatılmakta, Tıp fakültesi ve Veterinerlik fakültesinin bölgesel öneminin altı çizilmektedir. Söylemde üniversite olanakları ve laboratuvarlarından daha çok Tıp Fakültesinin başarıları ve olanakları sergilenmektedir (Resim 26). Bu sekansta üniversitenin misyonu dile getirilmektedir. Tıp fakültesi ve Veterinerlik fakültesinin bölgesel önemi, Anadolu Selçukluları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Tarım ve Hayvancılık Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin kırsal kalkınma açısından önemi ve Teknokent'in Sivas ve çevresi için önemi vurgulanmaktadır. Cumhuriyet Üniversitesi kendisini tamamen Sivas ve çevresinin ihtiyaçlarına verdiği cevap ve bölgesel kalkınmada oynadığı rol ile tanımlamaktadır. Araştırma merkezleri, üniversite-sanayi işbirliği çalışmaları, Ar-Ge merkezleri tanıtımda yer alan unsurlardır.

Resim 26. Cumhuriyet Üniversitesini Temsilen Tıp Fakültesi

Anlatım esnasında dâhil olunan uluslararası değişim programları ile öğretim üyesi ve öğrenci değişiminden bahsedilse de filmografide bu konuya yer verilmemekte, anlatımda da önemli bir yer işgal etmemektedir. Büyük şehirlerde kurulu olan üniversiteler, büyük şehrin olanaklarını kurumsal kimliğine dâhil etmeye çalışırken, Cumhuriyet Üniversitesi örneğinde üniversitenin şehre olanak ve hizmet aktarımının vurgulandığı görülmektedir. Sonuç olarak Cumhuriyet Üniversite'sinin söylemde ulusal kalkınmanın yerel temsilcisi olarak konumlandığı görülmektedir.

3.6. Yalova Üniversitesi

Hem Yalova'nın hem de Yalova Üniversitesi'nin hukuksal statüleri son derece yenidir. Yalova 1995 yılında il olmuş, Yalova Üniversitesi' de 2008 yılında kurulmuştur. Yalova diğer küçük illere nazaran coğrafi koordinatı nedeniyle büyükşehirlerin arasında bulunmakta ve birçok olanağı bünyesinde barındırmaktadır. Bu çerçevede Yalova Üniversitesi tanıtım filmi (2015) yeni kurulan üniversitelerin yaşadığı kurumsal söylem oluşturamama durumunu devam ettirmektedir. Tanıtım filmi üniversiteden önce şehrin olanaklarından bahsetmekte ve genel söylemde de şehrin olanaklarının, üniversite kimliğine aktarılmaya çalışıldığı görülmektedir (Resim 27). Şehrin yeşilliği, denizin varlığı, ulaşım kolaylığı ve sosyal olanaklarının tamamı üniversite kimliğine dâhil edilmektedir.

Resim 27. Mutlu Yalova – Şehir ve Üniversite kimliği

Yalova Üniversitesi henüz yerleşke inşaatını tamamlayamadığı için geçici binalarda eğitim hayatını sürdürmektedir. Bu nedenle kampüs görselleri bilgisayar ortamında oluşturularak kullanılmıştır (Resim 28). Bu noktaya kadar incelenen tüm devlet üniversitesi tanıtım filmlerinin açılış sekansında üniversite kimliği ile Türk Bayrağı arasında analogik bir bağ kurduğu vurgulanmıştı. Kampüs görüntülerini bilgisayar tasarımı ile oluşturan Yalova Üniversitesi tanıtım filminde de bu durum aynı biçimi ile devam etmektedir.

Resim 28. Yalova Üniversitesi yerleşkesine yönelik 3 boyutlu tasarım

Anlatımı yönlendiren herhangi bir dış ses yoktur ancak üniversite olanakları, bölümleri ve diğer unsurları yazı ile belirtilmiştir. Altyapı yetersizliğinin filmografiye izin vermemesi nedeniyle yazı ve animasyonun ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu noktada şehrin olanakları vurgulandıktan sonra, üniversitenin olanakları değil, değerleri sıralanmakta üniversite kimliği bu değerler üzerinden üretilmeye çalışılmaktadır.

Anlatımı desteklemek için sık sık öğrenciler diagetik olarak metine dâhil edilmiş ve üniversiteyi onların ifade etmesi sağlanmıştır. Ancak bütün öğrenci anlatıcılar “üniversitenin yeniliğine rağmen şehrin ve üniversitenin sunduğu olanaklardan” bahsetmektedir. Bu da üniversitenin henüz yapılanma aşamasında olduğunu örtülü olarak göstermektedir. Yalova şehrinin olanaklarından ve üniversitenin değerlerinden bahseden söylem ulusal ya da ulus üstü herhangi bir hedefe yönelmemekte bütün söylem, yeniliğe rağmen var olan olanaklar çerçevesinde kurulmaktadır. Bu bağlamda geçmiş ve gelecek arasında bir kimlik oluşturulamamakta, film öz yeterlilik sorunsalı etrafında dönmektedir.

Resim 29. Yabancı Uyruklu öğrenciler

Bu noktada son olarak değişim programı ile gelen yabancı öğrenciler görselleştirilmektedir. Ancak bu kullanım gerek görsel kompozisyonda gerek kurgusal kompozisyonda herhangi bir konuma yerleşmemektedir. Ne anlatımda ne de görselleştirmede üniversite ya da eğitimle ilişkilendirilmeyen bu kullanım yabancı uyruklu öğrencileri salt bir varlık olarak konumlandırmakta, var oldukları için görselleştirmektedir (Resim 29). Herhangi bir bağlama yaslanmayan bu kullanım, yabancı uyruklu öğrencilerin “Mutlu Yalova” sloganıyla son bulmaktadır. Şehir ile başlayan anlatım, yine şehir ile kapanmaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada üniversitelere yönelik tanıtım filmleri incelenmiş ve söylem düzeyinde belirli eğilimlerin olduğu görülmüştür. Öncelikli olarak tüm devlet üniversiteleri filmin açılış sekansında Türk Bayrağına yer vermiş ve kurumsal kimlikleri ile ulusal kimlik arasında bir bağ kurmuşlardır. Buna karşın vakıf üniversitelerinde açılış sekanslarında vurgunun kampüs olanaklarında olduğu görülmektedir.

Vakıf üniversiteleri ile devlet üniversiteleri arasındaki bir diğer önemli ayırım, vakıf üniversitelerinin anlatımda popüler imgelere daha çok yer veriyor oluşudur. Bu durum içeriğe yansıdığı gibi, Koç Üniversitesi örneğinde olduğu gibi anlatımın kendisini de oluşturabilmektedir.

2000 yılından sonra kurulan üniversitelerde şehrin olanaklarını üniversiteye aktarmak yaygın bir eğilim olarak ön plana çıkmaktadır. Bursa Teknik ve Yalova Üniversitesi filmlerinin açılışlarını şehrin olanakları ile yaparken, bir vakıf üniversitesi olarak Hasan Kalyoncu Üniversitesi şehrin olanaklarından hatta hangi şehirde olduğundan dahi bahsetmemektedir. Vakıf üniversitelerinin şehirden çok kampüs olanaklarını vurgulamaya eğilimli oldukları görülmektedir. Bu durum bu üniversitelerin büyükşehirlerde kurulu olmalarından ve aynı şehirde rekabet etmeleri gereken devlet üniversiteleri olmasından kaynaklanıyor görünmektedir. Şehirdeki diğer üniversitelerden farklılaşmayı sağlamayacak mesajların verilmesi, vakıf üniversiteleri ücretli eğitim verdikleri için anlamlı değildir. Ancak devlet üniversiteleri bu özelliklere vurgu yaparak o şehirde okumak isteyen öğrencilerin tercih listelerine girmeyi başarabilirler.

ODTÜ ve Koç gibi büyükşehirlerde kurumsallaşmış köklü üniversiteler şehirden bahsetmemekte, hatta Koç Üniversitesi şehir dışılığı vurgulamaktadır. Buna karşın yeni kurulan üniversiteler şehrin kendilerine kattığı değerlerden bahsederken, 2000 yılı öncesinde kurulmuş olmasına rağmen büyükşehir dışında yapılanan Cumhuriyet Üniversitesi kendisinin yerele olan katkısını ön plana çıkarmaktadır.

Büyükşehirlerde var olan üniversitelerden 2000 öncesi kurulanlar mimari ve doğa arasındaki uyumu ön plana çıkarırken, 2000 sonrası kurulanlar yapılanmayı ve binaları vurgulamaktadır. Küçük şehirlerde var olan üniversiteler ise mimari ve doğa arasındaki ilişkiye değinmemekte, beton blok, bina ve teknik olanak gösterimini ön plana taşımaktadır.

2000 yılı sonrası kurulan üniversitelerde üniversite yönetiminin, siyaset ve bürokrasi dünyası ile ilişkisi tanıtım filmlerinde belirgin bir biçimde vurgulanırken, kurumsal kimliği oluşmuş köklü üniversitelerde bu tür kullanımlara yer verilmediği görülmektedir.

Bu durumun bilimsel çalışmalardan ziyade altyapı eksiklikleri ile uğraşan yeni üniversitelerin devlet ve yerel yönetim katkısına duyduğu ihtiyaçtan kaynaklandığı söylenebilir.

Uluslararasılık, yurtdışı ve evrensellik bütün tanıtım filmlerinde söyleme dökülmektedir. Ancak her üniversite kurumsal misyonunu farklı bir çerçevede çizmektedir. Kendini Türkiye modernleşmesinin öncüsü olarak kurgulayan ODTÜ yurtdışı ile ilişkilerini, evrensel dünyaya etki eden bir özne olarak konumlandırmaktadır. Koç Üniversitesi ise verdiği eğitimin yurtdışında köklü üniversitelerde lisansüstü eğitimin kapısını açtığını vurgulamakta, ODTÜ'ye göre daha edilgen bir konum tercih etmektedir. 2000 sonrası kurulan üniversiteler yabancı dil eğitimini ve yabancı uyruklu akademisyeni bir yeterlilik enstrümanı olarak kurgularken, kendini yerel kalkınmanın öncüsü olarak konumlandıran Cumhuriyet Üniversitesi yurtdışı ile ilişkileri sadece değişim programları ölçeğinde söyleme dökmekte, yerelliği ön plana taşımaktadır.

2000 sonrası kurulan bütün üniversitelerin söylemi öz yeterlilik sorunu etrafında dönmekte, teknik ve beşerî altyapı söylemde önemli bir yer işgal etmektedir. 2000 öncesi kurulan üniversitelerden ODTÜ evrensel değerlere atf yapmakta, teknoloji, doğa ve insan birlikteliğini filmografisinde ön plana taşımaktadır. Cumhuriyet Üniversitesi ise ulusal ya da evrensel bir söylem kurmamakta yerel bazda ürettiği hizmet ve bölgesel kalkınmaya sağladığı desteği temel söylem haline getirmektedir. Koç Üniversitesi ise bütün yeterliliklerini vurgulamakta ancak söylemini popüler kültüre uygun bir düzlemde tutarak, eğlence, rahatlık, sosyallik, yurtdışına çıkış gibi araçları kullanarak hedef kitesine yönelmektedir.

Yıldız (2014: 166) tarafından yapılan çalışmada ön plana çıkan tanıtım vaatleri olan; yurt dışı olanakları, kariyer olanakları, burslar ve nitelikli eğitim ile bu çalışmanın sonuçları kısmen örtüşmektedir. Yurtdışı olanakları ve eğitimin niteliği (bazı durumlarda eğitim için gerekli olanakların yeterliliği) tüm tanıtım filmlerinde konu edilmiştir. Ancak kariyer olanaklarına tüm üniversitelerde rastlanmamıştır. Burslar ise tanıtım filmlerinde oldukça az değinilen bir konu olmuştur. Bu farklılıklar tanıtımın yapıldığı mecradan ve Yıldız'ın çalışmasındaki örneklemin daha çok vakıf üniversitelerinden oluşmasından kaynaklanıyor olabilir.

Belirtildiği gibi söylem, biz kavramını değerler, örgüt üyeleri, ötekilerin kim olduğu, amaçların ne olduğu gibi sorular etrafında örerek üretir. 2000 sonrası kurulan tüm örneklerde bu sorulara üretilen cevapların belirsiz olduğu görülmektedir. Henüz eylem ve motivasyon değil; varlık ve yeterlilik vurgusu genel durum olarak belirmektedir. 2000 öncesi kurulan üniversiteler ise bu sorulara cevap üretebilecek bir söylem üretmektedir. Bir vakıf üniversitesi olarak Koç Üniversitesi normatif değerlere sınırlı atf yaparken, öğrenci rahatlığı ve mutluluğunu merkezi bir değer olarak ön plana taşımaktadır. Büyükşehir dışında konumlu Cumhuriyet Üniversitesi bölgesel kalkınmayı varlık amacı olarak belirlerken, Ankara konumlu ODTÜ küresel sistemi etkileyen/dönüştüren Türkiyeli bir temsilci olmayı kimliğinin temel motivasyonu olarak göstermektedir.

Üniversite tanıtım filmleri arasında oluşan söylem farklılıkları kamu-vakıf ve 2000 öncesi-sonrası olarak Tablo 1 ve Tablo 2'de gösterilmiştir. Büyükşehir ve büyükşehir dışı ayrımına yönelik söylem farklılıklarının diğer iki kategori altında kaybolduğu

görülmektedir. Bu bağlamda söylem farklılığını temel olarak üniversitenin tüzel kişilik yapısı ve kuruluş yılı üzerinden belirginleştiği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2. İncelenen Tanıtım Filmlerinde Kamu – Vakıf Üniversitesi Söylem Farklılıkları

	Kamu	Vakıf
Türk Bayrağı Vurgusu	Belirgin	Belirsiz
Hedef kitleye değer önerisi	Eğitim, sorumluluk, toplum vurgusu	Eğlence, tesis, hizmet
Şehir vurgusu	Var	Yok
Film dilinde popüler kültür	Yok	Var

Tablo 3. İncelenen Tanıtım Filmlerinde Kuruluş Yılına Göre Söylem Farklılıkları

	2000 öncesi	2000 sonrası
	Geçmiş ve gelecek (zaman vurgusu)	Gelecek, tesis kalitesi (mekan vurgusu)
Bürokrasi-siyaset ilişkisi	Yok	Var
Teknoloji vurgusu	Doğa ve insan ilişkili ile var	İlişkisiz olarak var
Bina ve tesis vurgusu	Doğa ve insan ilişkili ile var	İlişkisiz olarak var
Küresel etki	Belirgin (büyükşehir üniversiteleri)	Belirsiz
Hedef kitle değer önerisi	Ulus üstü vaatler (büyükşehir üniversiteleri)	Eğitimde yeterlilik
Şehir vurgusu	Bölgesel kalkınmada etkin rol (büyükşehir dışı)	Belirgin
Yabancı konumlandırılışı (öğrenci-öğretim üyesi)	Yok	Eğitim yeterliliği ilişkisi içinde
	Küresel etkileşim ilişkisi içinde (Büyükşehirde olanlarda)	

Bu çalışma altı üniversitenin tanıtım filmlerinin analizinden oluşmaktadır. Bundan sonraki çalışmalarda üniversiteler bütünleşik pazarlama iletişimi açısından ele alınabilir. Tanıtım filmleri, reklamları, sosyal medyadaki paylaşımları, internet siteleri, halkla ilişkiler faaliyetleri, rektörlerin verdikleri mesajlar vb. birlikte ele alınarak üniversitelerin pazarlama iletişimlerindeki başarılar değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Özdemir, Ş., & Torlak, M. (2016). *Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Babacan, M. (2015). *Nedir Bu Reklam*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Binbaşıoğlu, H. (2011). Yükseköğretimde Eğitim Hizmetlerinin Pazarlanması: Bir Pilot Araştırma. *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar*. 27-29 Mayıs 2011. İstanbul 3(16), 2465-2474

- BTÜ (2015). Tanıtım Videosu-2015. (Erişim: 10.06.2016)
<https://www.youtube.com/watch?v=l8yLmgY2rJA>
- Cumhuriyet Üniversitesi (2016). Tanıtım Videosu-2016. (Erişim: 10.06.2016)
<https://www.youtube.com/watch?v=F727DyxHxGU>
- Dijk, T. V. (2015). Söylem ve İdeoloji: Çokalanlı Bir Yaklaşım. B. Çoban, & Z. Özarslan içinde, *Söylem ve İdeoloji* (s. 15-100). İstanbul: Su Yayınları.
- El-Nawawy, M., & Elmesry, M. H. (2016). The Signs of a Strongman: A Semiotic and Discourse Analysis of Abdelfattah Al-Sisi's Egyptian Presidential Campaign. *International Journal of Communication*, (10), 2275-2296.
- Fiske, J. (2015). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (çev. S. İrvan) Ankara: Pharmakon Yayınları.
- Günay D., & Günay A. (2011). 1933'den Günümüze Türk Yükseköğretiminde Niceliksel Gelişmeler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), 1-22
- Hasan Kalyoncu Üniversitesi (2015). Tanıtım Videosu-2015. (Erişim: 10.06.2016)
<http://www.hku.edu.tr/TanitimFilmleri/Tanitim-Filmleri/3/0/>
- Hemsley-Brown, J., & Oplatka, I. (2006). Universities in a competitive global marketplace: A systematic review of the literature on higher education marketing. *International Journal of Public Sector Management*, 19(4), 316-338.
- Kavak, Y. (2011). Türkiye'de Yükseköğretimde Büyüme: Yakın Geçmiş Bakış ve Uzun Vadeli (2010-2050) Büyüme Projeksiyonları. *Yükseköğretim Dergisi*, 1(2), 95-102.
- Koç Üniversitesi (2013). Tanıtım Videosu-2013. (Erişim: 10.06.2016)
<https://www.youtube.com/watch?v=ApOT-qnyzVo>
- Kotler, P., & Keller, K. L., (2009). *Marketing Management*. (13th edition). Pearson.
- Marangoz, A. Y., & Arslan, F. M. (2015). Üniversitelerin Pazarlanmasında Tutundurma Boyutu: Kavramsal Bir İrdeleme. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4).
- Newman, S., & Jahdi, K. (2009). Marketisation of education: Marketing, rhetoric and reality. *Journal of Further and Higher Education*, 33(1), 1-11.
- ODTÜ (2014). Tanıtım Videosu – 2014. (Erişim: 10.06.2016)
<https://www.youtube.com/watch?v=PhloPGb1vO4>
- Okumuş, A., & Duygun, A. (2008). Eğitim hizmetlerinin pazarlanmasında hizmet kalitesinin ölçümü ve algılanan hizmet kalitesi ile öğrenci memnuniyeti arasındaki ilişki. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 17-38.
- Sakınç, S., & Bursalıoğlu, S. A. (2012). Yükseköğretimde küresel bir değişim: Girişimci üniversite modeli. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(2), 92-99.
- Sözen, M. F. (2013). Yapısalcı Yöntem ve Bir Film Çözümlemesi. *International Journal of Social Science*, 6(9), 609-629.

- Vural, Z. B., & Bat, M. (2013). *Kurumsal İletişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yalova Üniversitesi (2015). Tanıtım Videosu – 2015. (Erişim: 10.06.2016)
<https://www.youtube.com/watch?v=Nu-OIeWUVsQ>
- Yenen, V. Z., & Gözllü, S. (2003). Yüksek öğretimde müşteri beklentileri: Türkiye'den örnekler. *İTÜDERGİSİ/d*, 2(2), 28-38.
- Yıldız, S. (2014). Üniversiteler Ne Vaat Ediyor? Türkiye'deki Üniversitelerin Basın İlanları Üzerine Bir İçerik Analizi. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 14(2), 155-170.
- YÖK (2016). Yükseköğretim Kurumu İstatistikleri. (Erişim: 08.04.2016),
<https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Yücebaş, M. (2011). İdeolojik Bir Süreç Olarak Operasyonel Üniversiteden Girişimci Üniversiteye: Yeni Üniversitenin Reklam İmgeleri. *İletişim: Araştırmaları*, 5(1), 39-74.
- Tekin, M., & Çiçek, E. (2005). İşletmelerde Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Farklı Bir Yaklaşım: Değer Temelli Pazarlama. *V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul Ticaret Üniversitesi*. 63-68.
- Trout, J., (2005). *Geleceğin Pazarlamacısı İçin Konumlandırma Stratejileri*. (çev. Ümit Şensoy). İstanbul: Optimist Kitap.

Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma

Ahmet SARITAŞ^{1,a}, Gülhan DURAN²

¹ Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, BZTYO, Uluslararası Ticaret Böl.-Burdur/Türkiye

² Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, BZTYO, Uluslararası Ticaret Böl.-Burdur/Türkiye

Başvuru tarihi: 25 Aralık 2016

Düzeltilme tarihi: 10 Şubat 2017

Kabul tarihi: 15 Şubat 2017

Öz

Bir ülkedeki başarılı şirketlerin sayısını ve refah seviyesini arttırmak için, ailede ve eğitim kurumlarında bireylere girişimciliği öğretmek ve onların girişimcilik özelliklerini geliştirmek önemli bir husustur. Bu çalışmada, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'ndeki öğrencilerin kişisel özellikleri ve girişimcilik başarısını etkileyen unsurların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmanın diğer bir amacı da katılımcıların yaratıcılık, risk alma eğilimi ve kontrol odaklılığı gibi diğer özelliklerinin belirlenmesidir. Çalışmada ayrıca katılımcıların girişimcilik özelliklerinin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisinin ölçülmesine çalışılmıştır. Sonuç olarak, katılımcıların girişimcilik eğilimleri olduğu çoğunluğunun girişimci olmak için bir iş fikrine sahip oldukları ve gelecekte bunları uygulamayı istedikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Girişimcilik, Girişimcilik Özellikleri, Girişimcilik Eğilimi

^a Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, Adem Tolunay Yerleşkesi, Uluslararası Ticaret Bölümü– Bucak/Burdur/Türkiye.
e-posta: saritasahmet@gmail.com

A Research to Determine the Entrepreneurial Tendency of University Students

Abstract

To increase the number of successful companies and welfare in a country, it is an important issue to teach individuals what the entrepreneurship means, and to develop individuals' entrepreneurial features in the family and educational institutions. In this study, it is aimed to determine the students' personal features in Mehmet Akif Ersoy University and the factors affecting the success of entrepreneurs. Also, it is another purpose of this study to determine other features of the students such as creativity, risk-taking ability, and control focality. Finally, it is tried to determine the effect of the students' entrepreneurial features on the entrepreneurship tendency. In conclusion, it has been determined that the participants have entrepreneurial tendencies, and most of them have an opinion about their entrepreneurial projects, and they desire to apply their opinions as entrepreneurs in the future.

Keywords

Entrepreneurship, Entrepreneurial Features, Entrepreneurial Tendency

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze girişimcilik unsuru hayatımızda önemli bir yere sahip olmuştur. Genellikle sorumluluk ve risk alan, başarıya isteği olan, fırsatları sezebilen, değişiklikleri benimseyebilen ve şartlara adapte olabilen kişiler girişimci olarak adlandırılmaktadır. Tarihte girişimcilik unsurunun bir tezahürü olarak çeşitli gelişim örnekleri görülmüş ve bunlar medeniyetlerin oluşmasına zemin oluşturmuştur. Ateşin, tekerleğin vs. bulunması ve kullanılması tarihteki ilk girişim örnekleri olarak değerlendirilebilir. İlerleyen dönemlerde, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmek için yapmış olduğu avcılık ve benzeri faaliyetler de girişimcilik unsurları taşımaktadır. Günümüz bilgi çağında, tarihteki ilk girişim örneklerinin üzerine eklenen birçok yeni girişim, girişimcilik kavramının ortaya çıkması ve gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Gelişmiş toplumlarda yükseköğrenim görmüş bireylere “eğitilmeye hazır hale gelmiş kişiler” olarak bakılmaktadır. Bu doğrultuda üniversitelerin, verdikleri eğitimle öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin farkına varmalarını sağlamaları ve onları girişimci olmaya yönlendirmeleri önemli bir görev olarak görülebilir. Bu maksatla, bu çalışmada Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik özelliklerinin belirlenmesi ve demografik özelliklerinin girişimcilik eğilimlerine etkisinin ölçülmesi amacını taşımaktadır.

İnsanoğlunun, temel ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşamak amacıyla gerçekleştirdiği bütün faaliyetler tarihin ilk dönemlerinden itibaren girişimcilik ruhunu oluşturduğunu göstermektedir. 1950'lere kadar girişimci iktisatçıların ilgi alanı içinde kalmış ve girişimciliğin ekonomiye etkileri üzerinde durulmuştur. Cantillon (risk üstlenme), Jean Baptiste Say ve özellikle Shumpeter ekolü yaklaşımı, girişimciyi; yenilikçi, yeni sistemin ve üretim olanaklarının şekillendiricisi olarak ele almaktadır. Günümüze doğru bu algı bölgesel ortamın elverişliliği, yerel "girişimci kahramanlar" (kadın girişimciler, azınlık girişimciler, etnik özellikler) ve girişimcilikte bilgi sistemi ağının (network) gelişmesi gibi algıların üzerine doğru kaydığı görülmektedir (Karabulut, 2009: 17).

Günlük yaşamda girişim, iş yapmak için eyleme geçme kalkışma olarak ifade edilmektedir (Aytaç ve İlhan, 2007: 102). Girişim kavramı somut ve soyut olmak üzere iki farklı açıdan ele alınabilir. Somut çerçevede, üretim faktörlerinin mal veya hizmet üretmek ve/veya pazarlamak amacıyla bir araya getirildiği, soyut çerçevede ise, müteşebbislerin işletme kurmak amacıyla katlandıkları zorluk ve ortaya koydukları çabayı kapsamaktadır (Erbatu, 2008: 3).

Girişim bu şekilde ifade edilirken girişimci ya da başka bir ifade ile müteşebbis; risk faktörünü göz önünde tutarak yenilik veya geliştirme yapan fırsatları takip eden ve fırsatları değerlendirerek fikrini gerçekleştirmeye ya da geliştirmeye çalışan bireyler olarak tanımlanmaktadır (Akyüz vd., 2006: 235). Ayrıca, girişimci ifadesiyle yeni bir iş yaratma dâhilinde her türlü riski alan, kesin bir kâr olmayan veya kâr amacı olmayan, bu işi yapmak için gerekli kaynakları bir araya getiren kişi tasvir edilmektedir (Zimmerer vd., 2007: 5).

Girişimcilik kavramı ve onun uygulanmasına yönelik bazı yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımlardan en önemlisi işletme girişimciliğidir. Bu tarz bir girişimciliğin oluşturulması ve geliştirilmesi için, işletme kurmak ve kurulan işletmeyi yönetmek noktasında bireylere yardımcı olmak için bir problem geliştirme sonucu olarak eğitim sistemi içinde ele alınmaktadır (Taşkın, 2012: 27). Girişimci olmak, kendi işini kurmak, iş sahibi, firma sahibi veya sermaye sahibi olmak, başarı için çalışmak ve benzeri açılardan pek çok kişi tarafından önemli olarak görülmekte ve istenilen bir durum olmaktadır (İrmiş vd., 2010: 36).

Bununla beraber girişimcilik türleri ile ilgili çok sayıda sınıflandırma yapılmıştır. Girişimcilik türlerine bakıldığında da sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan girişimcilik üç aşamada açıklanmıştır. Bunlar: Kişisel Girişimcilik, Yatırımcı Girişimcilik ve Manager Tipi Girişimcilik şeklindedir (Erkan, 1994: 177-178). Sanayileşmenin başlarında görülen kişisel girişimcilikte işletmenin yöneticisi ve sahibi durumundaki kişi; yatırımcı kişilikte yatırım kararlarının alınması ve uzun süreli stratejik kararları alan kişi sorumluluğunu üstlenmiştir. Manager tipi girişimcilikte ise eğitilmiş yöneticiler yetişmeye başlamış ve işletme yönetimini tek bir kişi yerine bir grup üstlenmiştir (Doğan, 2013: 27). Bununla birlikte son zamanlarda, bilginin öneminin artması, bilgiye olan ulaşımın kolaylaşması ve üretim süreçlerinde kullanılması, iletişim ve bilgi işlem teknolojisinin ucuzlaması ve yaygınlaşması, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin temelini oluşturduğu şeklinde sınıflandırmalar yapılmaktadır (Koçak, 2009: 383).

Diğer bir sınıflandırma ise nitelikler boyutu açısından girişimcilik türleri dikkate alınarak; durgun bürokratik girişimcilik, egemen girişimcilik, tepkisel girişimcilik, girişimci girişimcilik, pozitif girişimcilik ve yenilikçi girişimcilik şeklinde sınıflandırılabilir (Demirel ve Akbıyık, 2009: 19-20).

Girişimcilerin temel özelliklerine bakıldığında, pazardaki gelişme ve fırsatları gören, bu gelişme ve fırsatlar ile iş fikri oluşturan, risk faktörünü göz önüne alarak kaynakları bir araya getiren ve bu kaynakları etkin olarak kullanan, bireysel ve işletme olarak sürekli hedef edinen, azimli ve yenilikçi bir kişidir (Küçük, 2009: 32). Bunların yanında girişimcilik ve girişimci geliştirme, yoksul ve zengin, gelişmiş ve gelişmekte olan, sanayileşmiş ve geri kalmış tüm ülkeler tarafından özendirici eğitim programları ile desteklenmektedir (Top, 2006: 37). Türkiye de de son yıllarda girişimcilik konusunun, özellikle bilgi girişimciliğinin ve KOBİ'lerin önem kazanmasına paralel olarak ön plana çıktığını söyleyebiliriz (Müftüoğlu ve Durukan, 2004: 6).

2. GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİ

Girişimcilik eğilimlerini, girişimcilik tanımları ışığında iki şekilde oluşturabiliriz. Bunlardan ilki yeni bir işletme kurma sürecine ilişkin faaliyetler olarak ifade edilirken, ikincisi ise, insanın gelişmesine yönelik ve çoğunlukla davranışlarla ilgili bir durum olarak ifade edilmektedir (Cansız, 2007: 18). Girişimci bireylerin girişimcilik özellikleri araştırıldığında tamamına yakınının kişisel özelliklerinin benzer olduğu görülmektedir. Bu özelliklerin ön plana çıkanları vb. özelliklerdir. Bunlara ilaveten iyimserlik, yüksek enerji ve bağımsızlık özelliklerini taşıması da önem arz etmektedir (Tok, 2013: 43). Üniversite eğitimi yapan kişiler üzerinde yapılan bir araştırmada, yukarıda sayılan kendine güven, risk alabilme motivasyon özelliklerine ilave olarak empati, liderlik ve duygusal zekâ da ön plana çıkmıştır (Cansız, 2007: 18). Ayrıca birçok araştırmada girişimcilik eğiliminin yaş, medeni durum, çocukluk ve aile çevresi, eğitim, yaşam tarzı vs. gibi birçok faktörün etkisiyle oluştuğunu göstermektedir. Bununla beraber, bireylerin bir kısmı da girişimcilik eğilimini eğitim ve iş imkanlarını keşfetme cesareti gibi unsurlarla kazanmaktadır (Özdemirci ve Taşkiran, 2012: 24).

Girişimcilik eğiliminin belirlenmesine yönelik çalışmalarda etki eden bazı temel unsurları genel olarak 4 başlık altında toplayabiliriz. Bunlar; girişimcilik eğilimi olan bireylerin kişisel özellikleri, aile yapısı, toplum kültürü ve aldığı eğitimidir.

(i) *Kişilik Özellikleri*: Kişilik özelliklerinin girişimciliği etkileyen en önemli unsurlardan biri olduğu kaçınılmazdır. Girişimciler bu kişisel özelliklerinin bir kısmını doğuştan, bir kısmını da sonradan elde etmektedir (Yüzüak, 2010: 33). Bazı bireyler, kimi temel özellikleriyle diğer kişilerden ayrılırlar. Risk alabilme yeteneği, başarıma arzusu, kendine güven, kontrol yeteneği, yaratıcılık ve yenilik, bağımsızlık, hayal gücü gibi özellikler bireyleri diğer bireylerden ayrı kılan özelliklere örnek olarak verilebilir (Börü, 2006: 20). Her girişimcinin kişilik özellikleri farklı olmakla beraber, girişimciler çevresindeki bireyleri yönlendiren ve onları eyleme geçirme becerisine sahip kişilerdir. Utsch vd. Doğu Almanya'daki küçük ölçekli girişimciler ve yöneticiler üzerine yaptığı çalışmada, girişimcilerin “yeterlilik duygusu”, “başarı yönelimi” ve “kontrolden kaçınma” gibi kişisel özelliklere sahip olduğunu da açıklamışlardır (Konaklıoğlu ve Kızanlıklı, 2011: 76).

(ii) *Aile*: Aile bireylerinin özellikle de anne babanın mesleklerinin, toplumdaki konumlarının aile çevresinin hatta akrabalık ilişkileri ve doğum sırasının girişimcilik eğilimi üzerinde etkiye sahip olduğu kaçınılmazdır (İrmiş ve Barutçu, 2012: 4). Aile büyükleri tarafından girişimcilik yönlü motive ve teşvik edilen bireyler diğer bireylere kıyasla girişimci özelliklere daha fazla sahip durumdadırlar (Özdaşlı ve Özkara, 2010: 124).

(iii) *Toplumsal Kültür*: *Girişimcilik* düşüncesi bireyin içinde bulunduğu toplumsal kültürden, etki altında olduğu alt kültürlerden ve yetiştiricilerden (aile, öğretmen vb.) gelen etkilere bağlıdır. Yeni ve başarılı girişimleri önemsemeyen, tersine başarısızlığın itibar kaybı olarak görüldüğü kültürlerde, başarılı girişimlerin görülmesi mümkün değildir (Demirel ve Akbıyık, 2009: 18).

Girişimcilik ve kültür arasında ilişki kurulurken, yüksek sorumluluk bilinci, planlı risk alma ve performans yönlü geribildirim isteme gibi üç ana davranış ön plana çıkmaktadır. Bu ana davranış, şüphesiz, toplumsal yapı ile beraber, toplumsal yapıyı çevreleyen iktisadi, politik ve teknolojik sistemle de bağlantılıdır (Aytaç ve İlhan, 2007: 109).

(iv) *Eğitim*: Girişimcilik algısının ve girişimcilerin yetiştirilmesinde eğitimin katkısı azımsanamayacak kadar çoktur. Bu konuda yapılan araştırma sonuçlarında; eğitimde, hızla değişen ve geçerliliğini kısa sürede kaybeden bilgiler yerine, bilinmeyenlerin keşfine yönelik konulara yer verilmesinin girişimci eğilimlerinin gelişmesinde daha etkili olduğu görülmektedir (Keleş vd., 2012: 110). Kişide gizli kalmış özelliklerin ortaya çıkarılması ve farkındalık yaratılması girişimcilik kariyerinin temel amacıdır. Yönetim ve kişilik ve yetilerinin başarıda önemli olduğu göz önünde tutulursa girişimciliğe uygun yetilerin kazandırılması erken yaşlarda başlayan üniversite döneminde de devam eden eğitimle gerçekleştirilecektir (Yumuk, 2013: 96-120).

Tablo 1.'de Türkiye'de girişimcilik eğitimi ve bu eğitimi alan kişiler ile ilgili yapılmış olan ve bu araştırma için örnek teşkil eden çalışmalar yer almaktadır.

Tablo 1. Türkiye de Girişimcilik Eğitimi İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Yazar	Yıl	Örneklem	Yöntemi	Sonuç
Cansız	2007	Süleyman Demirel Üniversitesi; İİBF, Mühendislik ve Mimarlık Fak., Isparta MYO	Anket-İstatistiksel Analiz-T Testi	SDÜ öğrencilerinin potansiyel bir girişimci olabilecekleri ancak yönlendirme eksikliği nedeniyle bu potansiyellerinin dışa vurmadıkları ortaya çıkmıştır.
Balaban & Özdemir	2008	Sakarya Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü 2005-2006 dönemi üç ve dördüncü sınıf öğrencileri	Nitel ve Nicel Yöntemler -Odak Grup Yöntemi	Çalışmada, eğitim ve özel anlamda girişimcilik eğitimi, girişimcilik eğiliminin ortaya çıkmasında gerek şart olmasına karşılık yeter şart olarak değerlendirilmemektedir.
Adıgüzel	2009	Süleyman Demirel	Anket-İstatistiksel Analiz	Öğrencilerinin kariyer değerlerinin farklılıklara sahip oldukları anlaşılmakta ve özellikle istikrar ve

		Üniversitesi İİBF Öğrencileri		güvenlik değerinde yoğunlaşmaları, öğrencilerin istihdam ve iş güvenliğini ön planda tuttuklarını göstermektedir.
İşcan & Kaygın	2011	Kafkas Üniversitesi ve Kırıkkale Üniversitesi İİBF Son Sınıf Öğrencileri	Anket-İstatistiksel Analiz	Likert ölçeğe göre yapılan araştırma bulgularında öğrencilerin girişimcilik eğilimine sahip oldukları görülmüştür.
Bilge & Bal	2012	Celal Bayar Üniversitesi Öğrencileri	Anket-İstatistiksel Analiz-Faktör Analizi	Araştırmada açıklayıcı faktör analizi sonucunda cinsiyetin, girişimciliğin alt boyutları üzerindeki etkisi anlamlı bulunmamıştır. Fakat, girişimciliğin alt boyutları üzerinde “gelecek odaklı” ve “liderlik yönlü” alt boyutlar açısından okulun etkisi anlamlı bulunmuştur.
Sarıca Bulut	2012	Eğitim fakültesinde öğrenim gören 326 kız, 106 erkek öğretmen adayı	Schwartz Değerler Listesi	Öğrencilerin cinsiyete göre değer eğilimlerinin, iyilikseverlik, uyarılım, uyma ve güvenlik alt ölçeklerinde farklılaştığı, erkek öğrencilerin uyarılım eğilimlerinin kız öğrencilerin uyarılım eğilimlerinden daha yüksek olduğu, kız öğrencilerin iyilikseverlik, uyma ve güvenlik eğilimlerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu bulunmuştur.
Kılıç vd.	2012	Balıkesir Üniversitesi Bandırma İİBF İşletme Bölümü öğrencileri	Anket-İstatistiksel Analiz	Öğrencilerin aylık gelirleri ile yenilik, kendine güven, risk alma, dışa açıklık, başarıya inanma özellikleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ancak öğrencilerin aylık gelirleri ile fırsatçılık özelliği arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
Korkmaz	2012	Bülent Ecevit Üniversitesi, İşletme Bölümü Öğrencileri	Anket-İstatistiksel Analiz	Analizler sonucunda öğrencilerin kendilerini girişimci bir kişiliğe sahip görmelerinde ve gelecekte iş kurma isteklerinde etkili olan psikolojik, demografik ve aile özellikleri arasında anlamlı ilişkiler elde edilmiştir.
Uygun vd.	2012	Aksaray Üniversitesi Öğrencileri	Ki-Kare-Çok Değişkenli Varyans Analizi	Girişimci kişilik özellikleri açısından, özgüven ve risk alma eğilimi alt boyutlarının dışında diğer girişimci kişilik özellikleri ile girişimcilik eğilimi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Duran vd.	2013	Kütahya MYO Makine Programı Öğrencileri	Çoklu Regrasyon -T Testi	Makine programındaki eğitim, girişimcilik potansiyeli üzerine etkisi olmadığını göstermektedir.
Uluyol	2013	Gölbaşı MYO Finansal Yönetim ve Girişimcilik Dersi Alan ve Almayan Öğrenciler	Frekans analizi -T-testi -Aritmetik ortalama	Finansal yönetim ve girişimcilik dersi alan ve almayan öğrencilerin girişimcilik eğilimleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir bağlantı bulunmadığı ortaya çıkmıştır.
Bozkurt & Erdurur	2013	Düzce Üniversitesi Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu Son Sınıf Öğrencileri 419	Anket-İstatistiksel Analiz-Korelasyon- Regrasyon	Girişimci kişilik özelliklerinden kendine güven faktörü hariç diğer girişimci kişilik özelliklerinden kendine güven faktörü hariç diğer girişimci kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimine etkisi olduğu ortaya çıkmaktadır.
Güreşçi	2014	Atatürk Üniversitesi İspir Hamza Polat MYO Büro Yönetimi ve Sekreterlik Bölümü 2. Sınıf Öğrencileri	Anket-İstatistiksel Analiz	Öğrencilerin tamamının birer potansiyel girişimci olduğu yönündedir. Fakat Öğrencilerin sosyo-ekonomik yönden düşük bir çevreden geldikleri ve kendileri için girişimcilik eğitimi, hayata tutunmaları için yeni ve düşünülebilecek bir eğilim olabileceğidir.
Taysı & Canbaz	2014	Kırklareli Üniversitesi Babaeski MYO 2. Sınıf Öğrencileri	Anket-İstatistiksel Analiz	Tüm demografik ayrımlarda girişimcilik düzeylerinin “yüksek” ya da “çok yüksek” şekilde gerçekleştiği görülmektedir ve anket uygulanan ana kütlenin yetersiz olması görülebilir.
Özdemir	2015	Manas Üniversitesi Öğrencileri	-Frekans Analizi -Faktör Analizi ANOVA	Sosyo-demografik özelliklerin; saldırgan rekabetçiliği, yenilikçiliği, proaktif davranışı, risk almayı, bağımsızlığı, öz yeterliliği, başarıya ihtiyacını, içsel denetim odağını ve yaratıcılığı etkilediği bulunmuştur.
Salık & Kaygın	2015	Kafkas Üniversitesi İİBF 307 öğrenci	T testi -Varyans	Yapılan araştırmaya göre ortaya çıkan sonuçlarda öğrencilerin girişimcilik eğilimine sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca bazı demografik değişkenlerin girişimcilik eğilimini etkilediği bulunmuştur.
Öz Ceviz vd.	2016	İstanbul İlinde MYO Eğitimine Devam Etmekte Olan ve Eğitimini	Anket-İstatistiksel Analiz	Yaşı daha genç ve kardeşi olan bireylerde girişimcilik eğiliminin daha fazla olduğu, değişen hayat şartları ve yaşadıkları koşullar kişilerin mesleki tercihlerinde

		Tamamlanmış Öğrenciler		garantici davranmaya çalıştıklarını gösterse de yaşlarının ilerlemesi ile birlikte çalışma hayatlarının ileri evrelerinde her gencin girişimci birey olma isteğinin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.
Aksel & Bağcı	2016	Kamu Üniversitesinin İİBF'sinde Öğrenim Gören Son Sınıf Öğrencileri	Grup T-testi -Tek yönlü ANOVA	Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre; 24-26 yaş grubundaki öğrencilerin diğer gruplardaki öğrencilere göre girişimcilik eğilimlerinin daha fazla olduğu ortaya konulmuştur. Diğer faktörler (bölüm ve girişimcilik dersini almış olmak) itibariyle öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir
Eren	2016	Sütçü İmam Üniversitesi Öğrencileri	Korelasyon -ANOVA -Faktör	Girişimcilik eğitiminin paradigmasının ampirik bulgulara dayanarak yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca başarıya inanma, risk alma, yenilikçilik gibi girişimcilik özelliklerinin belirlendiği görülmektedir.

Örnek alınan çalışmalarda, girişimcilik eğilimlerinin istatistiksel yöntemler kullanılarak analizlerinin gerçekleştirdiği görülmektedir. Yapılan çalışmaların çoğunluğunda eğitimin girişimci özelliklerine etkisi test edilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmalar neticesinde baz aldığımız Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde farklı yüksekokul ve fakültelerde eğitim gören öğrencilerin, girişimcilik özellikleri tespit edilmesi amaçlanmıştır. Temel amacı üniversite öğrencilerinin girişimcilik özelliklerinin belirlenmesi ve bunun yanı sıra kişisel özelliklerin belirlenmesi, girişimcilerin başarıya ulaşmasını etkileyen unsurların saptanması ve muhtemel girişimcilerin riske bakış ve risk alma becerisi, yaratıcılık ve kontrol odaklılığı gibi diğer özelliklerin belirlenmesidir.

3. MODEL, VERİ SETİ VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Örneklemi

Örnek çalışmalarda olduğu gibi araştırmanın çalışma evrenini girişimcilik eğitimi alan ya da aldıkları düşünülen öğrenciler oluşturmaktadır. Bu kapsam ile Burdur ilinde Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde 2015-2016 eğitim- öğretim dönemindeki öğrencilere uygulanmıştır. Uygulamada öğrencilerin farklı alanlardan geldiğini varsayarak “kota örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Kota örnekleme; “evrenin yaş, cinsiyet ve öğrenim düzeyi gibi değişkenlere göre tabakalanması ve bu tabakaların homojen kabul edilmesidir. Her tabakayı temsil edecek örneklem sayısı belirlenir ve kotadan istenilen kişiler seçilebilir (Karatay, 2007: 3).” Ana kütleyi temsil ettiği düşünülen Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, Hikmet Tolunay Meslek Yüksekokulu, Emin Gülmez Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencileri ile

birebir görüşülerek veriler elde edilmiştir. Kota Örneklem Yöntemine göre 500 öğrenciye anket ile sorular sorulmuş ve sağlıklı veri alınan 487 anket çalışmaya dahil edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Modeli

Çalışmada veriler anket yoluyla elde edilmiştir. Hazırlanan anket formundaki soruların belirlenmesinde ilgili literatür ve bu konuda daha önce gerçekleştirilen çalışmalar dikkate alınmıştır. Anket uygulaması Emine Cansız'ın "*Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama*" çalışmasından faydalanılarak oluşturulmuştur. Anket toplam 43 sorudan oluşmaktadır ve 4 bölümden oluşmaktadır. Anket, katılımcıların demografik özelliklerinin yanında, girişimcilik özelliklerinin belirlenmesi (16'dan – 28'inci soru arası), kontrol odaklılığı ve girişimcilik eğilimlerinin belirlenmesi (29'dan – 37'ye kadar) ve yaratıcılık özelliklerinin belirlendiği (38'den 43'e kadar) bölümlerden oluşmaktadır. Anketin bölümleri aynı zamanda uygulanan istatistiksel analiz için ölçek niteliğindedir ve çalışmanın hipotezlerini temsil etmektedir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi ve Hipotezleri

Araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS 20 istatistik paket programı ile değerlendirilmiştir. Değerlendirmelerde Ki-Kare testi ve tek örneklemli t testi uygulanmıştır. Ki-Kare testi birbirinden bağımsız olarak seçilen iki veya daha fazla örneklemin aynı ana küleden çekilip çekilmediğinin belirlenmesinde kullanılmaktadır (Kalaycı, 2008: 94). Tek örneklemli "t testi" de herhangi bir örneklem grubuna ait ortalamanın, daha önceden belirlenmiş bir değerden önemli derecede farklı olup olmadığını saptamak için kullanılmaktadır (Kalaycı, 2008: 79). Analizler ilk üç hipotezde soruları girişimcilik özelliklerini belirleyen, girişimcilik eğilimi belirleyen ve yaratıcılık özelliklerini belirleyen sorular şeklinde boyutlandırılarak, cinsiyet faktörüne göre ki-kare ve t testi uygulanarak karşılaştırılmıştır. Diğer iki hipotezde de cinsiyet yerine eğitim faktörü kullanılarak karşılaştırmalar yapılmıştır. Araştırma çerçevesinde uygulamayla ilgili geliştirilen hipotezler aşağıdaki Tablo 2.'de verilmektedir.

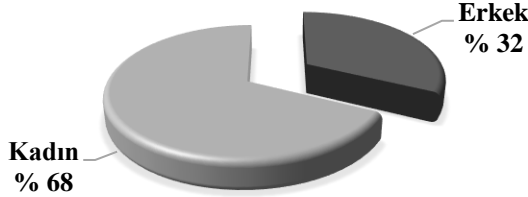
Tablo 2. Araştırmanın Hipotezleri

Katılımcıların Cinsiyeti Açısından Girişimcilik Özellikleri	
H1	Araştırmaya katılan öğrencilerin girişimcilik özelliklerinin belirlenmesinde ortalamalar arasında cinsiyetleri açısından fark vardır.
H2	Araştırmaya katılan öğrencilerin girişimcilik eğiliminin belirlenmesinde ortalamalar arasında cinsiyetleri açısından fark vardır.
H3	Araştırmaya katılan öğrencilerin yaratıcılık özelliklerinin belirlenmesinde ortalamalar arasında cinsiyetleri açısından fark vardır.
Katılımcıların Eğitim Durumu Açısından Girişimcilik Özellikleri	
H4	Araştırmaya katılan öğrencilerin eğitim durumu ve girişimcilik özelliklerinin belirlenmesinde ortalamalar arasında fark vardır.
H5	Araştırmaya katılan öğrencilerin eğitim durumu ve kontrol odaklılıklarının belirlenmesinde ortalamalar arasında fark vardır.

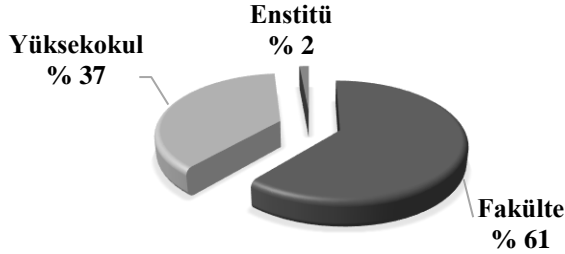
4. AMPİRİK ANALİZ VE BULGULAR

Araştırma sonucunda veriler üzerinden istatistiksel analizleri yapılarak, elde edilen veriler tablolar ile açıklanmıştır. Verilerin istatistiksel açıdan anlamlılığı ve varsayımların doğrulanıp doğrulanmadığı değerlendirilmiştir.

Şekil 1. Katılımcıların Cinsiyeti

Şekil 2. Katılımcıların Eğitim Durumu

Araştırmanın demografik unsurlarında hipotezlerin oluşturulmasında ve elde edilen verilerin yorumlanmasında sıklıkla kullanılan katılımcıların cinsiyetleri Şekil. 1’de frekans analizi yapılarak yüzdesel ayrılmıştır. Analiz, 330 kadın (%68) ve 157 erkek (%32) katılımcıdan oluşmaktadır. Sıklıkla kullanılan diğer demografik unsurlar katılımcıların eğitim durumu olmaktadır. Şekil 2.’de yüzdesel ayrımı yapılmıştır. Katılımcıların 298 (%61) Fakülte eğitimi alırken, 182 (%37)’si MYO ve Yüksekokul eğitimi almaktadır. Araştırmaya katılan lisansüstü eğitimi öğrencilerinin temsil ettiği enstitü (%2)’lik bir paya sahiptir.

Tablo 3.’de girişimcilik özelliklerinin cinsiyete göre farklı olup olmadığı 16 ve 28. sorulara kadar olan bölümde ölçülmüştür. Ortalama değerler birbirine yakın olmasına rağmen Sig (2-sided) 0.05’ten küçük olması nedeniyle 21, 22, 23, 26 ve 28. sorularında H1 hipotezimiz kabul edilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Öğrencilerin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesi

	Cinsiyet	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	Asymp. Sig. (2-sided)
16. Boş vakitlerimde sosyal aktivite ve eğlence için zaman ayırmayı tercih ederim	Kadın	2,05	,903	,050	,101
	Erkek	1,98	1,028	,082	
17. Düzen ve kural değiştirmeden çalışarak her işin üstesinden gelebilirim	Kadın	2,19	,944	,052	,202
	Erkek	2,37	1,082	,086	
18. Sezgilerime güvenerek her işi başarabilirim	Kadın	2,27	,904	,050	,278
	Erkek	2,13	,959	,077	
19. İnsan cesaretiyle ve inancıyla her engeli aşabilir	Kadın	1,61	,815	,045	,550
	Erkek	1,71	1,355	,108	
20. Maddi kazanç olmayan hiçbir işin içinde olmak istemem	Kadın	3,62	1,220	,067	,406
	Erkek	3,41	1,321	,105	
21. Her zaman esnek çalışma saatlerini tercih ederim	Kadın	2,58	1,590	,088	,043
	Erkek	2,26	1,167	,093	
22. Kendi işimin sahibi olmak en büyük idealimdir	Kadın	2,13	1,189	,065	,047
	Erkek	1,80	1,048	,084	
23. Kariyer olanağı olan işi sürekli ve garantili bir işe tercih ederim.	Kadın	1,84	1,026	,056	,005
	Erkek	2,20	1,253	,100	
24. Girişimcilik bir risktir	Kadın	2,45	1,276	,070	,115
	Erkek	2,52	2,654	,212	
25. İyi iş fikri ve fırsatların değerlendirilmesi başarı için paradan daha önemlidir	Kadın	2,04	1,055	,058	,481
	Erkek	1,97	1,112	,089	
26. Girişimcilik eğitimi üniversitelerde verilmedir	Kadın	1,85	1,043	,058	,027
	Erkek	1,93	1,246	,099	
27. Girişimcilik şansım olsa da şu an ki idealimdir vazgeçmezdim	Kadın	2,65	1,234	,068	,321
	Erkek	2,74	1,359	,108	
28. Kamu sektöründe çalışmak bana göre değil	Kadın	3,32	1,375	,076	,000
	Erkek	2,72	1,510	,121	

Tablo 3.'den çıkan sonuçlara göre; Bayan öğrenciler esnek çalışma saatlerini tercih etme konusunda erkek öğrencilere oranla daha az eğilim göstermiştir. Bu cevaplar doğrultusunda bayan öğrencilerin çoğunluğunun kısmen katılma eğilimi gösterdiği görülmüştür. Buna nazaran erkek öğrencilerin katılım eğilimlerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Erkek öğrencilerin esnek çalışma saatlerini tercih etmeye yüksek oranda eğilim göstermesinin diğer bir nedeni de kendi işinin sahibi olması isteğidir. Erkek öğrencilerin kendi hayatları için kuralları kendileri koymak istedikleri başka insanların yapamadıklarını yapabilme, arzusu özgüven yüksekliği, lider ruhu yüksek olduğu görülmektedir. Bu konuda bayan öğrencilerin kariyerlerine daha fazla önem verdiği, garantili ve sürekli bir işi kariyerlerinden geride tuttuğu görülmektedir. Erkeklerin kendi işini kurma eğilimlerinin yüksek olduğu, yine kamu sektöründe çalışmak yerine risk alarak kendi işinin patronu olma arzusu daha ağır basmaktadır.

Tablo 4.'te bay ve bayan öğrencilerin cinsiyete göre kontrol odaklılığı ve girişimcilik eğilimlerinin arasında fark olup olmadığı 29 ile 37 arasındaki sorular ile ölçülmüştür. Sig (2-sided) değerleri 0.05'ten küçük olan 32. ve 33. soruda H2 hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 4. Cinsiyetleri Açısından Öğrencilerin Kontrol Odaklılığı ve Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi

	Cinsiyet	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	Asymp. Sig. (2-sided)
29.Çok çalışarak her işin üstesinden gelebilirim	Kadın	1,85	,944	,052	,752
	Erkek	1,84	1,016	,081	
30.Bir plan hazırlamak işe başlarken tüm sorunları çözer	Kadın	1,88	,929	,051	,885
	Erkek	1,86	,880	,070	
31.Kendi isteklerim beni yönlendirir	Kadın	1,69	,765	,042	,271
	Erkek	1,84	,851	,068	
32.Rahat yaşama standardı için risk üstlenilmelidir	Kadın	1,92	,919	,051	,029
	Erkek	1,91	1,002	,080	
33.Girişimcilikte başarı için şans en önemli faktördür	Kadın	2,43	1,104	,061	,014
	Erkek	2,75	1,265	,101	
34.Ne yapacağımı başkalarının karar vermesine bırakırım	Kadın	4,39	,890	,049	,323
	Erkek	4,29	1,068	,085	
35.Başarılı insanların hareketlerimi etkilemelerine izin veririm	Kadın	3,16	1,299	,072	,311
	Erkek	3,02	1,313	,105	
36.Kendi hareketlerimi kendim kontrol ederim	Kadın	1,73	,793	,044	,506
	Erkek	1,69	,861	,069	
37.Doğru işi, doğru zamanda yapmak başarı için gereklidir.	Kadın	1,50	,757	,042	,567
	Erkek	1,59	,863	,069	

Karakteristik özelliklerinden dolayı bayanlar için şansın büyük bir önemi vardır. Bu sebepten dolayı bir işe girişim eğilimi gösterdiklerinde şans en önemli başarı faktörleri olarak görmektedirler.

Tablo 5.'de bay ve bayan öğrencilerin cinsiyete göre yaratıcılık özelliklerinin belirlenmesi ve girişimcilik eğilimlerinin arasında fark olup olmadığı 38 ve 43 arasındaki sorular doğrultusunda ölçülmüştür.

Tablo 5. Cinsiyetleri Açısından Öğrencilerin Yaratıcılık Özelliklerinin Belirlenmesi

	Cinsiyet	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	Asymp. Sig. (2-sided)
38.Sabit bir ücretle çalışmak yerine kendi düşüncemi hayata geçirmeye yönelmeyi tercih ederim	Kadın	2,53	1,127	,062	,000
	Erkek	1,97	,987	,079	
39.Araştırma geliştirme departmanında çalışmaktan zevk alırdım	Kadın	2,42	1,138	,063	,404
	Erkek	2,37	1,145	,091	
40.Girişimcilik için yaratıcılık yetenekli olmaktan daha önemlidir	Kadın	2,08	1,074	,059	,907
	Erkek	2,14	1,065	,085	

41.Girişimcilikte başarı için tecrübe gerekir	Kadın	2,45	1,054	,058	,636
	Erkek	2,39	1,125	,090	
42.Başkaları her zaman fikirlerime ihtiyaç duyar	Kadın	2,61	,933	,051	,290
	Erkek	2,44	,950	,076	
43. Yeni oluşumlar için farklı fikirler yapıcı etkiler oluşturur	Kadın	1,68	,831	,046	,423
	Erkek	1,76	,907	,072	

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere Sig (2-sided) değerleri 0.05'ten küçük olan 38. soru H3 hipotezimiz doğrulanmıştır. Tablo 5.'de cevap dağılımına bakıldığında erkeklerin kendi işini, fikirlerini hayata geçirip kendi çabasıyla kazanç sağlamayı hedefleyip eğer bir başarı yakalayacaksa bunu başkası için değil kendi için yapmaya yöneldiklerini görmektedir.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Eğitim Durumu ile Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesi

	Eğitim Durumu	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	Asymp. Sig. (2-sided)
19. Cesaret ve inanç ile her engel aşabilir	Fakülte	1,69	1,119	,065	,034
	Yüksekokul	1,53	,819	,061	

Tablo 6.'da eğitim durumuna göre öğrencilerin girişimcilik özelliklerinin arasında fark olup olmadığı 16'dan 28 kadar olan sorular doğrultusunda ölçülmüştür. Tablo 6. ile ilgili H4 hipotezimiz Sig (2-sided) değerleri 0.05'ten küçük olan 19. soruda doğrulanmıştır.

Tablo 7. Eğitim Durumu İle Öğrencilerin Kontrol Odaklılıklarının ve Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi

	Eğitim Durumu	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	Asymp. Sig. (2-sided)
35.Başarılı insanların hareketlerimi etkilemelerine izin veririm	Fakülte	3,09	1,348	,078	,017
	Yüksekokul	3,14	1,240	,092	

Tablo 7.'de eğitim durumuna göre öğrencilerin kontrol odaklılığı ve girişimcilik eğilimlerinin arasında fark olup olmadığı 29 ile 37 arasındaki sorular doğrultusunda ölçülmüştür. Sig (2- sided) değerleri 0.05'ten küçük olan 35. soruda H5 hipotezimiz doğrulanmıştır. Katılımcıların eğitim durumu ve girişimcilik özellikleri-eğilimleri arasında farklılıklar olduğu, ortaya çıkan bulgulara göre yüksekokul öğrencileri daha fazla girişimcilik eğilimi gösterdiği söylenebilmektedir. Ayrıca katılımcılar başarılı olmaları için örnek aldıkları modelleri ve cesaretlerini tetikleyen örnekleri eğitimleri sırasında oluşturdukları tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

İnsanların kişiliklerinin şekillenmeye başladığı aile ortamında ve kişiliğinin gelişmeye devam ettiği eğitim yaşamında, toplumsal yaşamda kişiliklerinin girişimcilik eğilimli olarak şekillendirilmesi yönünde çalışmalar yapılması önem arz etmektedir. Bireyleri girişimciliğe özendircek eğitim ve programlarının eğitim kurumlarında

yaygınlaştırılması, girişimcilik konulu aktiviteler öğrencileri girişimcilik faaliyetlerine yönlendirme konusunda teşvik edici olacaktır. Bununla beraber eğitim kurumlarının girişimcilere destek veren kamu kuruluşları, STK'lar ile ortak hareket ederek öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin artması ve girişimci olmaları konularında desteklemeleri de önemlidir.

Bu bağlamda girişimci için, fırsatları görüp, bunları değerlendiren, riski üstlenerek iş fikrine dönüştüren yaratıcı, yeniliğe açık, liderlik ruhlu kişi denilebilir. Bunun için, gençlerin risk karşısında cesaretleri ve genel anlamda yaratıcılık özelliklerinin değerlendirilmesi önemlidir. Bir toplumda bu özelliklere sahip birey ne kadar fazla ise ekonomik anlamda kalkınma çok daha hızlı olacaktır. Fakat öncelikle girişimciliğe çeşitli destekler sağlanması ve girişimciliği engelleyen unsurların kaldırılması gerekmektedir.

Günümüzde rekabet ortamında ancak yeni değerler üreten, katma değer yaratan ve rekabet gücünü sürekli geliştiren, en önemlisi farklı yenilikleri hayata geçiren girişimciler başarılı olacaktır. Bunun için de girişimcilerin sayısını arttıran ve buldukları ekonomik, politik ve sosyal ortamı iyileştirerek girişimcilere destek olan bir altyapının kurulması sağlanmalıdır. Ülkeler bilgi çağında vatandaşlarını, özellikle de genç bireylere girişimciliği özendirmek için yoğun gayret sarf etmektedir. Bu bir ülkenin kalkınması ve gelişmesi için önem taşımaktadır. Bu sebepten girişimcilik özellikleri kazandırılmış, istekli ve risk almaya eğilimli bireyler yetiştiren ülkeler kalkınma ve gelişme hususunda diğer ülkelere oranla daha avantajlı görülebilir.

Girişimci sayılarının artması yeni iş olanaklarını beraberinde getirmekle birlikte piyasada yeni rekabet ortamları oluşturacaktır. Oluşan bu rekabet sayesinde firmalar kendilerini geliştirmek ve ayakta kalabilmek için yeni fırsatlar yaratmaya çalışacaktır. Bu çalışmalara nazaran girişimci sayılarındaki artış ülke ekonomisindeki işsizlik oranını azaltacak ve istihdam olanağını da beraberinde getirecektir. Böylelikle yeni girişimlerin oluşması belki de mezun olmuş olan öğrencilerin vasıfsız olarak farklı işler yapmak yerine kendi meslekleri ile ilgili bir işte çalışıp kendilerini geliştirmelerini sağlayacaktır.

Örnek alınan çalışmalarda çoğunlukla araştırmalar üniversite son sınıf öğrencileri üzerinde yapılmaktadır. Ulaşılan sonuçların çoğunluğunda bayan öğrencilerin erkek öğrencilere göre eğitime daha çok önem verdiği, daha garantili işlerde çalışma isteğinde olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğrencilerin çoğunluğunda girişimcilik eğiliminin olduğu, değişen hayat şartları ve yaşadıkları koşullar kişilerin mesleki tercihlerinde garantici davranmaya çalıştıklarını gösterse de yaşlarının ilerlemesi ile birlikte çalışma hayatlarının ileri evrelerinde her gencin girişimci birey olma isteğinin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.

Bununla beraber yapılan bu çalışmada her sınıftan üniversite öğrencileri dahil edilmiş ve veriler anket yoluyla elde edilmiştir. Çalışmada, bireylerin demografik özelliklerinden cinsiyet ve eğitim durumlarına dikkat çekilmiştir. Araştırmanın kadınlar ve erkekler üzerinde ya da eğitim seviyeleri üzerinde girişimcilik özelliklerinin farkındalığı, eğilimleri ve yaratıcılık unsurları farklılıklar göstermektedir.

Araştırmada 1. Hipotezi destekleyen sorular değerlendirildiğinde ulaşılan sonuçlar;

- (i) Cinsiyete göre, girişimcilik özelliklerinin ölçüldüğü “Esnek Çalışma Saatleri” istatistiksel açıdan anlamlı bir fark göstermektedir. Bayan öğrenciler erkek

öğrencilere göre esnek çalışma saatlerini daha fazla tercih ettikleri gözlemlenmiştir.

- (ii) Cinsiyete göre, girişimcilik özelliklerinin ölçüldüğü “Kendi İşine Sahip Olmak” istatistiksel açıdan anlamlı bir fark göstermektedir. Erkek öğrencilerin bayan öğrencilere göre kendi işine sahip olmayı daha fazla tercih ettikleri gözlemlenmiştir.
- (iii) Cinsiyete göre, girişimcilik özelliklerinin ölçüldüğü “Garantili ve Sürekli Bir İş Yerine Kariyer” sorusundaki veriler istatistiksel açıdan anlamlı bir fark göstermektedir. Kız öğrenciler erkek öğrencilere göre kariyere daha fazla önem vermektedir.
- (iv) Cinsiyete göre, girişimcilik özelliklerinin ölçüldüğü “Kamu sektöründe çalışmak” sorusundaki veriler istatistiksel açıdan fark göstermektedir. Bayan öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla kamu sektörünü tercih ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen sonuçlar neticesinde bayan öğrencilerin belli bir kısmının kamu sektörünü garantili ve sürekli bir iş olarak gördüğü değerlendirilmiştir. Diğer taraftan bayan öğrencilerin esnek çalışma saatlerini ve kariyerlerine daha fazla önem verdiği sonucuna da ulaşılmıştır. Ayrıca erkeklere oranla okul eğitime de daha çok önem verdiği de gözlemlenmektedir. Bayan öğrenciler genel değerlendirildiğinde bir kısmının kendi işi ve kariyerine önem verdiği, bir kısmının da toplumsal figürün etkisiyle hareket ettiği gözlemlenmektedir. Erkeklerin kendi işini kurma eğilimlerinin yüksek olduğu, yine kamu sektöründe çalışmak yerine risk alarak kendi işinin patronu olma arzusunun daha ağır bastığı gözlenmektedir.

Araştırmada 2. Hipotezi destekleyen sorular değerlendirildiğinde ulaşılan sonuçlar;

- (i) Cinsiyete göre, girişimcilik eğiliminin ölçüldüğü “Rahat yaşama standardı için risk üstlenilmesi”, istatistiksel açıdan fark göstermektedir. Erkek öğrencilerin bayan öğrencilere göre daha fazla risk üstlendiği ve rahat yaşamayı tercih ettiği sonucuna ulaşılmıştır.
- (ii) Cinsiyete göre, girişimcilik eğiliminin ölçüldüğü “Başarı için şans”, istatistiksel açıdan anlamlı bir fark göstermektedir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla şansa önem verdiklerini sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen sonuçlarda erkek öğrencilerin ise kendi hayatları için kuralları kendilerinin koymak istedikleri ve başka insanların yapamadıklarını yapabilme arzusu, özgüven yüksekliği ve lider ruhunun yüksek olduğu görülmektedir. Karakteristik özelliklerinden dolayı bayanlar için şansın büyük bir önemi vardır. Bu sebepten dolayı bir işe girişim eğilimi gösterdiklerinde, şansı en önemli başarı faktörü olarak görmektedirler.

Araştırmada 3. Hipotezi destekleyen sorular değerlendirildiğinde ulaşılan sonuç;

- (i) Cinsiyete göre, yaratıcılık özelliklerinin ölçüldüğü “sabit bir ücretle çalışmak yerine kendi düşüncemi hayata geçirmeye yönelmeyi tercih ederim” sorusu istatistiksel açıdan fark göstermektedir. Erkek öğrencilerin bayan öğrencilere göre

daha fazla risk üstlendiği ve düşüncelerini hayata geçirme eğiliminde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen sonuçta erkeklerin kendi işini, fikirlerini hayata geçirip kendi çabasıyla kazanç sağlamayı hedefleyip eğer bir başarı yakalayacaksa bunu başkası için değil kendisi için yapmaya yöneldikleri görülmektedir.

Araştırmada 4. Hipotezi destekleyen sorular değerlendirildiğinde ulaşılan sonuç;

- (i) Eğitim durumuna göre, girişimcilik özelliklerinin ölçüldüğü “insan cesaretiyle ve inancıyla her engeli aşabilir” sorusu istatistiksel açıdan fark göstermektedir. Yüksekokul öğrencilerinin fakülte öğrencilerine göre daha fazla risk üstlendiği ve düşüncelerini hayata geçirme eğiliminde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Yüksekokul öğrencileri fakülte öğrencilerine nazaran aldıkları mesleki eğitimler hayata atılma konusunda daha yön verici olduğu gözlemlenmektedir. Fakülte öğrencilerinin risk gerektiren meslekler yerine daha garantili ve sabit ücretli işlere yönlendikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Araştırmada 5. Hipotezi destekleyen sorular değerlendirildiğinde ulaşılan sonuç;

- (i) Eğitim durumuna göre, girişimcilik eğiliminin ölçüldüğü “başarılı insanların hareketlerini etkilemelerine izin veririm” sorusu istatistiksel açıdan fark göstermektedir. Yüksekokul öğrencilerinin fakülte öğrencilerine göre daha fazla kendilerine model belirledikleri ve bu eğiliminde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Yüksekokul öğrencileri fakülte öğrencilerine nazaran örnek aldıkları modellerden daha çok etkilendikleri ve cesaretlerini tetikleyen örnekleri eğitimleri sırasında oluşturdukları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri, girişimcilik özellikleri, kontrol odaklılık ve yaratıcılık özellikleri bu çalışmada araştırılmıştır. Girişimcilik eğilimlerine genel olarak bakıldığında öğrencilerin çoğunluğunun girişimci olmak için bir iş fikrine sahip oldukları ve girişimci olmak istedikleri görülmektedir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, O. (2009). Shein’in Kariyer Çabaları Perspektifinde Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Öğrencilerinin Kariyer Değerlerine İlişkin Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(14), 277-292.

Aksel, İ., & Bağcı, Z. (2016). Girişimcilik Eğilimi; Bir Kamu Üniversitesinin İİBF’inde Öğrenim Gören Son Sınıf Öğrencilerinde Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 7(5), 2120-2133.

Akyüz, K. C., Gedik, T., Akyüz, İ., & Yıldırım, İ. (2006). Rize İlindeki Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Yeteneklerinin İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (1).

- Aytaç, Ö., & İlhan, S. (2007). Girişimcilik ve Girişimci Kültür: Sosyolojik Perspektif. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18).
- Balaban, Ö., & Özdemir, Y. (2008). Girişimcilik Eğitiminin Girişimcilik Eğilimi Üzerindeki Etkisi.133-147. (Erişim: 08.01.2017), <http://www.acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/handle/COMU/952>.
- Bilge, H., & Bal, V. (2012). Girişimcilik Eğilimi: Celal Bayar Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 131-148.
- Bozkurt, Ö., & Erdurur, K. (2013). Girişimci Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimindeki Etkisi: Potansiyel Girişimciler Üzerinde Bir Araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(2), 57-78.
- Börü, D. (2006). *Girişimcilik Eğilimi: Marmara Üniversitesi İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını.
- Cansız, E. (2007). *Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Demirel, E. T., & Akbıyık, N. (2009). *Girişimcilik Kavramı ve Ortaya Çıkışı, Girişimcilik ve Küçük İşletmeler*. (ed.: Mehmet Tikici & Ali Aksoy). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Doğan, N. (2013). *Türkiye’de Girişimcilik Eğilimi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Duran, C., Büber, H. & Gümüştekin G.E. (2013). Girişimcilik Hislerine Eğitimin Katkısı: Kütahya Meslek Yüksek Okulu Makine Programı Örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 8(2), 33-56.
- Erbatu, G. (2008). *Kültürel Boyutları İçerisinde Girişimcilik Eğilimi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Eren, A.S. (2016). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Nicel Bir Araştırma. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 1(5), 97-128.
- Erkan, H. (1994). *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güreşçi, E. (2014). Girişimcilik Eğilimi Üzerine Bir Araştırma: İspir Hamza Polat MYO Örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1), 23-38.
- İrmiş, A. & Barutçu, E. (2012). Öğrencilerin Kendilerini Girişimci Bir Kişiliğe Sahip Görmelerini ve İş Kurma Niyetlerini Etkileyen Faktörler: Bir Alan Araştırması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(26).
- İrmiş, A., Durak, İ., & Özdemir, L. (2010). *Girişimcilik Kültürü*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- İşcan, Ö.F., & Kaygın, E. (2011). Potansiyel Girişimciler olarak Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Nicel Bir Araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 275-286.

- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. İstanbul: Asil Yayın Dağıtım.
- Karabulut, T. (2009). *Girişimcilik ve Sürdürülebilirliği*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Karatay, M. (2007). Araştırmada Örnekleme. (Erişim: 26.01.2017), <http://www.80.251.40.59/education.ankara.edu.tr/aksoy/eay/mkaratay.doc>
- Keleş, H. N., Özkan, T. K., Doğaner, M., & Altunoğlu, A. E. (2012). Önlisans Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 5(9), 107-118.
- Kılıç, R., Keklik, B., & Çalış, N. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma. *SDÜ İİBF Dergisi*, 2(17), 423-435.
- Koçak, O. (2009). Bilgi Teknolojilerini Kullanan Yeni Girişimcilik Modelinin İş Yaratma Etkisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (57), 381-405.
- Konakhoğlu, E., & Kızanlıklı, M. M. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Proaktif Kişilik Özellikleri İle Girişimcilik Eğilimleri Arasındaki İlişki. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 72-92.
- Korkmaz, O. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(XIV), 209-226.
- Küçük, O. (2009). *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Müftüoğlu, M. T. & Durukan, T. (2004). *Girişimcilik ve Kobi'ler*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Öz Ceviz, N., Tektaş, M., Yayla, A., Tektaş, N., Sarıkas, A., & Polat, Z. (2016). Meslek Yüksekokullarında Öğrenim Gören Gençlerin Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma. *Eğitim ve Öğretim Araştırma Dergisi*, (5), 319-331.
- Özdaşlı, K., & Özkara, B. (2010). Girişimcilerimizin İş Fikri Bulma ve İş Fikri Bulma Yöntemlerinin Karar Verme Tarzları İle İlişkisi: Isparta – Burdur Girişimcileri Üzerine Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, (12/2), 124.
- Özdemir, L. (2015). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Sosyo-Demografik Özellikler Açısından Değerlendirilmesi. *SDÜ İİBF Dergisi*, 1(20), 41-65.
- Özdemirci, A., & Taşkiran, E. (2012). *Girişimciliğin Zayıf Yönleri, Stratejik Düşünce ve Kurumsal Girişimcilik*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Salık, N., & Kaygın, E. (2015). Demografik Değişkenler Açısından Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Kafkas Üniversitesi Örneği. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(13), 145-162.
- Sarıca Bulut, S. (2012). Gazi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(3), 216-238.
- Taşkın, E. (2012). *Başarılı Girişimcilerin Ortak Özellikleri*. (Ed.: B. Zafer Erdoğan), Bursa: Ekin Yayınevi.

- Taysı, K., & Canbaz, S. (2014). Önlisans Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerini ve Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(1), 59-67.
- Tok, N., Seçer, A., & Davran, M. K. vd. (2013). *Ziraat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinde Girişimcilik Özellikleri, Algısı ve Eğilimi: Çukurova ve Adnan Menderes Üniversitesi Örneği*. (Ed.: Mehmet Marangoz vd.). Muğla: Uluslararası Girişimcilik ve Kariyer Sempozyumu.
- Top, S. (2006). *Girişimcilik Keşif Süreci*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Uluyol, O. (2013). Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Gölbaşı Meslek Yüksekokulu Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 349-372.
- Uygun, M., Mete, S., & Güner, E. (2012). Genç Girişimci Adayların Girişimcilik Eğilimi ve Girişimcilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(4), 145-156.
- Yumuk, G. (2013). Turizm Bölümü Öğrencilerinin Girişimcilik Eğitimlerinin Girişimcilik Eğilimlerine Etkisi. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 2(2), 96-120.
- Yüzüak, E. (2010). *Üniversitelerde Öğrenim Gören Kız Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerini Etkileyen Faktörler: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Biga İ.İ.B.F. Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.
- Zimmerer, T. W., Scarborough, N. M., & Wilson, D. (2007). *Essentials of Entrepreneurship and Small Business Management*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Türkiye’de İdari Reform Çalışmalarının Tarihsel Perspektif Açısından Değerlendirilmesi

Yasemin MAMUR IŞIKÇI^{1,a}

¹ Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü- Giresun / Türkiye

Başvuru tarihi: 14 Kasım 2016

Düzeltilme tarihi: 19 Ocak 2017

Kabul tarihi: 30 Ocak 2017

Öz

Küreselleşme ile birlikte gittikçe yaygınlaşan neo-liberal politikalar devletin rolünde de bir değişimi zorunlu kılmış, 1930’lu yıllarda meşruiyet kazanmış olan müdahaleci devlet anlayışının yerini, 1980’li yıllardan sonra düzenleyici devlet anlayışı almıştır. Bu çalışmanın amacı; yönetimi alanındaki idari reformları devletin rolündeki değişim süreci ile birlikte tarihsel olarak analiz etmektir. Söz konusu analiz, uzman raporları, kalkınma planları, Avrupa Birliği İlerleme Raporları ve uygulama üzerinden yapılmıştır.

Türkiye’de yapılan idari reform çalışmaları tarihsel olarak dönemlere ayrıldıktan sonra, 2000 yılı sonrası yeniden yapılanma çalışmaları ayrıca irdelenmiş ve son aşamada da bu çalışmaların başarısı ve geleceği hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışma sonunda Türkiye’de cumhuriyet tarihinde yapılan idari düzenlemelerin 1980’li yıllara kadar dar kapsamlı ve daha çok örgütsel sorunları kapsayan kapalı bir anlayış hakimken, 1980’li yıllardan sonra daha kapsayıcı ve köklü değişimleri içerdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

İdari Reform, Kamu Yönetimi, Küreselleşme, Türkiye

^a Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Giresun Üniversitesi, İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, 28100, Giresun/Türkiye.
e-posta: mamurysm@gmail.com

doi: 10.18506/anemon.266070

URL: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Copyright © 2013-2017 Muş Alparslan Üniversitesi

Evaluation of Administrative Reforms with Regard to Historical Perspective in Turkey

Abstract

Neoliberal policies, which were becoming more widespread with globalization, necessitated a change in the role of the state, and therefore the notion of interventionist state which was legitimated in the 1930's was replaced by the regulatory state in the 1980's. The aim of this study is to analyze the administrative reforms in the public administration area historically as regards the process of change in the role of the state. The analysis was based on expert reports, development plans and implementation. Although it is directly related to the research, European Union Progress Reports were excluded from the scope of this study.

After the administrative reforms in Turkey were separated historically, those made in the post-2000 era have been thoroughly examined, and an evaluation of the success and the future of these efforts has been provided. At the end of the study, it was determined that administrative reforms made in the Republican period in Turkey followed a narrow-scoped and isolated path that focused more on organizational issues until the 1980's, whereas more inclusive and radical changes were implemented after the 1980's.

Keywords

Administrative Reform, Public Administration, Globalization, Turkey

1. GİRİŞ

Küreselleşme süreci ile birlikte etkisi ve yaygınlığı artan neoliberal politikalar devletin rolünde ve yapısında bir değişime yol açmıştır. Küreselleşme ile birlikte, daha önce kapitalist sistemin içine girdiği darboğazda, müdahaleci, yeniden dağıtımcı ve yön verici bir görev verilen devlet, yaşanan krizin sorumlusu olarak görülmüş ve bu nedenle devletin küçültülmesi gerektiğini savunan liberal söylemler küresel olarak yaygınlık kazanmıştır. Bu söylemlerin işaret ettikleri taleplerin uygulamaya konulmasıyla ülkelerin siyasal ve yönetsel yapılarında büyük dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Söz konusu olan bu dönüşümler, idari reform girişimleri ile gerçekleştirilmektedir.

Bu gelişmenin etkileri Türk kamu yönetiminde de görülmektedir. Kamu hizmetlerinde neoliberal yeniden yapılandırma süreçleri 1980'lerden itibaren Türkiye'de etkisini göstermeye başlamış, Türk Kamu Yönetiminde bu dönüşüme yönelik ciddi adımlar 2000'li yılların başından itibaren atılmaya başlanmıştır. Bu çizgide dönüştürmeye yönelik en ciddi adımlar da 2000'li yılların başından itibaren atılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı kamu yönetimi alanındaki idari reformları devletin rolündeki değişim süreci ile birlikte tarihsel olarak analiz etmektir. Söz konusu analiz, uzman raporları, kalkınma planları, Avrupa Birliği İlerleme Raporları ve uygulama üzerinden yapılmıştır.

Çalışmada bundan sonraki kısımda Türkiye’de yapılan idari reform çalışmaları tarihsel olarak dönemlere ayrıldıktan sonra 2000 yılı sonrası yeniden yapılanma çalışmaları irdelenecek ve son aşamada da bu çalışmaların başarısı ve geleceği hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

Literatür taramasında çalışma problemi ile doğrudan ilgili birkaç eser dikkati çekmiştir. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür;

Sürgit (1972) çalışmasında Türkiye’de idari reform girişimlerini tarihsel olarak ortaya koymuştur. Berkman, (1982) araştırmasında planlı dönemde idari reform anlayışı ve uygulamalarını tahlil etmiştir. Ergun (1991) çalışmasında öncülüğünü ettiği KAYA projesinin yönetimin yeniden yapılandırılmasına katkısını açıklamıştır. Şaylan (1995) çalışmasında Türk kamu yönetimindeki reform çabalarını küreselleşme süreci ile birlikte devletin rolünde meydana gelen değişimlerle birlikte açıklamıştır. Güler’ de (1996) çalışmasında son dönem devletin rolündeki değişimleri ve neoliberal politikaların Türk kamu yönetimindeki yansımalarını incelemiştir Tutum (1994) çalışmasında Türk kamu yönetimindeki reform çabalarını tarihsel olarak analiz etmiştir. Yayman (2008), araştırmasında Türkiye’nin idari reform hareketlerinin politliğini irdelerken özeld idari reform hareketlerinin gelişimi, ulaşılan sonuçlar, yönetim geleneğinin dönüşümü ve reform çalışmalarının arka planını analiz etmiştir. Yayman, (2005) başka bir araştırmasında Türkiye’de reform projelerine esas olan toplumsal, siyasal ve uluslararası koşulları ve idari reformların politik boyutunu incelemiştir. Çiner (2010) araştırmasında Türk kamu yönetimindeki idari reform girişimlerini yerelleşme ve bölgeselleşme unsurları açısından incelemiştir. Karaer (2011) çalışmasında birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü beş yıllık kalkınma planları özelinde Türk Kamu Yönetiminde reform girişimlerinin tarihsel gelişimini incelemiştir. Benzer bir çalışmayı Övgün (2013) mevcut dokuz kalkınma planı üzerinde gerçekleştirmiştir. Lamba (2014) ise, özellikle son dönem idari reform çalışmalarını uygulamalar üzerinden incelemiştir.

2. İDARİ REFORMUN TANIMI

Reform kavramı, Avrupa’da 16. yüzyılda Hıristiyanlık dininde ortaya çıkan yeni yorum ve düzenlemeleri, birey üzerindeki kilise vesayetinin kaldırılmasını ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bu anlamda reform hareketleri öncelikle Almanya’da başlayarak sonrasında da Fransa, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır (Kılıç, 2006: 39).

Yönetimde reform ya da başka bir deyişle idari reform kavramı ise kamu sektöründeki yapı, süreç ve kalitenin geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen bilinçli ve sistemli değişiklikleri ifade etmek üzere kullanılmıştır (Gow, 2012).

Bu alanda kavram ve kapsam belirsizliği olduğunu da belirtmek gerekir. İdari reform kavramı yerine, “ıslahat, rasyonalizasyon, reorganizasyon, modernizasyon, reform ve son zamanlarda da yeniden yapılanma” kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. Coşkun ve Nohutçu (2005) belirttikleri üzere; kamu yönetiminde köklü bir değişim ihtiyacından sürekli bahsediliyor olması, idari yapıların eskimiş geleneksel yapılarından arındırılması gerektiği düşüncesi “idari reform” kavramını daha çok ön plana çıkarmıştır. Bununla birlikte; idari reform kavramı daha çok dar kapsamlı uygulamaları işaret etmek için kullanılırken son zamanlarda geniş kapsamlı ve köklü değişiklikleri ifade etmek için

“yeniden yapılanma” kavramı tercih edilmeye başlanmıştır. Yine de yeniden yapılanma kavramının idari reform kavramına paralel şekilde kullanılmaya devam ettiğini hatırlatmak gerekir.

Kamu Yönetimi Sözlüğü’nde de “idari ıslahat”, “yönetim reformu”, “idarenin yeniden düzenlenmesi” sözcüklerinin “idari reform” ile eş anlamlı olduğu ifade edilmekte ve idari reform; “kamu yönetimini daha etkili ve daha verimli kılmak, iyileştirmek amacıyla girişilen yeniden düzenleme çabaları ve bunun sonucunda gerçekleştirilen yenilikler” şeklinde ifade edilmektedir (Bozkurt vd., 1998: 104).

Berkman’da (1982) idari reform kavramını “bir yönetim sisteminin amaçlarına yönelik olarak işlevlerini daha hızlı, nitelikli, verimli ve etkili bir şekilde yapacak düzeye çıkarmak üzere örgütsel yapı ve süreçte, idari yöntem ve tekniklerde veya personel unsurunda yapılan bilinçli değiştirme, yeniden düzenleme girişimleri” olarak tanımlamaktadır. Ancak, bu tanım, reform çalışmalarının, bir unsur oldukları siyasi sistemi etkileme ya da bu sistemden etkilenme durumunu dışlayan bir tanımdır. Bu anlamda Tutum’ un yapmış olduğu tanım idari reform kavramının kapsayıcı yönünü daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Tutum’ un (1994) tanımına göre idari reform; yönetim sisteminin yapısında, hizmet tercihlerinde, personel rejiminde, iş görme zihniyeti ve yöntemlerinde, karar verme sürecinde, siyasal sistemle olan ilişkilerinde ve sistemi harekete geçiren dürtülerde köklü değişiklikler demektir. Böylesi bir tanım bizce idari reform kavramının niteliğini daha çok gözler önüne sermektedir.

3. İDARİ REFORM YAPMA GEREĞİ

Literatürde kamu yönetiminde reform yapılmasının pek çok nedeni sayılmaktadır. Bunlar genellikle, kamu yönetiminin idari kuruluşların teknolojik, sosyolojik, ekonomik ve çevresel değişimlere ayak uydurmasını sağlamak, zamanla değişen ihtiyaç ve talepleri karşılayabilmesi saptamalarının etrafında yoğunlaşmaktadır.

Ancak bizce, bir ülkede ya da yönetimde yeniden yapılanma yoluna gidilmesi gereğini doğuran en büyük etken, dünya çapında yaşanan iktisadi, sosyal ve toplumsal gelişmeler sonucu devletin rolünde yaşanan değişimler ve değişimlere kamu yönetiminin uydurulmasıdır. Denilebilir ki, devlete biçilen role uygun olarak öncelikle reformun amaçları belirlenmekte ardından da reformun nedenleri sıralanmaktadır. Kısacası bir bakıma reformun amacı, aynı zamanda reformun nedeni olmaktadır. Reformun amacı hemen her zaman da devlete verilen rolün en iyi şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Devletin rolündeki değişimlerin kamu yönetiminde yapılan idari reformları nasıl etkilediği konusu aşağıdaki bölümde açıklanacaktır;

4. KAMU YÖNETİMİNDE PARADİGMA DEĞİŞİMİ VE REFORM HAREKETLERİ

Adam Smith ve John Locke’ un öncülüğünde gelişen liberalizm özgürlükleri korumak adına, devletin, güvenlik, adalet ve savunma hizmetleri dışında hiçbir görev üstlenmemesini ve iktisadi hayatın dışında kalmasını savunmuştur. Bu nedenle devlet, liberal düşüncenin ortaya çıktığı 1900’lü yılların başlarında kendine yüklenen bu rol

çerçevesinde, ekonomiye, bireye ve topluma oldukça mesafeli durmuştur. Ancak 1920’li yılların sonlarından itibaren liberalizmin üzerinde yükseldiği kapitalist sistem talep yetersizliği nedeni ile sıkıntı çekmeye başlamış ve nihayet 1929 yılında ekonomik buhran olarak adlandırılan büyük bir buhran içine girmiştir. Bu dönemde 1. Dünya Savaşı’nın neden olduğu yoksulluk ve kaynakların yetersizliği serbest piyasa ekonomisinin uygulanmasını da zora sokmuştur. İşte bu ortamda, devletin piyasaya karışmaması sorgulanmış ve devletin piyasaya müdahale etmesi gerektiğini savunan Keynesyen politikalar uygulamaya konulmuştur.

Sonra ki süreçte, İkinci Dünya Savaş’ının neden olduğu yıkımın giderilmesi için altyapı, ulaşım ve sosyal politika alanlarında da devlet çok fazla sorumluluk üstlenmek durumunda kalmıştır. Böylelikle 1960’lı yıllarda, kamu yönetimi kendinden beklenenleri yerine getirebilmek için birçok alanda faaliyet göstermek durumunda kalmıştır

Talep yetersizliği nedeni ile girdiği 1929 Büyük Bunalımını devletçi uygulamalarla atlatan kapitalist sistem 1970’lerden itibaren, artan görevleri ve düşen kar oranları nedeni ile 1973 yılında yeni bir krize girmiştir. Kapitalist sistemin yaşadığı çıkmaz, devletin ekonomik ve sosyal yaşamdaki görevlerini azaltmayı amaçlayan neoliberal politikaları ortaya çıkarmıştır. 1980 sonrası dönemde küreselleşme süreci ile yaygınlık kazanan neoliberal politikalar, kamu harcamalarının kısılarak devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indirilmesini amaçlamıştır. “Keynesyen ekonomiye bir karşı duruşu ifade etmesinden dolayı bu yaklaşımlar, ekonomide devlet müdahalesi yerine serbestliği önermekteydi. Dolayısıyla bu yeni anlayışla (Keynesyen politikalara dayanan) Refah Devleti anlayışının sürdürülmesi imkânsızlaşmıştır ve ‘küçülmeci devlet’ yaklaşımına geçilmesi zorunluluğu doğmuştur” (Çiftçi ve Çürük, 2011: 31).

Bu şekilde ortaya çıkan yeni paradigmaya göre, devletin küçültülmesi yolu ile faaliyet alanı sınırlandırılmalı, devlet mümkün olduğunca kamu hizmeti sunmamalı ancak kamu hizmeti niteliği olan her alanda kuralları koymalı, politikaları belirlemeli ve alanda faaliyet gösteren aktörler arasında hakem olmalı, kamu hizmeti sunarken de verimlilik, etkililik ve etkinlik denetimi yapmalıdır. Bu düzenleyici anlayışın kamu yönetimine yansımaları ise, özelleştirme, yerelleştirme, yönetimde işletme değer ve tekniklerinin kullanılması şeklinde olmuştur. İdari reformlarla yapılmaya çalışılan ise bu bağlamda, kamu yönetimini, devleti, kendinden beklenen görevi yerine getirebilmek üzere etkin kılmaktır. Bunu gerçekleştirmek üzere devletin rolü değiştikçe, kamu yönetimi de idari reformlar aracılığı ile değiştirilecektir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz gelişmeler sonucu 1980’li yılların başından itibaren devletin rolünde meydana gelen değişimler, kamu yönetimi alanında da köklü değişikliklere gidilmesini zorunlu kılmıştır. Bu dönemden önce her şeye ve her alana müdahale eden ve bu nedenle şişen devleti küçültme bu dönemden sonra yapılan idari reformların ana amacı olmuştur. Ancak bu aşamaya nasıl geldiğini görebilmek için 1980 öncesi idari reformların niteliğini öncelikle ortaya koymak gerekir.

Bundan sonra ki kısımda Türkiye’de yapılan idari reform çalışmaları tarihsel olarak 1980 öncesi ve 1980 sonrası olarak dönemlere ayrıldıktan sonra, 2000 yılı sonrası yeniden yapılanma çalışmaları irdelenecek ve son aşamada da bu çalışmaların başarısı ve geleceği hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

5. 1980 ÖNCESİ DÖNEMDE İDARİ REFORM ÇALIŞMALARI

Cumhuriyet döneminde idari reformlar ilk defa kapsamlı olarak yabancı uzmanların hazırladıkları raporlarla başlamıştır. 1962 yılında DPT¹, TODAİE² ve Devlet Personel Dairesi'nin³ kurulmasından sonra da bu kurumların hazırladıkları raporlar ve kalkınma planları reform sürecinde ön plana çıkmıştır. Bu dönemdeki reform çalışmalarını uzman raporları, kalkınma planları ve uygulama üzerinden değerlendirmek yerinde olacaktır.

5.1. Uzman Raporlarında İdari Reform Çalışmaları

Cumhuriyet döneminde idari reform çalışmalarına kaynak oluşturmak üzere idari yapıdaki sorunları tespit etmek ve öneriler geliştirmek üzere birçok inceleme yapılmış ve bu incelemelerin sonuçları da raporlar halinde yayınlanmıştır. Bu çalışmaların yapılmasında yabancı uzmanlardan da yararlanılmıştır. Bu raporları aşağıda şu şekilde sıralamak mümkündür;

Dorr Raporu: Goldthwaite H. Dorr tarafından 1933'te yapılan çalışma da kalkınma için gerekli, hamlelerin devlet eliyle yapılması, özel sektörün desteklenmesi, kaliteli yöneticilerin yetiştirilmesi önerilmiştir. Metinde birçok sektörel ilgili tavsiyelerde bulunulmuş, özellikle sanayi, tarım, altyapı, ticaret, devlet maliyesi, ulaşım ve maden alanlarına yönelik incelemeler yapılmıştır. (Yayman, 2008: 96-98)

Thornburg Raporu: Türkiye'nin II. Dünya savaşı sonrasında ABD tarafından Marshall Planı içerisine alınması sonucu Amerikalı bir ekip tarafından 1949 yılında yapılan bir çalışmadır. (Kara, 2006: 153) Raporda, devlet eliyle yapılan iktisadi çabalar eleştirilmiş ve sanayileşme faaliyetlerinde liberal politikaların desteklenmesi önerilmiştir (Yayman, 2008: 135).

Neumark Raporu: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi eski Profesörü olan Neumark, başbakanlığın isteği üzerine 1949 yılında 'Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Rapor' adlı bir rapor hazırlamıştır. Neumark raporunda, idare ile ilgili sorunlar, bakanlık sayısının ve onlara bağlı birimlerin sayıca fazla olması, katı merkezîyetçilik, bürokrasi ve kuralcılık, memur sorunları, liyakat unsuruna önem verilmemesi, denetimden kaynaklanan sıkıntılar, halkın yönetime katılamaması ve kamusal işler konusunda halkın bilgilendirilmemesi olarak sıralanmıştır. Bu sorunlara yönelik öneriler ise, şeffaflık, bakanlık sayısının azaltılması, örgüt yapılarının sadeleştirilmesi, liyakat ve denetim unsurlarına önem verilmesi, memur sayısının azaltılması, yönetimde şeffaflığı sağlamak üzere halkın kamusal sorunlar ve çözümleri konusunda bilgilendirilmesini sağlamak için enfarmosyon dairelerinin açılması, memurların ve müfettişlerin niteliklerinin artırılması, kural ve kanunların sadeleştirilmesi (Yayman, 2008: 135) olarak sıralanmıştır.

Barker Raporu: Dünya Bankası adına, James Barker ve çalışma ekibi tarafından Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını gerçekleştirecek yönetsel ve mali yapı hakkında öneriler sunmak üzere kaleme alınmış ve 1951'de tamamlanmış olan rapor, Neumark raporunda olduğu gibi personel sorunları, aşırı merkezîyetçilik, katı kuralcılık, liyakata önem verilmemesi ve bürokrasi sorunlarını sıralamaktadır. Raporda bu sorunlara yönelik olarak da merkezîyetçiliğin azaltılması için, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve yerel

yönetimlere daha fazla kaynak aktarılması, memur sorunlarına yönelik olarak da işe almalarda liyakata önem verilmesi, hizmet içi eğitimler yolu ile memurların niteliğinin artırılması, memurların dengeli dağılımını sağlamak üzere merkezi bir personel dairesinin kurulmasını önermektedir. Ayrıca kamu yönetimi kürsülerinin kurulması gerektiği bu raporla ifade edilmiştir

Martin ve Cush Raporu: 1951 yılında James V. Martin ve Frans C.E. Cush tarafından Maliye Bakanlığı için hazırlanan raporda, Maliye Bakanlığı’nın örgütlenme, çalışma metotları ve personel sorunları ele alınmış, bir önceki saptamalar Maliye Bakanlığı özelinde tekrarlanmıştır.

Leimgruber Raporu: Hükümetin isteği üzerine, 1952 yılında İsviçreli Profesör Leimgruber, tarafından sunulan raporda personel sorunları, personelin sınıflandırılması çalışma saatleri, maaşlar, personelin hukuksal statüleri, ücret rejimi, personel kadrolarındaki şişkinlik, vb. konulara değinilmiştir. (Işıl, 1965:8)

Görüldüğü gibi, 1960’lara kadar, yani planlı dönem başlamadan önceki dönemde idareyi geliştirme adına yapılan çalışmalar yabancı kaynaklı olmuştur. 1960 yılından sonra bu çalışmalar hem yerli uzmanlarca hem de daha kapsamlı ve bütünlükçü bir şekilde yapılmıştır. Bu olumlu sonucun doğmasında iki gelişmenin büyük etkisi olmuştur. Bunlardan biri, Birleşmiş Milletler ile hükümet arasında imzalanan ve 6319 Sayılı Kanun’la onaylanan Teknik Yardım Ek Antlaşması’na göre 1952 yılında TODAİE (Türkiye Ortadoğu ve Amme İdaresi Enstitüsü’nün kurularak kamu yönetimi alanında araştırma, organizasyon ve metot çalışmalarını yapması, İkincisi de 1960 yılında Başbakanlığa bağlı olarak Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’nin kurulması. Bu iki kurumun kurulmuş olması idarenin yeniden düzenlenmesi çabalarının sistemli bir şekilde yürütülmesi anlamında kurumsallaşma sağlamıştır. Planlı döneme geçildiğinde yapılan başlıca çalışmalar şu şekilde karşımıza çıkmaktadır; Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP), İdarenin Yeniden Düzenlenmesi İlkeler ve Öneriler (İYD) ve Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA).

İdari Reform ve Reorganizasyon Hakkında Ön Rapor: Ocak1961’de Devlet Planlama Teşkilatı kanalıyla Milli Birlik Komitesi’nden yönetimi geliştirme ile ilgili olarak gelen bir istek üzerine TODAİE tarafından yapılmış bir çalışmadır. Raporda idari reform çalışmalarını yürütecek kurumlar olarak, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Devlet Planlama Teşkilatı ve Devlet Personel Dairesi belirtilmiş, ayrıca merkezi düzeyde reform çalışmalarını yönlendirecek Başbakan Yardımcısına bağlı bir “İdari İslahat Komitesi” oluşturulması önerilmiştir. Bu ön rapor 1960’tan sonra ve planlı dönemde yapılan çalışmaların başlangıcını oluşturması açısından önem taşımaktadır.

Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP): MEHTAP Raporu, TODAİE ve DPT işbirliği ile 1963 yılında tamamlanıp Başbakanlığa sunulmuş bir çalışmanın ürünüdür (TODAİE, 1963). Yerli uzmanlarca hazırlanan en kapsamlı ve aynı zamanda da en nitelikli metinlerden biridir (Yayman, 2008: 236). Merkezi hükümet tarafından yerine getirilmesi gereken görevlerin yapılmadığı, bu görevleri yerine getirmek için gerekli örgütlenmelere gidilmediği, hizmetlerin halka eşit düzeyde ulaştırılmadığı ifade edilmiştir. Bu sorunların temel nedenleri ise; örgütlenme bozuklukları, kırtasiyecilik, amacından uzaklaştırılmış merkeziyetçilik anlayışı, yönlendirme ve gözetim bozukluğu,

personel sisteminden kaynaklanan sorunlar olarak sıralanmıştır. Sorunların çözümüne yönelik olarak ise; yönetimi geliştirme politikasının ve hedeflerinin saptanmasına yardım etmek, genel planlar yapmak ve gerekli önlemlerin alınmasını sağlamak üzere Başbakanlıkta merkezi ve genel sorumlu bir birim kurulması, bu merkezi birime ek olarak, bütün bakanlıklarda ve gerek duyulan diğer kuruluşlarda mensubu buldukları bakanlık ve kurumların yönetimi geliştirme faaliyetlerini yürütmek üzere İdareyi Geliştirme Komitelerinin kurulmasıdır (TODAİE, 1963). MEHTAP Raporunda sorunlar açıkça tespit edilmiş ve ortaya konulmuş olmasına rağmen geliştirilen çözüm önerileri kendinden önceki raporlarda olduğu gibi uygulanma imkânı bulamamıştır.

İdareyi ve İdari Metotları Yeniden Düzenleme Komisyonu Çalışmaları: Sadece merkezi yönetimin merkez teşkilatını inceleyen MEHTAP çalışmasının kapsam dışı bıraktığı taşra teşkilatı, yerel yönetimler ve KİT'ler deki sorunları ortaya koymak için Devlet Planlama teşkilatı (DPT) tarafından yürütülen tamamlayıcı bir çalışmadır. Bu çalışmayı yapmak üzere DPT bünyesinde 'İdareyi ve İdari Metotları Yeniden Düzenleme Komisyonu' kurulmuştur. Komisyon, yaptığı çalışmaları başbakanlığa sunduktan sonra 1966'da dağılmıştır (Taykut ve İzmirlioğlu, 1975: 3).

İdari Reform Danışma Kurulu Raporu: 12 Mart 1971 muhtırası sonucunda işbaşına gelen hükümet, "idari ve ekonomik yapının modernleştirilmesi" amacına yönelik olarak, 25.05.1971 tarih ve 7/2527 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile devlet kesiminin yeniden düzenlenmesinin genel yön ve stratejisini tespit etmek üzere bir 'Danışma Kurulu'nun kurulması kararlaştırılmıştır. Kurul, yeni bir araştırma yapmak yerine, yönetimin yeniden düzenlenmesi konusunda daha önce hazırlanan raporlarla diğer çalışmaların bir değerlendirmesini yapmış ve bu değerlendirmeleri içeren rapor, 10.10.1971'de hükümete sunduktan sonra dağılmıştır.

Bu dönemde yapılan idari reform çalışmalarını uzmanların hazırlamış oldukları bu raporlar üzerinden şöyle bir değerlendirme yapabiliriz; Söz konusu bu raporlarla, idarenin iç işleyişi ile ilgili çok temel sorunlar saptanıp ortaya konulmuş ve bu sorunlara yönelik öneriler de geliştirilmiş olmasına rağmen bu önerileri uygulamaya koyacak kararlı bir siyasi irade mevcut olmamıştır.

5.2. Kalkınma Planlarında İdari Reform Çalışmaları

Yerli ve yabancı uzman ve kurum raporlarının yanında, birinci kalkınma planlarından itibaren her kalkınma planında kamu yönetiminin temel sorunlarına ve çözüm yollarına değinildiğini görmek mümkündür. Bunları kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür;

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) kamu yönetimi reformu, kurumların iç işleyişlerini düzene sokmakla sınırlı kalan dar bir anlayışla ele alınmış; idarenin daha iyi çalışması için, görev, sorumluluk, emir ve yetkilerin açıkça belirlenmesi, kuruluşların bütçe ve malî kontrol usullerinin düzeltilmesi, personel politikasının personelin verimli iş yapabilmesini sağlamak üzere geliştirilmesi gibi kurumsal hedefler ortaya konulmuştur. Bununla birlikte plan, dönemin karma ekonomi anlayışına uygun olarak kamu iktisadi teşebbüslerine (KİT) vurgu yapması ve bu kuruluşların piyasa şartları bağlamında çalışmasının sağlanmasının gerektiğini işaret etmesi açısından önem taşımaktadır. Planın günümüzde de önemli bir tartışma ve sorun alanı olan bölge

kalkınması ve planlamasına dikkat çekmesi, bölge planlamasına kalkınmanın bölgeler arasında dengeli bir şekilde dağılması ve böylece bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesi amaçlarıyla yaklaşması açısından ayrı bir önem taşımaktadır (DPT, 1963; Övgün, 2013: 328).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) ise, yerel yönetimlerin kalkınmada ki önemine ilk kez dikkat çekilmiş olması ve bu kuruluşlar üzerinde idari vesayet yetkisinin azaltılarak bu kuruluşların mali açıdan da desteklenmelerinin ifade edilmiş olması açısından önemlidir (DPT, 1963; Övgün, 2013: 329).

5.3. Uygulama Boyutunda İdari Reform Çalışmaları

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, her ne kadar mili burjuvazi yaratmak adına serbest ticaretin desteklenmesi, yabancı sermaye ile ortaklıklara girilmesi gibi liberal hedefler ortaya konulmuşsa da 1929 Dünya Ekonomik krizinin etkisiyle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de 1933 yılından itibaren devletçi-plancı politikalar ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde devlete her alanda görevler verilmiş ve bu anlamda geniş kapsamlı bir kamu örgütlenmesi ekonomik ve toplumsal işleyişin bütününe hâkim olmuştur.

Bu dönemde bakanlık sayısı önceki döneme göre artmıştır. Aynı dönemde Sümerbank (1933), Halk Bank (1933), Etibank (1935), Ereğli Demir Çelik Fabrikası (1935), Maden Tetkik Arama Enstitüsü (1935), Elektrik İşleri İdaresi (1935), Toprak Mahsulleri Ofisi (1938) kurulmuştur. Daha sonraki dönemlerde Türk ekonomisinin lokomotifini olan iktisadi devlet teşekkülleri (1940), Petrol Ofisi (1941), Türkiye Ziraat Kurumu (1944), İller Bankası (1945), Emlak Bankası (1946) kurulmuştur. Aynı dönemde bu iktisadi kuruluşların yanına ulus devletinin inşa sürecinde önemli roller üstlenen Halkevleri, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Devlet İstatistik Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, Ankara Hukuk Fakültesi gibi Türk modernleşmesinin temel yapı taşlarını oluşturan örgütler kurulmuş ve Cumhuriyetin kurumsallaşması bağlamında önemli roller üstlenmişlerdir (Yayman, 2005: 74).

Bu düzenlemelerden başka, yerel yönetimler alanında da önemli reformlar yapılmıştır. Bu anlamda, 3 Nisan 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanunu’nun yayımlanması ile birlikte, 53 yıl boyunca yürürlükte kalmış olan “Vilayet” ve “Dersaadet Belediye Kanunları” yürürlükten kaldırılmıştır. Bu kanunla birlikte, o zamana kadar tüzel kişiliğe sahip olmayan belediyeler tüzel kişilik kazanmışlardır (Al, 2005: 108).

Bu dönemde yerel yönetimler alanındaki başka bir gelişme de 1978 yılında, salt yerel yönetimlerin sorunlarıyla yakından ilgilenmek ve gelişmelerine yardımcı olabilmek amacıyla Yerel Yönetimler Bakanlığı’nın kurulmuş olmasıdır. Fakat dönemin yoğun politik tartışmaları içerisinde bu bakanlık gerekli yetki ve sorumluluğu elde edememiştir (Al, 2005: 123).

Bu dönemde köyler de reform çalışmalarının en önemli odaklarından biri olmuş ve bu alanda çok önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu anlamda öncelikle 1924 yılında 442 sayılı Köy Kanunu kabul edilerek köy yönetimlerinin yapısı ve işleyişine yasal bir nitelik kazandırılmıştır. Ardından, çiftçiye desteklemek üzere, aşar vergisi kaldırılmış, Ziraat

Bankası sermayesi ve kredileri arttırılmış, kooperatifleşmeyi sağlamak için önce “İtibarı Zirai Birlikleri” ve 1929 yılında “Zirai Kredi Kooperatifleri” kanunları çıkarılmıştır ve nihayetinde de 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarılmıştır. Ancak ne var ki bu uygulama büyük arazi mülklerinin tasfiyesini öngördüğü için güçlü bir muhalefetle karşılaşmış ve uzun süre uygulanmamıştır. 1950 seçimlerinden önce yapılan bir değişiklikle de dağıtılacak arazi hazine ve vakıf arazileri ile sınırlandırılmıştır. Cumhuriyet döneminde köyle ilgili yapılan düzenlemeler açısından 17 Nisan 1940 tarihinde Köy Enstitülerinin açılması ayrı bir önem taşımaktadır. Bu kurumlar, “köy öğretmeni ve köy yararına diğer meslek erbabını” yetiştirerek, köy hayatının ekonomik ve kültürel olarak kalkınmalarında büyük rol oynamışlardır. Ne var ki bu kurumlar da güçlü muhalefetin etkisiyle 1950’den sonra Demokrat Parti iktidarı zamanında tamamen tasfiye edilmiştir.

1963 yılı sonrasında, idari reformların hedefi köylerin kalkınma sorununa odaklanmış ve bu amaçla farklı hükümet dönemlerinde farklı kırsal kalkınma modelleri uygulanmıştır. Bunları; Örnekköy yaklaşımı, Toplum kalkınması yaklaşımı, Köykent yaklaşımı, Merkez-köy yaklaşımı olarak sıralamak mümkündür.

Bunlardan; Örnekköy projesinde, belirli bir özelliği olan köyün, çevresindeki kırsal yerleşmelere örnek olacak nitelikte kaldırılması; Toplum kalkınması modelinde, kırsal nüfusun kalkınma çabalarına aktif katılımı; Çok yönlü kırsal alan planlamasında Aile planlaması, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler planlaması, üretim, pazarlama, tarımda yeni tekniklerin uygulanması, toprağı etkin bir şekilde kullanma esasları, kooperatifçilik alanında yapılan uygulamalarla köyün kendine yeterli birim durumuna getirilmesi ve köy-kent farklılıklarının giderilmesi; Köy-Kent projesinde, sanayileşmeyi kırsal alana yaymak, kırsal alanda iş olanakları yaratmak, büyük kentlerde sağlıklı kentleşmenin sakıncalarını gidermek ve tarımsal düzeni değiştirmek; Merkez-köy modelinde, tüm köylere ulaştırılmayan sosyal ve kültürel hizmetlerin düşük maliyetle merkez olarak belirlenen köyde toplanması ve çevre köylere sunulması amaçlanmıştır (Çelik, 2005).

1929 yılı ile başlayan bu uygulamalar ve devlete biçilen müdahaleci model, 1970’lerde yaşanan petrol krizinin sorumlusu olarak gösterilmesine kadar meşruiyetini korumuştur. 1980’lerin sonunda SSCB’nin çöküşü ile birlikte, Sovyet tehdidinin ortadan kalkması, neoliberalizmin yayılcı politikalarının devreye girmesi ve bu politikaların savunuları doğrultusunda devletin ekonomik ve sosyal alandaki rolünü azaltma girişimleri, devletin müdahaleci uygulamalarının terk edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu yöndeki değişme Türkiye’nin idari reformlarına da yansımıştır. Küresel düzeydeki bu değişikliğin Türkiye’deki izdüşümünü kalkınma planları ve uzman raporları kapsamında sonrasında değerlendirdikten sonra da uygulama boyutunda ele almak yerinde olacaktır.

6. 1980 SONRASI DÖNEMDE REFORM ÇALIŞMALARI

1980 sonrası dönemde yapılan idari reform çalışmalarında bundan önceki dönemde olduğu gibi uzman raporları ve kalkınma planlarında söz edilen unsurların büyük payı bulunmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası olan ve 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki’de yapılan Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin adaylığı resmen onaylandıktan sonra bu tarihten itibaren Avrupa Birliği’ne (AB) uyum konusu, Türkiye’nin idari reform serüveninin temel bir amacı haline gelmiştir. Dolayısıyla bu

tarihten sonra aşağıda da söz edileceği üzere Avrupa Birliği İlerleme Raporları bu sürecin itici güçlerinden biri olmuştur. Bu nedenle, bundan sonraki gelişmeleri de uzman raporları, kalkınma planları ve AB İlerleme raporları üzerinden değerlendirmek yerinde olacaktır.

6.1. Uzman Raporlarında İdari Reform Çalışmaları

İlgi çekici bir şekilde bu dönemden sonra kamu yönetimi konusunda yabancı uzman raporlarına başvurulması pek de fazla olmamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında TODAİE’nin kurulmuş olmasının etkisi büyüktür. Ne var ki yabancı uzman raporlarının yerini 1998 yılından itibaren Avrupa Birliği İlerleme Raporları almıştır. Türkiye’nin AB’ne üyelik için yapmayı taahhüt ettiği yeniden yapılanma girişimleri Türk kamu yönetiminde dönüşümün yönünü belirleyen en büyük unsurlardan biri olmuştur. Bu dönemde tek kapsamlı araştırma projesi TODAİE tarafından hazırlanan Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA) olmuştur.

Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA), kamu yönetiminin geniş bir bakış açısıyla incelenmesi ve geliştirilmesi için öneriler getirmesi amacı ile DPT’nin isteği üzerine TODAİE tarafından 1988-1990 yılları arasında gerçekleştirilmiş çok geniş kapsamlı bir araştırma projesidir. Kamu Yönetimi Araştırma Projesi’nin amacı, “kamu hizmeti gören merkezi yönetimin merkez ve taşra örgütü ile yerel yönetimleri etkili, süratli, ekonomik, verimli ve nitelikli hizmet görecek bir düzene kavuşturmak; kamu yönetiminin gelişen çağdaş koşullara uyumunu sağlamak; kamu kuruluşlarının amaçlarında, görev, yetki ve sorumluluklarında ve bunların bölünüşünde, örgüt yapılarında, personel sistemlerinde, kaynaklarında ve bu kaynakların kullanım biçimlerinde, yöntemlerinde, mevzuatında, haberleşme ve halkla ilişkiler sistemlerinde var olan aksaklıkları, bozuklukları ve eksiklikleri saptamak ve bu konularda yapılması gerekenleri incelemek ve önermek” olarak belirlenmiştir (TODAİE, 1991).

KAYA projesi, merkezi yönetimi oluşturan genel ve katma bütçeli kuruluşlarla, bunların taşra örgütleri, yerel yönetimler ve öteki kamu kurumlarını da içeren oldukça geniş kapsamlı bir çalışmadır. KAYA’ da merkezi yönetim, taşra birimleri ve yerel yönetimlerin bir bütünlük içinde bir arada ele alınması hem yerel yönetimlerin kendi aralarında hem de merkezle ve merkezi yönetimin taşra birimleri arasından ilişki kurması açılarından daha önceki araştırmalara göre büyük bir üstünlük taşımaktadır (Geray, 1993: 10).

6.2. Kalkınma Planlarında İdari Reform Çalışmaları

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1979-1983) o güne kadar yürürlüğe konan üç planda gerçekleştirilmesi istenen çalışmaların istenilen düzeye ulaşmadığı belirtilerek bu durumun doğmasına neden olan sorunları, “Yeniden düzenleme tekniklerinin Kamu Kuruluşlarınca yeterince bilinmemesi, kamu yöneticilerinin buna gereken önemi vermemeleri ve yeniden düzenleme çalışmalarında temel politika ve ilkeleri saptayacak kuruluşlara yol gösterecek, aralarında eşgüdüm ve işbirliği sağlayacak bir merkezi organın oluşturulamayışı” olarak sıralamıştır. Plan’da yönetimin, çağdaş toplumsal ve iktisadi yapıya uydurulması tekrarlanmakta, Devlet Personel Dairesinin “Merkezi Kamu

Yönetimini Geliştirme Birimi” olacak şekilde yeniden düzenleneceği ve yeniden yapılanma çalışmalarının DPT sorumluluğunda olacağı belirtilmektedir (DPT, 1979). Ancak bu hedefler gerçekleştirilememiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1985-1989) ilk kez “Yönetimin İyileştirilmesi” kavramı kullanılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için, bürokratik işlemlerin azaltılacağı, kamu yönetimi gelişen toplumsal gereksinimlere ve kalkınma amaçlarına uygun biçimde örgütleneceği, merkezi hükümetin yükünü azaltmak için yerel yönetimlerin güçlendirileceği, vatandaş ile doğrudan teması gerektiren görev ve hizmetlerde yönetim-halk ilişkisinin sistemli bir biçimde yürütülmesine önem verileceği ifade edilmiştir. Planda Bölgesel kalkınma anlayışı kendisinden önceki dört planın anlayışının devamını olarak ve bölgeler, kalkınmada öncelikli yöreler uygulaması yönünde merkezi yönetimin kalkınma çabasına destek olma bağlamında tanımlanmaktadır (DPT, 1989; Övgün, 2013: 330-331).

1980’li yıllardan sonra, neoliberal söylemler, kapitalizmin içine girdiği krizin sorumlusu olarak devletin müdahaleci uygulamaları ve kurumlarını işaret etmiş ve çözüm olarak da geleneksel kamu yönetiminin eleştirisi üzerine kurulu olan Yeni Kamu İşletmeciliği (YKİ) anlayışını kamunun faaliyet gösterdiği pek çok alanda uygulanması olarak sunmuştur. YKİ anlayışı getirdiği ilke ve değerlerle, kamu yönetimini ve kamunun hizmet sunma biçimini önemli ölçüde bir değişime uğratmıştır. Söz konusu bu değişimin yönünü ise merkezden yerele, yerelden özel sektöre, gönüllü kişi ve kurumlara doğru diye açıklamak mümkündür. Değişimin dayandığı temel ilkeler ise, özelleştirme, yerelleştirme, kamusal işlerin görülmesinde piyasa güçlerini öne çıkarma, hukuksal denetimin yerine etkinlik, etkililik verimlilik, performans denetimini tercih etme, yönetimde şeffaflık dayanışma yerine rekabet şeklinde sıralamak mümkündür.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), tüm dünyada yükselişe geçen neoliberal politikaların söylemlerinin ilk defa açıkça ifade edilmesi açısından önem taşımaktadır. Örneğin, planda, temel ilkeler kısmında yer alan “Büyümenin serbest rekabet şartları içinde gerçekleştirilmesi, iktisadi faaliyetlerde kamunun düzenleyici ve yönlendirici olması, hür teşebbüs ruhunun teşvik edilmesi esastır” ifadesinde hem serbest ticarete hem de düzenleyici devlet rolüne vurgu yapılmaktadır. Politika Esasları kısmında da KİT’lerin modern yönetim anlayışı çerçevesinde rekabet gücünün artırılması suretiyle daha verimli çalışmaları sağlanacağı ve özelleştirilmelerine ilişkin çalışmaların hızlanacağı ifade edilerek hem rekabete hem de özelleştirmeye vurgu yapılmıştır (DPT, 1990).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), neoliberal politikaların öne sürdüğü YKİ reçetesinin tüm unsurlarını daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Devletin kamusal hizmetlerle ilgili görevlerinin yeniden değerlendirilmesi, teşkilat yapısının küçültülerek fonksiyonel hale getirilmesi, dengesiz istihdamın düzeltilmesi ve halka dönük bir yönetim anlayışının yerleştirilmesi gereği ve öneminin korunduğu, “devletin asli görevlerini tam olarak yapabilmesi için, özelleştirme yoluyla üretim alanından çekilmesi hızlandırılarak küçülmesi sağlanırken, rekabetçi piyasa koşullarının hakim olmasını sağlamak üzere devletin kural koyma ve konulan kurallara uyulmasını sağlama işlevlerinin ağırlık kazanacağı, rekabet güçlüğü çekilen sektörler öncelikli olmak üzere sanayide yapısal sorunların, bir program dahilinde çözümleneceği, özelleştirmeye hız verileceği, yabancı sermaye girişini hızlandırmak amacıyla bir yandan özelleştirme faaliyetlerine ivme

kazandırılacağı, performansın ölçülmesine yönelik denetim sistemine geçileceği ve ‘Kamu Denetçisi (Ombudsman) Sistemi’nin Türkiye’de de kurulmasının sağlanması gerektiği” ifade edilmiştir (DPT, 1996).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (2001-2005) Avrupa Birliği’nin, Türkiye’nin küreselleşme hareketinde önemli referans noktalarından birini oluşturacağı, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyelik adaylığının onaylandığı Helsinki Zirvesi kararları doğrultusunda, üyelik hedefinin gerçekleştirilmesine yönelik gerekli adımların atılacağı, Plan döneminde Kopenhag kriterlerinin sağlanmasına ve Topluluk Müktesebatı’nın benimsenmesine yönelik önlemlerin alınmasına hız verileceği, Avrupa Birliği’ne üyelik hedefi doğrultusunda, Avrupa Birliği’nin müktesebatının üstlenilmesi ve uygulanmasına yönelik yönetsel kapasitenin geliştirileceği ifade edilmiştir (DPT, 2001). Buradan da anlaşılmaktadır ki, özellikle 2000 yılı sonrası yapılan idari reform çalışmalarının temel yönlendiricilerinden biri de AB olacaktır.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (2007-2013) “devletin ticari mal ve hizmet üretiminden çekilerek, politika oluşturma, düzenleme ve denetleme işlevlerinin güçlendirilmesinin esas olacağı, hizmetlerin vatandaşın en yakın birimlerce verilmesinin esas alınacağı, AB müktesebatına ilişkin müzakerelerin sonuçlandırılarak katılım sürecinin tamamlanmasının amaçlandığı, katılım sürecinin ve üyelik sonrası koşulların gerektirdiği idari yapılanmaya gidileceği, bölgesel gelişme ve yerel kalkınma uygulamalarında yerel ilkesinin esas alınacağı, kalkınmaya ilişkin kilit paydaşlar arasında ortaklık kültürü oluşturulacağı, AB kırsal kalkınma politikalarına uyum için gerekli kurumsal çerçevenin oluşturulacağı, kırsal kalkınma fonlarının yönetimine ve etkin kullanımına ilişkin idari kapasitenin geliştirileceği” ifade edilmiştir (DPT, 2007).

Kalkınma planları konusunda bir değerlendirme yapacak olursak öncelikle, bu planları planlı dönem öncesi, planlı dönem sonrası diye ayırmak gerekir. Planlı dönem öncesi, hatta bu dönemin ilk planlarında idari reform kavramının oldukça dar kapsamlı, sadece örgüt içi işleyişle ilgilenen, kamu yönetimini içinde bulunduğu sistemden soyutlayan bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir. Nitekim, Ar’ın bu dönem kalkınma planları için tespiti bizce yerinde bir değerlendirmedir. Ar (1983), bu dönem kalkınma planlarının, kamu yönetiminin etkin ve verimli çalışabilmesi için insan kaynakları, örgüt ve materyal sistemlerinde işlemlerin basitleştirilmesi konularında ilkeler ve öneriler getirildiğini bu ilke ve önerilerin gerçekleştirilemediğini ifade etmektedir.

Övgün’ün (2013) belirlemesine göre, her planda kamu yönetimi reformunun bir gereklilik olarak bahsedildiği ve bu bahiste de birtakım ortak amaçların saptandığı gözlemlenmekle birlikte her plan bir önceki dönemin eleştirilmesine dayandığı için kalkınma planları arasında kamu yönetimi reformu açısından bir süreklilikten bahsetmek mümkün görünmemektedir. Bizce bu saptama, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planından sonraki gelişmeler için pek geçerli değildir. Nitekim yukarıda da bahsedildiği üzere, liberal söylemler ilk defa altıncı Kalkınma Planında açıkça ifade edildikten sonra özellikle Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı sonrasında her seferinde güçlenerek ve daha kararlı bir şekilde ifade edilmiş; hatta ifade edilmekle kalmayıp aşağıdaki anlatımlarda da gözleneceği üzere uygulamada da süreklilik kazanmıştır. Bu kalkınma planlarında sürekli olarak ifade edilen, “yerelleşme, özelleştirme, rekabet, yönetim, düzenleyici devlet, etkili verimlilik ve performans denetimi, saydamlık, hesap verebilirlik, piyasa

önceliği, AB müktesabına uyum” vurguları bundan sonra ki idari reformlar da esas alınacak olan eksenler olarak kronikleşmiş gibi görünmektedir.

6.3. AB İlerleme Raporlarında İdari Reformların Değerlendirilmesi

Avrupa Birliği ilerleme raporları, Avrupa Birliği Komisyonunun, aday ülkelerin ‘Kopenhag Kriterlerini’ karşılamak açısından, yasama, yürütme yargı, sivil toplum, eğitim, ekonomi, hak ve özgürlükler gibi alanlar açısından yapmış oldukları çalışmaları birlik standartlarına uyum açısından düzenli olarak izledikleri ve değerlendirdikleri yıllık raporlardır. Türkiye için bir süre “Düzelme Raporu” adı altında çıkan bu raporlar, kamu yönetim sistemini de geniş kapsamlı olarak analiz etmektedir

Bu raporlardan, 1998 Düzelme Raporu’nda Türk kamu yönetimine hâkim olan “yolsuzluk, kayırma ve nüfuz kullanma” durumlarına dikkat çekilmiş (AB Bakanlığı, 1998); 1999 Yılı Düzelme Raporu’nda “şeffaflık” vurgusu ön plana çıkmış (AB Bakanlığı, 1999); 2000 Düzelme Raporu’nda, yerel yönetimlerde âdem-i merkeziyetçi” uygulamaların yapılması gerektiği ifade edilmiş (AB Bakanlığı, 2000); 2001, 2002, 2003 ve 2004 yıllarındaki Düzelme Raporlarında “yolsuzluk ve verimsizlik” sorunları tekrar ön plana çıkarılmıştır (AB Bakanlığı, 2001, 2002, 2003, 2004). 2005 İlerleme Raporu’nda “ombudsmanlık” kurumunun kurulması gerektiği belirtilmiş (AB Bakanlığı, 2005); bu gereklilik, 2006 ve 2007 İlerleme Raporlarında da tekrarlanmıştır (AB Bakanlığı, 2006, 2007). 2008 İlerleme Raporu’nda, şeffaflık vurgusu tekrar öne çıkarılmış ve bu anlamda Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun tamamen uygulamaya girmesini temin etmek için çaba gösterilmesi istenmiştir (AB Bakanlığı, 2008).

2009, 2010 ve 2011 yılları İlerleme Raporlarında “şeffaflık, hesap verebilirlik, liyakat vurguları” öne çıkarılmış, bu ilkelere “e-hizmet ve bilgi sunumunun geliştirilmesi, kamu kurumlarında iç denetim sisteminin kurulması” beklentileri de eklenmiştir (AB Bakanlığı, 2009,2010,2011). 2012 İlerleme Raporu’nda, “Ombudsmanlık Kurumu’nun” kurulması memnuniyetle karşılanmakta (AB Bakanlığı, 2012; 2013 İlerleme Raporu’nda kamu yönetimi reformunun geliştirilmesinde önemli bir unsur olabilecek “performans denetimlerinin” yapılmadığı öne sürülmekte (AB Bakanlığı, 2013); 2014 İlerleme Raporu’nda kamu yönetimindeki “siyasileşme” riskinden söz edilmekte (AB Bakanlığı, 2014); 2015 İlerleme Raporu’nda da bu risk tekrarlanmaktadır (AB Bakanlığı, 2015).

Özellikle, 2005 yılından sonra, Avrupa Birliği ilerleme raporlarındaki öneri ve eleştiriler doğrultusunda, Türkiye’de kamu yönetiminde hem merkezi hem de yerel düzeyde, hızlı bir yeniden yapılanma sürecine girilmiştir. Bu sürecin nasıl ilerlediği aşağıda açıklanmıştır.

6.4. Dönem İdari Reform Çalışmaları

1980’li yıllardan sonra küreselleşme süreci ile birlikte yükselişe geçen neoliberal politikalar pek çok alanın yanında devletin görev ve sorumlulukları da köklü bir değişime uğratmıştır “Herkesi ve her şeyi derinden etkileyen bu süreçte, 50’li ve 60’lı yıllarda refah ve sosyal adalet adına müdahaleci devletler popülerleşirken, 70’li yıllarda şartlar farklılaşmış ve devletin küçültülmesi fikri güç kazanmıştır” (Canpolat ve Cangir, 2010:

26). “Bu dönüşüm sürecinde, yirminci yüzyılın büyük bir bölümüne hâkim olan Geleneksel Kamu Yönetimi modeli ağırlıklı olarak 1980’lerin ikinci yarısından itibaren, daha esnek ve piyasa tabanlı Yeni Kamu Yönetimi modeline dönüşmeye başlamıştır” (Gökçe ve Erol, 2008: 177).

Bu değişim sürecinde kamusal işlerin görülmesinde özel sektör, gönüllü kurum ve kuruluşlar ve yerel yönetimler artan oranda söz sahibi olmaya başlarken, eşitlik, kamusal yarar, hukukun üstünlüğü, dayanışma gibi kamusal değerler yerlerini “ekonomiklik, verimlilik, kullanan öder, kar, performans, sözleşmecilik, rekabet” gibi işletme değerlerine bırakmaya başlamıştır.

Yeni Kamu Yönetimi anlayışından etkilenerek bu dönemde devletin daha minimal bir yapıya kavuşturulması, halka daha çok söz hakkının verilmesi, devletin daha şeffaf ve hesap verebilir bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır (Özer ve Önen, 2016: 226)

Günümüzde kamu yönetiminin faaliyet alanına giren her yerde yeni kamu yönetimi anlayışının izlerini görmek mümkündür. Özellikle 2002 yılından sonra, kamu mali yönetimi, kamu personel yönetimi, denetim, merkezi yönetim, yerel yönetimler ve diğer ilgili alanlarda YKİ’ nin temel unsurlarını uygulamaya geçirecek önemli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, 2003 tarihli ve 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile birlikte YKİ anlayışı doğrultusunda analitik bütçe sınıflandırmasına geçilmiş, bütçe kapsamı genişletilmiş, kamu kurum ve kuruluşlarında stratejik yönetim ve performans yönetimi uygulamaları başlatılmış, kamu harcama ve denetim sistemi yeniden yapılandırılmıştır (T.C. Resmî Gazete, 2003b; Lamba, 2014: 138).

Kamusal tüm bilgi ve belgelere ulaşımın sağlanması amacıyla 2003 tarih ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu çıkarılmış (T.C. Resmî Gazete, 2003a), 2004 tarih ve 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kanunu Kurulu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki kanun (T.C. Resmî Gazete, 2004c) ile kamu yönetiminde etik standartları oluşturulmuştur.

2004 yılında merkezi yönetimin planlama, programlama ve denetim ile sınırlandırılması ve yerelleşmeye öncelik verilmesini amaçlayan 5227 Sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkındaki Kanun tasarısı meclis tarafından oylanmışsa da dönemin Cumhurbaşkanı tarafından yayımlanması uygun bulunmayarak TBMM’ye geri gönderilmiş böylece ilgili tasarı kanunlaşma aşamasını tamamlayamamıştır. Bununla birlikte söz konusu tasarının içeriği bundan sonra kamu yönetiminin her alanına müdahale edecek birbirine bağlantılı kanunlar silsilesi halinde uygulamaya geçirilmiştir.

Bu anlamda ki önemli düzenlemelerden biri, 22 Şubat 2005 tarihinde kabul edilen 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile gerçekleştirilmiştir (T.C. Resmî Gazete, 2005b). Adı geçen kanun, il özel idaresinin görev-yetki, organları, teşkilatı, insan kaynakları, mali yapısı ve borçlanması, çalışma yöntemleri ve süreçleri, diğer kurumlarla ilişkileri, denetimi ve yönetime katılma konularını yeniden düzenlenmiş ve önemli sayılabilecek yenilikler getirmiştir (Eryılmaz, 2015:180). Yapılan düzenlemelerle il özel idarelerinin özerklikleri artırılmıştır. Bunu sağlamak için; İl genel meclisi başkanlığın validen alınarak meclisin kendi içinden seçeceği başkana bırakılmış ve gündemi belirleme yetkisi

meclis başkanına verilmiştir. Diğer yandan valinin il genel meclisi kararları üzerindeki denetimi de hukukilik denetimi ile sınırlandırılmıştır.

Yerel yönetimler alanında yapılan başka bir düzenleme de 75 yıldır yürürlükte olan 1580 Sayılı Belediye Kanunu'nun yerini 3 Temmuz 2005 tarihinde kabul edilen 5393 Sayılı Belediye Kanunu'na bırakmış olmasıdır (T.C. Resmî Gazete, 2005a). Bu kanun kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması sürecinde belediye yönetimine, ekonomiklik ve verimliliği sağlama, özerkliği artırma ve yönetime katılım açısından önemli yenilikler getirmiştir. Bunları şöylece sıralayabiliriz (Eryılmaz, 2015: 191);

Öncelikle ekonomiklik ve verimliliği sağlamak için belediyenin kuruluş koşulları yeniden düzenlenmiş ve ölçeği büyütülmüştür. Böylelikle, bir yerde belediye kurulması zorlaştırılmıştır. Bu uygulama ölçek ekonomisinin sağlanması ile ilgilidir. Bu uygulamayı desteklemek üzere 6 Mart 2008 tarihli ve 5747 Sayılı Büyükşehir Belediyesi İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'la, nüfusu 2000'in altına düşen belde belediyeleri köy statüsüne dönüştürülmüş, bazı bucaklar kaldırılmış, bazı köy ve mahallerin birleştirilmesi yolu ile de 43 yeni ilçe kurulmuştur. Diğer yandan, belediyelerde norm kadroya uygun olarak ve sözleşmeli personel çalıştırma olanağı getirilerek personel politikasında etkinlik ve verimlilik ilkeleri öne çıkarılmıştır. Bunun yanında, kalkınma plan ve programlarına ve bölge planlarına aykırı olmamak şartı ile nüfusu 50 bin ve üzerinde olan belediyelerin stratejik plan ve performans planı hazırlama zorunluluğu getirilmiştir.

Bunların dışında, İdari ve mali özerklik çeşitli mekanizmalarla artırılmıştır. Bu anlamda, belediyelerin yapacağı işler liste halinde tek tek sayılmamış, konu konu belirtilmiştir. Diğer yandan belediyelerin yetkili oldukları alanlar eğitim, sağlık, ekonomi, ticaret gibi pek çok alanı içine olacak şekilde çeşitlendirilmiştir. Böylece belediyelerin yerel hizmetler konusundaki yetkileri artırılmıştır. Belediyelere ve il özel idarelerine merkezi yönetimin vergi gelirlerinden aktarılan kaynaklar da artırılmış ve payların belirlenmesine nüfus yanında sosyo-gelişmişlik düzeyi de eklenmiştir. Bu anlamda başka bir düzenleme de merkezi yönetimin ve valinin belediyeler üzerindeki vesayet yetkilerini kısıtlamak yoluyla belediyeler üzerindeki idari vesayetin zayıflatılmasıdır. Bu anlamda; 5393 sayılı yasa, daha katılımcı ve özerk bir belediye öngörmüştür. Mülki idare amirlerinin meclis kararları üzerindeki iptal etme, yürürlüğünü durdurma, değiştirerek onaylama şeklinde uygulanan katı vesayet şekline son verilmiştir. Başka bir deyişle valinin belediye meclisi kararları üzerindeki denetimi hukukilik denetimi ile sınırlandırılmıştır.

Ayrıca Belediyeler bundan böyle mülki idare amiri onayı olmadan serbestçe borçlanabilecekler, istedikleri makamla doğrudan yazışabileceklerdir. Yeni yasaya göre belediyeler, belediye meclisinin kararına ve İçişleri Bakanlığının iznine bağlı olarak görev alanıyla ilgili konularda faaliyet gösteren uluslararası teşekkül ve organizasyonlara, kurucu üye veya üye olabileceklerdir. Bunun yanında belediyelerin sivil toplum örgütleri ve kamu kurum ve kuruluşlarıyla ortak projeler yapabilmesinin önü de açılmıştır.

Belediye yönetiminde demokrasi ve yönetime katılımın sağlanması amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu anlamda kanuna göre yılda üç defa olağan olarak toplanan meclise her ayın ilk haftası ayrıca da gerekli olduğu hallerde yılda üç defa da olağanüstü toplanma zorunluluğu getirilerek meclis daha işlevsel ve etkili bir konuma getirilmiştir.

Bunların dışında, demokrasi ve yönetime katılım açısından yeni kanunun getirdiği iki düzenleme daha vardır. Bunlardan biri Kent Konseyleridir. Kanuna göre, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasî partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyi kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmesi beklenmektedir. Ancak, kanunda sadece görüş bildirmekle yetkili kılınmış bu konseylerin kendinden beklenen söz konusu bu beklentileri nasıl gerçekleştireceği de tartışmalıdır.

Bunun gibi tartışmalı olan başka bir düzenleme de mahalle muhtarları ve ildeki kamu kuruluşlarının amirleri ile ildeki kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversiteler, sendikalar ve gündemdeki konularla ilgili sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, oy hakkı olmaksızın kendi görev ve faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılma ve görüş bildirme imkanının getirilmiş olmasıdır. Ancak kent konseylerinde olduğu gibi bu düzenlemede de sadece görüş bildirmekle sınırlı yetkinin demokrasi ve yönetime katılımı artırmada yeterli olup olmayacağı sorusu akılları meşgul etmektedir.

Yerel Yönetimler alanında diğer bir düzenleme alanı büyükşehir yönetimleri olmuştur; 1984 yılı 3030 sayılı Büyükşehir belediye kanunu 2004 yılına kadar yürürlükte kalmış ve daha sonra yerini 2004 yılı 5216 sayılı kanununa bırakmıştır (T.C. Resmî Gazete, 2004a). Sekiz yıllık bir uygulamadan sonra 2012 yılında 6360 sayılı yeni Büyükşehir Belediye Kanunu’nun kabul edilmesiyle 5216 sayılı kanun da yürürlükten kaldırılarak toplam 30 Büyükşehir belediyesi kurulmuştur (T.C. Resmî Gazete, 2012b).

Ancak 12.11.2012 tarihli 6360 tarihli Kanunla Büyükşehir Kanunu değiştirilmiş ve bu kanunla 13 ilde büyükşehir kurulmuş, daha sonra buna Ordu ilinin de eklenmesiyle toplam büyükşehir sayısı 30’a çıkmıştır. Bu düzenleme ile, büyükşehir belediyesi olan illerde; il özel idaresi, belde belediyeleri, köyler ve bucaklar kaldırılmış ve böylece yerel yönetim birimi olarak sadece büyükşehir belediyesi ve ona bağlı ilçe belediyeleri yer almıştır.

Son yıllarda küreselleşme, AB üyelik sürecinin de etkisiyle bölgesel kalkınmanın öneminin artması ve bölgesel kalkınma anlayışında değişikliğe gidilmesi, Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kurulmasını zorunlu kılmıştır. Bölge Kalkınma Ajansları’nın kuruluşu, Türkiye’de de 08.02.2006 tarihinde çıkarılan 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun ile gerçekleştirilmiştir. 5449 sayılı kanununda kalkınma ajanslarını oluşturma amacı; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek; kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek olarak açıklanmıştır (T.C. Resmî Gazete, 2006). Kamu-özel sektör ortaklığı anlayışına uygun, geniş katılımlı, teknik kapasitesi yüksek, etkin bir özel sektör kuruluşu gibi faaliyet gösterecek teşkilat yapıları; işe alma ve ücret ödemede uzmanlığa, performansa dayalı ve başarıya odaklı personel sistemi nedeniyle Bölge Kalkınma Ajansları, “Yeni Kamu Yönetimi (YKY)” nin

desantralizasyon, rekabet, yönetim ve yönetsel ve mali özerklik ilkelerini karşılayan kuruluşlar” (Lamba, 2014: 143-144) olmaları bakımından önem taşımaktadır.

Yeniden Yapılanmanın denetim boyutunda ise önemli bir gelişme Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulmuş olmasıdır. 2012 tarihli ve 28338 sayılı 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile ombudsmanlık kurumu oluşturulmuş ve ombudsmana idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunma görevi verilmiştir (T.C. Resmî Gazete, 2012a). Denetim konusunda başka bir düzenleme de yerel yönetimleri ilgilendirmektedir. Buna göre; 2005 tarihli 5302 ve 5393 Sayılı Kanunlarla vali ve belediye başkanına stratejik plan, performans kriterleri ve faaliyet planı hazırlama zorunluluğu getirilmiş, merkezin il özel idareleri ve belediyeler üzerindeki yetkileri azaltılarak bu birimlerin özerklikleri artırılmıştır.

Kamuda reform çabaları son yıllarda merkezi yönetim düzeyinde de kapsamlı bir şekilde devam etmiştir. 03.05.2011 tarihinde çıkarılan 6223 sayılı Kamu Hizmetlerinin Düzenli, Etkin ve Verimli Bir Şekilde Yürütülmesini Sağlamak Üzere Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Teşkilat, Görev ve Yetkileri ile Kamu Görevlilerine İlişkin Konularda Yetki Kanunu ile kamu hizmetlerine hız ve işlerlik kazandırmak için devlet bakanlığı uygulamasından vazgeçilerek, devletin üstlendiği tüm faaliyetler için icracı bakanlıklar ile bakan olmayan bakan yardımcılıkları oluşturulmuştur. Merkezi yönetim örgütleri olan bakanlıkların teşkilat yapılarında da YKY ilkelerine uygun düzenlemeler yapılmıştır.

Düzenlemeler sonrası bakanlıkların teşkilat yapılarının daha fonksiyonel hale getirildiği gibi aynı türden hizmetler de tek çatı altında toplanmıştır. Ayrıca, merkez teşkilatı da hizmet sunmaktan çok politika belirleyen, kontrol ve denetimi sağlayan bir rol üstlenmiş; hizmet sunan kurumlarla denetleyen kurumlar birbirlerinden ayrılmışlardır. Diğer yandan dikey yapılanmadan, daha yatay bir yapılanmaya geçilmesinin yanında, yönetim anlayışına daha uygun olacak şekilde ilgili kesimlerin katılımına olanak sağlayan merkezi düzeyde kurullar oluşturulmuş, bağlı ve ilgili kuruluşlar da yeniden düzenlenmiştir (Lamba, 2014: 146).

Türkiye’de de bu dönemde kamu personel rejimini özel sektör yönetim anlayışına yaklaştırmaya çalışan bazı düzenlemeler hayata geçirilmiştir. 2003 yılından itibaren kamu kurumlarında sözleşmeli personel istihdamı yaygınlaştırılmıştır. Ayrıca kamuya personel alımları merkezi sınav şartına bağlanmış, ilerleme süreçlerinde sınavın yanında liyakate yönelik bazı ölçütler getirilmiş, performansla dayalı sözleşmeli personel uygulaması başlatılmıştır (Lamba, 2014: 146).

Kamudaki reform çalışmalarının bir diğer bileşeni de, e-Dönüşüm Türkiye Projesi ve e-Devlet uygulamalarının hayata geçirilmesidir. Buradaki amaç, vatandaşların iş ve işlemlerini hızlandırmak ve çağdaş devlet anlayışına geçmektir. Bu çerçevede, şimdiye kadar farklı kuruluşlar tarafından yürütülen e-Devlet, e-Türkiye, Kamu-Net ve benzeri çalışmalar birleştirilmiş ve bir eylem planı hazırlanmıştır. Buna göre, e-Dönüşüm Türkiye Projesi kapsamında; vatandaşla devlet arasındaki ilişkiyi kuran Mernis projesi tamamlanarak birçok kamu kurum ve kuruluşunda uygulamaya geçirilmiş, vatandaşlık ve vergi numaraları birleştirilmiştir. Ayrıca 5070 Sayılı Elektronik İmza Kanunu çıkarılmıştır (T.C. Resmî Gazete, 2004b). Bu kanunla, bazı kamu kurumlarının sunduğu çeşitli hizmetler, elektronik ortamda sunulmaya başlanmıştır (Bilgin, 2005: 40).

7. REFORM ÇALIŞMALARININ GENEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

1980 dönemi öncesinde yapılan idari reform çalışmalarını ve kalkınma planlarını birlikte değerlendirdiğimizde bu dönemde yapılan çalışmaların dar kapsamlı ve daha içe dönük ve durağan olduğunu değerlendirmek mümkündür. Ayrıca bu dönemde, idarenin iç işleyişi ile ilgili çok temel sorunlar saptanıp ortaya konulmuş ve bu sorunlara yönelik öneriler de geliştirilmiş olmasına rağmen bu önerileri uygulamaya koyacak kararlı bir siyasi irade mevcut olmamıştır. 1980 dönemi sonrası reform hareketlerini ise daha kapsamlı, dünyada yaşanan siyasal gelişmelerle daha çok ilişkili; köklü toplumsal, siyasal ve yönetsel sonuçları olan, aynı zamanda da kâğıt üstünde kalmayarak uygulanma imkânı bulmuş çalışmalar olarak görmek mümkündür.

Bununla birlikte Türkiye’deki reform hareketlerinin küresel ölçekte yaşanan, devletin rolündeki ve kamu yönetimindeki değişimlere uygun şekilde planlandığı söylenebilir. Örneğin planlı dönem öncesi, Dorr (1933) tarafından yapılan çalışmada kalkınma için gerekli, hamlelerin devlet eliyle yapılması, özel sektörün desteklenmesi, kaliteli yöneticilerin yetiştirilmesi önerilmişken, özellikle Altıncı Beş Yıllık Plan ve onu izleyen diğer planlarda “özelleştirme, serbest piyasanın desteklenmesi, rekabetin artırılması, devletin küçültülmesi, devletin düzenleyici rolünün güçlendirilmesi” gibi yeni kamu anlayışının unsurlarına giderek daha fazla oranda vurgu yapıldığı görülmektedir.

Ancak gelişmiş ülkelerin yönetsel yapılarında reform süreci önemli ölçüde başarı sağlamış olmasına rağmen, Türk kamu yönetiminde aynı sonucun meydana geldiğini söylemek oldukça güçtür. Bunun nedeni kanımızca, başarılı örneklerden uyarlanan reform unsurlarının arkasında yatan ve onları Weber’in rasyonel işleyen bürokrasiye götüren temel değerlerin içselleştirilmesini sağlayacak toplumsal gelişme aşamasına ulaşamamış olmasıdır.

Weber’in bürokrasi modeli, toplumda devletten bağımsız bir girişimci sınıfın ortaya çıkması ve bu sınıfın kendi değerlerini siyasal hayata, dolayısıyla bürokrasiye aktarması ile varlık kazanmıştır (Canpolat ve Cangir, 2010: 39). Dolayısıyla bu toplumlarda bürokrasi ikincil bir güç ve türev durumundadır. Oysa ki Mardin’in (1992) belirttiği üzere batıda toplumsal ve içsel dinamikler sonucu ve de belirli bir modernleşme aşamasında gelişen bürokrasiye az gelişmiş ülkelerde modernleşme ve modern devletin inşa görevi yüklenmiştir. Dolayısıyla yasal ve rasyonel ölçütlere göre işleyen bir bürokrasinin gereği olan ilkeler, Batı’daki yeniden yapılanma çalışmalarını taklit eden az gelişmiş ülkeler tarafından içselleştirilememiştir. Böylesine kuvvetli bir rol verilen bürokrasi toplum üzerinde ağır bir vesayet kontrolüne sahip olmuştur. Bu nedenle Canpolat ve Cangir (2010), Türkiye’de bürokrasinin “kurucu” ve “modernleştirici” misyonuna bağlı olarak sistem üzerindeki hamilik ve vesayet rolünü devam ettirdiği sürece yönetimin batılı anlamda araçsal nitelikte yönetsel bir aygıt olarak algılanamayacağını ifade etmektedirler. Biz ise bu öngörüye şunu eklemeyi uygun görüyoruz; İçinde bulunduğumuz yüzyılda, iletişim ortamının gelişmesine paralel olarak demokratikleşme ve insan hakları talepleri de artmaya başlamıştır. Bu anlamda Kamu Yönetimi alanında da demokrasiye, yönetime katılıma, şeffaflığa daha fazla vurgu yapılarak bu değerler çerçevesinde kurumlaşmaya gidilmektedir. Bu gelişmenin izdüşümü olarak da Türk Kamu Yönetiminde Kamu

Denetçiliği Kurumu, İnsan Hakları Kurumu, Bilgi Edinme Kanunu, Kent Konseyleri, Etik Kurulu, yerleşme ve özerliğin artırılması gibi uygulamalarla yansıma bulmuştur. Yukarıda sözünü ettiğimiz bürokrasinin toplum üzerindeki vesayeti devam ettiği sürece, toplum yeni yönetim anlayışının getirdiği demokrasi anlayışını içselleştirecek gelişim aşamasına ulaşamayacaktır. Bu durumda yapılan idari düzenlemeler ne kadar çağdaş olsa da kâğıt üstünde kalacak ve kendisinden beklenen başarıyı sağlayamayacaktır. Özellikle son zamanlarda yapılan idari reformlarla bürokrasinin toplum üzerindeki etkisinin azaltıldığı yönünde bir görünüm vardır. Bu reformlarla bürokrasi ve halk arasındaki mesafe görece olarak kapatılmış, halkın karar alma mekanizmalarına katılmasını sağlayan mekanizmalar oluşturulmuş, kamusal işler konusunda bilgi sahibi olma hakkı sağlanmış, bürokratik işler sadeleştirilmiş ve azaltılmış gibi görünmektedir. Ancak tüm bu çalışmaların demokrasi yönünde izdüşüm yapması için hem toplum üzerindeki hem de bürokrasi üzerindeki politik vesayetlerin ortadan kalkması gerekmektedir. Sözgelimi, bürokratik atamalarda, yükselmelerde ya da yargı kararlarının verilmesinde siyasal etkilerin uzak tutulması, düşünce ve ifade özgürlüklerinin geliştirilmesi, çoğunlukçu değil, çoğulcu demokrasinin tesis edilmesi, karar alma mekanizmalarında her sınıfın temsil edilmesi, toplumsal isteklerin siyasal güce iletilme yollarının çeşitlendirilmesi, çatışan çıkarların demokratik yollardan ifade edilmesinin sağlanması, sadece bürokraside değil, politik alanda da şeffaflığın sağlanması bu tür vesayetlerin önüne geçebilir ve toplumu rasyonel işleyen bürokrasiye hazırlayabilir. Bürokrasiyi araç edinmiş ve toplum üzerinde, vesayeti altındaki bürokratik aygıt ile hakimiyet kuran politik güç hem idarenin verimli, akılcı bir yönde gelişmesini engelleyecek hem de toplumun demokrasiyi içselleştirmesi yönünde gelişim göstermesini önlemiş olacaktır.

8. SONUÇ

1980’li yıllardan sonra hızlanan küreselleşme süreci ile birlikte yükselişe geçen neoliberal politikaların hayata geçirilmesiyle ülkelerin siyasal ve yönetsel yapılarında büyük dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Bu gelişmenin etkileri Türk kamu yönetiminde de görülmektedir. Kamu hizmetlerinde neoliberal yeniden yapılandırma süreçleri 1980’lerden itibaren Türkiye’de etkisini göstermeye başlamıştır. Türk Kamu Yönetiminde bu çizgide dönüştürmeye yönelik en ciddi adımlar 2000’li yılların başından itibaren atılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye’de yapılan idari reform çalışmaları tarihsel olarak dönemlere ayırdıktan sonra 2000 yılı sonrası yeniden yapılanma çalışmaları irdelenmiş ve son aşamada da bu çalışmaların başarısı ve geleceği hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışma sonunda Türkiye’de Cumhuriyet tarihinde yapılan idari düzenlemelerin 1980’li yıllara kadar dar kapsamlı ve daha çok örgütsel sorunları kapsayan kapalı bir anlayış hakimken, 1980’li yıllardan sonra daha kapsayıcı ve köklü değişimleri içerdiği belirlenmiştir. Diğer yandan, Türkiye’de idari reform hareketlerinin dünyada yaşanan ekonomik siyasal ve sosyal dönüşümlerin neden olduğu devletin rolündeki değişimlere paralel olarak planlandığı, ancak son döneme kadar bu hareketlerin çoğunun düzenleme aşamasında kaldığı sonucuna varılmıştır. Belirlememize göre özellikle 2000 yılı sonrası bu hareketlerin uygulama olarak da varlık kazanmasına rağmen, toplum üzerindeki hem bürokratik vesayet ve bürokrasi aracılığı ile toplum üzerinde sağlanan politik vesayet

nedeniyle yeni yönetim anlayışından beklenen demokrasinin gelişmesi yönündeki ilerlemeler pek de kolay olmayacaktır.

Bu çalışmada, Türkiye’de idari reform hareketleri kalkınma planları, uzman raporları ve uygulama açısından dönemsel olarak analiz edilmiştir. Başka çalışmalarda bu konunun hükümet programları ve dönemin siyasal koşulları bağlamında ele alınması faydalı olacaktır. Bu çalışmaya benzer bir araştırma 1980 yılı sonrası idari reform seyrini ortaya koymak üzere AB İlerleme raporları üzerinden içerik analizi yöntemi ile gerçekleştirilebilir. Bu çalışmada reform hareketlerinin başarısı ve geleceği hakkında kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmenin yapılacak başka çalışmalarda daha derin ve ayrıntılı olarak yapılması alana büyük katkı sağlayacaktır.

NOTLAR

¹ Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasını hızlandırmak için 30 Eylül 1960 tarihinde 91 sayılı yasa ile kurulan teşkilat 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı olarak yeniden organize edilmiştir.

²1952 yılında Türkiye Cumhuriyeti ile Birleşmiş Milletler arasında imzalanan teknik yardım anlaşması çerçevesinde kurulan kurum, 1958 yılında çıkarılan 7163 sayılı Kanunla tüzel kişilik ve yönetsel özerklik kazanmıştır (www.todaie.gov.tr).

³17/12/1960 tarihinde 160 sayılı Kanunla Başbakanlığa bağlı olarak Devlet Personel Dairesi adı altında kurulan kurum 1984 yılına geldiğinde Devlet Personel Başkanlığı adı ile yine Başbakanlığa bağlı olarak yeniden kurulmuştur (<http://www.dpb.gov.tr>).

KAYNAKÇA

AB Bakanlığı (1998). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 1998*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf

AB Bakanlığı (1999). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 1999*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf

AB Bakanlığı (2000). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2000*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf

AB Bakanlığı (2001). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2001*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf

AB Bakanlığı (2002). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2002*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf

- AB Bakanlığı (2003). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2003*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf
- AB Bakanlığı (2004). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2004*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf
- AB Bakanlığı (2005). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2005*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf
- AB Bakanlığı (2006). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2006*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf
- AB Bakanlığı (2007). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2007*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf
- AB Bakanlığı (2008). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2008*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf
- AB Bakanlığı (2009). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2009*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf
- AB Bakanlığı (2010). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2010*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf
- AB Bakanlığı (2011). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2011*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf
- AB Bakanlığı (2012). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2012*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf
- AB Bakanlığı (2013). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2013*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf
- AB Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2014*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf
- AB Bakanlığı (2015). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2015*. (Erişim: 30.09.2016), http://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015_turkiye_raporu.pdf
- Al, H. (2005). Cumhuriyet Dönemi Belediyeciliğinin Tarihsel Gelişimi. (der. Vecdi Akyüz), *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler 2*, İstanbul, 105-144.

- Ar, A. F. (1983). Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Yapılan Bazı İdari Reform Çalışmaları. *Amme İdaresi Dergisi*, 16 (3), 65-88.
- Berkman, A. Ü. (1982). Planlı Dönemde İdari Reform Anlayışı ve Uygulanması: İdari Reformun ‘Yönetilmesi’ Açısından Bir Değerlendirme. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*, (özel sayı), 207-225.
- Bilgin, H. M. (2005). Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Tartışmaları. Rekabet Kurumu Perşembe Konferansları, 17 Mart 2005, cilt 20, 27-67, Ankara.
- Bozkurt, Ö., Sezen, S., & Ergun, T. (1998). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. Ankara: TODAİE
- Canpolat, H., & Cangir, M. (2010). Değişen Dünyada Kamu Yönetiminin Geleceği ve Türkiye’nin Reform Gündemi: Türkiye’nin Daha Fazla Demokratikleşmesi. *Türk İdare Dergisi*, (466), 25-46.
- Coşkun, B., & Nohutçu, A. (2005). Türkiye’de Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma: Kuramsal-Tarihsel Perspektif, Genel Değerlendirme ve Saptamalar. (ed. Ahmet Nohutçu & Asım Balcı). *Bilgi Çağında Türk Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması-I*, İstanbul: Beta Basım Yayım, 1-36.
- Çelik, Z. (2005). Planlı Dönemde Türkiye’deki Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Planlama*, (2), 61-71.
- Çiftçi, S., & Çürük, L. (2011). Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi Çerçevesinde Reformlar: İngiltere Örneği. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 25-47.
- Çiner, C.U. (2010). *Devlet Reformunda Yerelleşme ve Bölgeselleşme: Türkiye’ye Karşılaştırmalı Bir Bakış*. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- DPT (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı. (Erişim: 30.09.2016), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf>
- DPT (1968). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı. (Erişim: 30.09.2016), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf>
- DPT (1973). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı. (Erişim: 30.09.2016), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf>
- DPT (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı. (Erişim: 30.09.2016), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf>
- DPT (1989). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı. (Erişim: 30.09.2016), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/5/plan5.pdf>

- DPT (1990). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı. (Erişim: 30.09.2016), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf>
- DPT (1996). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı. (Erişim: 30.09.2016), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf>
- DPT (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı. (Erişim: 30.09.2016), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>
- DPT (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı. (Erişim: 30.09.2016), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf>
- Ergun, T. (1991). Yönetimin Yeniden Düzenlenmesi Gereksinimi ve KAYA Projesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 24(4), 11-23.
- Eryılmaz, B. (2015). *Kamu Yönetimi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları
- Geray, C. (1993). KAYA Yazanağı Açısından Yönetimin Taşra Birimlerinin ve Yerel Yönetimlerin Yeniden Düzenlenmesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 2(1), 9-17.
- Gow, J. J. (2012). Administrative Reform. (Ed. Savard Cote), *Encyclopedic Dictionary of Public Administration*. (Erişim: 02.09.2016), <http://www.dictionnaire.enap.ca>
- Gökçe, O., & Erol T. (2008). Kamu Yönetiminin Dönüşümü ve Dönüşümün Temel Unsurları. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(15), 175-200
- Güler, B. A. (1996). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*. Ankara: TODAİE.
- Kara, B. (2006). Türkiye’de Personel Reformu Çalışmalarının Altyapısı: 1930-1960 Yılları Arasında Yabancı Uzmanların Kamu Yönetimine İlişkin Hazırladıkları Raporlar. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 30 (2), 149-162.
- Karaer, T. (1991). Kalkınma Planları ve İdari Reform. *Amme İdaresi Dergisi*, 24 (2), 43-65.
- Kılıç, R. (2006). *İktisadi Düşünce; İktisadi Düşüncenin Gelişimi, İktisadi Düşünce Okulları, İktisadi Düşünürler*. Ankara: Siyasal Kitabevi
- Lamba, M. (2014). Yeni Kamu Yönetimi Perspektifinden Türkiye’de Kamu Yönetimi Reformları: Genel Gereçekler Üzerinden Bir İnceleme. *Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 19(3), 135-152
- Mardin, Ş. (1992). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Övgün, B. (2013). Değişmeyen Kamu Politikası: Kamu Yönetimi Reformu. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 325-339.
- Özer, M. A., & Önen, S. M. (2016). *200 Soruda Yönetim/Kamu Yönetimi*. Ankara: Gazi Yayınları.

- Sürgit, K. (1972). *Türkiye’de İdari Reform*, Ankara: TODAİE.
- Şaylan, G. (1995). *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- T.C. Resmî Gazete (2003a). *Bilgi Edinme Kanunu*, 25269, R.G. 24/10/2003, KN. 4982, KT. 9/10/2003.
- T.C. Resmî Gazete (2003b). *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu*, K.N.5018, K.T. 10/12/2003, R.G.24/12/2003, Sayı :25326
- T.C. Resmî Gazete (2004a). *Büyükşehir Belediyesi Kanunu*, 25531, R.G.23/7/2004, KN. 5216, K.T. 10/7/2004.
- T.C. Resmî Gazete (2004b). *Elektronik İmza Kanunu*, 25355, R.G. 23/1/2004, K.N. 5070, K.T.15/1/2004.
- T.C. Resmî Gazete (2004c). *Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*, K.N. 5176, K.T.25/5/2004, R.G. 8/6/2004, Sayı :25486
- T.C. Resmî Gazete (2005a). *Belediye Kanunu*, 25874, RG. 13/7/2005, KN.5393 KT.3/7/2005.
- T.C. Resmî Gazete (2005b). *İl Özel İdaresi Kanunu*, 25745, R.G. 4/3/2005, KN. 5302, K.T.22/2/2005.
- T.C. Resmî Gazete (2006). *Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun*, 26074, R.G. 8/2/2006, K.N. 5449, K.T. 25/1/2006.
- T.C. Resmî Gazete (2012a). *Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu*, KN. 6328 K.T. 14/6/2012, R.G.29/6/2012, Sayı: 28338
- T.C. Resmî Gazete (2012b). *On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, KN.6360, R.G. 6.12.2012, Sayı:28489
- Taykut, R., & İzmirlioğlu, A. (1975). *Planlı Dönemde Kamu Yönetimi Çalışmaları*. Yayın No: 1452. Ankara: DPT Yay.
- TODAİE (1963). *Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi Yönetim Kurulu Raporu: Merkezi Hükümet Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri (MEHTAP)*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- TODAİE (1991). *Kamu Yönetimi Araştırması Genel Rapor (KAYA)*. Yayın No: 238, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Tutum, C. (1994). *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma*. Ankara: TESAV Yayınları.
- Yayman, H. (2005). *Türkiye’nin İdari Reform Politikası*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi
- Yayman, H. (2008). *Türkiye’nin İdari Reform Tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Klasik Kelâmın İlâhî Bilgi Anlayışına Eleştirel Bir Bakış

Harun ÇAĞLAYAN^{1,a}

¹ Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bil. Böl.- Kırıkkale / Türkiye

Başvuru tarihi: 02 Ocak 2017

Düzeltilme tarihi: 12 Şubat 2017

Kabul tarihi: 16 Şubat 2017

Öz

İnsan düşüncesi, varlık ve bilgi felsefesi üzerine kuruludur. Varlık, bilginin zorunlu şartı olduğundan varlığı olmayanın bilgisi de yoktur. Müslüman kelimciler, varlığı şahid ve gâib şeklinde ikiye ayırır. Kelâm'da şahidin bilgisi, reel idrake dayalı insânî bilgi iken; gâibin bilgisi rasyonel idrake dayalı ilâhî bilgi olarak tanımlanır. İnsânî bilgi, fizik kurallarına bağlı olduğundan mantiken anlaşılabilir. Ancak bu kurallardan bağımsız olduğu düşünüldüğü için ilâhî bilgi birtakım açmazlara sahiptir. Bunlardan en önemlisi, ilâhî bilginin ezeli kabul edilmesine bağlı olarak varlıktan önceki imkân ve sınırlarıyla ilgili olandır. Bu çalışmada varlıktan önce ilâhî bilginin niteliğine ilişkin Müslüman kültüründeki temel çözümler analiz edilerek ilâhî bilginin değeri ve nasıl anlaşılması gerektiğine dair çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Varlık, Bilgi, İlâhî Bilgi, Ezeli Bilgi, Gaybî Bilgi

^a Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Ankara yolu 7.Km Yahşihan, 71450, Kırıkkale /Türkiye.
e-posta: caglayanharun@gmail.com

A Critical Look to The Divine Knowledge Understanding of Classical Kalâm

Abstract

Human thought is based on philosophy of existence and knowledge. Being is the compulsory condition of knowledge, so there is no knowledge for non-existent. Muslim theologians categorize the being into two: witness and unseen. Knowledge of unseen is defined as divine knowledge based on rational knowledge whereas knowledge of witness in the Kalam is human knowledge based on real reason. Since human knowledge depends on the laws of physics, it is understandable. But, divine knowledge has got some problems as it is considered independent of the laws of physics. The most important among those is the one related to the facilities and limitations before the presence depending on the consideration of divine knowledge as eternal. In this paper, some inferences have been made related to the value of the divine knowledge and how it should be understood by analyzing basic analysis in Muslim culture related to the nature of divine knowledge before existence.

Keywords

Being, Knowledge, Divine Knowledge, Eternal Knowledge, Unseen Knowledge

1. GİRİŞ

İnsanı diğer varlıklardan farklı kılan en önemli özelliği, onun bilgi üretme yeteneğine sahip bilinçli bir varlık olmasıdır. Kelâmî terminolojide bireyin bilgi veya bir kanaate ulaşmasını sağlayan yeteneğe nazar/akletmek denir (Cüveynî, 1950: 3; Bağdâdî, 1928: 13). Bireyin bilgi arayışı bir süreç olduğundan ulaşılan yeni bilgiler sayesinde önceki bilgilerin yanlış ve noksanlıkları giderilir. Nazar, ham bilgi, cehâlet ve şüphenin zıddı olan doğru bilgiye ulaşmada vazgeçilmezdir (Cüveynî, 1950: 5; Bağdâdî, 1928: 14). Ancak nazarın her parçası bilgi değildir. İlim, nazar sürecinin sonucunda ulaşılan bilgidir (Coşkun, 2016: 254).

Müslüman teolojisinde bireyin, tanrı-evren-insan tasnifine göre konumlandırıldığı söylenebilir. Bu tasnifin izlerini, kelam konu başlıklarının genelde Allah-Âlem, özelde Allah-İnsan ilişkileri bağlamında ele alınmasından anlamak mümkündür. Kelamcılarının evren algılarını sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek için onların varlık anlayışları kadar bu anlayış üzerine inşa ettikleri bilgi anlayışlarını da incelemek gerekir.

Müslüman kelâmında evren, içerdiği tüm varlık kategorileriyle Tanrı'dan bağımsız bir yapıdır. Evrenin Tanrı'dan bağımsız bir varlığının olduğunun en açık göstergesi, onun yaratılmış ve sonlu olmasıdır. Yaratılmışlık ve sonluluk ise tanrısallığın en belirgin vasfı olan yaratıcılık ve ezeliliğin zıddıdır. Tanrı ve evren arasındaki bu ontolojik farklılık, epistemolojik ifadelerinin de farklı olduğu anlamına gelir. Bu farklılık, Tanrı ve evrenin sadece yapısal niteliğinin bilgisinde değil, aynı zamanda onların sahip oldukları bilgiyi

elde etme imkânlarının da farklılığına işaret eder. Bu bağlamda tanrı-evren-insan ilişkisinde, tanrısal bilgiyi ilâhî/kadîm bilgi, evrensel bilgiyi ise insânî/hâdis bilgiyle temsil etmek mümkündür. Ancak bu bilgilerin aynı olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır (Cüveynî, 1950: 84-94).

İnsan, sahip olduğu bilinç nedeniyle diğer varlıklardan farklı olarak algılamış olduğu evrene anlam veya değer atfedebilir. İnsanın kendi dışındakileri anlamlandırması içgüdüsel olarak sahip olduğu bilgiyle değil; ancak aklı sayesinde kendi ürettiği istidlâli bilgiyle mümkündür. Çünkü içgüdüsel bilgi, bilinçli olmayan varlıklarda da mevcut olup evreni anlamlandırmaya değil, algılamaya dönük bir yapı arz eder. Ancak insânî bilginin ilâhî bilgiyi bilmekle nitelenmesi imkânsızdır (Cüveynî, 1950: 335). Bu ince nokta gözetildikten sonra, Allah'ın sıfat veya isimlerinden olan ilmin insanlar için de kullanılmasının kalamcılar açısından bir sakıncası yoktur (Bağdâdî, 1928: 128)

İlâhî ve insânî bilgi bağlamında kalamcıların ele aldıkları sıfatullah, halku'l-Kur'an, vahiy ve hikmet gibi birçok mesele vardır. Bu konudaki tartışmalarının özünü tarafların ilâhî bilginin imkân, nitelik ve kapsamıyla ilgili bakış açılarının şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Çünkü insânî bilgiden farklı olarak ilâhî bilgi hakkında konuşmak, aynı zamanda teolojinin temel konusu olan Tanrı hakkında konuşmaktır. Dolayısıyla sınırları bilinen veya en azından tespit edilme imkânı olan insânî bilgi ile ilâhî bilgiyi mukayese ederek sağlıklı bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Bu sorunun farkında olan birçok kalamcı, farklı kelâmî konularda ilâhî bilgiyle ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu kapsamda, "Pratikte kulun kendi gayretleriyle ulaştığı bilgiye dayalı fiillerle, teoride Tanrının ilâhî bilgisiyle ezelde bildiği kabul edilen fiiller arasındaki nasıl bir ilişki vardır?" veya "Hikmet, etik, aslah konularında ilâhî bilgi ile insânî bilginin değeri ve önceliği nedir?" gibi sayısını çoğaltmanın mümkün olduğu farklı sorulara cevaplar aranmıştır.

İnsan bilgisi, kontrol edilebilir ve denetlenebilir olduğundan kanaatimizce üzerinde ittifak edilebilecek reel bir yapıya sahiptir. Ancak ilâhî bilginin farklı kişisel ve kültürel kabullere dayalı rasyonel bir yapı arz etmesi, onun nitelik ve kapsamıyla birlikte varlığıyla ilgili tartışmaları da gündeme getirmiştir. Buna göre Müslüman teolojisinde bilgiye dayalı tartışmaların insânî bilgiden değil, ilâhî bilgi anlayışından kaynaklandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü ezeli bilginin imkân ve sınırları meselesi, bilginin mahiyetine ilişkin bir analiz olduğu kadar tevhid ve kader gibi farklı kelâmî konularda da bir duruşu ifade eden kabullere dayanmaktadır (Özdemir, 2002: 219). Dolayısıyla ilâhî bilginin özelliklerine dair değerlendirmeler, ilmî olduğu kadar kültürel yansımaları da içerdiğinden oldukça önemlidir.

2. KLASİK KELÂMİN BİLGİ ANLAYIŞI

2.1. Bilgi Kavramı

Sözlükte bir şeyi gerçekliğiyle bilmek, idrak etmek (İbn Manzûr, ts: XXXIV/3083; İsfahânî, ts: 343) anlamında cehâlet kelimesinin zıddı olan bilgi kelimesinin terim olarak birçok anlamı vardır. Gerçeğe uygun olan bilgi, birşeyin olduğu şey üzere idraki, külliyyât ve cüzüyyâtın idraki, varlıklara ilişkin malumâtın akıldaki görüntüsü, nefsin bir şey

hakkında ulaştığı mana, âkıl ve mâkul arasındaki özel ilişki ve gizli olanın açığa çıkması gibi tanımlar bunlardan bazılarıdır (Cürçânî, 1985: 120,121). İlim kavramı, kelâm ilminde bilinen şeyin olduğu hal (malûm) üzere bilinmesi anlamına gelir (Bâkîllânî, 1987: 25; Neseî, 2004: I/9,8; Cüveynî, 1950: 12,89).

Kur'an'da ilim kavramı isim, fiil ve sıfat olarak birçok yerde (Abdulbâkî, ts: 469-481) Allah'a nispetle kullanılmış olup subûti sıfatların en kapsamlısı olarak Allah'ın duyu ve duyu ötesi âlemleri bilmesini ifade etmektedir (Yavuz, 2000: XXII/108,109). Dolayısıyla Müslüman düşünürlerin çoğunluğu aklen ve naklen Allah'ın Âlim olduğu konusunda ittifak içindedir (Râzî, 1991: 158). Aynı şekilde Allah'ın her şeyden haberdar olması bağlamında gören ve işiten olduğu konusunda da ittifak etmişlerdir. Ancak görme ve işitmenin manası hakkında ihtilaf vardır (Râzî, 1991: 164)

Kendisinde hayat bulunan her şeyde bilgi vardır (Bağdâdî, 1928: 29). Bu tanım, yaratılmışların bilgisini ifade ettiğinden insânî bilginin tarifidir. İlâhî bilgi ise bilineni olduğu hal üzerine tüm yönleriyle kuşatmak ve bilmektir. İlâhî bilginin farklı olmasının nedeni, kaynağının tanrısal olmasıdır. Bilinenin varlık sahnesine çıkmadan önce Allah tarafından bilinmemesi diye bir şey mümkün olamaz; çünkü ilâhî bilgi Müslüman teologların çoğuna göre ezeldir (Neseî, 2000: 61,62; Bağdâdî, 1928: 30).

Kelamcılar neyin bilgi olduğundan daha çok bilginin ne olduğu üzerinde düşünmüşlerdir. Onlar, bilgiye teolojik ve epistemolojik açıdan bakarak teolojide ilâhî bilginin imkân ve ezelliliği; epistemolojide ise bilginin nitelik ve kaynağı üzerinde durmuşlardır (Kutluer, 2000: XXII/112). Kelamcıların bilgi anlayışının şekillenmesinde ilâhî bilgi kavramının belirleyici bir etkiye sahip olduğunu tüm kelâmî ekol ve bilginlerde görmek mümkündür.

Tarif (bilgilendirme) ve marifet (tanıma), Mutezile ve Mütakaşşife'ye göre yaratılmış; Mafrûğîyye'ye göre ise yaratılmamıştır. Ehl-i Sünnet, tarifi ilâhî kaynaklı görüp yaratılmadığını savunurken marifeti insânî kaynaklı kabul edip yaratıldığını söyler (Neseî, 2000: 68). İnsanlar bilgi ve ilim konusunda farklı düşündükleri için kimileri bilgi ve ilmi insanın dışında bir şey sayarken, kimileri de bilgi ve ilmi inkâr edip insanın sadece âlim ve ârif olduğunu kabul etmiştir (Eşarî, 1950: II/145,146). Âlim ise mübalağa olup her şeyi “en iyi bilen” anlamına gelir (Cüveynî, 1950: 149). Bilinen (malûm) ve bilinmeyen (meçhûl) kavramlarının niteliği hakkında da farklı kelâmî görüşler vardır. İnsanın kadîm veya muhdes herhangi bir şeyin bilgisine sahip olduktan sonra artık o konuda cahil olamayacağı iddia edildiği gibi, bilinen bir şeyin herhangi bir şekilde bilinmeyeceği; aynı şekilde bilinen bir şeyin her yönünün bilinmeyeceği de savunulmuştur. Fiilin varlığını bilip onun ihtiyârî, bâkî ve ikinci bir mekânda meydana geldiğinin bilinmemesi buna örnektir (Eşarî, 1950: II/71).

Mutezile'nin sistematüğını kuran bilginlerden olan Ebu'l-Hasen Abdulcebbâr el-Hemedânî (ö.415/1025), marifet, dirayet ve ilim kelimelerin yakın anlamlı olup ortak bir manaya işaret ettiklerini söyler. Bu mana, nefsin sükunu, vicdanın rahatlaması ve kalbin mutmainliğini sağlayan malûmattır. Buradaki sükundan maksat, ilgili bilginin gerçekliğine ilişkin kişinin tam bir mutmainlik içinde olmasıdır (Abdulcebbâr, 2013: I/76; tsa: 13). Bağdat Mutezilesi'nin önemli temsilcilerinden olan Ebu'l-Kasım Mahmud el-Kâ'bî (ö.319/931) ilmi, herhangi bir şeye olduğu gibi inanmak (itikad) olarak tanımlarken; Basra Mutezile'sinden Ebû Ali el-Cübbâî (ö.303/916), herhangi bir şeye mevcut bir zorunluluk veya delâletten dolayı olduğu üzere inanmaktır, şeklinde tanımlar.

Aynı şekilde Ebû Hâşim el-Cübbâi (ö.321/933) de ilmi, bir şeyin olduğu şey üzere olduğuna mutmainlikle (sukûn-i nefis) inanmaktır, şeklinde tanımlar. Buna göre ilk dönem itizâlî bilginlerine göre bilgi, kişinin bir şeye gönlünün ikna olacağı şekilde (sukûn'n-nefis) iman etmesidir (Nesefî, 2004: 9,10; Cüveynî, 1950: 13; Bağdâdî, 1928: 5,92; Abdulcebbar, tsa: 13, 18).

Eşarî yaklaşıma göre bilgi, kişinin bilen olmasını gerektiren şey veya kendisine sahip olan kimsenin doğru ve sağlam fiiller ortaya koymasını sağlayan şey olarak tanımlanır (Cüveynî, 1950: 12). Ebu'l-Meâlî Abdulmelik el-Cüveynî (ö.478/1085), bağlı bulunduğu ekolün imamı da dâhil kendisinden önceki tüm ilim tanımlarını eleştirdiği gibi aklın zorunlu ve istidlâlî yönleri olduğuna ilişkin tarifi de beğenmeyen bir yaklaşım sergiler. O, mümkünlerin caiz, muhalleri ise imkânsız olduğunun bilgisini veren aklın; zarûrî ilimlerden olduğunu düşünmekle birlikte, zarûrî ilimlerin tamamında değil, bir kısmında etkin olduğunu söyler (Cüveynî, 1950: 15-16).

Ebû Mansûr Muhammed el-Mâturîdî (ö.333/944), sebep olmaksızın bilgi hâsil olabileceği gibi, her bilginin onayı (tasdik) her bilgisizliğin ise tezkibi gerektirmediği kanaatindedir. Ancak şu kadarı var ki; marifet tasdike, bilgisizlik ise tezkibe yol verir (Mâturîdî, 2003: 612,613).

2.2. Bilginin Çeşitleri

Müslüman teolojisinde ilâhî bilgiye yer açmak için bilgi; kaynağına göre kadîm ve hâdis şeklinde tasnif edildiği gibi (Bâkillânî, 1987: 26; Nesefî, 2000: 109; Cüveynî, 1950: 13; Bağdâdî, 1928: 8), zorunlu (zarûrî/a priori) ve akledilebilir (istidlâlî/a posteriori) şeklinde de tasnif edilebilmektedir. Zorunlu bilgi, bütünüün parçasından daha büyük olduğunun bilgisi gibi insanın doğuştan hazır bulduğu (bedîhî), diğer bir deyişle herhangi bir zihinsel gayret göstermeden sahip olduğu bilgidir. Akledilebilir bilgi ise dumanın ateşe delâlet etmesinin bilgisi gibi insanın ancak zihinsel bir çaba veya akıl yürütmeye kazandığı (iktisâbî) bilgidir (Bâkillânî, 1987: 26; Nesefî, 1986: 121; Cüveynî, 1950: 13,14).

İlâhî bilginin noksanlıklardan uzak mutlak bilgi olarak düşünülmesine bağlı olarak onun zorunlu bilgiyle benzer yönleri olduğu varsayılabilir. Ancak böylesi bir yaklaşım, ilâhî olanla insânî olanın benzerliğine sebep olacağından kanaatimizce yanlış bir tutumdur. Nitekim klasik kaynaklarda zorunlu bilgi, her ne kadar kişinin kendisini ve zıtların bir arada olamayacağını bilmesi gibi ansızın zihinde oluşan, şüpheden uzak bilgi (Cüveynî, 1950: 14) şeklinde tanımlansa da insânî bilgi sınırları içinde kaldığından Allah'ın bu bilgiyle (zorunlu bilgi) nitelendirilmesinin sakıncalarına değinilmiştir (Mâturîdî, 2003: 378,379; Cüveynî, 1950: 13).

İlim, canlının kendisiyle âlim olduğu bir sıfattır. Canlı ve kudret sahibi olan, bilgi sayesinde işini muhkem ve sağlam yapar (Bağdâdî, 1928: 5). İlâhî bilgi mutlak olduğundan O'nun ilminde zamana bağlı olan Allah'ın haber vermesi değil, kendisinden haber verilir. İlâhî haber, henüz yaratılmamışla ilgiliyse olacağı; yaratılmışla ilgiliyse mevcûdiyeti ve yok oluşla ilgiliyse yokluğu bildirmektir. Yani değişim ilâhî haberde değil, haber verilededir (Nesefî, 1986: 184).

İnsan bilgisi, devamı olmadığı ve bilinenlerin hepsini kuşatamayan âraz bir bilgiye dayalı olduğundan zorunlu ve istidlâlî bilgi şeklinde bir tasnifin gereği hissedilmiştir (Nesefî,

1986: 154). Esasen varlıkların bilgisini bedîhî veya iktisâbî olmasına bakılmaksızın temelde sonradan kazanılan bilgi olarak tanımlamak mümkündür. Çünkü insan zihninin değil doğuştan sahip olduğu öncüller, bizzat kendisi bile yaratılmış olduğundan vehbî bir varlığa sahiptir. Yani zihin, varlığını dışardan bir güce borçludur. Dolayısıyla insanın doğasından veya çevresinden edindiği bilgiler, edinilmiş bilgilerdir.

Bir bilginin iki bilinenle (zorunlu/bedîhî, ihtiyarî/istidlâlî) bilinmesine cevaz verenler, ilâhî bilginin tümeli olmadığını bilmemiz gibi tümel (küllî) olmayan bir varlığa ilişkin bilginin olmasını da caiz görürler (Eşarî, 1950: II/76; Bağdâdî, 1928: 31). İnsânî bilginin mahiyeti konusunda ise ilk dönem kelamcılar arasında tam bir birlikten söz edilemez. Örneğin, görme engellinin zihninde (kalp) renk bilgisinin yaratılmasını mümkün gören (Eşarî, 1950: II/105) veya sesin havada naklini mümkün görmeyen (Eşarî, 1950: II/99) görüşlerin olması, bize zorunlu ve istidlâlî bilginin farklı anlaşıldığını göstermektedir.

Ebû Muhammed Hişâm b. el-Hakem'e (ö.179/795) göre bütün bilgiler zorunludur; ancak nazar ve istidlal yoluyla meydana gelir. İnsan sonradan meydana gelen bu bilgi sayesinde Allah'ı bilir. Şîu bilgin Ebû Muhammed Mûsâ en-Nevbahtî (ö.310/922) ise bilgilerin tamamının zorunlu olmadığı gibi Allah'ı bilmenin de zorunlu olmadığını savunur. Ona göre insan zorunlu veya kesbî her iki şekilde de bilebilir (Eşarî, 1950: I/118).

Ebu Sehl Bişr el-Mu'temir (ö.210/825) ve Ebu'l-Huzeyl Muhammed el-Allâf (ö.235/850), bir şeyin bir haldeyken zorunlu veya ihtiyarî bilgiyle bilinmesini mümkün görürler. Şu kadar var ki eğer bilinen şey, somut bir varlık ise onun salt ârazları sadece ihtiyarî bilgiyle bilinebilir. Bununla birlikte somut varlığın cisim (birleşik cevherler) ve ârazlarının halleri, gerektirdikleri duruma göre zorunlu veya ihtiyarî her türlü bilgiyle bilinebilir. Onlara göre cismin varlığının bilinmesi veya bilinmemesi ile hareketin bâkî veya fânî olduğunun bilinmemesi muhaldir (Eşarî, 1950: II/71,72). Ebû İshak İbrahim en-Nazzâm (ö.231/845) kadîm bilgi hariç her türlü bilgiyle varlığın bilgisinin mümkün olduğunu savunur. Çünkü o, Allah'ın kadîm ilmi sayesinde henüz yaratılmadan önce varlıkların bilgisine sahip olduğunu, diğer bilgilerin ise bundan farklı olduğunu savunur. Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr (ö.220/835), muhdes olanın bir halde iki yönden bilinmesini ve bilinmemesini caiz görür. Kadîmi bilmeyen kimsenin hiçbir şekilde onu bilmesi mümkün değildir (Eşarî, 1950: II/71,73). Ebû İsa Muhammed et-Tirmizî (ö.279/892) ise başkalarının ancak Allah'ın yarattığı bir bilgiyle âlim olabileceğini söyler (Eşarî, 1950: II/207).

Kelamcılara göre bilginin varlığını inkâr etmek mümkün değildir. Esasen varlığın bilgisi konusunda şüphe duyanlar da bilgiden uzak kalamazlar (Cüveynî, 1950: 3). Rafizî ve Haricilere göre bilgilerin tamamı zorunlu olmakla beraber Allah'ın bazı bilgilere kullarının ulaşmasını engellemesi mümkündür. Ancak bu durum onların ikrar sorumluluğunu ortadan kaldırmaz (Eşarî, 1950: I/118).

Dilciler, kendisinden bahse ve habere imkân veren her türlü unsuru “şey” olarak adlandırır. Örneğin renk gibi bir unsurun “şey” olarak isimlendirilmesinin anlamı, onun diğer cinslerle arasındaki farkı ortaya koymaktır. O, var olmadan önce bir illete binaen “şey” olarak nitelendirilmiş olup sahip olduğu ismi almıştır. Bazen de bir unsur, meydana gelmesi sebebiyle “şey” ismini alır. Bu, bir fiildir. Fiillerin meydana gelmeden önce “şey” ismini almaları mümkün değildir (Eşarî, 1950: I/222).

Nazzâm, insanın hareketten başka fiili olmadığı için insâni bilgiyi de kalbin hareketlerinden bir hareket sayarak bilgi ve cehâleti, fiil kapsamında değerlendirir (Eşarî, 1950: II/81; Bağdâdî, 1928: 6). Ancak Ebu Huzeyl, bilgi ve cehli insan fiilinden ayırarak insanın kendisinden tevellüt edip keyfiyetini bildiği her fiili kula nispet eder. Ebû Amr Muammer es-Sülemî (Muammer) (ö.215/830) ise insanın fiil değil; ancak bilgi, düşünce ve irade üretebileceğini savunur (Eşarî, 1950: II/81).

Ebu'l-Huseyn Yahya er-Râvendî'ye (ö.301/913) göre bilinenler, yaratılmadan önce bilinenlerdir. Başkalarıyla ilintili olan her şey, yaratılmadan önce “şey” olarak vasıflandırılır. Şey'in kendisine bağlı olan şeyler ise yaratılmadan önce herhangi bir şekilde vasıflandırılmaz. Çünkü mevcut olmayan şey, yoktur (Eşarî, 1950: II/169). Bu bağlamda bir sıfatın mekân olmaksızın var olması olanaksızdır (Nesefî, 1986: 199,200). Râvendî, Allah'ın ezelde eşyayı, eşya olarak yaratılacağını bilmesi anlamında bilir. Yani cisim, varlık ve fiillerin nasıl gerçekleşecekleri, Allah tarafından bilinir. İstenilen şeyin gerçekleşmesinden önce o yöndeki iradenin mevcut olması gibi; Allah, yaratmadan önce cisim, varlık ve fiillerin bilgisine sahiptir (Eşarî, 1950: I/220,221). Ebû Ya'kûb Yûsuf eş-Şahhâm (ö.270/883), cismin yaratılmadan önceki varlığını ve şeyin varlığında vasıflanması mümkün olmayan şey ile var olmadan önce vasıflanmasını kabul etmez. Örneğin hareket, mü'min ve kâfirin ortaya çıkmadan önce ilgili sıfatları alması düşünülemez. Ancak birleşik cisimlerin varlık halinde vasıflandırılması mümkündür (Eşarî, 1950: II/171).

Ebû Ali Cübbâî, eşyanın var olmadan önce eşya olarak bilinebileceğini ve eşya olarak isim verilebileceğini savunur; ancak eşyanın yaratılmadan önce eşya olduğunu kabul etmez. Çünkü eşyanın yaratılmadan önce eşya olduğunu söylemek, eşyanın kendisinden önce var olduğunu kabul etmek olacağından mantıksızdır (Eşarî, 1950: II/222,223; II/183,184). Cübbâîler'in ilim tanımını, bir şeyin olduğu şey şeklinde gerçekleştiğine inanmak olarak anlamak gerekir. Çünkü eğer inanmak, ilim ifade etseydi herhangi bir şeye iman eden mukallidin de âlim kabul edilmesi gerekirdi. Çünkü şüphenin kesin inançla bir ilgisi olması durumunda şüphe, delil; itikat ise bilgi olurdu (Nesefî, 2004: I/12; Cüveynî, 1950: 9; Bağdâdî, 1928: 5, 44). Bu ise mukallidin ilminin de bir delil olabileceğine yol açtığı için doğru bir yaklaşım değildir (Abdulcebbar, tsa: 18).

3. KLASİK KELÂMİN İLÂHÎ BİLGİ ANLAYIŞI

Müslüman teolojisinde tanrı fikri her yönüyle mükemmelliği çağrıştıran bir kullanıma sahiptir. Tanrı, ulaşılamaz bir yücelik ve özgünlüğe sahip olduğundan O'nun tanımlanabileceği bir nesne veya kavramın zihinde olması düşünülemez. Zamanın akışı onda bir değişikliğe neden olmaz (Eşarî, ts: 4; Mâturîdî, 2003: 167; Nesefî, 2000: 56). Bu bağlamda Allah, tüm zâtî ve manevisi (subûfî) sıfatlarında olduğu gibi ilâhî bilgisinde de ezelîdir. Bunun aksini düşünmek O'na acziyet ve cehalet isnad etmek olur (Nesefî, 1986: 212,213,140; Nesefî, 2000: 91).

Varlık (mevcût) ve yokluğu (madûm) aynı oranda mümkün olup bir tercihe binanen varlık evreninde bulunan mümkün veya hâdis varlıklardan farklı olarak tanrısallığın, varlığı kendinden olup yokluğu düşünülemez. Çünkü yokluğun imkân ve mevcudiyeti, yaratılmışlığın bir delili olup acziyet ifade eder (Nesefî, 1986: 125,128,140). Oysa Allah, acziyetten beri olup hiçbir yönden yaratılmışlara benzemediğinden duyusal idrak ve

zihinsel hayalden uzaktır (Eşarî, 1950: I/216). Bu bağlamda ilâhî bilgi, genel olarak kelâmcılara göre bilinenlerin hepsini kuşatan ezeli bir bilgi olup ârazilikten uzaktır. Dolayısıyla ilâhî bilginin zorunlu veya istidlâli gibi başka çeşitleri yoktur. O'nun ilmi mutlakdır (Nesefî, 1986: 154; Bağdâdî, 1928: 95).

Müslüman kültüründeki mutlak ilâhî bilgi anlayışının kelâmî ekollere göre anlaşılmasında temel bazı farklılıklar vardır. Bu görüşlerin şekillenmesinde ilgili ekollerin doğdukları kültürlerin yadsınamaz bir etkisi olduğu açık bir gerçektir. Dolayısıyla bu ekollerin ilâhî bilgiye ilişkin görüşlerinin tarihsel seyrini takip etmenin genel Müslüman düşüncesinin ulaştığı bilgi anlayışının analiz edilmesinde önemi büyüktür.

3.1. Selefin İlâhî Bilgi Anlayışı

Selefe (Ashâb-ı Hadîs ve Eh-i Sünnet) göre, ayetlerde (4/166; 35/11) haber verilen "Allah'ın ilmi" ifadelerinden dolayı ilâhî bilginin varlığı konusunda hiçbir şüphe yoktur (Eşarî, 1950: I/320; Nesefî, 1986: 37). Buna göre Allah, ilme konu olan her türlü varlığı bilen, ezeli ve hakikî bir ilme sahiptir (Eşarî, 1955: 30; Cürçânî, 20015: I/180) Dolayısıyla "Allah'ın ilmi vardır; fakat âlim değildir" demekle "Âlimdir ama ilmi yoktur" demek arasında bir fark yoktur. İnsanların bilgi sahibi olduğunu söyleyip bunu onların yaratıcılarından esirgemek, yaratıcıya cehalet isnat etmek ve yaratılanı yaratandan üstün tutmak olacağından açık bir hatadır. Dahası kelâmî (vahiy) olduğu kabul edilenin bilgisinin olmaması düşünülemez. Çünkü bilgi, kelâmdan daha geniş bir kavramdır. Allah'ın bilgisi olmadığını söyleyen kimse, ümmetin ezeli bilgi hakkındaki icmasına muhalefet etmiştir (Eşarî, ts: 40-47,68; Nesefî, 2004: I/264; Bağdâdî, 1928: 90).

Selefi teolojinin önemli figürlerinden Numân b. Sâbit Ebû Hanife (ö.150/767), ezeli bilgiyi Allah'ın eşyayı oluşundan önce ve yokluğundan sonra hangi durumda olursa olsun bilmesi üzerine kurar. Buna göre eşyanın varlık ve yokluğu, ilâhî bilgide herhangi bir değişime neden olmaz (Ebu Hanife, 2011: 53). Ezeli bilgide değişime yer olmaması, canlı veya cansız tüm varlıkların durum ve fiillerinin öncesi ve sonrasıyla bilinmesi anlamına gelir (Özdemir, 2003: 168).

Ebu Muhammed Abdullah el-Küllâb (ö.240/854), ne Cehmiyye gibi Allah'ın bilgisinin kendisinden başka olduğunu ne de Mutezile gibi Allah'ın bilgisinin kendisi olduğunu savunur. O, ilmin kudret olduğu düşüncesinde olmakla birlikte, ilim sıfatının ezeli olup Allah ile kâim olduğunu savunduğu (Eşarî, 1950: I/325; II/202) için selefi sayılabilir. Küllabiye, kadîm ve ezeli kavramlarının aynı olduğu kanaatindedir (Abdulcebâr, 2013: I/292). Küllâb'a göre Allah, ilmiyle âlim olup yaşamı boyunca iman veya küfür halindeki kimseler ölmeden önce durumlarının değişebileceğini bilir. Buna göre Allah'ın âlim olmasının anlamı, O'nun bilgi sahibi olması demektir. Diğer bir deyişle Allah'ın isim ve sıfatları zatına ait olup kendisinden başkadır. Bu nitelikler ne Allah'ın kendisi ne de O'nun dışındadır. Dolayısıyla sıfatlar, sıfatlarla kâim olamayacağına göre Allah ile kâimdir. Bazıları ise sıfatların Allah'ın ne aynı ne de gayri olduğunu savunur. Süleymân b. Cerîr (ö.187/803 ise Allah'ın yüzünü zâtı olarak görürken, ilmini zatından bağımsız bir sıfat olarak görür (Eşarî, 1950: I/229-231).

Selefe göre Allah'ın âlim olması, hiçbir tefekkür ve şüpheye yer olmayacak kadar açık bir gerçektir (Eşarî, ts: 9; Neseî, 2000: 139). Çünkü böylesi harika bir evren ancak bilgi sahibi biri tarafından yaratılabilir (Eşarî, ts: 43,44; 1955: 24,25; Bâkîllânî, 1987: 46; Cüveynî, 1950: 61,84). O'nun bilgisi bir bütün olup insânî bilgiyi tanımlamak için kullanılan zorunlu/bedihî, kazanılmış/mükteseb, akletme/istidlâl ve kıyas/nazâr gibi nitelendirmelerden uzaktır. Allah; olmuş, oluyor, olacak ve şayet olsaydı olmayanın nasıl olacağını bilir. Aynı şekilde O, muhal olanın imkânsızlığını ve zâtının bilen olduğunu da bilir (Eşarî, ts: 5,65,67; Neseî, 2000: 109,155,195; Bağdâdî, 1928: 8). Çünkü Allah, zâtıyla bilendir (Cüveynî, 1950: 70). Bu bağlamda ilâhî bilgi, varlık sahnesine çıkmadan önce bir şeyin bilinemeceği gibi koşulların dışındadır (Neseî, 2000: 62). Allah, ezelde bilinenleri, bir araya getirilmiş cisimleri ve yaratıkları vakitleriyle bilir. Onların hangi vakitte olacaklarını ezelde bilir. Aynı şekilde bilinenleri, maktûrâtı ve eşyayı da yaratılmadan önce malûmât, maktûrât ve eşya olarak bilir (Eşarî, 1950: II/168,169). Bu bağlamda görünür evrendeki bilgi, âraz ve hâdis bir varlığa bağlı olduğundan kadîm bilgiden farklıdır (Cüveynî, 1950: 89).

Anlaşıldığı kadarıyla Eşarîlik açısından bilgide önemli olan, ilâhî bilginin olası her durumda tanrısallığın mutlaklığına zarar vermeyecek tarzda kurgulanmasıdır. Çünkü kim bir fiile muktedir olur ve onun hangi vakitte olacağını bilirse aynı zamanda onun vaktinde gerçekleşmesinde de etkili olur. Zaten henüz gerçekleşmediği halde Allah'ın kıyamet, diriliş ve ahiret hallerinden haber vermesi, O'nun bilgi sahibi olduğunu göstermektedir (Eşarî, ts: 66,67). Maturidilere göre de Allah, ezeli bir ilme ve hikmete sahip olduğu için bilgi ve hikmetin zıddı olan cehalet ve sefihliğin O'na isnadı düşünülemez (Neseî, 1986: 212,213; 2000: 91). Çünkü Allah, zâtıyla ezeli ilme sahip olup bu aklen olduğu gibi naklen de sabittir (Neseî, 2004: I/256,261,263). Bunu inkâr eden bir kimse, Allah'ın elçilerine gelecekte verdiği haberleri de inkâr etmiştir (Neseî, 2004: I/258). Şu hâlde Allah'ın sıfatlarını nefyetmeksizin zâtıyla âlim olduğunu (Neseî, 2004: I/3; 2000:63,64) ve ilâhî bilginin madûmu bile bildiğini kabul etmek gerekir (Neseî, 2004: I/256).

Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Müslim es-Sâlihî, yaratıcıyı bilmenin varlığın mevcut ve muhdes olduğunun bilinmesine bir delil sayar. Bu hudûsun bilgi olmasıyla değil, muhdesin bilgisinin olmasıyla ilgili bir durumdur. Örneğin kardeş sahibi olan kimsenin kendisinde değil, durumunda bir değişiklik meydana gelmiştir. Ancak böylesi bir değişiklik, Allah için olamayacağından O'nun âlimliği başkalarının âlimliğinden farklıdır. Allah'ın bilmesi farklı olduğu gibi bilinmesi de farklı olduğundan O'nun bilgisine ulaşıldıktan sonra bilinmemesi muhaldir. Ancak bazılarının da iddia ettiği gibi varlığın bilgisi, bazı yönden bilinirken bazı yönden de bilinemez. Örneğin bir şeyin varlığından duyularıyla bilgi sahibi olmayan bir kimse, haber aracılığıyla o şey hakkında bilgi sahibi olabilir. Varlık hakkında malûm ve meçhûlu caiz görenlere göre bir şeyin var olduğunu bilmeyen kimsenin başka bir yönden varlığını bilmesi mümkünken muhdes olduğunu bilmeyen kimsenin başka bir yönden onun muhdes olduğunu bilmesi caiz değildir (Eşarî, 1950: II/74,75).

3.2. Mutezilenin İlâhî Bilgi Anlayışı

Mutezile'nin ilim sıfatı hakkındaki görüşü, sıfatullah anlayışlarının bir yansımasıdır. Yani onlar için ilim sıfatı, Allah'ın zâtından bağımsız bir nitelik değil, zâtıyla kâim olan

bir isimdir (Eşarî, ts: 41,42; Abdulcebbar, 2013: I/210). Mutezile, zıddının da Allah'a isnadı mümkün olan fiilî sıfatlarının aksine Allah'ın zâtıyla kâim olan sıfatları birbirinden ayırır. Bu durumda Allah'ın cehâlet gibi bir niteliğe sahip olamayacağına göre ilâhî bilgi, O'nun zâtıyla kâim bir sıfat olmalıdır (Eşarî, 1950: II/173; Bağdâdî, 1928: 31).

Mutezile içinde, Allah'ın ezelde bilgi sahibi olup olmadığıyla ilgili birçok yaklaşım vardır. Bağdat Mutezilesi, zâtî sıfatların tamamında olduğu gibi Allah'ın ezeldeki bir bilgiyle değil, kendi zâtıyla âlim olduğu düşüncesindedir. Onların bazıları bilinen, makdûr, eşya, cisim, cevher, âraz, emir ve yasak gibi varlıkla ilgili olan bilgilerin henüz yaratılmadan önce bilinebileceğini söyler (Eşarî, 1950: II/170; Mâtürîdî, 2003: 102). Mutezile, Allah'a gerçek anlamda "Âlim" isminin verilebilme imkânı konusunda da ihtilaf etmiştir (Eşarî, 1950: I/240; Neseî, 2004: I/261,263). Bazıları, Allah'ın âlim olarak isimlendirilmesine izin veren bir delil/haber olmadığı halde fiillerin zahirine bakarak bunu uygun görürken; diğerleri açık bir haber olmadan salt aklıyla Allah'ın âlim olmasının uygun olmadığını savunurlar (Eşarî, 1950: I/249; Cüveynî, 1950: 79). Onların ilâhî bilgi konusundaki bu farklı tutumları, Allah'ın bilmediği bir şeyle bildiğini ifade etmek anlamına geleceğinden çelişkilidir (Neseî, 2004: I/256).

Kâ'bi, Neccâriye'den bazıları ve Bağdat ekolüne göre Allah'ın semî' ve basîr olması O'nun tüm gerçekliğiyle malumâtı bilmesi iken; Cübbâiler'e göre hayat demektir. İlk Basra ekolu mensupları ise Allah'ın semî' ve basîr olmasının yanısıra âlim olduğu kanaatindedir (Eşarî, ts: 45,46; Mâtürîdî, 2003: 442; Cüveynî, 1950: 72). Kâ'bi ve Ebû Ali Cübbâi'nin yaklaşımından da Allah'ın dışardan farklı bir bilgiyle değil, nefsiyle bilgi sahibi olduğunu savunduklarını çıkarmak mümkündür (Neseî, 2004: I/274).

Allâf, Allah'tan cehaleti uzaklaştırmak için kendisi bizzat Allah'ın kendisi olan bir ilmin varlığını kabul ederek, olmuş olanın ve oluyor olanın bilgisine Allah'ın sahip olduğunu savunur (Eşarî, 1950: I/125). Allâf, 'Allah'ın ilmi, kendisidir' diyerek müstakil bir sıfat olarak ilâhî bilginin varlığını kabule yanaşmaz. Ona göre Allah'ın âlim olmasının anlamı, O'ndan cehaletin nefyi, olmuş veya olmakta olan makdûru ve genel malûmâtın kabülünden başka bir şey değildir. Allâf, 'Allah'ın bir ilmi var mıdır?' sorusuna; 'Ben O'nun kendisi olan bir bilgi ile âlim olduğunu söylerim' şeklinde cevap verir. Gerçekte bu cevap ilâhî bilginin değil, Allah'ın kendisini ispattır. Dolayısıyla bu cevabıyla o, ispat ettiğini iddia ettiği ilâhî bilgiyi gerçekte inkâr etmiştir. Muammer'in fikirleri de buna benzerdir (Eşarî, 1950: II/156-158; ts: 37,42; Abdulcebbar, 2013: I/294; Bağdâdî, 1928: 91).

Fuâtî, Allah'ın ezelde âlim olduğunu kabul etmekle beraber O'nun ezelde eşyayı bildiğinin söylenemeyeceğini söyler (Eşarî, 1950: I/219; Neseî, 2004: I/256). Çünkü Allah'ın ezelde eşyayı bilmesi durumunda eşyanın da ezelde Allah gibi mevcut olduğu kabul edilir ki; bu, tevhide aykırıdır. Aynı şekilde ezelde eşyanın ne olduğunun bilgisi de mümkün değildir. Çünkü böyle bir bilgi, eşyanın kendisine işaret anlamına gelir ki; var olmayana (madûm) işaret mümkün değildir. Nitekim "şey" ismi, sadece mevcuda ve varken yok edilmiş madûma verilebilir. Yaratılmamış şey ve olmamış fiile "şey" denmez. Sâlihî, mevcut olanın ancak bilinebileceğini; dolayısıyla yaratılmadan önce varlığa eşya isminin verilemeyeceği gibi yok edildikten sonra da varlığa eşya olarak isim verilemeyeceğini savunur (Eşarî, 1950: I/219). Allah, bilinenleri var olmadan önce bilinenler olarak, makdûrâtı ve eşyayı ise yaratılmadan önce makdûrât ve eşya olarak

bilir. Ona göre Allah'ın şey olmasının anlamı, eşya gibi değildir, demek olduğundan âlim olmasının anlamı da diğer âlimler gibi değildir, demektir (Eşarî, 1950: I/168,169).

Râvendî Allah'ın bilmesini, ezelde eşyanın eşya olarak yaratılacağını bilmesi şeklinde anlar. Buna göre istenilen şeyden önce iradenin varlığı gibi, Allah'ın da yaratılmadan önce cisim, varlık ve fiillerin bilgisine sahip olması mümkündür (Eşarî, 1950: I/220,221). Ebû Amr Dırâr Gatafânî (ö.200/815), Allah'ın âlim olmasını, onun cahil olmaması şeklinde anlarken; Nazzâm, âlim sözünü Allah'ın zâtının ispatı ve cehaletin O'ndan uzaklaştırılması olarak anlar. Yani bilgiyi, sıfat anlamında değil, zâtıyla kâim bir değer anlamında Allah'a isnat eder (Eşarî, 1950: I/226, II/159; Bağdâdî, 1928: 91). Sâlihî ise Allah'ın bilen olmamasını, O'nun diğer bilenler gibi olmaması şeklinde anlar. Bu tıpkı, "Allah şeydir; ama eşya gibi şey değildir" olması gibidir. Muammer, Allah'ın bir bilgiyle âlim olduğunu kabul eder. Onun bilgisi eşyadan değil bir manadan dolayı bilgi olmuştur (Eşarî, 1950: I/226-228). Süleyman b. Cerîr ez-Zeydî (ö.149/766) Allah'ın ancak bir bilgiyle âlim olacağını ve bu bilginin Allah'ın ne aynı ne de gayrı olduğunu söyler. Ancak Zeydiyye içerisinde Allah'ın âlim olmak için ilme ihtiyacı olmadığından O'nun ezelde âlim olduğunu savunanlar da vardır (Eşarî, 1950: I/138). Neccâr, Allah'ın olacağını bildiği şeyin olmasını ve olmayacağını bildiği şeyin olmamasını, ezeli iradesiyle değil, zâtıyla irade ettiğini söyler. O, bununla Allah'ın ezelde zorlayıcı olmadığını ifade etmeye çalışmıştır (Eşarî, 1950: II/179).

Ebû Ali Cübbâi, Allah'ın ezelde neler olacağını bildiği için yaratılmışlardan farklı olduğunu savunur. Eşya yaratılmadan önce, Allah'tan ayrı bir şey olarak bilinir (Eşarî, 1950: II/181). Ebû Ali Cübbâi, hakîkî anlamda Allah'ın âlim olduğu bir bilgi anlayışına mesafelidir. Ona göre 'Allah âlimdir' sözünün anlamı, eşyayı bilme anlamında ârifliktir. Bağdat Mutezilesi, Abbâd'ın bu ve aklen Allah'ın bilgi sahibi olması görüşüne karşı çıkar. Abbâd'a göre Allah'ın lügati değiştirip kendisini âlim yerine câhil olarak adlandırması caiz olmadığı gibi; aklın âlim olduğuna delâlet ettikten sonra Allah'ın kendini "Âlim" diye adlandırmaya da O'nu âlim olarak isimlendirmemesi caiz değildir (Eşarî, 1950: II/185,186).

Mutezile'nin sıfatullah konusundaki tutumundan ilâhî bilginin imkânını değil, onun ezeliğini kabul etmediğini söyleyebiliriz. Zaten Mutezile'ye göre hikmetli fiil ve hükümlere sahip olan Allah'ın âlim olması (Abdulcebbar, 2013: I/252) ve câhil olmayacağı (Abdulcebbar, 2013: I/210) ortadadır; ancak ilâhî bilgiyle kastedilen bilgi, kadim değil hâdistir. Bundan dolayı olsa gerek Mutezile, Allah'ın âlimliğindeki bilgiyle; insanların sahip olduğu muhdes manalar anlamındaki bilginin farklı olduğunu söyler (Abdulcebbar, 2013: I/212). Anlaşıldığı kadarıyla Mutezile, Allah'ın zâtıyla kâim olan ilim sıfatıyla, onun açılımı veya sonucu olan bilgiyi birbirinden ayırmaktadır. Kanaatimizce onlar, ilim sıfatını Allah ile olan aynılık ilişkisinden dolayı kadim görünken; bilgiyi, varlık ile olan ilişkisinden dolayı hâdis kabul etmektedir.

Mutezile, ayırt etmeksizin tüm bilgilerin sınırını bir şeyin olduğu hal üzere bilinmesine (Nesefî, 2000: 62) indirmediği için ilâhî bilgiyi hâdis kabul etmiştir. Ancak onlardan çoğu hâdis bilgiyle Allah'ın âlim olmasını noksanlık görür (Eşarî, ts: 46). Onların bu yaklaşımı, ilâhî bilginin diğer varlıkların bilgisinden farklı olduğu (Eşarî, 1950: I/216) tezine dayandırılabilir. Nitekim onlar, Allah'ın bir sebebe bağlı olmaksızın bilmesini gerekçe göstererek ilâhî bilginin insânî bilgiden farklı olduğunu savunur (Abdulcebbar, 2013:

I/262). Onlara göre zât ile zâtın sıfat arasındaki ilişki, illetin sıfatı ile illet arasındaki ilişki gibidir. İletinin sıfatı, illet devam ettiği müddetçe gerekli olduğu gibi, zâtın sıfatı da zât devam ettiği müddetçe gerekli olur (Abdulcebbar, 2013: I/176).

Muammer, bilginin kendisini bileninin dışında olması şartının bir gereği olarak Allah'ın kendi zatını bilmediğini savunur. Ona göre Allah'ın zâtı, bizatihi kendisi için bir bilgidir. Başka şeyleri bileninin kendisini bilmemesi ilginçtir. Kaderiyye'den bazılarına göre ise ilâhî bilgi iki türdür. Onlardan ilkiyle bilgileri bilir, bu bilgileri ise diğeriyle bilir. Bu anlayış, Allah'ın bilgisi sayısınınca bilgi olduğunu iddia eden fasid görüşe benzemektedir (Bağdâdî, 1928: 95).

İlâhî bilginin şarta bağlı olması konusunda Mutezile'nin çoğu pozitif düşünür. Allah, eğer tövbe etmezse inkârcı kimseye azap edeceğini bildiği gibi, küfüründen tövbe eden ve günah işleme amacından uzaklaşıp tövbe olarak ölen kimselere de azap etmeyeceğini bilir. O, şarta bağlı olarak bilir. Şart ise bilenle değil, kendisinden haber verilenle ilgilidir. Bu görüşe karşı çıkan Hişâm b. Amr el-Fuvâtî (ö.218/833) ve Abbâd b. Süleyman es-Saymerî (ö.250/864) ise ilâhî bilginin şarta bağlı olarak gerçekleşmesini uygun bulmaz. Çünkü Allah'ın şarta bağlı olarak bilmesi ve vahiy göndermesi caiz değildir (Eşarî, 1950: I/239, 240; II/164; Mâturîdî, 2003: 451).

Muhtemelen şartlı ilâhî bilginin caiz olmadığına ilişkin itirazların nedeni, şartlı bilmenin acziyet ve cehaleti çağrıştırmasıdır. Çünkü gelecekte ne olacağını bilmek için belli şartların yerine gelmesini beklemek, ilgili şartların nasıl gerçekleşeceğini bilmemek anlamına gelir.

Allah'ın olmayacağını bildiği şeyin imkânı konusunda itizâlî bilginler arasında görüş birliği yoktur. Onların çoğuna göre imkânsızlık ve acziyetten dolayı Allah'ın olmayacağını bildiği şeyin var olması muhaldir. Ancak bu acziyetin kaldırılıp imkânın doğması durumunda o şeyin bilgisi mümkündür. Bu, failinin bir şeyi terk etmemesi ve onu elde etmeye çalışmasıyla meydana gelen fiili Allah'ın bilmesiyle ilgilidir (Eşarî, 1950: I/255). Ali el-Esvârî (ö.240/854), Allah'ın olmayacağını bildiği şeyle haber verdiği şeyin birlikte anılmasını imkânsız görür. Abbâd ise Allah'ın yapmayacağını bildiği şeyi yapmasını imkânsız görür. Çünkü Allah'ın kadrlüğünü olmayacağı bilinen bir şeyi yapmaya kadîr olmakla anlamaya çalışmak mantıksızlıktır (Eşarî, 1950: I/255; II/212,214). Dikkat edilecek olursa ikinci bir ilahın varlığı konusundaki imkânsızlık ve acziyet, kulların fiillerinde mümkün hale gelebilmektedir. Bunun nedeni insânî fiillerle ilâhî fiillerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Mâturîdî, 2003: 378,379,481,482).

Abbâd, Allah'ın olmayacağını bildiği bir şeyi yapmaya kadîr olamayacağını söylemekle birlikte yine de O'nun kadîr olduğunu söyler (Eşarî, 1950: II/213,215). Esvârî, Allah'ın olmayacağını bildiği şeyin bu bilgiye rağmen gerçekleşebileceğine ihtimal vermez. Ebû Ali Cübbâî, Allah'ın olmayacağını bildiği ve haber verdiği şeyin var olmasını ilâhî haberleri tasdik eden kimse için olmayacak bir iş olarak görür. Ona göre Allah'ın olmayacağını bilmesine rağmen olmayacağını haber vermediği şeyin olması caizdir. Buradaki caizliğin nedeni işin olması veya olmaması yönündeki şüpheye istinadendir. Caiz kelimesi lügatte mübah anlamına geldiği gibi şüphe anlamına da gelir. Abbâd, buradaki caizliği "cevaz" anlamında anlar (Eşarî, 1950: I/256).

Ebu'l Abbâs Nâşî (ö.293/906) gibileri Allah'ın hakikî, insanın ise mecâzi anlamda bir şey ve mevcut olarak âlim olduğunu savunurken bunun zıddını savunanlar da vardır. Ancak Mutezilenin çoğunluğu Allah'ın hakikî anlamda âlim olduğu görüşünde olup O'nun gerçeğe kıyasla bilen vasfına sahip olduğu kanaatindedir. Nâşî'ye göre Allah ve kula âlim isminin verilmesi, onların zât ve sıfatlarındaki bir benzerlikten veya kendilerinde bulunan bir izafet veya ayrılmadan dolayı değildir. O, âlimlik sıfatının Allah için gerçek, insan için mecaz bir niteliğe sahip olduğu kanaatindedir (Eşarî, 1950: I/240; II/168). Abbâd, Allah'ın hakikî kıyasla âlim olduğu fikrini kabul etmez. Çünkü kıyas, aksini de gerektirir. Yani "Kadîm ezeldir" sözünün ezeli olanın da kadîm olmasını gerektirmesi gibi; Allah'ın hakikî kıyasla âlim olması da O'nun ezelde âlim olduğunu kabul etmek anlamına gelir (Eşarî, 1950: I/240; II/165). Bu ise Abbâd'ın kabul etmediği bir fikirdir. Kelamcıların çoğunluğu hem Allah'ın hem de insanın gerçek anlamda âlim olduğu görüşündedir (Eşarî, 1950: I/241).

Bir şey hakkındaki bilginin onun yaratılmasını zorunlu kılmadığını savunduğu için Abbâd, bilgilerin ezelde mevcut olamayacağını söyler. Abbâd, işi daha ileri boyutlara taşıyarak Allah'ın bilgiye gerek duymadan âlim olduğunu savunur. Dolayısıyla o, ispat anlamında bile Allah'ın zâtıyla bilgi sahibi olmasını uygun bulmaz. Ona göre "Allah Âlimdir" sözünün anlamı, Allah için bir isim ve bununla bir makdûru bilmesinin ispatıdır (Eşarî, 1950: I/225,226; II/165,166,182). Kanaatimizce onun bu anlayışa sahip olmasındaki temel faktör, ilme konu olan şeyin Allah'ın zatında değişikliğe neden olacağını, bunun ise tanrısallığa yakışmadığı düşüncesidir.

Allah'ın âlim olarak hakikî değil, mecâzi olarak nitelendirilebileceğini söylemine karşın Abbâd, Allah'ın gerçeğe kıyasla Âlim olacağını iddia eder (Eşarî, 1950: II/157,166). O, Allah'ın ezelde yalnızca bilinebilmeleri mümkün olan şeyleri bilebileceğinden hareketle, cevher ve ârazilarıyla cismi; varlık ve fiilleriyle eşyayı ezelde bilemeyeceği düşüncesindedir. Çünkü ona göre, cisim, varlık ve fiillerin meydana gelmeden önce mevcudiyeti imkânsızdır. Nitekim bir şeyi yapmak veya yaratmak ile o şeyin kendisi aynı şey değildir (Eşarî, 1950: I/229,221; II/165).

İlâhî bilginin imkânı konusundaki itizâlî yaklaşımlar dört başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki, Allah hakkında açıkça kullanılan ilim sıfatının bir sonucu olarak O'nun bilgisinin varlığını kabul etmektir. İkincisi, "O'nun ilminden bir şey kavrayamazlar" (2/225) hükmünde olduğu gibi malûm manasında ilâhî bilginin varlığını kabul etmektir. Üçüncüsü ilâhî bilginin, Allah'ın bizzat kendisi olması iken; sonuncusu ilâhî bilginin ne varlığından ne de yokluğundan söz edilemeyeceğidir (Eşarî, 1950: I/243; ts: 42,43; Cüveynî, 1950: 79).

3.3. Gulat Fırkaların İlâhî Bilgi Anlayışı

Mücessime'nin çoğunluğu Allah'ın yaratmadan önce varlığın bilgisine sahip olamayacağı görüşünde iken (Eşarî, 1950: I/262) Müşebbihe'den bazıları, insanların fiilleri hariç Allah'ın tüm fiilleri yaratılmadan önce bildiğini, kulların fiillerini ise ancak oluş halinde bildiğini savunur. Onlara göre eğer Allah, isyankârların içinden kimin itaatkâr olacağını bilseydi onunla günahı arasına bir engel koyardı (Eşarî, 1950: I/268).

Rafizîler, çoğunlukla Allah'ın ezelde bilgiyi kendisi için yaratıncaya kadar âlim olamayacağı düşüncesindedir. Çünkü yaratılmadan önce varlıklar yoktur ve olmayan bir şeyin bilgisinden de bahsedilemez. Allah, bir şeyi meydana gelmeden önce bilemez (Eşarî, 1950: II/160). Onlardan bazıları Allah'ın kulun fiili hariç tüm fiilleri meydana gelmeden önce bildiğini, kulun fiilini ise meydana geldiği an bildiğini söyleyerek Allah'ın, isyankârlardan kimin itaatkâr olacağını bilseydi onunla günahı arasına bir engel koyacağını savunur (Eşarî, 1950: I/108,267; II/162).

Rafizîlerin sekizinci fırkası, Allah'ın bilmesini fiil işlemesiyle ilişkilendirir. "Allah bilir" demek, "O, yapar" demektir. Bunlardan bazıları Allah'ın bilgi meydana getirinceye kadar nefisini bilmediğini söylerken bazıları da bildiğini söyler. Bunlar Allah'ın ezelde fiil işlediğini kabul etmelerine karşın bu fiilin ezeli olduğunu söylemeye yanaşmazlar (Eşarî, 1950: I/108,267). Dokuzuncu fırka ise bilginin hâdisliği ve teşbih konularında diğer rafizîlerden farklı olarak Allah'ın ezelde âlim olduğunu kabul eder (Eşarî, 1950: I/108).

Rafizîlerden Şeytânü't-Tâk ismiyle bilinen fırka, ilâhî bilgiyi tesir ve takdir bağlamında ele alarak Allah'ın bir şeyi irade edinceye kadar onu bilemeyeceğini savunur. Yani Allah'ın irade etmesi aynı zamanda ilgili unsurun yaratılmasını ve beraberinde bilinmesini gerektirir. Dolayısıyla Allah'ın irade etmediği bir şey zaten olmadığı için onun bilgisinden de bahsedilemez. Bu durumda Allah, var olmayan bir şeyi bilmekle nitelendirilmez. Aynı mantıktan hareketle bazıları da Allah'ın iradeyi yaratıncaya kadar bir şey bilmediğini savunur. Yani Allah, iradeyi eğer var olması için yaratırsa onun olacağını bilirken; var olmaması için yaratırsa onun olmayacağını bilir. Eğer Allah, ne olması ne de olmaması gereken bir iradeyi yaratırsa, bu sefer onun ne olacağını ne de olmayacağını bilir (Eşarî, 1950: I/106-108,267; II/161).

Zurâriyye ve Cehmiyye, ilâhî bilginin hâdis olduğunu ve yaratılmadan önce Allah'ın eşyayı bilmediğini söyler (Eşarî, ts: 37,46; Mâturîdî, 2003: 102; Bağdâdî, 1928: 95, 333). Cehm b. Safvan'ın (ö.128/745) Allah'ın yaratmadan önce eşyayı mevcut olmadığından bilemeyeceği görüşünün tam aksini savunduğu da rivayet edilir. Ona göre bilgi sonradan yaratıldığı için Allah'tan başka bir şeydir. Allah, yaratmış olduğu bu bilgi vasıtasıyla bilir. Ancak eşyanın henüz varlık sahnesine çıkmadan önce Allah'ın yaratmış olduğu başka bir bilgiyle bilmesi de mümkündür (Eşarî, 1950: I/269, II/164; ts: 37,42; Nesefî, 2004: I/256; Cüveynî, 1950: 96).

Aşırı giden gruplar arasında Allah'ın insanlar gibi tecrübeden sonra bilgi sahibi olacağıyla ilgili farklı yaklaşımlar vardır. Kimileri Allah'ın dokunma yoluyla bildiğini, dokunmadığı şeyi ise bilmediğini savunurken, Hişâm, Allah'ın yeraltında bulunanları ancak derinlere kadar giden bir ışık (şua) aracılığıyla bileceğini ve eğer bu ışık olmasaydı bilemeyeceğini söyler (Eşarî, 1950: I/268; II/162). Ona göre Allah'ın ezelde zâtıyla varlığın bilgisine sahip olması muhaldir. Yani Allah, önceden varlıkları bilmezken bilgi sayesinde bilgi sahip olur. İlim Allah'ın bir sıfatı olmakla birlikte ne Allah'ın aynı ne de gayridir. Eğer Allah, ezelde âlim olsaydı, bildiği şey olan mâlûm da ezeli olurdu. Çünkü mevcut bir mâlûm olmadan âlim olunmaz. Dolayısıyla bilginin sonradan (muhtes) veya ezeli (kadîm) olduğu söylenemez. Ayrıca Allah'ın kulun fiillerini önceden bilmesi durumunda imtihanın bir anlamı olmazdı (Eşarî, 1950: I/268,104,108; II/350).

Mutezile ve Mürcie'nin çoğunluğu ile Havâric ve Zeydiyye, dışarıdan bir bilgiyle Allah'ın bilen olduğunu uygun bulmayarak O'nun zâtıyla âlim olduğunu savunur. Esasen

bunlar, Allah'ın bilen olmasını O'nun için uygun bulmazlar; ancak Allah'ın kendisini bu şekilde tanımladığını bildikleri için 'Allah'ın mâlum anlamda ilmi' vardır derler (Eşârî, 1950: I/224,225). Allah'ın âlim olmasını savunanların ise temel hareket noktası, Allah'ı câhil olmadığını ispatlama gayretidir (Eşârî, 1950: I/233).

Allah'ın ezelde âlim olduğunu inkâr ederek bir şey oluncaya kadar onu bilmediğini söyleyenleri onbeş fırkaya ayıran Ebu'l-Hasan el-Eşârî (ö.324/936), onlardan bazılarının görüşlerini şöyle aktarır: "Sekkâkiye, olmayan şeyin bilinmesi mümkün olmadığından, bir şeyin ancak var olduktan sonra Allah tarafından bilinebileceğine ve o şeyi bildikten sonra Allah'ın âlim vasfına sahip olacağını savunur. Bazıları ise Allah'ın ilim sıfatını zâtî sıfat olarak taşıdığını savunmalarına rağmen O'nun ancak bir şey var olduktan sonra âlim olabileceğini savunur. Bu tıpkı görme, işitme ve akletme niteliklerine sahip olan insana; ancak bu tecrübeleri yaşadiktan sonra gören, işiten ve akleden şekilde isim verilmesine benzer" (Eşârî, 1950: I/219; I/161).

4. İLÂHÎ BİLGİ ANLAYIŞININ İMKÂNI

Kelâmî epistemolojide, tanrısal bilgiye yer açmak için bilginin ilâhî ve insânî olarak iki başlık altında işlenmesi etrafındaki meselelerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu durumun sebebini, ilâhî ilim kavramının kelamcılar tarafından çoğunlukla ezeli bilgi şeklinde anlamalarıyla ilgili çeşitli epistemolojik sorunların doğmasına (Özdemir, 2002: 217) bağlamak mümkündür. Bu bağlamda ilâhî ilim hakkındaki görüşlerin çokluğunu, konunun kelamcılarca ciddiye alındığının ve akli-nakli boyutlarda genişçe tartışıldığının bir kanıtı olarak okumak gerekir (Gündoğar, 2014: 8).

İnsan, içgüdüsel bir bilgisel hazır bulunuş gereği Tanrı inancının olası her türlü kusurdan uzak mükemmel bir yetkinlikte olması gerektiği fikrine sahiptir. Bu fitrî eğilimin en iyi şekilde ifadesini bulduğu teolojilerden biri de Müslüman teolojisidir. Bu yönüyle Müslüman teolojisinin bilgi alanındaki tüm çaba ve gayesini, ilâhî olanı bütün noksan sıfatlardan tenzih edip bütün yetkin sıfatlarla muttasıf kılma üzerine kurulu olduğunu söyleyebiliriz (Taberî, 2001: XXIII/82; Râzî, 1981: XXX/40; Elmalılı, 1979: VIII/5082-83). Mutezile ve Şia'dan bazılarıyla gulat fırkaların hemen hemen tamamının savunmuş olduğu, ilâhî bilginin ezeli değil, hâdis olduğu görüşü Müslüman teolojisinde azınlıkta kalmıştır. Kelamcılar, fikirlerini ağırlıklı olarak ilâhî bilginin ezeliliği ve varlığı bilmede sınırsızlığı üzerine inşa etmişlerdir (Yavuz, 2000: XXII/109).

Kelamcılar, ilâhî sıfatları temelde zâtî ve manevî (subûtî) olarak iki başlık altında inceler. Zâtî sıfat, mevsûfuyla değil zâtın kendi varlığıyla kâim sıfatları ifade ederken; manevî sıfat, mevsufla kâim olan sıfatları ifade etmek için kullanılır. Örneğin Allah'ın vücûd sıfatı, onun varlığının zâtıyla kâim olduğuna ilişkin bilgi veren zâtî bir sıfat iken; Allah'ın âlim olması veya ilim sıfatına sahip olması, bir bilgi nedeniyle olduğundan manevî sıfattır (Cüveynî, 1950: 30). Mutezile, sıfatların Allah'ın zâtından ayrı düşünülmesini uygun bulmaz (Abdulcebbar, 2013: I/258) ve muvahhid bir mü'min olmakla Allah'ın selbî ve subûtî sıfatlarını ona yaraşır bir şekilde bilip ikrar etmek arasında yakın bir bağ kurar (Abdulcebbar, 2013: I/208). Selef ise Mutezile'yi eleştirerek sıfatların Allah'ın zatından bağımsız mevcudiyetini savunur. Onlar, Âlim örneğinde olduğu gibi, Allah'ın zâtıyla kâim bir manadan türemiş her bir ismi, ezeli sıfat kapsamında değerlendirir (Bağdâdî, 1928: 123).

Sıfatullah konusundaki tasnifi; sadece Allah'a özgü sıfatlar ve Allah'da mutlak, diğer varlıklarda noksan şekilde bulunan sıfatlar olarak da yapmak mümkündür. Örneğin Allah'ın yaratılmışlara benzememesi (muhâlefetu'l-lil-havâdis), zâtî sıfat olup aynı zamanda yaratılmışların da O'na benzemediğini ifade eder (Cüveynî, 1950: 34). Ancak ilim sıfatı noksan ve sınırlı haliyle diğer varlıklarda da bulunan bir sıfattır. Mutezile'nin sıfatları inkâr edip Allah hakkındaki nitelemelerin sıfat değil isimlendirme olabileceği (Eşarî, ts: 43,44) fikrine karşı çıkan Selef, hem sıfatların müstakil varlığını kabul eder, hem de sıfatların zâtî ve fiilî olarak ayrılışları da özde aralarında bir fark olmadığını söyler. Ancak bir farkla ki "Allah, bir şeyi işitir" demektense "Allah bilir" demek daha uygundur (Mâturîdî, 2003: 79,80).

Allah'ın olmamış ve olmayacak olanı, cisimleri ve yaratılmamış mü'min ve kâfirleri ezelde bildiğini savunanlar, bilgi-varlık ilişkisiyle ilgili olası mantık hatalarının önüne geçmek için "sıfat" kavramına sığınmışlardır. Buna göre insanlar, yaratılmadan önce varlık olarak değil, sıfat olarak mü'min ve kâfir oldukları gibi; öldükten sonra da varlık olarak değil, sıfat olarak karşılık göreceklerdir. Böyle düşünenlere göre varlık, yaratılmadan önce sıfat halinde mevcuttur (Eşarî, 1950: I/223). Sıfat, bir şeyin kendisiyle kâim olduğu niteliğe denirken; vasıf, bir şeyin kendisinden haber verilen niteliğe denir. Örneğin "Zeyd halîmdir" ifadesindeki hâlimlik, bu sözü söyleyen için sıfatken; Zeydin kendisi için vasıftır (Bağdâdî, 1928: 128).

Kanaatimizce Allah'ı tanımlamak için isim, sıfat, vasıf, hâl ve mana gibi çeşitli kavramların kullanılması, tanrısal mahiyetin açıklanmasında yaşanan zihinsel kargaşanın bir sonucudur. Çünkü insan düşüncesi, göreceli bir uzay-zaman evren algısına göre işler. Onun evreni algımlarken bile yasalarını anlamakta zorlandığı eşyadan farklı olduğu bilinen tanrısalılığı anlamasını beklemek olanaksızdır. Şu hâlde Tanrı hakkındaki tüm bilgilerimizin gerçekte Tanrının kendisini değil, onun kendini bize açmasını bizim algılama biçimimiz olduğunu kabul etmek durumundayız.

Evrendeki her varlık gibi, bilgi de aklın işleyişine uygun bir tarzda kurgulanmalıdır (Tayland, 1992: VI/160). Kelâmî söyleme göre akıl, ilmin sadece sübûtuna delâlet eder. İlmin zâta mevsufu ise nakilledir (Cüveynî, 1950: 93). Aklî deliller, asıllarını oluşturan ilkelere göre medlûlüne delâlet eder. Bu tıpkı bir varlığın yaratılmış olmasının bir yaratıcısıyı gerekli kılması gibidir. Yani bir delilin medlûlüne delâlet etmeksizin varlığını düşünmek aklen mümkün değildir (Cüveynî, 1950: 8). Çünkü delil, bilinmesiyle medlûlünün de bilinmesini gerekli kılar (Razi, 1991: 141).

Mutezile'ye göre aklen zâtî bilmek ile onun hâlini veya sıfatlarını bilmek arasında bir fark vardır. Zâtî bilmek, sıfatları bilmenin en üst noktasıdır. Sıfatların bilgisini veren bilgi, aynı zamanda zâtın bilgisine ulaştıran yöntemin de kendisidir. Allah, herhangi bir varlığın zatına ait bilgiyi yöntem kullanmaksızın yaratabilir; ancak zâtın kendisini bilmeden onun hâlini bilmeyi yaratması caiz değildir. Yani bilginin ve bilgiye ulaştıran yöntemin mevcudiyeti ancak ilgili varlığın zâtının veya cevherinin düşünülmesiyle mümkün olabilir. Bu, zorunlu bilginin ikinci şeklidir. Zorunlu bilginin birinci şekli ise düşünmeksizin doğuştan zihnimizde hazır olan ve istesek bile kendisini düşünmekten kurtulamadığımız bilgilerdir (Abdulcebbar, 2013: I/82-86).

İtizâlî bilginlerin aksine selef, Allah'ın âlim olmasını mutlak bir gerçeklik olarak anlar. Onlara göre Allah'ın kullarına dair bir bilgisinin olmadığını düşünmek çirkin ve

muhaldir. Aynı şekilde Allah'ın âlim olduğunu kabul edip bilgi sahibi olmadığını savunmak da yanlıştır. Eğer Allah'ın ilmi olmasaydı içinde soyut ve somut sayısız değerli varlığı barındıran bu evreni yaratması düşünülemezdi. Ayrıca Allah, kendini tanımlarken bilgi sahibi olduğunu ayetlerde (2/140; 4/166) açıkça haber vermektedir. Dolayısıyla Mutezile'nin teaddüd-i kudemâ (kadîm varlıkların çokluğu) endişesiyle ilim sıfatını Allah'tan uzak tutma gayreti anlamsızdır. Sıfatlar, Allah'tan ayrı ve gayri olmadığı için O'nun zatının ebedi olması, aynı zamanda niteliklerinin de ebedi olmasını gerekli kılar (Nesefî, 1986: 168-171; Bağdâdî, 1928: 91,92).

Selefi söylemin Allah'ın gören ve işiten olmasını inkâr etmenin O'nun ilim sıfatına sahip olmasını inkâr etmekten daha masum olduğu söylenmesine (Cüveynî, 1950: 74) rağmen; ezeli bilginin nesnesini zorunlu kılmasına bağlı olarak evrenin kıdemi meselesine verecek cevabı olmadığı görülmektedir. Yani bir yandan ilâhî bilginin ezeli ve değişmez olduğunu kabul edip diğer yandan onun nesnesinin ezeli olmadığını söylemek makul değildir. Aynı şekilde her makdûrun Allah'ın bilgisi olduğu; ancak O'nun zâtının kendisi için bilgi olduğu halde makdûru olmadığı söylemine cevaben: "Onun mevcut bilgileri mevcut makdûrattan çoktur ve hepsi de varlıkta Allah tarafından kuşatılmıştır. Ancak bilgi ve makdûrattan olmayanların var olmadıkları için birbirine karşı bir üstünlükleri yoktur" (Bağdâdî, 1928: 36) denilmesi de makul değildir.

Ezelilik kavramının sebep olduğu sorunları çözmek için sıfatların yapısıyla ilgili farklı yorumlar yapılmıştır. Şöyle ki; bilgi, bilinene tabi olduğu için onu ortaya çıkarmazken kudret, makdûru ortaya çıkarır ama onu tahsis etmez. İrade ise hem makdûru ortaya çıkarır hem de onu bir bilgiye göre tahsis eder (Şehristânî, 2009: 229,230). Buna göre bilgi; vacip, mümkün ve muhalin tamamıyla; kudret sadece mümkünle, irade ise mümkünden vücûda gelenle ilgilidir (Şehristânî, 2009: 237). Bu çözüm denemeleriyle yapılmaya çalışılan şey, ezeli bilginin akledilebilir bir şey olduğunu kanıtlayabilmektir. Ezeli bilginin anlaşılmasında yaşanan sorunların kaynağı; geçmiş, şimdi ve gelecek zaman kavramlarının ilâhî bilgi tarafından aynı anda bilinmesinin anlaşılmasıdır (Gazzâlî, 1994: 100). Ezeli bilgi anlayışını aklın delillendirmek isteyen Kerrâmiye, Allah'ın bilgilerini ilim sıfatıyla bildiğini; bu ilmini de başka bir ilim sıfatıyla bildiğini söyler. Böylece ezeli bilgi sonsuza kadar giden bir kısır döngüyle kendi kendini bilir. Onlardan bazılarına göre ise Allah, ilminin bilgilerini bilirken ilmin kendisini bilemez (Bağdâdî, 1928: 31,95).

Dikkat edilecek olursa kıdem/ezelilik üzerinden tanrısal niteliği açıklamaya yönelik her girişim, kendi açmazlarını inşa ederken karşıt görüşleri de başka açmazlara sürüklemektedir. Bu durumu, tanrısal mahiyetin ezelilik üzerinden rasyonel ilkelerle anlaşılması gerektiğinin bir delili sayabiliriz. Kanaatimizce ezeli ilme dayalı tüm çözümler, Allah'ın evrenle ilişkisini ifade eden subûtî sıfatların önce ezeli kabul edilip ardından mantık ilkelerine göre doğrulama girişiminden kaynaklanan anlaşılması kurgulardan ibarettir. Aksi takdirde ilâhî bilgi tartışmalarının, Allah'ın madûm bir bilgiyle âlim olmasının da mümkün sayıldığı bir boyuta taşınması mümkün olmazdı. Çünkü uygulama ancak varlığın bilgisine imkân verebiliyor iken; eğer Allah için madûm bilginin de mümkün olacağı makul görülüyorsa aynı şeyin neden insan için olmayacağını cevabı yoktur (Abdulcebbar, 2013: I/278).

Mutezile'nin ilâhî bilgi konusundaki fikrinde yaratıcının kadîm bir ilme sahip olamayacağını savunan felsefecilerden etkilendiği görülmektedir. Hatta Eşarî'ye göre Mutezile, eğer kılıç korkusu olmasaydı kardeşleri olan felsefeciler gibi açıkça ilâhî bilgiyi inkâr ederlerdi. Ancak bunun yerine sadece Allah'ın ezeli bir zât olduğunu söylemekle yetindiler (Eşarî, 1950: II/156). Mutezile'nin ilâhî bilgi kavramını açıklarken felsefeden beslenmesi, kanatimizce Müslüman kelamını ters orantılı olarak etkilemiştir. Şöyle ki; Mutezile, felsefeden aldığı ezeli bilgi kavramını önce bilgi tartışmalarına katmış, sonrasında reddetmiştir. Ancak karşıt kelâmî ekoller, felsefe kökenli ezeli bilgi kavramını önce tartışıp sonrasında tanrısallığın bir gereği olarak kabul etmiştir. Yani felsefenin metodik düşünce için kurguladığı ezeli bilgi anlayışı, kelâmî tartışmalar yoluyla diğer teolojilerde olduğu gibi Müslüman teolojisinde de ilâhî bir niteliğe evrilmiştir.

Sözlükte “varlığı öne geçen” anlamında geçen kadîm kelimesi, kelâmî terminolojide başlangıcı olmayan demektir (Abdulcebbar, 2013: I/292). Ezellik, geçmişe doğru takdir edilen sonsuz zamanda varlığın devamını ifade eder. Bu, geleceğe doğru takdir edilen sonsuz zamanda varlığın devamının devam edecek olması gibidir (Cürçânî, 1985: 12). Kadîm bilgi ise başlangıcı olmayan bilgi anlamında Allah'ın ilmîni ifade eder (Bâkîllânî, 1987: 26). İlâhî ilmin mevcut ve ilâhî zâtla birlikte ezeli olduğunu savunmasına (Abdulcebbar, 2013: I/258,270) rağmen Mutezile, bu tarz bir bilginin imkânı hususunda kanaatimizce net değildir. Onların ilâhî bilgiyi; sıfat olarak ezeli görürken bilgi olarak hâdis görmelerini, bu karışıklığın bir dışı vurumu olarak görmek mümkündür. Onlar, bilgi ile idrak sıfatlarının aynı anlama sahip olmasına rağmen anlam açısından zorunlu olarak birbirini gerektirmesiyle açıklama eğilimindedir. Örneğin Allah, bilinir; ancak idrak edilemez. İdrak edilmesine rağmen bilinmeyen şeyler de vardır (Abdulcebbar, 2013: I/272,273). Bu tarz yorumlarla Mutezile'nin bilgiyi anlaşılır bir şekilde Allah'a isnat çabalarının bir örneği de Cübbâilerin konuya yaklaşımlarıdır. Ebû Ali Cübbâî, Allah'ın zâtıyla “Âlim” olduğunu söylerken; Ebû Haşîm Cübbâî, Allah'ın zâtında olanlarla “Âlim” olduğunu söyler (Abdulcebbar, 2013: I/294).

Mutezile'yi Allah'a ezeli bilgi isnat etmekten alıkoyan şeyin onların tevhid anlayışlarıyla yakından ilgili olduğu düşünülebilir. Örneğin Fuvâtî, ‘Allah, ezelde varlığın bilgisine sahip miydi?’ sorusuna: ‘O'nun ezelde âlim ve tek olduğunu söylerim; ancak ezelde şeyayı bildiğini söyleyemem. Çünkü bu söz, eşyanın da ezeli olduğunu söylemekle aynı şeydir’ diye cevap verir. Fuvâtî'nin bilgi konusundaki bu tutumunu, Ezeliyye'nin durumuna düşmekten sakınmak olarak da görmek mümkündür. Çünkü Ezeliyye'den bazıları, Tanrı gibi evrenin de ezeli olduğu fikrini ezeli bilgiyle açıklayarak, Allah'ın ezelde şeyayı bilmesini eşyanın kadîm olmasına bağlıyorlardı. Bu bağlamda Fuvâtî, eşyanın kadîm olamayacağını kabul etmenin zorunlu olarak varlığın bilgisinin de ezeli olmayacağını; dolayısıyla da olmayan bir şeyi Allah'ın bilemeyeceğini savunmaktadır (Eşarî, 1950: II/160,165).

Kur'an da ilâhî bilgi ifadesiyle kastedilen bilgi, ağırlıklı olarak evrenin başlangıcı, geçmişi, mevcut halî ve geleceğiyle ilgili haberlerin verildiği vahyî bilgidir (Tayland, 1992: VI/158; Gündoğar, 2014: 19). Ancak klasik kelâm tartışmalarında sınırları çizilen ilâhî bilgidir kasdın aşkın ve ezeli bir bilgi (Bağdâdî, 1928: 90) olduğu görülmektedir. İlâhî bilgi bahsinde kelâmcılar, Kur'an'ın vurguladığı gaybî bilgidir daha çok felsefenin kurguladığı ezeli bilgiye göre sistemlerini geliştirmeye çalıştılar. Diğer bir deyişle kelâmcılar, Allah'ın gayb ve şehâdet âleminde dinamik ve makul bir bilgiye sahip olması

yerine, âlemler üstü statik ve akledilemez bir bilgiye sahip olmasının tenzih açısından daha uygun olacağını düşündüler. Ancak bu girişim, kanaatimizce sanıldığına aksine ilâhî bilginin daha iyi anlaşılmasına değil, onun tümüyle insan algısının dışına ötelenmesine ve buna bağlı olarak başka kelâmi sorunların doğmasına neden olmuştur.

İlâhî bilgi kavramını, klasik kelimelerin bilgi teorisi üzerinden göreceli insan düşüncesinin aşkın tanrısal mahiyeti anlama girişimi olarak görebiliriz. Ancak ilâhî mahiyetin içeriği hakkında temsîlî dilin dışında bir söz söylenemeyeceği için onu mantıksal doğrulamacı ilke ve fonksiyonel lengüistik analizlere göre değerlendirmek yanlış olacaktır (Çağlayan, 2014: 53,56). Bu durumda Kur'an'da geçen subûtî sıfatların gerçek anlamlarıyla değil mecâzî anlamlarıyla anlaşılması gerekir. Çünkü bu sıfatların asıl amacı, Tanrı hakkında teşbih ve temsilden başka düşünme imkânı olmayan insan aklına, ilgili sıfatlar aracılığıyla Allah'ın yüceliğini açıklamada kolaylık sağlayabilmektir (Çelik, 1998: 140,146). Yani sıfatlar, gerçekte Allah'ı tümüyle tanımlamaktan uzaktır. Ancak onlar, Allah'ın insânî seviyede anlaşılmasının başka bir yolu olmadığı veya en azından O'na şirk koşulmasının önünü kesmek için gereklidir. Bu yönüyle görmek için idrak ne ise bilmek için de ihata aynı şeydir. Allah şeklen idrak edilemediği gibi ilmen de ihata edilemez (Nesefî, 1986: 40). Nitekim Tanrının mahiyetinin değil; ancak var olduğunun bilenebileceği tartışmaları da (Atay, 2001: 178vd; Düzgün, 2008: 25,107vd) bu gerçeği yansıtır niteliktedir. Şu hâlde ezeli varlığın mahiyetinin bilinmeyeceği gibi ezeli bilginin de mahiyetinin bilinmesi mümkün değildir. Bu durumu, vücut ile ilgili bilginin, aynı zamanda zâtın mahiyetine dair bilgiyle de aynı olmasıyla (Cüveynî, 1950: 31) ilişkilendirebiliriz.

Felsefî tanrı algısının aşkın olmasına bağlı olarak filozofların tanrı hakkında sadece tenzihî dil kullanmaları (Yavuz, 2000: XXII/109) kendileri açısından anlaşılabilir. Ancak Kur'an'da Allah'ın ilmiyle anlatılmaya çalışılan tanrısal bilginin mahiyeti değil, insanların henüz şahit olmadıkları ancak tecrübe etiklerinde anlayabilecekleri bilgiler olduğu görülmektedir. Dolayısıyla soyut kavram ve keşfedilmemiş yasalardan bahseden *"Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir. O, kalplerin içinde ne varsa onu da hakkıyla bilendir"* (Fatır, 35/38) gibi ayetlerin ezeli bilgiye dayanak olarak sunulması (Taberi, 2001: XXII/385,387) uygun değildir. Aynı şekilde Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığını ifade eden ayetler (65/12), Allah'tan hiçbir şeyin gizli kalamayacağını göstergesi olarak okunmalıdır. Nitekim Allah'ın gören ve işiten olmakla beraber, gerçekte hiçbir şeye benzemediği (42/11) bildirilmektedir (Abdulcebbar, tsb: 382).

Gaybî bilgiler, gerçekte varlığın bir parçası olduklarından sadece an itibarıyla bilinmezdir. Gerekli şartların yerine getirilmesi durumunda sahih nazarın bilgiye ulaşması (Cüveynî, 1950: 3) gibi anlaşılmasına engel olan unsurların ortadan kaldırılması durumunda onların da anlaşılabilir olmasının önünde bir engel yoktur. Buna göre evren hakkındaki gaybî bilgilerin an itibarıyla insanlara kapalı olması (Atılğan, 2013: 202,205,211) hiçbir zaman anlaşılabilir oldukları anlamına gelmez. Bu durumda; *"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez"* (En'am, 6/59). *"Onlar, gayb âlemini dinleyemezler. Buna yeltenenlerin kovulması için her yönden kendilerine ulaşacak sert bir azap vardır. Eğer içlerinden biri bilgiden bir şey kapacak olsa; derhal onu yok edecek bir ateşin hedefi haline gelir"* (Saffat, 37/8-10). *"Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin çerçevesinden çıkıp gitmeye gücünüz yetiyorsa yapın. Bunu ancak büyük bir güçle yapabilirsiniz"* (Rahman, 55/33) gibi ayetleri,

Allah'ın açıkladığı veya izin verdiği ölçüde diğer varlıkların da gaybın bilgisine sahip olabilecekleri şeklinde anlamak gerekir.

Gaybî bilginin anlaşılabilir olmasına nakli delil olarak “*Allah, elçilerinden dilediği hariç size gaybı bildirecek değildir*” (Al-i İmran 3/179) ayetini öne sürmek mümkündür. Çünkü gaybî bilgilerin elçilere açıklanabilme imkânı, bu bilgilerin ancak anlaşılabilir olması durumunda bir anlam ifade eder (Özten, 2009). Şu hâlde gaybî bilgiler, anlaşılabilir olduğu için açıklanmaları durumunda diğer varlıklar tarafından da bilinebilir (Aslan, 2000: 72). Ezeli bilginin anlaşılması ise ancak tanrısal bir nitelikte mümkün olacağından Allah'a özgü kabul edilmelidir. Aksi takdirde ezeli bilginin makul bir zeminde anlaşılmasına yönelik girişimlerin başka teolojik sorunlara sebep olabileceği (Düzgün, 2008: 187; Sinanoğlu, 2004: 41) göz önünde bulundurulmalıdır.

5. SONUÇ

Bilgi, suje ile objenin etkileşimden doğan, varlıktan bağımsız düşünülemeyen rasyonel bir değerdir. Kelamcılar, teolojik gerekçelerle bilgiyi, ilâhî ve insânî olmak üzere ikiye ayırır. İnsânî bilginin nitelik ve sınırlarını tespit etmek kolaydır. Çünkü insânî bilginin faaliyet alanı olan varlık, başlangıcı, sonu ve sağlaması mümkün olan belli ilkelere göre işler. İlâhî bilginin imkân, nitelik ve sınırlarını tespit etmek ise oldukça zor ve karmaşıktır.

Müslüman kültüründe evrenin yaratılmadan önceki ve yok olduktan sonraki durumuna ilişkin teorik bilgilerin tamamından, evrenin işleyişiyle ilgili somut veya soyut doğa yasalarına dair bütün bilgiler ilâhî bilgi kapsamında değerlendirilir. Zaman ve zeminle kayıtlı olmadığı için ilâhî bilgi; değişmez, erişilmez ve anlaşılmazdır. Bu yönüyle klasik kelama göre ilâhî bilgi, ezeli olup insan idrakiyle anlaşılması mümkün olmayan Allah'ın ilim sıfatını temsil eder. Müslüman teolojisinde ilâhî bilgiyle ilgili temelde iki yaklaşım vardır. Bunlardan ilki olan Mutezile ve aşırı fırkaların iddiasına göre, ilâhî bilginin imkânı bulunmazken; ikincisi olan Selefe göre ilâhî bilginin imkânı olmakla birlikte tüm uzay-zaman evrenini kapsamaktadır.

İlâhî bilginin insânî bildiden en ayırt edici vasfı, onun ezeli olduğunun kabul edilmesidir. İlâhî bilginin anlaşılabilir olmasının önündeki temel sorun olan ezellilik kavramının uzay-zaman evreninde bir karşılığının olmaması, onun mahiyeti hakkında aklın sağlıklı bir kanaate ulaşmasını imkânsız kılmaktadır. Kelamcılar, varlık ve bilgiyle ilgili felsefî tartışmalara cevap yetiştirme gayreti içindeyken, Allah'ın ilim sıfatıyla ilgili tenzihî bir tutum sergilemek maksadıyla ilâhî ilmi, ezeli bilgi olarak tanımlamışlardır. İlâhî bilginin ezeli bilgi olarak tanımlanması ise efâlû'l-ibâd, halku'l-Kuran, husun-kubuh ve ruyetullah gibi çeşitli teolojik sorunların doğmasına neden olmuştur.

Ezeli bilgi kurgusu, ulûhiyet ve aşkınlığın tahkimi için geliştirilmiş mantıkî ilkelerle anlaşılması mümkün olmayan bir çeşit düşünsel yanılısamadır. Bundan dolayı ilâhî bilginin ezeli ilim olarak tanımlanmasını, gerçekte Allah'ın yüceltilmesi olarak değil, bilgi teorisi üzerinden tanrısal mahiyetin anlaşılmasına yönelik bir girişim olarak görmek gerekir. Allah'ın mahiyeti bilinemeyeceğinden böylesi bir teşebbüs başarısız olmasının yanı sıra Kur'an'da ifadesi bulunan ilâhî ilim kavramının anlamını da olumsuz yönde etkilemiştir. Bu bağlamda ilâhî ilmin ezeli ilim ifadesiyle karşılanmasını reddetmek, Allah'a noksanlık izafe etmek değil, aksine O'nun anlaşılmaz olmasına karşı çıkmak

olarak okunmalıdır. Nitekim Allah'ın haberdar olma sıfatını, suje-obje etkileşimine dayalı bilgi teorisine indirgemek, gerçekte O'nun kendini bize tanıtmaya biçimini anlamamaktır.

İlâhî bilginin ezeli bilgi olarak tanımlanmasının neden olduğu teolojik açmazlara engel olmak için; ya Mutezile'nin yaptığı gibi ezeli niteliğinden dolayı ilâhî bilginin imkânını inkâr etmemiz; ya ilâhî bilgi hakkında agnostik bir tutum takınarak onun bilinemez olduğunu söylememiz; ya da ilâhî bilgi anlayışımızı dini tecrübeye katacak yeni bir şekilde yorumlamamız gerekir. Hakkında aklı ve naklî deliller bulunan ilâhî bilgiyi inkâr etmek, en azından kelâmî açıdan, mümkün olmadığı için çözüm olamaz. İlâhî bilginin anlaşılabilir olduğuna hükmetmek ise âtil bir çözüm denemesi olacağı ve dini tecrübe açısından herhangi amaca hizmet etmeyeceği için geriye sadece ilâhî bilgiyi başka bir şekilde yorumlamak seçeneği kalmaktadır. Bu bağlamda kanaatimizce ilâhî bilginin ezeli bilgi olarak değil, Kur'an'da ifadesini bulan gaybî bilgi şeklinde anlaşılması gerekir.

Gaybî bilginin imkân, nitelik ve sınırlarıyla ilgili konuşmak, ezeli olduğu varsayılan ilâhî bilgi hakkında konuşmaktan çok daha kolay ve anlaşılabilir. Çünkü gaybın bilinmezliği, onun anlaşılmasına mâni olan bir engeldir. Aklın bu engeli nazar veya haberle aşması mümkündür. Ancak ilâhî bilgi olarak tanımlanan ezeli bilgi kavramının tanrısal niteliğinden dolayı anlaşılabilirliği; sadece tanrısal niteliklere ulaşmakla mümkün olacağından imkânsızdır. Bu bağlamda naklî delillerde ifadesini bulan ilâhî sıfatların ötelenmeden daha iyi anlaşılması ve teklifin insana bakan yönünün daha iyi bilinmesi için ilâhî bilginin gaybî bilgi olarak tanımlanması daha uygun bir yaklaşımdır.

Son tahlilde felsefi bir kurgudan ibaret olan ve anlaşılma imkânı bulunmayan ezeli bilgi varsayımının kelâmî literatürde ilâhî bilgi kavramıyla karşılaşılması uygun düşmemiştir. Kur'an'da, ilâhî bilgi kavramıyla ezeli bilgi değil, gaybî bilgi kastedilmektedir. Bundan dolayı kelâmî ilkeler açısından ilâhî bilgi kavramıyla; asla bilinemez ezeli bilginin değil, an itibarıyla bilinmeyen gaybî bilginin anlaşılması daha uygundur. İlâhî bilginin ezeli değil gaybî bilgi olarak kabulü, ezeli bilgi üzerinden tanrısal mahiyetin anlaşılma girişimlerinin sebep olduğu kelâmî sorunların hafifletilmesinde ve genel bilgi kuramı içerisinde gaybî bilgiye bir alan açılmasında oldukça yararlı olacaktır. Bu şekilde ayrıca ezeli bilgiyle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkilendirildiği için farklı endişelerle tartışılması sakıncalı bulunan diğer kelâmî konuların da gerek anlaşılmasında gerekse dini tecrübeye sorunsuz olarak aktarılmasında daha sağlıklı bir yöntem izlenmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, F. (ts). *el-Mu'cemu'l-Müfehres li'l Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs.
- Aslan, A. (2000). *Kur'an'da Vahiy*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Atay, H. (2001). *İbn Sina'da Varlık Nazariyesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atılğan, Y.K. (2013). İslam Düşüncesinde İlmin Kaynağı, İmkânı ve Sınırları. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 195-214.

- Bağdâdî, M. (1928). *Usûlu'd-Dîn*. Thk. Dâru'l-Funûn. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Bâkîllânî, T. (1987). *Kitabu't-Temhîdî'l-Evâil ve Telhîsî'd-Delâil*. Thk. İmadüddin Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübü's-Sekafiyye.
- Coşkun, İ. (2016). Fahreddin Er-Razi'ye Göre Nazari ve İstidlâli Bilgi Üzerinden Kelam Karşıtlığı Yapan “Haşvîyye”nin Tutarsızlığı. *İslami Araştırmalar Dergisi*. 27(3), 251-73.
- Cürcânî, Ş. (1985). *Kitâbu't-Ta'rifât*. Beyrût: Mektebetu Lübnân.
- Cürcânî, Ş. (2015). *Şerhu'l-Mevâkıf*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Cüveynî, M. (1950). *Kitâbu'l İrşâd*. Thk. Muhammed Yusuf Mûsa&Alî Abdulmunîm Abdulhamîd. Bağdat: el-Mektebu'l-Hancî.
- Çağlayan, H. (2014). Rasyonalizm Bağlamında Dilbilim ve Din Dili İlişkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 18(58), 41-58.
- Çelik, İ. (1998). Kur'an'da İlâhi Zat ve Sıfat İlişkisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7), 135-152.
- Düzgün, Ş.A. (2008). *Varlık ve Bilgi*. Ankara: Beyaz Kule.
- Ebu Hanife, N.S. (2011). *el-Fıkhu'l-Ekber*. Çev. Mustafa Öz. İstanbul: MÜİFV Yayınları.
- Elmalılı, H.Y. (1979). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat.
- Eşarî, İ. (1950). *Makâlâtu'l İslamiyyîn ve İhtulâfü'l-Musallîn*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd. Kahire: Mektebetu'n-Nehdati'l-Mısıryye.
- Eşarî, İ. (1955). *el-Luma' fi'r-Reddi alâ Ehli'z-Zeyği ve'l-Bid'a*. Thk. Hammude Garâbe. Kahire.
- Eşarî, İ. (ts). *el-İbâne an Usûli'd Diyane*. Beyrut: Dâr İbn Zeydün.
- Gazzâlî, (1994). *el-İktisad fi'l-İ'tikad*. Nşr. Muvaffik Fevzî el-Cebr. Dîmeşk: el-Hikme.
- Gündoğar, H. (2014). Kur'an'da İlâhi Bilgi. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(10), 7-25.
- İbn Manzûr, M. (ts). *Lisânu'l Arab*. Nşr. Abdullah Ali el-Kebîr&Muhammed Ahmed Hasebullah&Haşim Muhammed Şazili. Kahire: Dâru'l-Maârîf.
- İsfehânî, F.R. (ts). *Müfredât Elfâzi'l Kur'ân*. Thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife.
- Kadı Abdulcebbar, A. (2013). *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*. Çev. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Kadı Abdulcebbar, A. (tsa). *el-Muğnî fî Ebvâbi't Tevhîd ve'l Adl*. Thk. İbrâhim Madkûr.
- Kadı Abdulcebbar, A. (tsb). *Tenzîhu'l-Kur'ân ani'l-Metâin*, Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Hadîsiyye.

- Kutluer, İ. (2000). *İslam Ansiklopedisi*. İlim Md, Cilt 22. İstanbul: TDV Yayınları.
- Mâtürîdî, M. (2003) *Kitâbu't-Tevhîd*. Thk. Bekir Topaloğlu&Muhammed Aruçi. Ankara: TDV İsam Yayınları.
- Necip, T. (1992). *İslam Ansiklopedisi*. Bilgi Md, Cilt 6. İstanbul: TDV Yayınları.
- Nesefî, M. (1986). *Kitâbu't-Temhîd li Kavâidi't-Tevhîd*. Thk. Cîbullâh Hasan Ahmed. Ezher: Dâru't-Tıbaati'l-Muhammediyye.
- Nesefî, M. (2000). *Bahru'l Kelâm fî İlmi't Tevhîd*. Thk. Veliyyüddîn Muhammed Sâlih el-Farfûr. Dimeşk: Mektebetu Daru'l-Farfûr.
- Nesefî, M. (2004). *Tebsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, Thk. Hüseyin Atay&Şaban Ali Düzgün. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özdemir, M. (2002). Ezeli Bilgi Anlayışının Problematik Yönü. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 209-226.
- Özten, E. (2009). *Peygamberlerin Gaybı Bilme İmkânı*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Râzî, F. (1981). *Mefâtîhu'l-Gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Râzî, F. (1991). *Kitâbu'l-Muhassal*. Thk. Hüseyin Atay. Kahire: Dâru't-Turâs.
- Sinanoğlu, A. (2004). Allah'ın Ezeli İlminin İnsan Özgürlüğünü Kuşatıcılığı Sorunu. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (4), 27-44.
- Şehristânî, M.A. (2009). *Nihayetu'l-İkdam fî İlm-i Kelâm*, Nşr. el-Ferîd Ceyyûm, Kahire: Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye.
- Taberî, M.C. (2001). *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah İbn Abdulmuhsîn et-Türkî. Kâhire: Dâru'l-Hicr.
- Yavuz, Y.Ş. (2000). *İslam Ansiklopedisi*. İlim Md, Cilt 22. İstanbul: TDV Yayınları.

Sasani Döneminde Bid'atçılığa Genel Bir Bakış^a

Touraj Daryae^b

Çeviren / Translated by
Muhammet YÜCEL^{1, c}

¹ Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü- Muş / Türkiye.

Başvuru tarihi: 23 Haziran 2016

Düzeltilme tarihi: 28 Kasım 2016

Kabul tarihi: 09 Aralık 2016

نگاهی به بدعتگرایی در دوره ساسانی

Sasaniler iktidarlarının ilk zamanlarından itibaren din ve devlet birliğini sağlamaya çalıştılar ve Zerdüştlüğün kaidelerinden yararlanarak iktidarlarını pekiştirdiler. Sasani Şehinşahlığı döneminden kalma birçok metinde din ve devletin birbirlerine bağlı ve uyum içinde olmaları gerekliliği göze çarpmaktadır. Bu, Orta Çağ'da Asya ve Avrupa'da kök salan eğilimin bir öncülü olarak görülebilir. Doğu Roma İmparatorluğu'nda (Bizans) da Sasani iktidarının başlangıcından bir asır sonra Hıristiyanlık mezheplerinden biri bu devletin resmi dini haline gelmiş ve bu imparatorluğun hüviyetinin asli unsuruna dönüşmüştü.¹

Sasani devletinin temellerini atan Ardeşir-i Babekan, din ve devlet arasındaki ilişkiyi tesis etmekte çok zorlanmamıştı. Çünkü ailesi İstahr şehrinde Anahita Ateşgedesi'nin koruyuculuğunu yapmaktaydı ve kendisinin de yükselmesi bizzat ateşgede ile olan bağına dayanmaktaydı. Sonuçta Partlara karşı galip geldikten sonra Zerdüştlüğün muhtelif ayinlerini tekrar canlandırmayı ve şahlık makamını o ayinlere dayandırmayı başarabildi.² Bu duruma muhalif olup karşı çıkanlar ya yola getirildiler ya da cezalandırıldılar.

^a Bu çalışma, Prof. Dr. Touraj Daryae'nin İran Name dergisinde farsça olarak yayınlanan "نگاهی به بدعتگرایی در دوره ساسانی" başlıklı çalışmasının Türkçe'ye çevirisidir. Çevirinin yapıldığı kaynak için bkz., Daryae, T. (1378/1999). Nigahi be Bid'atgerayi der Dovre-i Sasani. *İranname*, Sal-e Hefdehom, Tabestan, 291-295.

^b A Persian Iranologist and historian, now the Howard C. Baskerville Professor in the History of Iran and the Persianate World at the University of California, Irvine.

^c Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Muş Alparslan Üniversitesi Kampüsü, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 49250, Muş / Türkiye.
e-posta: m.yojal@gmail.com

Pehlevce metinlerde sözü edilen bir dinin Kertir gibi movbedlerin [rahip] destekleriyle tesis edildiğine ve manevi bir şahsiyet unvanıyla “çihz ez yezdan” [tanrıların yansıması/soyundan] olan şahinşah tarafından korunduğuna dikkat edilmelidir. Buradaki sorun şuradan kaynaklanmaktadır: Bu din kimler için “gerçek” Zerdüştlük dini sayılıyordu? Acaba Zerdüştlük dini Part ve Sasanilerin zamanında veya Sasanilerin yıkılmasından sonraki dönemlerde ortak öğretilere sahip yegâne bir din olarak görülebilir mi? Cevap açık olarak olumsuzdur. Zira Zerdüştlük dini Sadece Sasani saray ve devletinin benimsediği ve yaymaya çalıştığı bir din olsaydı o zaman Sasanilerin yıkılmasından asırlarca sonrasına kadar ayakta kalamazdı. Oysaki Pehlevce kitaplarda din-devlet bağıllığına işaret edilmiş, birinin yokluğunda diğzerinin de yok olacağı vurgulanmıştır.

Pehlevce yazılmış Zerdüştlük metinlerine daha dikkatli bir şekilde bakıldığında Sasani şahinşahları döneminde bu dinin tamamen devletin tekelinde olmadığını görebiliriz. Gerçekte çeşitli dini fırkalar da iktidar desteğini elde etmek için düşünsel çatışma ve tartışmalara girişmişler ve onlardan bir kısmı bid’atla³ itham edilmişlerdir. Aslında Sasani devleti hiçbir zaman tüm halka, özel dini bir fırka dayatamadı. Tam da bu yüzden bu din, tebaa arasında irfanî, amiyane veya onun saltanatla bağımlı muhtelif şekilleriyle ortaya çıkmıştır. ⁴ Bid’at, Sasanilerin kurulu kurulu düçar oldukları bir durumdu; çünkü onlar iktidarda Zerdüştlüğün hükümleri gereğince hizmet etmekle, devletçe bu dinin sadece bir fırkasıyla ilgili olmakla ve bağılı buldukları bu fırkanın propagandasını yapmaya çalışmakla zaten bid’atçı sayılıyorlardı. Dinkerd’in kitabında din ve devlet ilişkisi işlendiği gibi, daha sonraki metinlerde de bu görülmektedir. Mesudi “Müruc’uz-Zehap ve Meadin’ul-Cevher” adlı kitabında Ardeşir’in çocuklarına nasihatlerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Oğlum, din ile şahlık birbirlerine sıkı sıkıya bağılıdır ve biri olmadan diğzeri olmaz. Din mülkün temelidir ve mülk ise dinin koruyucusudur.” ⁵

Firdevsi de aşağıdaki nükteyi Ardeşir’in oğluna tavsiyesi olarak aktarmaktadır:

Gösterir ise padişah dine hürmet
Kurulu din ile aralarında uhuvvet
Ne taht olmadan ayakta kalır din
Ne de sürer padişahlık olmadan din
İki ipek kumaştır birbiriyle örülmüş
Parıldayan akl ile işlenerek yapılmış
Ne padişaktan bi niyazdır hiç din
Ne de din olmadan şaha denir aferin. ⁶

Tansar’ın Mektubu’nda da (Tansar, Ardeşir’in saray rahibi) din ve devletin bir aradalığı sıkı bir şekilde vurgulanmaktadır. ⁷

Miladi üçüncü yüzyılın movbedi Kertir, Sasaniler döneminde Zerdüştlüğe bağılı bir fırka kurarak onu ülkenin resmi dini olarak ihdas etti. Muhtemelen Kertir bu sebeple bid’atçı olarak addedilmişti ki zaten kendisi de kurduğu bu düzeni muhafaza etmek için ordudan destek almıştı. Mesudi’ye göre de Ardeşir o dönemin şartları icabınca Zerdüştlüğe, sabık kralların döneminde olmayan yeni uygulamalar getirip bu dinde reform yaptığından dolayı suçlanmıştı. ⁸ Sadece “hak” bir dinin ayakta kalması için bid’atçıların

cezalandırılması da bundandı.⁹ Kertir kendi kitabesinde bid'atçıların cezalandırılması ve Zerdüştlük dininden özel bir fırkanın dayatılması zaruretine açıkça işaret ediyor:

“Bu büyük ülkede benim Mazdisna dinim ve iyi rahiplerim vardı ve Mazdisna diniyle ilgili yaptığım yorumlara ve tanrılara tapınma merasimlerinde [benim] düzenlediğim şekle riayet etmeyen Mogistan'daki bozguncu “aşmuğlar” (bid'atçılar)'ı kendilerini düzeltsinler diye cezalandırdım.”

Kertir kitabesinden bu pasaj, Zerdüştlük dininin durumu hakkında önemli veriler ihtiva etmektedir. Kertir, mogistana veya moglarn okullarına baskı kurmak ve bid'atçı sayılan bir gruba kendi ritüellerini dayatmak için çaba sarf etmiştir. Bu düzenlemeyle açıkça, ayinlere ve özel merasimlere uyma konusunda onunla hemfikir olmayan moglarn neticede “Ashmogh” veya bid'atçı olarak isimlendirilmiş oluyordular. Muhtemelen bu farklılık sadece dini ayin ve törenlerle ilgili değildi, çünkü Dinkerd'in dördüncü kitabına göre I. Ardeşir saltanatı döneminde bir araya toplanan Avesta metinlerinden sadece sınırlı sayıda metin gerçek veya resmi olarak biliniyordu.¹⁰ Ancak Kertir bile bid'atçılığı sonlandıramadı zira; bunu, yine Dinkerd'in dördüncü kitabına dayanarak miladi dördüncü asırda II. Şahpur'un, Azerbad Marspendan adında önemli bir diğer Zerdüşti rahibi şüphe ve bid'atçılığı ortadan kaldırması için görevlendirmesinden anlamaktayız. Ardavirafnameh de özellikle İskender'in İran'a girmesinden sonra Zerdüştlük dini ve onunla ilgili görüş ayrılıklarına nisbetle Sasani inançları hakkında önemli noktalara değinmiştir.¹¹ Dinkerd'in kitabına göre Hüsrev-i Anuşirvan döneminde de dinde her çeşit bid'at ve yeniliğe karşı koymak için önemli çabalar sarf edilmiştir.¹² Sasani moglarnıyla bid'atçiler arasındaki ihtilaf sadece dini ayinler ve bu ayinlerin uygulanma biçimiyle sınırlı değildi aynı zamanda Zerdüştlüğün bazı temel kaideleriyle de ilgili fikir ayrılıkları bulunmaktaydı.¹³

Büyük bir olasılıkla moglarn ve movbedler arasındaki görüş ayrılıklarının kaynağı Avesta'nın çok çeşitli metin ve tefsirlerindeki farklılıklarından ileri gelmekteydi. Gerçi Sasaniler döneminde bu kitabın hangi asırda yazıldığı tam olarak bilinmemektedir. Kimi araştırmacılar, dini yazıların veya Avesta metninin dördüncü yüzyılda, yani II. Şahpur saltanatı döneminde ve kimi araştırmacılar ise altıncı asırda yani Hüsrev-i Anuşirvan saltanatı zamanında ortaya çıktığına kanaat getirmektedirler. Ancak araştırmacıların büyük bir bölümü merhum Dr. Ahmed Tefezzuli'nin de hemfikir olduğu, Avesta'nın miladi dördüncü asırda kitap haline getirildiğine ve miladi altıncı asırda ise nihai olarak tedvin edildiğine kanaat getirmektedirler.¹⁴ Öyleyse metinlerden birçoğu muhtemelen Avesta'yı açıklama yani aslında onu muhafaza etme amacını taşıyordu. Ancak asıl sorun, o dönemlerde bizzat Zerdüşti din adamlarının Avesta dilini iyi bilip bilmedikleri veya Avesta'nın Pehleviceye yapılan çeviri ve tefsirinden (zend) yararlanıp yararlanmadıklarıdır. Acaba Pehlevicede bir Zend'den fazlasının mevcut olup olmadığı ve movbedlerden her birinin farklı tefsirleri olan öteki movbedlerin tefsirlerine ulaşım ulaşamadıkları tasavvur edilemez mi?

Pehlevice kitaplarda isimleri mükerreren geçen ve açıkça Zerdüştlüğün esaslarına dair çeşitli düşünceler ortaya koyan Ebereg, Niyogoşnasp gibi Avesta müfessirleri karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu müfessirler Sasani sarayına yakın isimler olduğundan dolayı onların arasındaki görüş farklılıkları mazur görülmüştü. Ancak dini itikadı Sasani devlet erkinin kabul edebileceği türden olmayan Sin ve Mazdek gibi isimler ağır eleştirilere

maruz kalmışlardı. Bu movbedlerin tefsirleri diğerlerinin tefsirleriyle farklı olduğundan dolayı onlar olumsuz manada zındık olarak ilan edilmişlerdi. Kendi öğretisini hak din olarak gören Mazdek'in, nihayetinde büyük bir toplumsal ve dini kargaşayla sonuçlanacak kadar Zerdüştî dinine dair diğer yorumlardan çok farklı bir görüşü vardı. Bu yüzden bid'atçılara Pehlevice yazılmış metinlerin bazılarında Avesta ve Zend'in öğretimi yasak kılındı.¹⁵

NOTLAR

¹ Din ve saltanat arasındaki bağlantıyla ilgili bkz: D.M. Madan, *The Complete Text of the Pahlavi Denkard*, Bombay, 1911, s. 1-11.

² Shirin Beyani, *Şamgah-e Eşkaniyan ve Bamdad-e Sasaniyan*, Tahran, İntişarat-e Daneshgah 2535, s. 44-45.

³ “Bid’at” olarak kullanılan bu kelime daha çok dine aykırı durumlar veya dine sonradan dahil olan itikadi veya ameli değişiklikler için kullanılır, sapkınlık, dinde yoldan çıkma veya reform, “bid’atgerayi” bid’atçılık [ç.n].

⁴ Bkz. P.J. de Menasce, “L’égglise Mazdéenne dans l’empire Sassanides,” *Cahiers d’histoire mondiale*, vol. 2, 1995, s. 560.

⁵ Mesudi, *Mürüju’z-Zeheb ve Meadin’ul-Cevher*, Cild-e evvel, Tercüme-i eb’ul- Kasım Payende, Tahran, 1344, s. 243.

⁶ Şahname-i Firdevsi, Moskova, 1967, Cilt 7, ss. 558-561.

⁷ Name-i Tansar be Goştasp, Be Tashih-e Mücteba Minovi, Tahran, İntişarat-e Harezmi, 1304, s. 53.

⁸ Mesudi, *el- Tenbih ve'l- Eşraf*, Tercüme-i eb’ul- Kasım Payende, Tahran, 1349, s. 93.

⁹ Bkz: Menasce, “L’égglise Mazdéenne...,” s. 560.

¹⁰ Bkz: M. Shaki, “The Denkard Account of History of Zoroastrian Scriptures,” *Archieve Orientalni*, Vol. 49, 1981, s. 119.

¹¹ Bkz: F. Vahman, *Ardā virārz Nāmag, The Iranian ‘Divina Commedia; Scandianavian İnstitute of Asian Studies Monograph Series, No. 53, Curzon Press, 1986, ss. 78-79 ve 191.*

Aynı şekilde bkz: *Ardavirafname, Harfnivisi, Avanoyi*, Pehlevice metninin tercümesi ve Philip Gignoux tarafından hazırlanmış bir sözlük, Tercüme ve tahkikat: Jaleh Amuzgar, Tahran, Şirket-e İntişarat-e Moin, Enjümen-e İranşınasi Fransa, 1372, ss. 41- 52.

¹² Bkz: M. Shaki, “The Denkard,” ss. 120-121.

¹³ Bkz: Sh. Shaked, *Wisdom of the Sassanian Sages*, Boulder, Colorado, Westwier Press, 1979, ss. 24-25, 90-91.

¹⁴ Ahmad Tafazzoli, *Tarih ve Edebiyat-e İnan Piş ez İslam*, Tahran, İntişarat-e Sohen, 1376, s. 71.

¹⁵ Bkz: Sh. Shaked, *Wisdom*, ss. 156-157.

KAYNAKÇA

- Bayani, Sh. (2004). *Şamgah-e Eşkaniyan ve Bamdad-e Sasaniyan*. Tehran: İntişarat-e Daneshgah.
- de Menasce, R.P. (1955). L'Eglise mazdéenne dans l'empire sassanide. *Cahiers d'Histoire Mondiale*, 2(3), 554.
- Firdevsi. (1939). *Shahnameh*. Moskova, 7.
- Gignoux, Ph. (1372/m.1993). *Arda Virafnameh (Ardaviraznameh)*: Metn-e Pehlevi, Harfnivisi, Tecüme-i Metn-e Pehlevi, Vajenameh, Tercüme ve Tahkikat: Jaleh Amuzhgar, Fransa: Şirket-e İntişarat-e Moin, Enjümen-e İraşınası.
- Madan, D.M. (1911). *The Complete Text of the Pahlavi Dinkard*. Bombay.
- Mesudi Eb'ul-Hasan Ali bin Hüseyin. (1344/1965). *Mürucu'z-zeheb ve Meadinü'l-Cevher*. C. I (terc. Eb'ul-Kasım Payende). Tahran.
- Mesudi, (1349/m.1970). *el- Tenbih ve'l- Eşraf* (terc. Eb'ul- Kasım Payende), Tahran.
- Nāme-ye Tansar. (1354/m. 1975). (ed. M. Minovi), 2nd ed., Tahran.
- Shaked, Sh. (1979). *Wisdom of the Sassanian Sages*, Boulder, Colorado, Westwier Press.
- Shaki, M. (1981). The Denkard Account of History of Zoroastrian Scriptures. *Archieve Orientalni*, Vol. 49. 114-125.
- Tefezzuli, A. (1376). *Tarih ve Edebiyat-e Iran Piş ez Islam*. Tahran: İntişarat-e Sohen.
- Vahman, F. (1986). *Ardā virārz Nāmag, the Iranian 'Divina Commedia'*. Scandinavian Institute of Asian Studies Monograph Series, No. 53, Curzon Press.

Anselmci Teizmin Yeni Bir Savunması^a

Yujin Nagasawa^b

Çeviren / Translated by
İbrahim YILDIZ^{1, c}

¹ Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimler Böl.- Muş/ Türkiye

Başvuru tarihi: 12 Eylül 2016

Düzeltilme tarihi: 11 Ocak 2017

Kabul tarihi: 16 Ocak 2017

Öz

Tanrı'nın kendisinden daha büyüğü düşünilemeyen varlık olduğunu savunan Anselmci teistler, genel olarak Tanrı'nın her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve mutlak iyi olan bir varlık olduğu çıkarımında bulunurlar. Eleştirmenler bu iddialara sayısız farklı argümanlar ile saldırıda bulundular, örneğin, taş paradoksu, Tanrı'nın günah işleyememe argümanı ve kötülük problemi. Anselmci teistler bu argümanların her birine birbirinden bağımsız cevaplar inşa ederek cevapladılar. Anselmci teizmi bu yolla savunmak ihtiyatsızdır/boşyeredir. Ben Anselmci teizme karşı var olan hemen bütün argümanları bir seferde geçersiz kılacak yeni bir savunuyu kurmaya çalışacağım. Bu savunuyu geliştirirken, Anselmci Tanrı'nın her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve mutlak iyi olan bir varlık olmadığı ihtimalini göz önünde bulunduracağım.

^a Bu çalışma, Prof. Dr. Yujin Nagasawa'nın *The Philosophical Quarterly* dergisinde yayınlanan "A New Defence of Anselmian Theism" başlıklı çalışmasının Türkçe'ye çevirisidir. Çevirinin yapıldığı kaynak için bkz., Nagasawa, Y. (2008). A new defence of Anselmian theism. *The Philosophical Quarterly*, 58(233), 577-596.

This work has been translated and reprinted by permission of Oxford University Press. OUP is not responsible or in any way liable for the accuracy of the translation. The translator is solely responsible for the translation in this publication.

^b Professor of Philosophy at the University of Birmingham, UK.

^c Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimler Bölümü, Diyarbakır Yolu 7. Km, 49250, Muş/Türkiye.
e-posta: i.yildiz@alparslan.edu.tr

doi: 10.18506/anemon.255171

URL: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Copyright © 2013-2017 Muş Alparslan Üniversitesi

1. GİRİŞ

Bazen "mükemmel varlık teolojisi" olarak da adlandırılan Anselmi teizm, büyük olasılıkla monoteizmin en geniş anlamda kabul edilen formudur. Onun ana tezi aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

Anselmi Tez: Tanrı, kendisinden daha büyüğü dışlanılamayan varlıktır. Büyük Anselmi tezim bu tezin aynı gerektirdiğini savunur.

Mutlak Tanrı (OmnisGod) (Her Yücelikle Tanrı Tanrı) Tezi: Tanrı her şeyi bilen, her şeyi güçlü yeten ve mutlak iyi olan bir varlıktır.

Fikir yazar: Şeyet Tanrı, kendisinden daha büyüğü dışlanılamayan ise o halde O sadece bilgin, güçlü ve iyi olmayıp, aynı zamanda maksimum düzeyde bilgin, maksimum düzeyde güçlü ve maksimum düzeyde iyidir.¹ Anselmi teizmin eleştirilmeleri dekar yıla yıla inandı bir kavram her şeyi bilen, her şeyi güçlü yeten ve mutlak iyi olan bir varlığa karşı, birbirinden ayrı birçok argüman sunarak Anselmi teizmin temelini sarsmaya çalışmışlardır. Anselmi tezler, bu argümanlara karşı birbirinden ayrı ayrı cevaplar temin etmeye çalışmışlardır. Bu şu demektir: Onlar, her bir argüman başından itibaren yanlış olduğunu ya da her şeyden önce yanlış olduğunu iddia etmişlerdir.² Bu tür eleştiriler, Anselmi teizmin savunmasını zayıflattığı gibi, aynı zamanda teizmin savunmasını güçlendirdiği de söylenmektedir. Bu tür eleştiriler, Anselmi teizmin üzerine olan tartışmayı daha karmaşık hale getiriyor gibi görünüyor. Çünkü bu, savunmalar ve karşı olmalar arasında yeni gelişen tartışmalara sebep olur. Eğer teizmin nihai amacı Anselmi tezini savunmak ise, bu yaklaşım bilhassa ilhıyatsızdır.

Bunun bu makaledeki amacı oldukça iddialdır. Ben Anselmi teizmin kritik bir şekilde yeni ve daha ilhıyatsız bir savunmasını kurmaya çalışıyorum, diye bir savunma ki, Anselmi teizme karşı var olan argümanların hepsini alt üst eder. Makale aşağıdaki yapıdadır. II. bölümde Anselmi tez ve Mutlak Tanrı (OmnisGod) tezi ile ilgili bazı temel varsayımları tanımlayıp bu tezlere ilişkin açıklamalar sunacağım. III. bölümde Anselmi teizme karşı var olan argümanları üç grupta sınıflandıracam. IV. bölümde Anselmi teizme gelen eleştirileri birbirinden bağımsız bir şekilde cevaplamak yaklaşımı üzerinde yoğunlaşacağım ve bu yaklaşımı üç yaramadığını açıklayacağım. V. bölümde bütün eleştirilerin temelini bir defada sırsan Anselmi teizmin yeni bir savunmasını sunacağım. VI. bölümde Anselmi Tezi'nin her şeyi bilen, her şeyi güçlü yeten ve mutlak iyi olan bir Tanrı olduğuna ilişkinleri ele alacağım. VII. bölümde cevaplama mühtemel tartışmaları tartışacağım. VIII. bölüm ise sonuçlardır.

2. ANSELMİ TEZ VE MUTLAK TANRI (OMNIGOD) TEZİ

Anselmi teizme karşı olan argümanları dikkate alınmadan önce, Anselmi tez ve Mutlak Tanrı tezi ile ilgili birkaç temel varsayımı tanımlayarak ilgili bazı meseleleri açıklayacağım.

İlk olarak, Anselmi tez genel olarak Anselm'in *Proslogion* adlı eserine dayandırılıyor. Bu kitapta, Anselm Tanrı'yı "daha büyüğü dışlanılamayan" veya "kendisinden daha büyük hiçbir şey dışlanılamayan" olarak tanımlar ve Tanrı'nın varlığı için (bir delil

anemon

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

Yazım Kuralları

anemon, Mart, Temmuz ve Kasım sayısı olmak üzere yılda üç defa yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin asıl amacı sosyal bilimler alanında nitelikli akademik çalışmaların yayımlanmasına katkı yapmaktır.

Dergide yayımlanan makaleler yazı işlerinin izni olmaksızın başka hiç bir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Kısmen veya tamamen yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden hiçbir yerde kullanılamaz. Dergiye gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaledeki yazarlar isim sırası konusunda fikir birliğine sahip olmalıdır.

Makalenin hazırlanması sırasında yardımcı olması amacıyla, internet sitemizde yazarlar için linkinin altında yer alan **anemon** Dergisi yazım kurallarına göre hazırlanmış "örnek_makale" dosyasını bilgisayarınıza indiriniz ve makalenizi bu makaleyi örnek alarak hazırlamanız, düzenlemelerde kolaylık ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Bu makaleyi bilgisayarınıza Word programında şablon (template) olarak kaydederek de makalenizi hazırlayabilirsiniz.

- Makaleler MS Word 2007 veya üstü bir sürümde hazırlanarak gönderilmelidir.
- Sayfa yapısı özel boyutta (15.5x23 cm), MS Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 2.5 cm olmak üzere diğer kenarlar için 2.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Yazar(lar)ın ad(lar) ve soyad(lar), kurumsal unvanları; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar) ve e-posta adres(ler) bilgileri verilmelidir. Ayrıca makalelerde sorumlu yazar belirtilmelidir.
- Makale başlığı, içerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Başlık, kalın ve 20 punto büyüklüğünde olmalı ve ilk harfler büyük olacak şekilde sayfa ortalanarak yazılmalıdır. Makaleler aynı özellikte İngilizce bir başlık/title içermelidir.
- Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 120 kelimeden oluşan Türkçe "Öz" bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Aynı şekilde makaleler İngilizce bir başlık/title, anahtar sözcükler/keywords ve özet/abstract içermelidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış yazılara da yer verilebilir. Diğer dillerde yazılan makalelerde yazım dili dışında ayrıca Türkçe ve İngilizce başlık, anahtar sözcükler ve öz bulunmalıdır.

- Herhangi bir sempozyum veya kongrede sunulmuş olan çalışmalar kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilerek yayımlanabilir. Bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası verilmelidir.
- Makaleler giriş, gelişme ve sonuç yer alacak şekilde hazırlanmalı ve alt başlıklar ikinci derece başlıklar 11 punto (alt üst 12 nk) ile sola hizalı olarak düzenlenmelidir.
- Formüller ve denklemler Math Type ya da Word Denklem Düzenleyici kullanılarak yazılmalıdır.
- Çalışma, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sırasıyla özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. Makalenin bir "Giriş" ve bir "Sonuç" bölümü bulunmalıdır. "Giriş" çalışmanın amacı, önemi, dönemi, kapsamı, veri metodolojisi ve planını mutlaka kapsamalıdır. Konu gerektiriyorsa literatür tartışması da bu kısımda verilebilir. "Sonuç" araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara "Sonuç"ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- Tablo/Şekillerin numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo/Şekil numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo/şekil adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Ayrıca tablo/şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Kaynakça verilmesi gereken bir durum varsa, tablonun altında metin içi kaynak gösterme formatında verilmelidir.
- Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makale başlığı dışındaki diğer tüm başlıklar 11 punto yazılmalıdır. Birinci derece başlıklar büyük ve koyu karakterde; ikinci derece başlıklar, yalnız ilk harfleri büyük ve koyu olmayan; üçüncü derece başlıklar ise yalnız ilk harfleri büyük, koyu olmayan ve italik harflerle yazılmalıdır. Ayrıca başlıklar, öncesi ve sonrası 6 nk olacak şekilde ayarlanmalıdır

1. BİRİNCİ DERECE BAŞLIK

1.1. İkinci Derece Başlık

1.1.1. Üçüncü Derece Başlık

- Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition'dır. Gerek alıntılmalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.asp>

(i) Türkçe kitap:

Meriç, C. (2009). *Bu ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(ii) Çeviri kitap:

Davison, A. (2006). *Türkiye 'de Sekülerizm ve Modernlik*. (çev. Tuncay Birkan). İstanbul: İletişim Yayınları.

(iii) Derleme kitap:

Duran, B. (2005). *Türkiye 'de Sivil Toplum ve Siyaset. Sivil Toplum: Farklı Bakışlar*, Haz. Lütfi Sunar. İstanbul: Kaknüs Yay.

(iv) Makale:

Yılmaz, F. (2003). İktisat ve Sosyoloji: Rakip Kardeşlerin Hakimiyet Kavgası. *Toplum ve Bilim*, 95, 61-84.

(v) Çift yazarlı makale:

Yaslıçimen, F., & Sunar, L. (2006). Sosyal Bilimlerde Bir Yenilenme İmkânı Olarak İbn Haldûn. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2(16), 137-167.

(vi) Tezler:

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye 'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

- Metin içi atıflar ilgili bölümde parantez içinde gösterilmelidir.

(i) Tek Yazar İçin: (Soyad, Basım Yılı: Sayfa Numarası)

(ii) Birden Çok Yazar İçin: (Soyad vd., Basım Yılı: Sayfa Numarası)

- Bir yazarın makalesine ulaşılamıyorsa ikincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa, asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

(i) “(Aktarılan kaynağın yazarının [veya yazarlarının] Soyadı, Yılı)’dan aktaran” ifadesi getirilerek atıf yapılır. Buna bağlı olarak da kaynakçada sadece ikincil kaynağa yer verilir. (Smith, 1890’dan aktaran: Esen, 2006: 1) gibi

(ii) Smith (1890) her bireyin kendi karını arttırmaya çalışırken amacı hiç de bu olmadığı halde bütün toplumun zenginliğinin artmasına hizmet ettiğini ve bunu yaptırının ise piyasanın gizli eli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran: Esen, 2006: 1).

- **anemon**'a yazım kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Dergide intihal denetimi iThenticate programı ile yapılmaktadır ve intihal denetiminde kabul edilebilir benzerlik oranı en fazla %20 olmalıdır.

- Yayım aşamasının ilk adımı için makaleler Online Başvuru Sistemi aracılığıyla yollanmalıdır. Başvurunun hemen ardından elektronik posta adresinize otomatik olarak bir onay mesajı gönderilecektir. Daha fazla bilgi için <http://dergipark.gov.tr/anemon> elektronik adresi aracılığıyla editörümüzle bağlantıya geçilebilir.

Instructions for Authors

anemon is an international peer-reviewed journal that is published three times a year. The purpose of the journal is to make contributions to publishing qualified academic studies in social sciences and humanities.

The articles that are published in the journal cannot be published or presented anywhere else unless permission is granted from the editorial board. The articles that are published either partially or completely cannot be used anywhere else unless reference is given. The content of the articles that are sent to the journal has to be authentic, not previously published or sent to be published. The authors of the articles have to have a consensus regarding the list of the names in the article.

If you download the “sample article” that was prepared according to spelling rules and format of the **anemon** Journal from our website through the link for authors to help you prepare the article, this will save your time and facilitate the preparation process. You can also prepare your article by saving this sample as a template on the Microsoft Word program.

- The articles should be in MS Word 2007 or higher version.
- The layout has to be custom-designed (15.5x23 cm). The file format has to be MS Word. The font has to be Times New Roman or a similar one with a size of 10. The file has to have single-line spacing. Page margins have to be 2.5 cm on the top and 2.5 cm for all the other sides. The pages have to be numbered.
- The articles need to include the name(s), surname(s), institutional title(s), institution name(s), and e-mail address(es) of the author(s). In addition, the corresponding author has to be indicated in the articles.
- The title of the article has to be consistent with the content and must reflect the content in the best way possible. The title has to be boldface with a font size of 20. The first letter of all the words has to be uppercase. The title has to be centered. The articles need to have an English title with the same properties.
- The article needs to include an “Abstract” at the beginning not less than 75 words nor longer than 120 words summarizing the content in the most precise and concise way. The abstract must not include references, figures, and table numbers. Leaving a space under the abstract, the author has to add keywords including at least 3 and utmost 5 words. The keywords have to be consistent with the content and need to be comprehensive. Similarly, the articles have to include an English title, keywords, and abstract.
- **anemon** is published in Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal. The articles written in other languages have to have Turkish and English titles, keywords, and abstracts in addition to those written in its original language.

- The works that are presented in any symposium or congress can be published after specifying the name, place and the date of the congress. The works that are supported by a research organization or fund have to indicate the name of the supportive organization and the number of project.
- The articles have to be organized as introduction, body, and conclusion. Sub-titles and lower-level titles have to have a font size of 11 (12 nk before and after) and be left-aligned.
- Formulas and equations need to be written via Math Type or Word Equation Editor.
- The study has to comply with grammatical rules. The latest Turkish Language Association Spell Check has to be employed regarding the use of punctuation, spelling of the words, and abbreviations. The text is expected to be clear and simple. No expressions out of purpose and scope must be included in the work. The valid scientific methods have to be employed to prepare the article. The content, purpose, scope, justification, etc. of the study have to be provided as much as needed in a certain order.
- An article is expected to include abstract, sections of the main text, references, and appendices (if there is any) respectively. An article has to have an “Introduction” and “Conclusion” sections. The “Introduction” is definitely expected to include the purpose, importance, period, scope, data methodology, and outline of the study. If it is necessary for the subject to be dealt with, literature review can be given in this section as well. The “conclusion” needs to be in compliance with the study’s purpose and scope. It needs to be given generally and concisely. The points that are not mentioned within the text must not be included in “conclusion”. Headings, titles, and sub-titles can be used to organize the text.
- Tables/Figures need to be numbered and given with their titles. No vertical lines must be used to draw the tables. Horizontal lines can only be used to separate the sub-titles within the table from each other. Table/Figure number has to be at the top left-aligned and non-italic. The name of tables/figures has to be written with each word having its first letter uppercase. In addition, tables/figures have to comply with black and white print. If there is anything in the table that requires reference, the references must be given at the bottom of the table with in-text reference format.
- Headings, titles, and sub-titles can be used to ensure an ordered information transfer. All the other titles except for the title of the article have to have a font size of 11. First-level titles need to be uppercase and boldface; the first letters of all the words in the second-level titles need to be uppercase and not boldface; and only the first letters of the words in the third-level titles need to be uppercase, and these titles have to be italic. In addition, the titles have to be organized with 6 nk before and after the title.

1. FIRST-LEVEL TITLE

1.1. Second-Level Title

1.1.1. Third-level Title

- The citation format is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. The authors have to follow the spelling principles and format specified by American Psychological Association in American Psychological Association Publication Manual regarding both quotations and bibliography. For detailed information: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

(i) Reference to a book:

Stopford, M. (1997). *Maritime Economics*. New York: Routledge.

(ii) Translated book:

Davison, A. (2006). *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*. (trans. Tuncay Birkan). İstanbul: İletişim Yayınları.

(iii) Reference to a chapter in an edited book:

Lang, P. J., Bradley, M. M., & Cuthbert, B. N. (1997). Motivated attention: Affect, activation, and action. In P. J. Lang, R. F. Simons, & M. Balaban (Eds.), *Attention and orienting: Sensory and motivational processes* (pp. 97–135). Mahwah, NJ: Erlbaum.

(iv) Reference to a journal publication:

Yılmaz, F. (2003). İktisat ve Sosyoloji: Rakip Kardeşlerin Hakimiyet Kavgası. *Toplum ve Bilim*, 95, 61-84.

(v) Two authors:

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2012). Effects of Budget Deficit on Current Account Balance: Analysis of Twin Deficits Hypothesis in Case of Turkey. *Ekonomik Yaklaşım*, 23(82), 23-49.

(vi) Theses and dissertations:

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye’nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doctoral Dissertation. Erzurum: Atatürk University.

- In-text references have to be indicated in brackets where relevant.

(i) For single author: (Surname, Date of Publication: Page Number)

(ii) For multiple authors: (Surname et al., Date of Publication: Page Number)

- The manuscripts that comply with the publication principles of anemon are passed through plagiarism checking. The journal uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. If the similarity level is above 5%, the manuscript is not accepted for publication.
- The articles are sent through Online Application System for the first step of the publication. An automatically-sent confirmation message is sent to your e-mail address upon the completion of the application. For further information, please contact the editor via <http://dergipark.gov.tr/anemon>.

Değerlendirme Süreci

- **anemon**'a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- **anemon**'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde intihal denetimi, iThenticate paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %20'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. İlgili çalışmada herhangi bir intihale rastlanmadığı takdirde değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. **anemon** Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporlar beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- **anemon**'un hakem değerlendirme süreci, istenilmeyen nedenlerden dolayı bazen uzun sürebilmektedir. Normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 8 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.
- **anemon**'a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- **anemon**'da yayımlanmasına karar verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, Muş Alparslan Üniversitesi'ne devredilmiş sayılır.

Peer Review Process

- The papers that are sent to *anemon* are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.
- The articles that comply with the publication principles of *anemon* are passed through plagiarism checking. Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. The journal allows an overall similarity of 20% for a manuscript to be considered for publication. After determining an acceptable similarity rate, the article is sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. *anemon* employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is either sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.
- The authors submitting papers to *anemon* take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.
- Assessment process of *anemon* may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.
- The author/authors submitting papers to *anemon* is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.
- The copyrights of the works that are decided to be published (accepted) in *anemon* are transferred to Muş Alparslan University.

anemon

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

Yayın İlkeleri

- **anemon**, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak sosyal bilimler alanlarındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve sosyal bilimler alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- **anemon**'da, iktisat, işletme, maliye, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, edebiyat, tarih, psikoloji, sosyoloji, felsefe, eğitim bilimleri, dil bilimi, din bilimleri, güzel sanatlar vb. tüm sosyal bilimlere ait özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- **anemon**'a gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan inceleme olmalıdır.
- **anemon**'a gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir; ancak her sayıda derginin sayfa sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki yazılara da yer verilebilir.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve halihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- **anemon**, Kış/Aralık ve Yaz/Haziran sayısı olmak üzere yılda iki defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- **anemon**'a gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez. Yayımlanan makalelerin telif hakkı Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne aittir.
- **anemon**'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- **anemon**'da yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- **anemon**'a gönderilen **çalışmalar**, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme <http://dergipark.gov.tr/anemon> da yer alan "Kullanıcı Sayfası/Yeni Gönderi" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.

Editorial Principles

- **anemon** is a national and international peer-reviewed journal that publishes authentic and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. It is published to contribute to raising the quality of the social sciences studies, development of methods and practices, to strengthen the communication between theoretical and practical studies, and to enrich the social sciences literature.
- **anemon** supports all the authentic and qualified scientific studies in the social sciences field including economics, business, finance, political science, international relations, literature, history, psychology, sociology, philosophy, educational sciences, linguistics, theology, and fine arts. It publishes new and authentic works to offer the knowledge produced by scientific circles for the benefit of academics and public.
- The works that are sent to **anemon** must be either an authentic work to eliminate a lack in the literature or a review assessing the previously-published works and suggesting relevant, new, and noteworthy opinions.
- The texts that are sent to **anemon** include articles, translations, and book promotions. For the translated texts, publication permission of the owner of the article and the source text are required.
- Publication languages of **anemon** are Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal.
- The works that are sent to **anemon** must not be published previously anywhere. They have to be ready for publication. The papers that have previously been presented in a scientific meeting can be sent to the journal if it is clearly indicated.
- **anemon** is regularly published in Winter/December and Summer/June per year.
- No copyright payment is made for the papers that are sent to **anemon**. The copyrights of the works that are published in **anemon** are transferred to Mus Alparslan University Journal of Social Sciences (**anemon**).
- Scientific and legal liabilities of the articles published in **anemon** belong to the authors.
- All the opinions and ideas indicated in the articles that are published in **anemon** are authors' personal opinions and do not reflect the opinions of the Journal or the affiliated institutions by any means.
- The works that are sent to **anemon** are sent to TUBITAK ULAKBİM's DergiPark System (UDS) in electronical environment. This system can be accessed via <http://dergipark.gov.tr/anemon> under the link "User Page/New Submission". After registering in the system and submitting the paper, the developments regarding the reviewing process and reviewer reports can be followed by the authors.

Yazışma Adresi / Address

Muş Alparslan Üniversitesi
Anemon Dergi Editörlüğü

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
49250 – MUŞ/TÜRKİYE
Tel: 0 436 249 49 49 / 3622 - Fax: 0 436 213 00 28
Web: <http://dergipark.gov.tr/anemon>
e-mail: anemon@alparslan.edu.tr